

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rıdvan YÜCEL

YAZILI KÜLTÜR–DİJİTAL KÜLTÜR BAĞLAMINDA MESAJIN DEĞİŞEN YAPISI
(ÖRNEK OLAY: ANA BRITANNICA ANSİKLOPEDİSİ İLE EKŞİ SÖZLÜK
KARŞILAŞTIRMASI)

İletişim Ana Bilim Dalı
Doktora Tezi

Antalya, 2017

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Rıdvan YÜCEL

YAZILI KÜLTÜR–DİJİTAL KÜLTÜR BAĞLAMINDA MESAJIN DEĞİŞEN YAPISI
(ÖRNEK OLAY: ANA BRITANNICA ANSİKLOPEDİSİ İLE EKŞİ SÖZLÜK
KARŞILAŞTIRMASI)

Danışman

Prof. Dr. Mustafa ŞEKER

İletişim Ana Bilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2017

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Rıdvan YÜCEL'in bu çalışması jürimiz tarafından İletişim Ana Bilim Dalı Doktora Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Emine UÇAR İLBUĞA (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Mustafa ŞEKER (İmza)

Üye : Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK (İmza)

Üye : Prof. Dr. Figen EBREN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Barış KILINÇ (İmza)

Tez Başlığı : Yazılı Kültür–Dijital Kültür Bağlamında Mesajın Değişen Yapısı (Örnek Olay: Ana Britannica Ansiklopedisi ile Ekşi Sözlük Karşılaştırması)

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 08/08/2017

Mezuniyet Tarihi : 14/09/2017

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Doktora Tezi olarak sunduğum “Yazılı Kültür–Dijital Kültür Bağlamında Mesajın Değişen Yapısı (Örnek Olay: Ana Britannica Ansiklopedisi ile Ekşi Sözlük Karşılaştırması)” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Rıdvan YÜCEL

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Rıdvan YÜCEL
Öğrenci Numarası	20108620208
Enstitü Ana Bilim Dalı	İletişim
Programı	Doktora
Programın Türü	( ) Tezli Yüksek Lisans (X) Doktora ( ) Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Mustafa ŞEKER
Tez Başlığı	Yazılı Kültür–Dijital Kültür Bağlamında Mesajın Değişen Yapısı (Örnek Olay: Ana Britannica Ansiklopedisi ile Ekşi Sözlük Karşılaştırması)
Turnitin Ödev Numarası	843492897

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 178 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 06/09/2017 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 8

alıntılar dahil % 12 'tür.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

( ) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

06/09/2017

(imzası)
Danışmanın Unvanı-Adı-Soyadı
Prof. Dr. Mustafa ŞEKER

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ KÜLTÜR KAVRAMI

1.1 Birincil Sözlü Kültür	11
1.2 Sözlü Dil	19
1.3 Sözlü Kültürde Kültürel Aktarım	24
1.4 Sözlü Kültürde Düşünme Biçimleri ve Zihinsel Süreçler	26

İKİNCİ BÖLÜM

YAZILI KÜLTÜR KAVRAMI

2.1 Yazının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	33
2.2 Yazılı Kültürde Düşünce	45
2.3 Yazılı Kültürde Aktarım	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL KÜLTÜR KAVRAMI

3.1 Dijital Kültürün Ortaya Çıkışı	62
3.2 Dijital Kültürün Özellikleri	65
3.3 Dijital Kültürde Metnin Yaşadığı Dönüşüm	68
3.4 Dijital Çağın Metinleri	69
3.5 Hipermetinler	73
3.6 Dijital Kültürde Görsellik ve Hiper Ortamlar	78
3.7 İçerik Ortam İlişkisi	82
3.8 Teknolojik Determinizm	86
3.9 Dijital Kültürde Mesajın Parçalı, Süreksiz, Kopuk Biçimi	97
3.10 Dijital Kültürün Okuryazarları	101
3.10.1 Görsel Okuryazarlık	103
3.10.2 Bilgi Okuryazarlığı	104
3.11 İletişimin Rasyonelleşmesi	106

3.12	Dijital Kùltürün Tipolojisi	110
3.13	Dijital Kùltürün Sinaptik Biçimi.....	111

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAZILI KÜLTÜR/DİJİTAL KÜLTÜR KARŞILAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ANSİKLOPEDİLER İLE İNTERNET SÖZLÜKLERİNİN SÖYLEM ANALİZİ

4.1	Araştırmanın Bağlamsal Özellikleri	120
4.1.1	Ansiklopediler	121
4.1.2	Dijital Sözlükler	126
4.2	Araştırmanın Amacı.....	129
4.3	Araştırmanın Yöntemi	129
4.4	Bulgular ve Analizi	132
4.4.1	Anayasa	132
4.4.2	Cumhurbaşkanı.....	134
4.4.3	Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	136
4.4.4	Dolar.....	140
4.4.5	Dil.....	143
4.4.6	Matematik.....	149
4.4.7	Milli İrade.....	152
4.4.8	İdeoloji	153
4.4.9	Sansür	156
4.4.10	Terörizm	159
SONUÇ		163
KAYNAKÇA.....		170
ÖZGEÇMİŞ		178

ÖZET

Bu çalışmanın amacı sözlü, yazılı ve dijital kültürde mesajın değişen doğasını sorgulamak ve araçların, dolayısıyla kültürün mesajın içeriğini nasıl belirlediğini gözler önüne sermektir. Bu amaca ulaşmak için seçilen örneklem, yazılı kültürün önemli simgelerinden biri olan basılı ansiklopediler ve dijital kültürün hemen hemen tüm özelliklerini taşıyan dijital sözlüklerdir. Bu bağlamda Ana Britannica ansiklopedisi ile Ekşi Sözlük söylem analizine tabi tutulacak ve aynı kavramların bu araçlarda nasıl tanımlandığı, dolayısıyla iletinin aracın doğası nedeniyle nasıl farklılaştığı analiz edilecektir, çünkü aracın yapısı mesajı; mesaj insanın bilişsel tutum ve düşünsel faaliyetlerini belirlemektedir. Tez çalışmasının birinci bölümünde sözlü kültür kavramı ve sözlü kültür metinlerinin özellikleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde yazılı kültür ve kavramı ve yazıyla birlikte değişen kültür konu edilmiştir. Üçüncü bölümde ise iletişim araçlarındaki dijitalleşme konusu ele alınmıştır. Araştırma bölümünde Ana Britannica ansiklopedisi ile Ekşi sözlüğün içerikleri aynı kelimeler üzerinden karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda basılı medya ile dijital medyanın içeriği farklı şekillerde yansıttıkları, aynı kavramları farklı bir şekilde tanımladığı görülmüştür. En temelde basılı kültürde anlamlar statik ve durağan bir yapı sergilerken, dijital kültürde anlamlar sürekli bir değişim halindedir. Bu durum, varsayımımızın doğrulanmasını beraberinde getirmiş; kültür ve ona bağlı olarak değişen araçların mesajları farklılaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sözlü Kültür, Yazılı Kültür, Dijital Kültür, Medya, Mesaj.

SUMMARY

CHANGING STRUCTURE OF THE MESSAGE IN THE CONTEXT OF WRITTEN AND DIGITAL CULTURE (CASE STUDY: A COMPARISON OF “ANA BRITANNICA ENYCLOPEDIA” AND “EKŞİ SOZLUK”)

The main purpose of this study is to question the changing nature of the message in oral, written and digital culture and then to reveal how the culture determines the content of the message. The printed encyclopedias which is one of the important symbols of written culture and digital dictionaries which have almost all the features of digital culture have been selected as sample to reach the purpose of the study. In this context “Ana Britannica Encyclopedia” and “Ekşi Sözlük” will be subjected to the discourse analyse and how the same concepts are described how the message differentiates in these media and will be analysed. Because while the structure of the medium determines the message, the message determines the cognitive attitude and intellectual activities of human. In the first chapter of the study, it was dwelled on oral culture and features of the oral culture texts. In the second chapter written culture and changing culture by writing were subjected. In the third chapter the subject of digitalizing of the communication technologies was handled. In the method of the research chapter the content of the “Ana Britannica Encyclopedia” and “Ekşi Sözlük were compared over the same words. As a result we found that printed medium and dijital medium reflect the content in a different way, and they also describe the same concepts differently. While the meanings are static and stable in the printed culture, the meanings are always in the process of change. This conclusion confirms our assumption; so we found that the culture and changing media depend on the culture make different the messages too.

Keywords: Oral Culture, Written Culture, Dijital Culture, Media, Message.

ÖNSÖZ

Sıkıntılı bir dönemden geçerken bana ve çalışmama sahip çıkan danışman hocam Prof. Dr. Mustafa ŞEKER'e çok teşekkür ederim. Tez çalışmamızı birlikte yürüttüğümüz süre boyunca anlayışlı ve yardımcı oldu. Ayrıca tez çalışmamı her defasında satır satır okuyarak önerilerde bulunan Doç. Dr. Emine Uçar İLBUĞA'ya, kendisiyle her konuşmamda bana pozitif enerji vererek motive olmamı sağlayan Doç. Dr. Barış KILINÇ'a, değerli katkılar sunan Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK'e çok teşekkür ederim.

Bana her zaman destek olan, başta babam Yusuf YÜCEL'e, dualarını hep yanımda hissettiğim ablam Filiz YILMAZ'a, kardeşlerim Oğuzhan ve Erdem YÜCEL'e, öğrenim hayatım boyunca maddi manevi desteğini eksik etmeyen eniştem Mesut YILMAZ'a ayrıca çok teşekkür ederim.

Ayrıca çalışma arkadaşlarım olmanın ötesinde bir aile olduğumuz, desteklerini eksik etmeyen Kıvanç TÜRKGELDİ'ye, Rıza Eren BOZKURT'a, Banu ARUN'a, Tülin SEPETÇİ'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Rıdvan YÜCEL

Antalya, 2017

GİRİŞ

İletişim ve medya çalışmaları farklı başlıklara ayrılarak incelenebilmektedir. Ana akım medya çalışmaları, kültürel incelemeler, eleştirel medya çalışmaları ve postyapısalcı iletişim çalışmaları bunların önde gelenleridir. Bunların yanında son dönemlerde daha sık tartışılan zihinselci iletişim çalışmaları da önem kazanmıştır. Walter Ong, Eric Havelock, Jack Goody, Marshall McLuhan, Baryy Sanders gibi isimlerin başı çektiği zihinselci yaklaşıma göre iletişim araçları zihnimizi, düşünme biçimlerimizi etkiler. Dolayısı ile yazı bir medyadır ve yazının bulunması ve yaygınlaşması süreci boyunca insan düşüncesi değişmiş, farklı bilişsel yetiler geliştirmiştir. Bu etkilerin tam olarak neler olduğu kesin olarak ortaya konamamakla birlikte medyanın düşünce üzerinde etkili olduğu kabul görmektedir. Buna göre kullanılan medya insanın düşüncesini, bilişsel yetilerini belirlemekte ve bu doğrultuda insanlık tarihi şekil almaktadır. Bazı iletişim teorisyenleri de iletişim araçlarını merkeze alarak insanlık tarihini üçe ayırmaktadır: Sözlü kültür, yazılı kültür, dijital kültür. Bu süreçte iletişimin biçimlerinin değişimi, bu üç kültür ortamından birinin diğerinin yerine geçmesi şeklinde değil, sonradan ortaya çıkanın diğerinin üzerine gelerek birikimli biçimde ilerlemesiyle gerçekleşmiştir. Her ortaya çıkan medya insan duyuları arasında yeni bir oran ve denge getirmiş, bu yeni durum farklı karakterde insanların yetişmesine zemin oluşturmuştur. İletişim çalışmalarında bu konuyu Harold Innis (2006), Marshall McLuhan (2001), Jack Ellul (2004), Walter Ong (2007), Barry Sanders (2010), Neil Postman (2012), Massimo Baldini (2000) gibi akademisyenler, araştırmacılar işlemişlerdir. Her bir medyanın doğası farklıdır ve kendisine has bağ kurma yöntemleri vardır. Bu bağlar ağları oluştururken ağlar da toplumları biçimlendirir (Poe, 2015: 31-32). Her bir kültür farklı şekilde düşünen, yaşayan, duyuları arasında diğerlerinden farklı bir oran oluşmuş ve bu oran üzerinden dünyayı algılayan insanların kültür çevresini ifade etmektedir. Sözlü kültürde akustik evrende yaşayan birey ile tipografinin evreninde yaşayan bireyler farklı düşünsel süreçlerin içinden geçmektedir. Her bir kültürü ifade eden medyalar da farklıdır. Sözlü kültürde medya söz iken; yazılı kültürde yazılı metaryeller; dijital kültürde ise bilgisayar tabanlı ve internet aracılığıyla bir birbirine bağlanan aygıtlar vasıtasıyla aktarılan yazılı, sözlü, görsel ve işitsel içeriklerdir. Bu noktada Marshall McLuhan içerikten ziyade aracın kendisine yoğunlaşır ve “mesaj aracın kendisidir” der. Toplumun yönelimi, medyalar aracılığıyla oluşan ilişkiler ağının etkisiyle ortaya çıkan kültür bireyi inşa etmektedir (Öztürk, 2010: 210)

Bu çalışmanın amacı sözlü, yazılı ve dijital kültürde mesajın değişen doğasını sorgulamak ve araçların, dolayısıyla kültürün içeriğini nasıl belirlediğini gözler önüne

sermektir. Bu amaca ulaşmak için seçtiğimiz örneklem de yazılı kültürün önemli simgelerinden biri olan basılı ansiklopedilerle, dijital kültürün hemen hemen tüm özelliklerini taşıyan dijital sözlüklerdir. Bu amaçla Ana Britannica Ansiklopedisi ile Ekşi Sözlük söylem analizine tabi tutulacak ve aynı kavramların bu araçlarda nasıl tanımlandığı, dolayısıyla anlatının nasıl farklılaştığı analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın temel varsayımı günümüzde kullanılan iletişim teknolojilerinin insanın doğuştan gelen iletişim yeteneklerinin bir uzantısı olduğu yönündedir. Çünkü tarih boyunca insanların icat ettiği iletişim teknolojileri insanın doğuştan gelen iletişim yeteneklerinin devamıdır. Tarih boyunca insanlar birbirlerine anlam aktarmak, bilgi biriktirmek, toplumsal politik, kültürel organizasyonlarını geliştirmek için iletişim araçları geliştirdi. Söz konusu iletişim araçlarının fiziki varlıklarına ve donanımlarına dönük olarak pek çok çalışma yapılmıştır ancak söz konusu araçların insanın iletişimsel yeteneklerini nasıl genişlettiği ve etkilediği pek az konu edilmiştir (Rowland, 2014: 10). Bu nedenle bu çalışmada özellikle dijital iletişim araçlarının yazılı kültürden farklı, kendisine has bir insan algısı ve düşüncesi üreterek yeni bir tür birey inşası gerçekleştirip gerçekleştirmediği konusu da araştırma dahilindedir.

İnsanlık tarihi boyunca kullanılan iletişim teknolojilerinin her biri insanın doğuştan getirdiği iletişimsel özelliklerini geliştirmiş, genişletmiş ve değiştirmiştir. Her bir iletişim aracı farklı dönemlerde ön plana çıkmış ve insanın iletişim yeteneklerinin karakteristik özelliklerinin tanımlanmasında etkiye bulunmuştur. Bu bağlamda içinde yaşadığımız toplumda kurduğumuz ilişkilerin biçimsel özellikleri gerekse birey bazında bizlerin bilişsel yapıları egemen olan iletişim araçlarının özellikleriyle sıkı bir ilişki içindedir. Sözlü kültür, yazılı kültür ve dijital kültür insanın belirli özelliklerini ve duyumunu daha fazla meşgul ederek insanı ve dolayısıyla toplumu etkiler ve hatta insana, özellikle algısal boyutunda belirli bir eğilim kazandırır. Eğilim nihayetinde bütün toplum üzerinde kendisini gösterir ve uzun vadede toplumu belirlemez ancak siyaset, kültür, ekonomi, sanat, mimari, bilim, din gibi alanlarda kendisini göstererek değişimler yaşanmasını sağlar (Rowland, 2014: 10). Dolayısıyla çalışmanın dahilinde dijital iletişim ortamının belirginleşen özelliklerini ortaya koyabilmek için ilk önce sözlü kültür ve yazılı kültür ortamlarının özellikleri ele alınmıştır. Dijital kültürün özelliklerini ortaya koymak için dijital kültürden önce var olan sözlü ve yazılı kültür ortamlarının özellikleri ile dijital kültürün özelliklerinin bir kıyaslanması yapılmıştır. Böylece her bir kültür ortamının bu süreçte geçirdiği değişim/dönüşümün ortaya konulması hedeflenmiştir. Dolayısıyla sözlü kültür ortamında sözün medya olarak gösterdiği özellikler, ifade biçimleri ve sözlü kültürün dünyasına ait insanların bilişsel özellikleri üzerine Milman Parry, Albert Lord, Walter Ong, Jack Goody, Alfred Havelock gibi araştırmacıların yaptıkları çalışmalardan faydalanılmıştır.

Sözlü kültürün özellikleri ortaya konulurken sözlü kültürde inşa edilen medeniyetlerin özellikleri topluluk yaşamı, yönetsel kurumlar, hukuksal normlar, inanç sistemleri, teknoloji üretim ve kullanımları gibi değerler ortaya konmaya çalışılacak ve bu değerler ile o toplulukta kullanılan medyanın sunduğu bilişsel imkanlar arasında bir karşılaştırma olanağı sağlanabilecektir.

Tezin birinci bölümünü oluşturan sözlü kültür başlığı altında, sözlü kültürlerin genel nitelikleri ortaya konulmuş, böylece sözlü kültür üzerine yapılan çalışmalar çerçevesinde hangi zaman diliminde yaşamış olan kültürlerin sözlü kültür olarak değerlendirildikleri konusu araştırılmıştır. Bu başlıkta literatürde ikincil sözlü kültür olarak da bilinen elektronik iletişim araçlarıyla aracılanan iletişim çağının kültürü olarak ifade edilen kültür biçiminin birincil sözlü kültürden farkı ortaya konmuştur. Sözlü kültür bölümünde yer alan bir diğer alt başlık olan sözlü dil başlığı altında sözlü dil ile yazılı dil arasındaki fark anlatılmıştır. Böylece sözlü kültür ile yazılı kültürün ürettiği bilişsel tutumlar ve düşünme biçimleri ve farklı kültürler arasındaki ifade biçimlerindeki benzeşmeler ve ayrışmaların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Birinci Bölümün alt başlıklığında sözlü kültürde aktarım biçimleri ele alınarak, aktarım biçiminin özellikleriyle sözlü kültür gruplarının düşünsel kodları arasında yakın ilişki ve benzerliklere dikkat çekilmiştir. Sözlü kültür ağı içinde yetişen insanlar kaçınılmaz olarak medyanın sınırlarını belirlediği bilişsel ve düşünsel kalıplar içerisinde hareket etmektedir. Bu bağlamda Birinci Bölümün son alt başlığında sözlü kültürde düşünme biçimleri ve zihinsel süreçler ele alınmıştır.

Tezin İkinci Bölümü'nde yazılı kültür ele alınmaktadır. Bu bölümde yazının ortaya çıkışını hazırlayan koşullar gibi, günümüzdeki kullanım biçimine nasıl evrildiği incelenmektedir. Yazının gelişimi ile birlikte eşzamanlı olarak gözlenmeye çalışılan husus ise yazının içinde geliştiği medeniyetlerin öncekilerden farkı olmuştur. Bu çerçevede çivi yazısı, hiyeroglifler, fonetik alfabenin geliştirildiği coğrafyalarda ve zamanlarda oluşan medeniyetlerin karmaşıklığı, yönetim tarzları, sanat anlayışları, dini inançları, bilimsel faaliyetlerinin gelişkinliğine özellikle dikkat edilmiştir. Böylelikle yazının oluşturduğu değişimin yaşanılan zamanın bütün alanlarında ne tür değişimleri yarattığı ve yazının bir medya olarak nasıl belirleyici olduğu ortaya konmuştur. Yazılı kültür Bölümü'nde yer alan ikinci alt başlıkta, yazılı kültürde insanların yöneldikleri düşünme biçimleri bu alanda yapılmış çalışmalar ışığında değerlendirilmiştir. Üçüncü alt başlıkta ise yazının aktarım şekline odaklanılarak yazının sunduğu düşünsel imkanlar ve sınırlar gibi, yazının aktarım biçimiyle olan ilişkisinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümü'nde dijital kültür kavramı ele alınmaktadır. Bu bölümde özellikle dijital iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve bununla birlikte beliren kültür ortamının özellikleri bu alanda yer alan literatür araştırmasına dayalı olarak ilk iki alt başlıkta verilmektedir. Bununla birlikte dijital iletişim araçlarının dönüştürme gücünü belirgin biçimde yansıtabilmesi açısından yazının dijitalleşme ile birlikte yaşadığı dönüşüm ayrı bir alt başlık altında değerlendirilmektedir. Dijital iletişim araçları sadece yazıyı değiştirmekle kalmamakta, geleneksel metin biçimini de teknolojinin olanakları sayesinde dönüştürmektedir. Bu durumda ortaya hipermetinler çıkmaktadır ve hipermetinler için de bir alt başlık oluşturularak dijital kültürün metinleri incelenmektedir. Dijital kültürde metnin değişmesi önemli bir olgudur ancak dijitalleşme olgusunda önemli değişimlerden birisi de metnin görsel yanının artmasıdır. Çünkü, dijital kültür aynı zamanda görsel kültürü de kapsamaktadır. Dolayısıyla günümüzde görsellik öylesine geliştirilerek sunulmaktadır ki gerçekte ayırt edilemez düzeye ulaşabilmektedir. Bu nedenle görsellik ve hiper ortamlar bir başka alt başlık altında incelenmektedir. Aracın ya da ortamın içerik üzerindeki etkisi ve içerik ortam ilişkisi ise genel olarak McLuhan'ın bu alandaki çalışmaları ışığında değerlendirilmiştir. İçerik ortam ilişkisi çerçevesinde ayrıca ayrı bir başlıkta teknolojik determinizm konusu değerlendirilmektedir. Ardından dijital kültürde mesajın değişiminin yönelimi ele alınmıştır. Değişen içerikle birlikte değişen okuryazarlık türleri, dijitalleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni insan tipolojisi ve yeni insanın ortaya çıkmasında iletişim araçlarıyla sıkı bir ilişki kurarak rol oynayan sinir sistemi ve sinaptik biçim ayrı başlıklara ayrılarak ele alınmaktadır.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde yazılı kültür dijital kültür karşılaştırması bağlamında basılı ansiklopediler ile dijital sözlükler söylem analizi yöntemi ile incelenmektedir. Böylece yazılı kültürün ürünü olan ansiklopedilerin yazım özellikleri ve bu özelliklerin ifade ettiği bilişsel özellikler ile dijital katılımlı sözlüklerin yapıları ve bu mecralardaki içeriklerin temel özellikleri ortaya konmuştur. Bulgular ve analiz kısmında, Türkiye'nin en geniş katılımlı dijital sözlüğü olan Ekşi Sözlük'te 2016 yılında en fazla içerik kazanan ve giriş yapılan, dolayısıyla basılı kültür ürünü olan Ana Britannica Ansiklopedisi'nde karşılığı bulunan on başlık seçilerek söylem analizi gerçekleştirilmiştir. Tez çalışmasının İkinci Bölümü'nde yer alan yazılı kültürün özellikleri ile Üçüncü Bölüm de ortaya konulan dijital kültürün özellikleri bağlamında farklı ortamlarda oluşturulan metinlerin, farklı kültürlerde doğup büyüyen nesillerin düşünsel ve bilişsel yönelimleri üzerindeki etkileri gibi, sözü edilen etkilerin nasıl gerçekleştiğinin ortaya konulması hedeflenmektedir.

Günümüzde iletişim alanında gerçekleştirilen pek çok çalışma iletişim araçlarının içeriklerine odaklanmadır. Bu bağlamda içeriklerin nasıl tasarlandıkları, sermaye ilişkisi,

söylem biçimleri gibi sorunlar ele alınmaktadır. Oysa iletişim araçlarının sundukları imkanlar mesajın yapısını belirlemekte, mesaja doğal sınırlar oluşturmakta, imkanlar sunmaktadır. Mesajın sınırları ve imkanları dili belirlemektedir. Sözlü kültürün akustik evreni ile yazılı kültürün sözü mekana bağladığı evren birbirinden farklı oldukları gibi insanların düşünme biçimlerini, yönelimlerini ve bilme biçimlerini de belirlemiştir. Bugün ise dijitalleşen iletişim araçları sözlü ve yazılı kültürden çok daha farklı, zengin ama karmaşık bir iletişim biçimi, içerik veya mesaj yapısı getirmektedir. Bu değişim yazıyı, sözü, fotoğrafı; bugüne kadar yerleşik olarak bulunan ve bilinçlenmemize etki eden bütün mesaj unsurlarını yersiz yurtsuzlaştırmakta, yerine kendisine has bir uyumla dönüşmüş ve değişmiş hallerini sunmaktadır. Bu tez söz konusu değişimi bir problem olarak ele almaktadır. Başka bir ifadeyle bu tezin sorusu, yazılı içeriğin matbaa kültüründe sahip olduğu anlatım özelliklerinin dijital iletişim ortamında nasıl bir değişime uğradığıdır.

İletişim araçlarının sunduğu imkanlar ve sınırlılıkları ile mesaj ilişkisini irdeleyen akademik çalışmalar çok sınırlıdır. İletişim araçlarının belirleyicisi olduğu yeni bir kültür ortamına giren insanlık tarihi bir değişim yaşamakta, bu değişimin insan bilincini de aşan, farkında olmaksızın insanı yönlendiren bir tarafı olduğu açıktır. Bu tez kapsamında yapılmış çalışma, halihazırda yapılan ve daha çok mesajın profesyoneller tarafından hazırlanıp sunulduğu iletişim ortamını irdeleyen çalışmaları farklı ve çok gerekli bir yönden tamamlamaktadır. Böylelikle tez, dijital iletişim araçlarının getirdiği yeni perspektiflerin ve imkanların, mesajın yapılanma biçiminin zihinsel yeteneklerimiz açısından nasıl etkilere sahip olduğunu ve bunun iletişim araçlarında kendisini nasıl gösterdiğinin anlaşılmasına yardım edeceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda araştırmanın varsayımları şunlardır;

- İletişim aracı ya da ortamı mesajı belirlemektedir. Buna göre basılı kültürün ürünü olan ansiklopedilerde çizgisel, analitik, tutarlı, nesnel bir içerik hakimken; dijital kültürde sübjektif, anlık, kopuk, bağlamsız ve merkezsiz bir içerik söz konusudur.
- Basılı kültür durağan iken dijital kültür akıcı ve hareketlidir. Dijital kültürde sürekli bir değişim ve yeniden inşa söz konusudur.
- Her medya kendi duyumsal evrenine sahiptir. Söz kulağa, yazı göze hitap etmektedir. Sözün akustik evreni somut, yüzeysel ve “sonsuz bir şimdi” evreni yaratırken; yazı rasyonel, bilimsel, analitik bir insan algısı inşa etmiştir; dijital kültürün hakim iletişim araçlarıyla gerçekleşen iletişim ise parçalı ve çizgisellikten yoksun, geçmişle bağı zayıf bir mesaj yapısına sahiptir.

- Modern kültürün hakim iletişim aracı kitap ve dergi gibi basılı materyaller; dijital kültürün ise internet ve bilgisayar tabanlı iletişim araçları olduğu kabul edilmektedir.
- Modern kültürün özelliklerini modern zamanlar olarak nitelenebilecek kültür ortamında yaşayan insanlara; postmodern çağın özellikleri de postmodern kültür ortamında yaşayan insanlara izafe edilmektedir.

Tez çalışmasında sözlü kültür ile yazılı kültür, yazılı kültür ile dijital kültür arasındaki farklara odaklanmakta, değişim ve dönüşümün yönelimleri anlaşılmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın araştırma kısmında örneklem olarak yer alan Ana Britannica Ansiklopedisi ile Ekşi Sözlük karşılaştırma için önemli veriler içermektedir. Dolayısıyla yazılı kültür sadece ansiklopedilerle sınırlandırılmadığı gibi, ansiklopediler de yazılı kültürün bütün özelliklerini tamamıyla yansıtmamaktadır. Aynı şekilde dijital sözlükler de dijitalleşmenin biricik örnekleri değildir. Ancak her iki araştırma nesnesi de kendi ait oldukları kültür ortamlarının özelliklerini belirli ölçüde yansıtmakta ve teknolojik değişimin getirdiği içerik farklılaşması örnekler üzerinden okunabilmektedir. Dolayısıyla farklı örneklemeler üzerinden benzer çalışmalar yapılabilir ve kültürel/araçsal farklılıkların içeriği nasıl etkilediği araştırılabilir. Bu nedenle bu çalışmanın söz konusu anlama çabasına yardımcı olması ve yeni çalışmalara imkan sağlaması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÖZLÜ KÜLTÜR KAVRAMI

İnsanlık tarihinin ilk medyası, iletişimi sağlayan aracı ‘söz’dür. İnsanlar zihinlerinde oluşan ve aktarmak istedikleri anlamı belirli seslerle temsil ederek söze dönüştürmüşlerdir. Üzerinde uzlaşma sağlanan ve belirli bir anlamı karşılayan sözcükler insanların bilinen ilk medyasıdır. İnsanlık olarak kelimeleri ilk defa kullanmaya başlamamız yaklaşık olarak M.Ö. 70.000 ile 30.000 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu konuda iki yaygın kanaat vardır. Bunlardan birisine göre beyinde gerçekleşen bir mutasyon sonucunda insan ırkı konuşma yetisini kazanmıştı. Diğer canlılar arasında da iletişim kurmayı mümkün kılan dil vardır. Örneğin karıncalar, filler ve maymunlar bir takım sesler çıkararak anlaşılmaktadır. Ancak hiç birisi insanın sahip olduğu dil yetisi kadar gelişkin bir anlam aktarım imkanına sahip değildir. İkinci kanaate göre de dilimiz bilgi paylaşımının gelişmesine koşut olarak evrimleşmiştir. Dil geliştikçe insanın kurduğu organizasyonun şeması gelişmiş, şema geliştikçe dil gelişmek durumunda kalmıştır. İkinci teoriye göre insan gelişen kabile veya topluluk içerisinde güç ilişkileri kurmak, başkalarıyla ittifak yapmak, kimin kendisine yakın olduğunu öğrenip kimin düşmanlık ettiğini anlayabilmek için dili geliştirmiştir. Böylelikle insanoğlu sınırlı sayıda sesle sınırsız sayıda anlamı aktarabileceği bir araç geliştirmiş oldu (Harari, 2015: 35-6). Söze dayanan bu iletişim biçimi kendi dinamiklerine uygun bir birey ve toplum inşa etti. Sözlü kültür bireyin düşünce biçimi üzerinde kullanılan aracın duyumsallığından bilgiyi taşıma ve saklama kapasitesine kadar pek çok yönüyle etkide bulundu. Özellikle yazının icat edilmesi, yaygınlaşması ve matbaa ile gelen kültür atmosferi ile karşılaştırılması sözlü kültürün bireyi ve toplumun düşünme biçimi ve süreçleri üzerindeki etkiyi daha belirgin kılmıştır.

Bu bağlamda iletişim çalışmalarının en popüler alanlarından birisi sözlü, yazılı ve dijital kültürler arasındaki ayrımdır. Bu ayrımın iletişimin bireysel ve toplumsal alanlarda incelenmesiyle sözün, yazının veya dijital teknolojinin baskın olduğu örgütlenmelerde ortaya çıkan davranışlar, düşünme biçimlerinin birbirinden farklı olduğu görülmüştür. Sözlü kültürde insanların soyutlama kabiliyetlerinin gelişmemiş olmaması, duyumsallık noktasında kulak merkezli bir algılama mekanizmasına sahip olmaları ön plana çıkmaktadır. Sözlü kültürde kültürel aktarım ve öğrenme törensel bir atmosferde gerçekleşmektedir. Sözlü kültür toplumlarında örgütlenme biçimleri sözlü kültürün verdiği düşünsel kabiliyetlerin kapasitesi gereği diğer kültürlerle karşılaştırılamayacak düzeyde basittir. Bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında sözlü kültüredayalı toplumlarının sınırlarının nerede bittiği ile yazılı kültüre dayalı toplumların, sınırlarının nerede başladığına dair bir görüş birliği olmamakla

birlikte bu iki konuda iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan birincisine göre uygarlık tarihinde sırasıyla ilk önce sözlü, sonra yazılı daha sonra da dijital kültürün hakimiyeti söz konusu olmuştur. İkinci yaklaşıma göre ise yazılı kültürün sözlü kültürün yerini almadığı ve de dijital kültüre geçişle de yazılı kültürün ortadan kalkmadığı ifade edilir. Söz konusu ikinci yaklaşımı savunanlara göre yaşanan gelişmeler sonucu ortaya çıkan yeni kültürler bir öncekini dönüştürür ve düzenlerler. Bu yaklaşım insanların toplumsal örgütlenmelerinin ve kültürel aktarımlarının halen büyük ölçüde sözel olarak kurup gerçekleştirdiği iddia eder.

Sözlü kültür kültürel değerlerin ve geleneklerin, nesilden nesile sözlü olarak aktarıldığı kültürel ortamdır. Bu ortamda iletişim sözlü olarak gerçekleşir. Türküler, atasözleri, halk hikayeleri, destanlar, deyimler, ifadeler ve türküler gibi folklorik ve edebi öğeler de sözlü olarak üretilir ve aktarılır. Bu sayede toplumsal hafıza ve tecrübe sözlü kültür toplumlarında saklanır, toplumu bir arada tutan tarih, hukuk, edebiyat gibi birikimler kaynak olarak korunmuş olur.

Sözlü kültür, insanın doğayla ve birbirleriyle olan etkileşimine dayalı deneyimin, bu deneyimin ürünlerinin temel olarak sözle ve konuşmayla paylaşılarak farklı zaman ve mekan bağlamlarına aktarıldığı kültürdür. Sözlü toplumlarda üretilen yaşam bilgisinin üretilme tarzı olarak sözlü iletişim, insanın algısında, zihinsel etkinliklerinde, düşünce süreçlerinde, mekan ve zamanla ilişkisinde, aidiyet duygusunda, bilişsel tutumlarında ve daha başka birçok yönde birtakım sonuçlara yol açmaktaydı. Sözlü kültür toplumunda bugün bildiğimiz anlamda iletişimden farklı bir iletişim geçerliydi ve değişik bir insan karşımıza çıkmaktaydı. Bu insan, gırtlığın ve kulağın sunduğu ses dünyasında yaşayan, sözcüklerin “kudretine” inanan, gerçekliği işitilen ve söylenen şeylerde bulan insandı (Dursun, 2013: 159).

Sözlü kültürde iki kişi aynı ortamda bulunur ve aynı deneyimi paylaşır. Anlam, sözün değeri ve inandırıcılığı iletişimi var eden kişilerin aynı ortamda bulunması ve aynı tecrübeyi paylaşıyor olmasıyla var olabilmiştir. Benzer bir durum sözlü kültür açısından, günümüzde de söz konusudur. Konuşan kişinin jest ve mimikleri, ses tonu bize o kişinin konuşmasıyla, sözleriyle ilgili fikir verir. Bu sayede sözün değerine dönük anında bir sorgulama gerçekleşirken konuşan kişinin geçmişte de benzer sözler konuşup konuşmadığı ve bunun gereğinin yerine getirilip getirilmediği muhakeme edilir. Söz yazıya döküldükten sonra söyleyen ile sözün söylendiği ortamlar, sesle, sözlü ortamın pek çok psikolojik unsuruyla bağlantısını koparır. Sözün doğruluğu, doğası, inandırıcılığı hususlarında denetim başka bir düzleme kayar. Bu düzlem mantık veya sözlü kültüre oranla çok daha geniş bir çerçeveye açılan tutarlılık düzlemidir. Sözlü kültürdeki yüz yüze iletişim kurma durumu insan açısından yazıya oranla daha zahmetsizdir, dolaysızdır. Bir insanın ağzından çıkan ses başka bir insanın kulağına girer. Yazı, özellikle fonetik alfabenin doğuşu sözleri görülebilen şeylere dönüştürmüştür. Bu

bakımdan bakıldığında sözün egemen olduğu toplumlardan yazının egemen olduğu toplumlara doğru bir geçişin yaşandığı iddiası ağırlık kazanmaktadır (Nalçaoğlu, 2004: 138-139).

Sözlü kültürün tanımını yaparken ister istemez sözlü olmayan veya sözlü kültür sonrasında sözlü kültüre alternatif olarak gelişen kültür ve bu iki kültür arasındaki fark gündeme gelmektedir. Bu durumda sözlü ve sözlü kültürden farklı olarak meydana çıkan kültür yani yazılı kültür arasındaki sınır önem kazanmaktadır. Ancak Walter Ong (2007) “Sözlü ve Yazılı Kültür” kitabında bu konuda yazı öncesi ve yazı sonrası ayrımlar yaparak kültürleri hiyerarşik bir çizgiye otururarak, insanlığın söze dayalı uzun geçmişini geri plana itmeye ve yazılı olanı onun önüne koymaya karşı çıkmaktadır. Sözlü ve yazılı kültür ayrımında sözlü kültürü sadece yazının olmadığı bir kültür olarak tanımlamak eksik kalmaktadır. Bu yaklaşıma sahip pek çok çalışma özellikle 19. yüzyıldan bu yana kendilerine Batı dünyası dışındaki toplulukları konu olarak almaktadır. Söz konusu yaklaşımın yetersizliğinin sebebi sözlü kültürün yalnızca yazının olmadığı bir kültür olarak görülmesidir. Oysa sözlü kültür yazılı kültürden başta insanın düşünme ve algılama süreçleri olarak, yazıyı barındırmamasından çok daha fazla farklılık taşır. Sözlü ve yazılı kültür arasında ayrım yapmaya çalışırken dikkat edilmesi gereken bir başka husus ise tarih öncesi devirle tarihin başlangıcı kabul edilen yazının ortaya çıkışı arasında, o günün koşullarında bütün toplulukları kapsayan bir zaman birlikteliği olmayışıdır. Avrupa’da, Asya’da, Afrika’da farklı kültürler aynı tarihlerde ama farklı gelişmişlik düzeyinde yaşamaktaydı ve etkileşimleri çok zayıftı. Bu çerçevede Mezopotamya yazının ortaya çıktığı yer olmuştur ancak çevreye yayılması, diğer kültürleri etkilemesi uzun zaman almıştır. Sonrasında Akdeniz uygarlıkları yazıyı alıp geliştirmişler ve ticarete önemli kazanımlar elde etmişlerdir. Yazının gelişim sürecini ve yaygınlık boyutunu bugün kaba hesaplamalarla öngörebilmekteyiz. Bu durumda sözlü kültürle yazılı kültürün önemli bir zaman dilimini geçiş süreci olarak yaşadıklarını varsayabiliriz. Bununla birlikte bugün ya da 20. yüzyılda Afrika’da hala devam eden yazıyla tanışmamış topluluklar da bir şekilde medeniyetle temas etmiş, tarih öncesi sözlü kültür toplumlarının özellikleri tamamen yansıtmayan topluluklardır. Ne var ki bugün yapılan pek çok araştırmada sözlü kültürle ilgili sahip olduğumuz bilgileri söz konusu yazıyla tanışmamış topluluklar üzerinde yapılmış çalışmalara borçluyuz (Harari, 2015: 56).

Sözlü ve yazılı kültür arasında yapılacak ayrımlarda yaşanan başka bir sorun ise sözlü kültürün hala kendisini yazılı kültür içinde bir şekilde saklayabildiği, devamını sağlayabildiği düşüncelerinin dile getirilmesiyle ortaya çıktığı argümanıdır. Sözlü anlatım tarzları, yazılı kültürün özellikle matbaanın ve kapitalist üretim tarzının yaygınlaşmasına rağmen özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da söyleyiş özelliklerine daha sıkı bağlanarak günümüzde hala varlıklarını mümkün kılmış bu durum aynı zamanda da popüler kültürün temelini

oluşturmuştur. Sözlü kültür ve yazılı kültür kavramlarını ele alan araştırmacılar tarafından söz konusu durum iki farklı kültürün ayrımının net olarak yapılamaması noktasında bir zorluk olarak öne sürülmüştür (Köker, 2010: 14).

Bu noktada sözlü geleneklerin geçirdikleri değişim bir sorun olarak ortaya çıkmış ve pek çok araştırmacı tarafından yazıyla karşılaşmadan evvel ve yazıyla karşılaştıktan sonra olmak üzere ikiye ayrılarak ele alınmıştır. Bu çerçevede antropologlar, tarihçiler, edebiyatçılar, etnologlar ve folklor üzerine çalışan bilim insanları konuyla ilgilenmişlerdir. İlk başlarda mitler, efsaneler, masallar, destanlar, halk şarkıları, deyişler, deyimler ve atasözlerinde kendisini bulan sözlü kültürün geleneksel toplumlarda görülebileceğine ve bu durumun geleneksel toplumların doğasının sonucu olduğu varsayılmıştır. Daha sonraları sözlü kültür çalışmalarına artan ilgi modernleşme aşamasındaki geleneksellikten henüz kopmamış toplumlara yönelmiştir. Söz konusu toplumlarda daha derinlikli çalışmalar yapılması sayesinde sözlü kültüre olan yaklaşım değişmiştir. Bu noktada özellikle 1970'lerin ortasından sonra gerçekleşen sözlü tarih çalışmaları ve eleştirel yaklaşımlar sözlü kültürün kullanım alanını genişletmiştir (Köker, 2010: 14).

Yazının icat edilmesi insanlık tarihinde önemli bir aşamaydı ve medeniyetin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Ancak matbaanın kullanılmaya başlanması da geleneksel toplumdan modern topluma geçişi ifade eder. Geleneksel toplumdan modern topluma geçişi ifade ederken şüphesiz ki kast edilen gerek birey gerekse toplumsal düzeyde gerçekleşen bilişsel ve kültürel değişimlerdir. Ancak bu değişimleri yalnızca yazıya ve özellikle matbaaya bağlamak, tüm değişikliklerin nedenini yalnızca yazıya indirgemek değildir; çünkü sözlü kültür ile yazılı kültür arasındaki bağ bu iki kültürü birbirine indirgemez ancak birbirleriyle ilintilendirir. Sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte bireysel ve toplumsal olarak yaşananların, özellikle bilinç ve algılama düzeyindeki gelişmelerin kültürü değiştiği ve bu değişimin de daha geniş bir perspektifte başka ve yeni gelişmeleri doğurduğu anlaşılmaktadır (Ong, 2007: 205).

Elektronik iletişim araçlarının 20. yüzyılda yaygınlaşmaya başladığı sıralarda, dijitalleşme henüz söz konusu değildi, “dilin sözlü niteliği”nin başta sosyal bilimciler olmak üzere araştırmacıların çalışmalarına nicelik ve nitelik olarak girmesine neden olmuştur. Elektronik iletişim araçlarıyla birlikte ortaya çıkan yeni bir kültür, diğer bir ifadeyle tipografi kültürü ile arasında fark oluşturmuştur. Bu durum ise daha matbaa öncesi ile matbaa arasındaki farklılıkların ortaya çıkarılması yönünde bir merak ve çabayı beraberinde getirmiştir (Yağcı, 2005: 24).

Sözlü kültürün kavramsallaşmasında ve sözlü ve yazılı kültür arasındaki ilişkide en önemli açılımlardan birisi Walter Ong'un ortaya koyduğu birincil ve ikincil sözlü kültürler

kavramlarıdır. Bu bağlamda Ong “birincil sözlü kültürler” için yazının olmadığı kültürleri ifade ederken “ikincil sözlü kültür” kavramıyla yazının da bulunduğu ancak teknolojinin gelişmesiyle birlikte matbaaya dayalı yazı ve gözün duyumsallığının, hakimiyetinin parçalandığı, radyo ve televizyon üzerinden göz ile birlikte kulağın paylaştığı yeni bir duyumsallık uzamına işaret eder.

1.1 Birincil Sözlü Kültür

İlk başlarda sözlü kültür üzerine yapılan çalışmalar ideolojik sonuçlar üretmiş ve çoğunlukla sözlü kültürün ilkel ve incelemeye değmez olduğu düşünülmüştür. Söz konusu çalışmalarda sözlü sözelleşme yazılı sözelleşme ile bir tutulmuştur. Araştırmacılar yazılı sanat biçimlerinin sözün alfabe üzerinden görsel bir forma dökülmüş sanat biçimleri olduğunu varsayarak konuyu irdelemeye lüzum görmemişlerdir. Elektronik kültürün belirmesinden sonra araştırmacılar sözlü sanat biçimlerinin çok boyutluluğunun farkına varmışlar, inceliklerini araştırmışlardır. Bu bağlamda, Walter Ong yapılan araştırmalarda “yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnız konuşma dilinden oluştuğu kültürleri” birincil sözlü kültürler (2007: 23)” olarak nitelenmiştir.

Birincil sözlü kültürün özellikleri ve dinamiklerini irdelemeden evvel birincil ve ikincil sözlü kültürler arasındaki farkı ve benzeşme noktalarını ortaya koymak faydalı olacaktır. Birincil sözlü kültür ile ikinci sözlü kültürler “katılımcı gizemi, topluluk duygusunu geliştirmesi, yaşanan ana odaklanması (Köker, 2010: 16)” bakımından birbirleriyle benzeşirler. Ancak ayrıldıkları nokta ikincil ya da “yeni sözlü kültür” daha “amaçlı, bilinçli, programlı ve planlıdır; “temelini, araçların üretimi, işleyiş ve kullanımı için gerekli olan yazı ve matbaa oluşturur (Köker, 2010: 16)”.

Birincil sözlü kültürlerin ortaya çıkması Homeros’un metinleri olan İlyada ve Odyseia destanlarının incelenmesiyle sayesinde olmuştur. Bu çalışma aynı zamanda “Homeros sorunu” olarak da bilinmektedir. Sözlü ve yazılı kültür arasındaki farklar, zıtlıklar bu destanların incelemesiyle su yüzüne çıkmıştır. Yunan mitolojisine ilgi duyanlar İlyada ve Odyseia destanlarının diğerlerinden farklı olduğunu ve kaynaklarının belirsiz olduğunu daha önceleri farketmişlerdi. Farklılığın temel sebebi ise bu iki metnin dinsel olmayışı, günlük hayata dair söylenmiş olmalarıdır. Zaman içerisinde, yaklaşık 2000 sene boyunca bu destanların farklı biçimleri ortaya çıkmıştır. Amerikalı araştırmacı klasik edebiyat uzmanı Milman Parry (1971) Homeros’un destanlarını özgün halleriyle ele alarak onların aslında incelikli, kendi içerisinde kurallarla örülmüş bir metin olduklarını ortaya çıkarmış ve bu sayede birincil sözlü kültürü

‘ilkel’likten kurtaran büyük adımı atmıştır. Bu adım aynı zamanda matbaa kültürü ve oradan dijital kültüre uzanacak uzun bir yolda yolcuğunda habercisi olmuştur.

Sözlü ve yazılı kültürlerin sınırlarının belirlenmesi ve birincil ve ikincil sözlü kültürlerin farklılığına değinmek adına bu noktada ‘verbomotor’ kavramına yer vermek yerinde olur. Milman Parry Homeros metinleri üzerine araştırmalarını gerçekleştirirken Fransa’nın sözlü gelenekle bağları güçlü kırsal bölgesinde yetişen, sonrasında Ortadoğu’da yaşayan ve sözlü kültürle ilgili donanım kazanmış olan Marcel Jossue’nin çalışmalarıyla karşılaşmıştır. Bir Cizvit papaz olan Jossue çalışmalarında modern dünyada söz ile hareket eden kültürleri anlatırken “verbomotor kültür” terimini kullanmıştır. Verbomotor kültür günümüzdeki teknoloji kullanımının yoğun olduğu kültürün aksine nesnel dünyadan alınan görsel verilere daha az bağımlı, sözel ağırlıklı, insan etkileşimine dayalı ve etkili kelime kullanımının ön plana çıktığı bir kültürdür. “Jossue verbomotor terimiyle yazı yazmayı bilmelerine rağmen, esasen sözlü niteliklerini yitirmemiş ve yaşam biçimleri, nesneden ziyade kelimeye yönelik biçimde gelişen İbrani ve Arami kültürlerini ve komşularını kastetmiştir (Ong, 2007: 86).” Ancak Ong (2007: 86)bu terimi söz konusu kültüre ait özelliklerin birincil sözlü kültürde görüldüğünü ifade ederek genişletmiştir. Bu noktada yazılı ve sözlü kültürler arasında net bir sınırın çizilmesi, birinin bittiği yerde diğerrinin başlaması durumunun söz konusu olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum her ne kadar sözlü ve yazılı kültürlerin sınırlarını çizme noktasında yardım etmiyor gibi görünse de söz konusu geçişlilik durumu ve sözlü kültürün izlerinin modern zamanlarda bile teşhis edilebilmiş olması konunun coğrafyasını tanımamız açısından fayda sağlamaktadır.

Birincil sözlü kültüre ait literatürün önemli bir kısmı Milman Parry’nin “Homeros sorunu” olarak da bilinen Homeros eserleri olan İlyada ve Odyseia destanlarını ele aldığı çalışmasına dayanmaktadır. Milman Parry’nin erken yaşta ölmesi sonucunda çalışmaları Albert B. Lord ve daha sonrasında Eric A. Havelock ve diğer araştırmacılar tamamlamışlardır. Milman Parry vd. çalışmalarında birincil sözlü kültüre ait ezberleme, aktarma, öğrenme, algılama ve düşünme biçimlerini ortaya koymuşlardır. Parry ve hemen ardından çalışmaları devam ettiren Lord destanların formül, formülsel açıklama ve tema olmak üzere üç ayak üzerine kurulu olduklarını tespit etmişlerdir (Gümüş, 2011: 21).

“Formül”, “anlatılmak istenen bir ana fikri anlatmak için aynı vezin şartları altında düzenli olarak kullanılan bir grup sözcük (Çobanoğlu, 2005: 243)” olarak tanımlanmıştır. Bir binayı inşa ederken tuğlaların örülmesi gibi destan da oluşturulurken kullanılan formüller isimler ve sıfatların birlikte kullanılarak işlenmesini gerektirmektedir. Buna göre destanlarda geleneksel sıfatlar veya isim tamlaması gruplarından oluşan büyük ağaç, küçük ev, yeşil çayır, genç adam, parlak güneş, aydınlık gün gibi kullanımlar söz konusudur. Destanlarda cümle

yapısı ve ritmik birlikler manzum kısımların kafiye düzeni ve veznine uygun olarak formüller aracılığıyla sağlanmıştır (Fedakar, 2006: 214). Geleneksel şiirin söyleniş sırasında, sıfatların isimleri niteleyerek oluşturduğu formüllerin kullanılmasıyla oluşturulan yapının etrafında kurulduğu “fikir” ise “tema”yı oluşturmaktadır. Formüller mısralarda işlenmekte, üç mısra veya daha fazlası bir araya gelerek temaları oluşturmaktadır. Birkaç temanın ise bir araya gelmesiyle de şiirin bölümleri oluşmaktadır.

Birincil sözlü kültürde aktarımın, düşünme ve öğrenmenin bellek merkezli olması dolayısıyla, sözlü kültürün kendisine has ve yazılı kültürden ayırt edilebilen özellikleri Ong tarafından ortaya konmuştur.

Yan Cümle Yerine Ekleme: Sözlü kültürde anlatım sırasında ifadeler ‘ve’ler vasıtasıyla nokta konmaksızın birbirlerine eklenirler. Sözlü anlatımın canlılığı, ifadelere ‘konuşma’nın ve yüz yüze olmanın avantajı sayesinde istenilen anlamın aktarılabilirliğinin daha kolay olması nedeniyle yazılı kültürde pek rastlanmayan ‘ve’ bağlacı yüksek bir anlatım gözlenmiştir. Ong bu durumu 1610 yılında sözlü özelliğini koruyan bir metin iken yazılmış ve daha sonra İbranice aslından Latinceye çevrilmiş “Yeni Amerikan İncili”nin 1970 yılında basılı olanıyla kıyaslar. İlk çevrilen İncil’de tam 9 cümle ve ile birbirine bağlanırken basılı olanda sayı sadece iki cümledir (Ong, 2007: 53-54).

Çözümleme Yerine Kümeleme: İsimlerin önüne sıfatlar gelerek isimleri niteler. Bu nitelermeler rastgele değildir. Akılda kalması istenen, kültür içerisinde bir önemi ve işlevi olan varlığın mevcut konumunu korumak, güçlendirmek amacıyla yapılır. Askerler her zaman kahraman ve prensesler de güzeldir. Bu kalıplara dayalı olma özelliği belleğe yardımcı olarak hatırlamayı da kolaylaştırmaktadır. Sözlü kültürde ifadelerin tanımlayıcı olması, insanların algılamasını kolaylaştırmak için gereklidir. Bu bağlamda “eş veya karşıt anlamlı terimler, deyişler ve cümlecikler kümelenince tanımlayıcı söz niteliğini kazanır” (Ong, 2007: 54).

Bol Tekrarlı ya da Bereketli: Sözlü kültürde ifadeler temaları sıkça tekrar ederler. Yazıyı okuyan kimse bir yeri anlamadığında, bir şekilde kaçırdığında tekrar geriye dönüp okuyabilir. Ancak sözlü kültürde ifade ağızdan çıktıktan sonra tekrar geriye dönüşü yoktur. O anda algılanamadığında kaçırılmış olur. Sözlü kültür bu tip durumlar için, mesajı aktarabilmek adına tekrarlar gerçekleştirmektedir. Bu durum ayrıca ezberlemeyi kolaylaştıran bir etkiye de sahiptir (Ong, 2007: 55).

Bu noktadan hareketle az sözle ve çizgisel bir anlatımın yazı teknolojisinin bir ürünü olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. “Az söze dayalı, çizgisel ya da çözümlemeli düşünce ve konuşma, yapay bir yeniliktir; yazı teknolojisince yapılandırılmıştır” (Ong, 2007: 56).

Tutucu ya da Gelenekçi: Birincil sözlü kültürde bilgi çok değerlidir. Bilgi, gelenek ve toplumsal hafıza sözlü esere işlenmiştir. Bilgi yüksek sesle tekrarlanarak saklanmaya ve değişmemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sebeple söyleyiş tutucudur, yeniliklere kapalıdır (Ong, 2007: 57).

İnsan Yaşamına Yakın: Sözlü kültürde insan yaşamına yakın, mümkünse tamamen onu yansıtan, onun içinden ifadeler kullanılır ve böylece hatırlanması, anlaşılması kolay olur. Yazı kültüründe anlatılanlar detaylandırılabilir, insanın göremediği soyut kavramlara inilebilir. Sözlü kültürde bunu yapmak mümkün olmadığı gibi de anlamsızdır da.

Mücadeleci Eda: Sözlü gelenek mücadeleci yaşam tarzını över. İnsanları güçlü, savaşçı olmaya teşvik eder. Sözlü gelenekteki bilgi mücadeleye teşvik edilmiş insan ilişkilerinin içindedir. Yaşamın bire bir içinden gelen mücadeleci tarzıyla bilgiyi yaşamdan koparmaz, bilakis ilintilendirir. Böylece insanların yaşamlarının doğasıyla söz arasında yakınlık oluşur (Ong, 2007: 60)

Mesafeli Olmak Yerine Duygudaş ve Katılımcı: Birincil sözlü kültürde anlatıcının anlattıkları dinleyen kimselerin deneyimledikleri, tanık oldukları hayatın bilgisi olmalıdır. Anlatıcı bunları kurallar içinde, dinleyicide duygusal bir katılım sağlayacak şekilde aktarmalıdır. Yazılı kültürde bilgi ile kişi arasında mesafe oluşmuştur. Yazı bilgiyi nesnellığe doğru itmiştir (Ong, 2007: 62).

Değişmeyen Ortam Dengesi: Sözlü kültür ortamında insanlarda geçmiş ve gelecek algısı kuramazlar ve sonsuz bir şimdide yaşarlar. Kullanılan kelimelerin anlamı onda verilir. Anlatıcının anlatımına bağlı olarak, ki burada anlatıcının tonlaması, jest ve mimikleri, el hareketleri gibi unsurlar anlatıma yardımcı olur. Zihinde kurulan bu yek pareliğin söz üzerindeki karşılıklarından biri ise kelimelerin tek anlama sahip olmalarıdır. Bir kelimenin birden fazla anlama sahip olması, yeni kullanımlara uygulanarak yeni anlamlar kazanması matbaa kültürüyle gerçekleşmiştir (Ong, 2007: 63).

Soyut Değil Duruma Bağlı: Sözlü kültür ortamlarında anlatımda kullanılan kelimeler ve durumlarda olabildiğince soyuttur. Eğer bir ağaçtan bahsediliyorsa o ağaç gerçekte vardır ya da var olduğu kabul edilen, belli bir yerde, yakınlarında bir olay yaşanmış bir ağaçtır. Bu durum sözlü kültür insanının soyutlama yeteneğinin henüz gelişmemesinin bir sonucudur (Ong, 2007: 66).

Barry Sanders “Öküzün A’sı” isimli eserinde (2010) sözlü kültürde yaşayan toplulukların söz verdiği önemi anlatırken Kuzey Amerika yerlilerinin hikaye anlatıcılarını örnek olarak aktarır: “Masal anlatıcı kutsal çubuğu elinde tutar, çünkü nefesi kutsaldır. Lider çubuğu yakar ve bir nefes çeker, anlatı da dumanı taklit ederek önce yayılır, sonra sarmallaşır,

yere doğru alçalır ve sonunda uzaklaşarak gözden kaybolur. Masalcı hayatta kalmaları için gerekli sırrı bildiği ve bunu herkesle paylaştığı için kabile ya da topluluk ona saygı duyup itaat eder” (Sanders, 2010: 15). Öyküler masalcının rastgele anlattığı öyküler değildir. Bunlar insanların duymayı bekledikleri, aşına oldukları hikayelerdir. Anlatıcı öykülerde “ahlak, sevgi, din, kahramanlık, felsefe, gerçek” gibi konuları işler. Anlatım dinleyenleri kuşatır, bir örneklik içerisinde topluluklarına ruh veren kültür ve gelenekler yenilenmiş, tazelenmiş olur. Masallar insanları birlerine bağlar ve kim olduklarını hatırlatır. İlkel topluluklarda bir arada olmak, ritüellerde yer almak ve toplulukla aynı değerlerin paylaşıldığının mesajı ilişkilerin tanzim edilmesi ve gerekli işbirliği için bu türden anlatımlar her zaman önemli olmuştur.

Barry Sanders’ın belirttiği gibi, okuma yazma bilmeyen ilk topluluklarda insanın düşünce ve davranışları, sözcüklerin büyümlü tınlamasıyla biçimlenmekteydi. Sözcüklerle yaşama dair paylaşılan deneyim bilgisi kadar, paylaşmanın kendisi de hayati önemde bir başka deneyimdir. Her anlatış, hem anlatanı hem de anlatılan şeyi geri dönüşü olmayan biçimde değiştirmektedir. Dolayısıyla hiçbir anlatım bir diğerinin tıpatıp aynısı olamazdı. Bu, ağızdan çıkan ifadenin konuşulur konuşulmaz uçup gitmesinin bir sonucuydu. Kalıcılık, süreklilik ve istikrar duygusu sağlamak için anlatılan tüm öykülerde olabildiğince aynı unsurlara yer verilirdi. Yüz yüze etkileşimle gerçekleşen ve ağırlıklı öykü anlatımına dayalı paylaşımlar, varolan topluluk ilişkilerini korumayı da sağlamaktadır. Sözlü toplumlar için geleneği aktarma ve varolanı sürdürme gereksinimi öyle yüksektir ki, bu işe yaramayan her türden bilgi, amaçlarını yerine getirmiş olan tanrılar ve doğaüstü etkenler, sözelliğe dayalı paylaşım alanından çıkarılır ve unutulurdu (Sanders, 2010 :17).

Benjamin’e göre sözlü anlatı geleneklerinin takipçisi hikaye anlatıcıları, ağızdan ağıza anlatılan deyimle beslenirler. Hikayeleri yazıya geçirenler ortak ağza en sadık ve en adsız olanlardır. Adsız hikaye anlatıcıları, hep gitmek isteyen “yerleşik çiftçi” ile hep yerleşmek isteyen “gezgin denizci” grupları arasından çıkmıştır. Onlara daha sonra “yerleşik usta gezgin kalfa” da eklenmiş ve onlar uzakların ve geleneklerin deneyime dayalı bilgisini, “akıl haline getirerek kıssadan hisselere dönüştürmüşler, bilgelik hikmetlerini, uzun ve tekrarlı çoğalan, ritminde geleneğin sesi yankılanan hikâyenin içine yerleştirerek dinleme yeteneğine sahip, canı sıkılan, hikâyenin aklına gereksinim duyan dinleyiciye iletmışlerdir.” (Benjamin, 1993: 78-79, 84-85, 99)

Sözlü kültürde aktarımı mümkün kılan kaynak bellektir ve ezberleme eylemi hayati önemdedir. Sözlü kültür her ne kadar aktarımı ve alımlamayı kolaylaştıracak mekanizmalar üretmiş olsa da “ezber” güncel çalışmalarda bir sorun olarak belirmektedir. Soğuk toplum yerine ikame edebileceğimiz sözlü kültürün, bellekle ilişkisi çerçevesinde, en önemli hatırlama

etkinliklerinden biri ezberdir. Yazılı kültürlerde ezber genellikle bir metinle ya da başka kayıt araçlarıyla yapılır. Yazılı kültür içinde ezber yapan kişi gerektiğinde dönüp, ezberini metinden denetleyebilir. Bu konuyla ilgili olarak 20. yüzyıl ozanlarıyla yapılan çalışmalar ilginç sonuçlar vermiştir. Bu çalışmalara dayanarak bugün halk ozanlarının şarkıları nasıl öğrendiklerini biliyoruz. Parry ve Lord tarafından, Homeros ve Balkan öyküleri üzerine yapılan önemli bir çalışmada şu nokta vurgulanmaktadır: “Sözü kullanan ozan, şarkılarını sözlü olarak ezberler, onları sözle besteler ve diğerlerine sözlü olarak aktarır” (akt. Goody, 2001: 37).

Parry ve Lord’un ifadesinde olduğu gibi, Jack Goody de “Yaban Aklın Evcilleştirilmesi” isimli çalışmasında ozanların ezberlerinin kendilerinin öğrendikleri masalı ya da şiiri bir birebir aktarma noktasında olmadığını tespit etmiştir. Halk ozanlarının güçlü bir ezberi vardır, ancak yazılı kültür insanların bildiği bir ezberden farklıdır sözlü kültürde ezber yapmak. Okuryazarların şaşırarak öğrendikleri gibi, ozan tek bir kez dinlediği öykü veya şarkıyı aktarmadan önce çoğu kez bir, iki gün beklemeyi tercih eder. Metin ezberinde tekrar ertelenirse, hafızanın gücü genellikle azalır. Halk ozanı ise metin ya da metinsel bir çerçeveye ilgilenmez. Dinlemiş olduğu öykünün kendi öykü konu ve kalıp dağarcığına sinmesi, öyküyle yakınlık kurması için zaman gereklidir. Şarkıyı anımsayıp tekrar söylerken ozan şarkının dize ölçüsünü öbür ozanın anlatı biçiminden okuryazar kültürü anlamında ezberlemiş olamaz; çünkü dinlemiş olduğu şarkıyı kendi diline aktarmak için derin derin düşünürken şarkının ilk şekli bir daha geri gelmemek üzere yok olmuştur. Ozanın belleğindeki değişmeyen malzeme, bütün öykülerin farklı bir yapıyla çıkmasını sağlayan, yüzer bir konu ve kalıp hazinesidir (Goody, 2001: 37; Ong, 2003: 77-79).

Milman Parry’nin Homeros incelemesinde ulaştığı en önemli bulgulardan ve sözlü kültürde “sözlü metnin” korunması yöntemlerinden birisi “heksametrik hece” ölçüsüdür. Heksametrik hece ölçüsü iki kısa ve bir uzun heceden oluşur. Böylelikle formüle dayalı bir anlatım sağlanır. Heksametrik ölçü sözlü anlatıcıya kullanılacak kelimelerde serbestlik tanır. Ancak konu yani tema şiirde bellidir. Destanlarda tek bir dizeyi aşan ve bir formüle veya heksametrik formül zincirine göre inşa edilmiş uzun sekanslar bulunmaktadır (Clark, 2004: 130-131). Heksametrik ölçünün yanında her seferinde aynı tekrarlanan motifleri kullanan “sahne”ler de vardır. Örneğin savaşa hazırlanan askerler veya savaş anı hep aynı şekilde anlatılır. Bu noktada söz konusu tekrar hep aynı sıfatın kullanılması gibi algılanmaması gerekir. Sahne formülleri bir yapı iskelesi oluştururken aynı zamanda ozanın sahnenin ihtiyaçlara göre metni uyarlamasına da olanak sağlarlar. Örneğin silah kuşanma sahnesi Patroclus’un Aşil’in mızrağını kaldıramaması ile farklı bir anlam kazanır (Clark, 2004: 135).

Homeros şiirlerinde Odysseus, Hektor, Athene, Apollo ve diğer kahramanları konuşturacağı zaman kullanacağı dize ölçüsüne uygun sıfatları ve yüklemeleri hazırdı. Örneğin “ve akıllı Odysseus çekinmeden konuştu” ve “ve akıllı Odysseus çekinmeden beyan etti” şiirde 72 defa tekrarlanır. İsimden önce bu sıfatların kullanılmasının nedeni hece ölçüsünün tutturulması zorunluluğudur (Ong, 2007: 76).

Parry’nin Homeros incelemesini geliştiren araştırmacılar sahneler gibi tekrar eden baş bir yapı olan ve ‘motif’ olarak değerlendirilebilecek başkaca unsurlar bulmuşlardır. Örneğin büyük savaş sahnesi anlatılırken kullanılan bir motif vardır. Yine bu noktada şair motive bağlı kalarak sahnelerde farklılıklar yaratabilir, bir öncekini birebir tekrar etmeyebilir. Odysseia metnini daha detaylı inceleyen Louden eserin genel olay örgüsünün tüm destanda üç kere tekrar edilen bir anlatısal motif üzerine kurulu olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu tip üst seviye tekrarlar yazılı eserlerde de olabilir ancak sözlü eserlerdeki formüllerin özelliği anlatıcıya performans sırasında derin ve çok katmanlı yapıtlar oluşturmaya müsaade etmesidir (Clark, 2004: 135)

Albert B. Lord, Slav sözlü geleneğinde ozanların aynı öyküyü her performansta farklı şekilde anlattıklarını ortaya koymuştur (Lord, 1971: 61). Homeros devrindeki yazı öncesi ozanları bugün bulma şansı yoktur. Ancak Homeros metninin üretildiği coğrafyaya çok yakın olan ve sözlü destan yaratma özelliklerini hala yaşatan eski Yugoslavya sınırları içindeki ozanlar bu konuda bir çok örnek vermiştir. Parry Yugoslav ozanların sözlü destan üretme kabiliyetlerine şahit olmuş ancak çalışmayı literatüre kazandıran A. B. Lord olmuştur. Buna göre: Ozanın söylenmiş şarkılara dönük olarak hafızası çok hazırdır. Aşıkların tek seferde on heceli yirmi otuz dizeyi sıralamaları işten bile değildir. Fakat ses kayıtları karşılaştırılınca dize ölçüsü şaşmayan bu şarkıların ikinci bir kez aynı kelimelerle tekrarlanmadığı ortaya çıkar. Kalıplar ve konular değişmese de dinleyici tepkisi, kendi ruh haleti veya o anki toplumsal ve ruhsal öğelerin etkisiyle aynı ozan bile şiirlerini her kez başka türlü sıralar ve diker, ‘rapsodileştirir’ (Lord, 1971: 62).

Farklı performanslarda; olay örgüsü, ritim, karakterler, bunların formüllere bağlı tasvirleri aynı kalsa da söylenen sözcükler değişir. Bunun sonucu olarak söz konusu performansların yazılı deşifrelerini karşılaştıran bir okur için belirgin olan farklılıklar meydana gelse de; gerçekte sözlü performansın temel organizasyonu bundan etkilenmez. Öykünün tutarlılığını koruyan bu farklılığın sağlanmasında yazıya dökülmüş Homeros destanlarında keşfedilen formüllere benzer yapılar önemli yer tutar. Lord, Slav sözlü geleneğinde formüllerin dizelerin oluşturulmasında oynadıkları öneme dikkat çeker. Bu formüller sayesinde ozan her seferinde tutarlı bir metin oluşturabilir (Lord, 1971: 65-67). Olay örgüsü düzeyinde ise

kesinleşmiş sözcükler yerine belirli fikir topluluklarından oluşan “temalar” (themes) benzer bir işlev görür ve ozanın öyküleri farklı performanslarda tutarlılığını korur.

Sözlü kültürde ozanlar söylediklerinin zaman içinde farklılık gösterdiklerini kabul etmezler, çünkü ezberlerini karşılaştıracakları yazılı kaynakları olmadığından değişim ve çelişki gibi kavramlar gelişmemiştir. Bu durumun bir sonucu olarak da sözlü kültürde ezber kelimesi kelimesine bir metin ezberi ya da kaydından çok, temel olarak, belirli konu ve kalıp hazinelerinden oluşan öykü değişimleri anlamına gelmektedir. Böylece mit ve tarih birbirinin içine geçer. Güncel bir önemi olmayan unsurlar unutulurlar ya da dönüşürler. Kimi öyküler devamlılık gösterir, kimileri değişir, kimi öyküler de zaman içinde unutulur (Goody, 2005: 132).

Jack Goody Kuzey Gana’daki LoDagaa halkının Tanrı Bagre’ye duasının Hristiyanların İsa peygambere okudukları dua kadar yaygın olduğunu, onu “herkesin bildiğini” ancak her söylenişinde duanın değiştiğine belirtir. Dua sadece 10-12 dizeden oluşur; siz de Goody gibi dili biliyorsanız ve duanın açılış dizelerini söylerseniz, sizi duyan nakarat bölümüne katılır ve yaptığınızı düşündüğü yanlışları kendine göre düzeltir. Ne var ki ses kayıtları, dua sözlerinin her söylenişte sadece kişiden kişiye değil, aynı kişinin ayrı söyleyişlerinde de değiştiğini göstermektedir; o günkü çeşitlemelerine uymadığı gerekçesiyle duanızı düzelterlerin dilinde bile değişmektedir. Güney Afrika’da ciddi bir kelimesi kelimesine ezber çabası sonucunu şöyle vermekte: “Herhangi bir ozan şiiri tekrarlar, ancak sınırlı yoklama sonuçlarını kelimelerim ancak %60 oranında aynen tekrarlandığını göstermiştir” (Ong, 2007: 80).

Birincil sözlü kültür, kişiliği, belli açılardan okuryazar kişiliğinden daha az içine kapalı, dış dünyaya ve topluma daha açık kılar. Sözlü iletişim insanları birleştirir. Yazı ve okuma ise kişinin tek başına yaptığı ve kendi iç dünyasına döndüğü eylemlerdir. Derste öğretmen konuşurken öğrenciler güçlü bir bütündür, öğrencilerin birlik duygusu güçlüdür; ancak öğrenciler kitaplarına dönüp tek başlarına bir metin okumaya başlayınca bu birlik dağılır, çünkü herkes kendi kişisel dünyasına girer (Ong, 2007: 87).

1960’ların ses kaydetme cihazları, teyp kasetleri sadece farklı müzikleri kayıt altına almakla yetinmediler. Kaset çaların daha çok sayıda insana ulaşması mümkün olunca, kasetler melodilerden daha fazlasını taşımaya başladılar. Birbirinden ayrı düşmüş insanların seslerinin birbirlerine ulaşmasına aracılık ettikleri, yani sesli mektuplar taşıdıkları gibi okuryazarlık engeline takılan toplum kesimleri için düşünce ve inanç taşımaya da başladılar. Kasetlerde seslendirilmiş yazılı edebi metinler görmeyenlerin tahayyüllerini zenginleştirirken binlerce yıllık sözlü geleneklerin masalları çocukların uyku saatlerine ses oldu. Giderek daha fazla gereksinim duyulan yolların hareketliliği kaset ve sonradan kullanılan CD’lere yansdı. Daha

fazla yer değiştirmek zorunda kalan, neredeyse yaşamlarını uzun yollarda sürdüren yolcular popüler yazılı metinleri dinlediler. Gelenegin vaazlarını ve dinsel ğtleri de kasetlere doldurdular. Modern hitabet zanaatının örnekleri olan vaazlar, okuryazarlık barikatını aşamayanların duygularının biçimlenmesinde etkin bir rol oynadı (Köker, 2010: 44-45).

Seslerin kaydedilmesinin teknik olarak gelişmesi ve ucuzlaması yazılı kültürün taşıyıcısı olan kitabı da etkiledi. Sesli kitaplar kütüphanelerde yazılı olanlar gibi bulunabilir hale geldi. Seslendirmesi metinlerin yaygınlaşması kitapların gelenekselleşmiş yazılış biçimlerini de etkiledi. 20. yüzyıl son çeyreğinde neredeyse 18. yüzyılda olduğu gibi konuşma metinlerine dayalı kitaplar çoğaldı. Geliştirilmiş röportaj tekniklerine dayalı olan kitaplar aranılır oldu. Bu türden kitaplar ilgi çekerken, alanında tanınmış kişilerle yapılan konuşmalara dayalı biyografi yazını, her yıl daha fazla sayıda yayınlanan kitaplarla yaygınlaşmaya başladı. Kitaplarını sesleri daha fazla içermesinin yanı sıra konuşan toplulukların konuşma farklılıkları da kitaplara konu oldu. Konuyla ilgili akademik metinleri evcilleştiren, gündelik yaşamında anlaşılma sorunu yaşayan tarafların gerçek hayattan alınmış sorunlarını gündelik diyaloglarla benzeyen, özellikle kadın ile erkek konuşma farklılıklarını anlatan popüler kitaplar okuyucularıyla buluşurken, gündelik konuşmalarda bu farklılığın gelenekselliği de yeniden yorumlandı. (Köker, 2010: 45)

1950'lerin televizyonu görsel olanın metinleştirilmiş konuşmalarla bezenmesine olanak sağladığı gibi kendine özgü konuşma biçimleri de yaratmıştır. "Talk Show" denilen konuşma programlarında sıradan insanların özel yaşamlarına ilişkin sorunları kamu önüne taşınmaya başlanmıştır. Toplumsal ve politik ilişkilerin arka alanını bozan kişiselleştirme tarzıyla televizyon, herkesin neredeyse tek başına söz söylemesine aracılık etme konusunda yeni formlar kazandırmıştır. Televizyon, hikayeleri aktarılmayan insanların kendi ağızlarından sözcüklerini iletmesi, toplumsal görüş ve kanı aktarımını hızlandırmış ve yaygınlaştırılmışsa da bu görüş ve kanıları boğan üst sesi güçlü bir editrsel denetimle sağlamıştır. Ancak yine televizyonların yarattığı diyalog ve prolog biçimlerin hızla yaygınlaşması diğer kitle iletişim araçlarının bu konuşma öğretme tarzını desteklemeleriyle mümkün olmuştur. (Köker, 2010: 46)

1.2 Sözlü Dil

Dil, sözlü olarak doğmuş ve gelişmiştir. İnsanlığa ait ilk yazılı belgeler bundan altı bin yıl öncesine kadar gitmekte olduğu hesaba katıldığında sözün yazıdan daha eski olduğu dolayısıyla yazı dilinden önce sözlü dilin üzerine düşünmek gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Günay, 2004: 89; Kırın, 1996: 128).

İnsanın tek başına olduğu kadar topluluklar halinde de varlığını sürdürmek için gerçekleştirdiği bütün pratikler, dilsel pratiklerle i içe rlmştır. Tarihsel olarak insanlar

tarafından üretilen bütün uygarlıklar ve kültürler, önce bir sözlilik aşamasından geçip daha sonra okuryazarlık aşamasına girmişlerdir. Bu, dil kullanımının yazıdan önce konuşmayla ve sözle başlamasının doğal bir sonucudur. Sözel dil, insanın ürettiği sembolik biçimleri sabitlemek için geliştirdiği ilk teknik araç sayılır. İnsanların düşünce ve dil arasında bağlantı kurarken geçirdiği aşamalar, mutlak sözlilikten yazının kısmen belleğe yardımcı olduğu dönemlere; oradan yüksek okuryazarlık dönemine ve nihai olarak elektronik sözliliğin hakimiyetine doğru sınıflanmaktadır. İlk konuşma pratiğiyle, insan, doğayla ve birbirleriyle her türlü karşılaşmasını öyküler halinde dokuyagelmıştır. “İlk insan topluluklarından itibaren masalcılar tarafından anlatılan bu öyküler, sözlü kültüre can vermiştir. Sözliliğin hakim olduğu dönemde toplumsal iletişim, insanlar arasında ve doğayla insan arasında gerçekleşen etkileşime dair en geçerli sözün, hikaye anlatımının örgütleyici figürleri olan masalcı kişiler tarafından yeniden düzenlenerek topluluğa aktarıldığı bir aracılık boyunca gerçekleşmiştir. Öyküler, insan topluluklarını bir arada tutan ve onların zaten bildiklerini bir kez daha duyuran özel türden anlatılardır. İçinde gerçeğin, kahramanlıkların, fedakârlıkların, sevginin, iyi ile kötünün mücadelesinin yer aldığı bu sözlü anlatılar, toplulukların en yaşlıları tarafından kuşaktan kuşağa aktarılırlardı. Böylelikle gerçek yaşamdaki deneyimler, belirli tasarımların da eklenmesiyle, toplulukların hayatta kalmaları için gereken bilgi haline dönüşüp paylaşılmış olurdu. Bu bilgi, masalcının veya anlatıcının ağzından dökülse de, toplumta hiç kimsenin diğerlerine göre daha akıllı ve üstün sayılmadığı bir eşitlik zemininde gerçekleşmekteydi. Önemli olan, söz konusu yaşam bilgisinin kendisiydi (Dursun, 2013: 158-159).

‘Dil’ zihnimizde görsel düşünme süreçlerinin güçlenmesiyle daha çok yazılı kelimeleri çağrıştıran, yazının hakimiyetinin artmasıyla gelişen ve önem kazanan dil bilgisi kuralları olarak çağrışmaktadır. Sözlü anlatımda var olan vurgulamalar, jest, mimikler ve benden dili anlatımı kolaylaştırmakta, yüz yüzeliğin avantajıyla eğer anlatıcı söylediklerinin anlaşılmadığını düşünüyorsa tekrarlamasını veya farklı yollardan anlatmasını mümkün kılan bazı süreçleri içinde barındırır. Ancak yazıda kelimeler okuyucuyla baş başadır. Anlamın karşıya ulaşması ve doğru kurulabilmesi yazarla okuyucunun yakın noktalarda buluşmasını gerektirir. Yazıda bu yakınlaşmayı, ihtimal dahilindeki yanlış anlamaları ya da anlamamaları sınırlayan ya da ortadan kaldıran kolaylaştırıcı, yazarla okuru buluşturan araç dil bilgisidir. Ancak yazı baskın olarak bilincimizde yer almaya başladıktan sonra algımızın kurulduğu yazılı kelimelerin dünyası dilin sözlü olarak doğduğunu bize unutturmuştur. Saussure göre;

“Dil ve yazı birbirinden ayrı iki göstergeler sistemidir. Yazının tek varlık nedeni dili göstermektir. Dilbilimin konusunu yazıdaki sözcüklerle konuşmadaki sözcükler oluşturmaz. Ne var ki yazılı sözcük görüntüsü olduğu sesli sözcükle öylesine kaynaşır ki sonunda başköşeye kuruluverir. Böylece sesli

gösterenin görüntüsüne kendisinden daha çok önem verilir. Sanki birini tanımak için onun yüzüne bakmaktansa resmine bakmak daha geçerli bir yolmuş gibi” (Saussure, 1998: 45).

Sözlü kültür ses ile temellendirilir. Her ne kadar ses, işaretler, beden dilleri, insan zihninin sese dönüşmeyen düşüncelerinin ve onların ortaya çıkan biçimlerinin (imge ve yazı gibi) yoğun müdahalesi ile perdelenmeye başlanmışsa da sözlü olan, sese ve seslenme biçimlerine yani konuşmaya dayalıdır. Sözlü kültürün temel ekseninde konuşma yatar. Konuşma praksise bağlıdır; praksis önceliklidir, teoriyi sonralığa iter. Teori pratikten ayrı bir şey olduğu gibi konuşma da dilden ve düşünceden ayrı bir şeydir. Konuşma anlıktır, yaşanan zaman içinde gerçekleşir, konuşmanın gerçekleşmesinde zaman belirleyicidir. Konuşma an içinde tarafların etkin katılımıyla gerçekleşen bir ilişkidir. En az iki kişinin bir ortaklık kurma ve birbirini anlama gayreti olduğu için konuşma esnektir, hızla biçim değiştirir, kesinlik ister, yaratıcıdır, çağrışımlarla beslenir. Konuşmayı temel eksen alan bir sözlü kültür, bütün zamanlarda tutumlar, davranışlar, eylemler ve onların dile geliş biçimleri, duygular, tutkular, arzular, niyetler ve onların dile getirilmemiş biçimleriyle daha çok ilişkilidir. Hem konuşmanın hem de sözlü kültürün kimi zaman düşünceleri ve imgeleri iletmek için yazıya başvurması gerekmişse de bunların yazıdan ve onun içerdiklerinden kurtulma, karşısındakine doğrudan bağlanma yeteneği geniş ve esnektir. Sözlü olanın kültürü, genel olarak karşılıklı anlaşma, uzlaşma ve bir arada olma gayretini ifade eder. Bu kültür anlama ve kabul etmenin konuşmayı yarattığını, eğer karşılıklı anlama ve kabul etme olmazsa konuşmanın olmayacağı temel iddiasına dayalıdır (Köker, 2010: 41).

Saussure kurucusu olduğu dil bilimin araştırmalarında sözlü dilin yazılı olana önceliğini ifade ederken iki gerekçe öne sürmektedir. Bunlardan ilki sözün yazıdan daha önce kurulmuş, ortaya çıkmış ya da var olmuş olmasıdır. İkincisi ise bugüne kadar ulaşılan bütün yazı sistemleri ve mevcut yazı sistemlerinin sözlü dil üzerine kurulmuş olmasıdır (Kıran, 1998: 128). “Öte yandan, konuşma yeteneği olmadan yaşayan ya da yaşamış olan insan topluluğu yoktur; yüzlerce dil günümüzde de misyonerlerce ya da dilbilimcilerce yazıya bağlanmadan önce bir yazı sistemiyle ilişkili değillerdi. Bu bakımdan konuşmanın insan toplumunun kökenine uzandığını düşünmek insana uygun gelebilir (Saussure’den akt: Kıran, 1996: 129).”

Sözlü ve yazılı dil üzerine söylenenler genellikle aradaki ayrıma dikkat çekebilmekte, ayrımı gözetmemekte ya da geçişlilik durumunu analiz etmeye çalışmaktadır. Saussure de bu noktada çağdaşı araştırmacıların dili analiz eden çalışmalarında yazıyı temel aldıklarını ve sözlü dile yeterince dikkat etmediklerini söylemektedir. Ong bu noktada Saussure’ün bakışında bir eksiklik olduğu iddiasında bulunurken, Saussure’ün yazıyı sadece seslerin ifade edilişi, kayda geçirilmiş hali ya da fonetik ifadesi olarak görmesine ve temelde “yazının sesi tamamlayıcı”

bir araç olduğu görüşüne itiraz eder. Ong yazının düşüncenin sözel anlatımını değiştirdiğini ileri sürer (Ong, 2007: 17).

Bununla birlikte, yazının sağladığı bütün yeni olanaklara rağmen, seslendirilen söz hala, yazılı toplumlarda bile varlığını korumaktadır. Sözlü kültür yazılı kültürün içinde varlığını sürdürmektedir. Bir yazılı metnin kendini ortaya koyabilmesi için, dolaylı veya dolaysız olarak, dilin doğal ortamı olan ses dünyasıyla bağlantı kurması gerekir. Bir metni okumak onu sese dönüştürmektir. Bu işlem yüksek sesle de, mırıldanarak da, içinden geçirerek de olabilir. Yazı, sözlü nitelikten bağını koparmaz (Manguel, 2001: 20).

J. Goody ve I. Watt, kültürel mirasın kuşaktan kuşağa aktarımında en önemli öğenin, toplumsal yaşantının en dolaysız ve kapsamlı anlatımı olan dil olduğunu söylemektedirler. Toplum, kültür mirasını aktarırken öncelikle doğal kaynakları ve maddi araçlarını iletir; ikinci olarak da standartlaşmış davranış biçimlerini iletir. Ancak, insan kültürünün en önemli unsurları, sözcükler aracılığıyla aktarılır ve bu unsurlar sadece görenekleri değil, aynı zamanda uzam ve zaman fikirlerini, hedefleri, tutkuları yani, özgöl anlam ve tutumlar alanının tümünü içerir (Goody ve Watt, 2005: 125). Kültürün sözlü unsurlarının bu ağızdan ağza ve yüz yüze iletimi, birbirine kilitlenen söyleşmeler zinciri olarak düşünölebilir. Böylece, tüm inanç ve değerler, tüm bilgi biçimleri bireyler arasında iletilir.

Söz modern dünyada yeni bir anlama bürünmüştür. Bu sözün yeni anlamlar kazanması değil belki de sözün bazı katmanlarını kaybetmesi, boyutlarını yitirmesi ve yöneliminin kısırlaşması demektir. Herşeyin değere, veriye, rakama, sayılabilirliklere dönüştüğü bir dünyada bundan söz de payını almaktadır. Söz artık masallardaki, destanlardaki hayatın bilgisini, yaşama rehberi olma özelliğini kaybetmektedir. Jacques Ellul 1982 yılında yayımladığı Sözün Düşüşü isimli kitabında görmeyi merkezileştiren modern ilişkilerin sözü aşağıladığı tespitinde bulunmaktadır. Buna Ellul, dilin matematiksel formöllere dönüştürölemeyeceğini, dilin belirsizliğinin ve çok anlamlılığının kodlarının tamamen açılmayacağını, mümkün anlamlardan ve mümkün anlamalardan birine indirgenemeyeceğini, bir cebir denklemi değerine indirgenen sözün anlam yaratamayacağını, yapısal analizleri sabitlenmiş cümlelere dayandığını, kodlar, anlam birimleri, morfem (söz bilimleri) olarak analiz edilen dillerin aslında tarihsizleştirildiklerini oysa dilin tarihi olduğunu ve tüm linguistlerin analizlerinde dili tarihi dışından bırakarak onu parçaladıklarını ileri sürer (Ellul, 2004: 37- 42).

Ellul'e göre söz enformasyona ve kesin verilli yapıya dönüşemez. Çok anlamlı ve çoklu okumaya sahip yapısı bozulamaz. Sözle üzerinden konuşmalar diyaloglardır, iki taraf söz konusudur ve bilinmezlikler barındırır, çelişkiler sahneler. Özünü karakterize eden bu

özellikleriyle konuşma esrara, dramaya yönelir, çatışma durumlarında yerleşir, trajedilerin bilincine varmayı sağlar (Ellul, 2004: 32). Anlam söyleyişin belirsizlik katmanları arasında durur. Konuşmada ortaya çıkan çağrışımlar, imalar, yanlış anlamalar, küfürler, nidalar konuşmanın çok anlamlılığına dayalıdır. Konuşma kesinliğe izin vermez (Ellul, 2004: 32-40).

Yeni iletişim araçları, basılı söz de dahil olmak üzere, görme fonksiyonlarına ve görme biçimlerinin çeşitlenmesine dayalı olduğu için onların yaygın kullanımıyla söz kalıplaştırılmış, dondurulmuş, diyagramlara, eğrilere, grafiklere, istatistiksel temsillere indirgenmiştir. Enformasyon aktarıcıları filmlerle, reklamlarla, bilgisayarlarla, sözü teknik bir nesne haline getirirken, görsel temsilin kusursuzluğa ve bütünselliğe yönelimi bir yandan sentetik bilgi, hızlı anlama ve yüzeysel kavrayış getirerek fayda sağlasa da diğer yandan sanki dünya yeniden inşa edilebilirmiş sanısının uyanmasına, kesinlik, mevcudiyet, an duygusunun güçlenmiş sanılmasına ve objektiflik hissinin oluşumuna katkıda bulunmuştur (Ellul, 2004: 165).

Benjamin, enformasyonun hikayeyi yerinden edişini anlatırken, sözlü anlatı geleneklerinin her bir biçiminin özelliklerini belirtmek suretiyle, geçmişini bilgi işleme sürekliliğini bir yandan parçalar diğer yandan her bir biçim aracılığıyla, ortak insani deneyimin duygulanım çeşitliliğinin çokluğunu anlamlandırır. Nasıl Tek Yön’de (2016), konuşan dilin “gizli oyukları ve aralıkları” olarak nitelediği deyimleri, büyücü dualarını, gotik ayinleri, vecizeleri, bilici kadınların kehanetlerini ve rüya konuşmalarını birer tema haline getirip yorumlamıyorsa, “Hikaye Anlatıcısı”nda destanı, vakanüvis tarih yazımını, masalı, efsaneleri ve farsları da tematize etmez. Modern yaşamın oluşmasıyla parçalanan destanlar ile hatırlama ve anımsamanın hatıra içindeki beraberliğinin yok oluşu, binlerce mısrayı bir araya getirerek destanı ayakta tutan hafızanın, bir olayı kuşaktan kuşağa aktaran gelenek zincirini oluşturan hatırlamadaki işlevinin yok oluşunu gösterir. İlk gerçek hikaye anlatıcısı olarak nitelediği masal anlatıcısı ile birlikte, “insanoğlunun, mitosun yüreğine saldırdığı kabustan uyanmak (Köker, 2010: 76)” için “kurnazlık ve neşe”nin “özgürleştirici büyüsü” olan masalın özgürleşme yolundaki insanla “suç ortaklığı”na girişimi anlatılır. Efsaneler, farslar, dolandırıcılara ve madrabazlara duyulan geleneksel sempatinin ardında yatan insafsız tutkularla baş etme anlatıları olarak hikaye anlatıcısının konuşma eylemi içindeki yerlerini alırlar.

Hikaye Anlatıcısı’nda kurulan deneyimin yitirilmesinin deneyimlenmesi, şimdinin kesinliğinden beslenen enformasyonun makul olanı görsel biçimlere indirgeme isteği, sadece enformasyonu ileten kültürün insanların politik bir aradalıklarını ancak dilsizleştirmek suretiyle yoklukla karşılaşması gibi uğraklarla kurulan toplumsal eleştiri, kapitalist toplumsal örgütlenme içinde sözün nitelik değişimine anlatım kazandırmıştır. (Köker, 2010: 76-77)

1.3 Sözlü Kültürde Kültürel Aktarım

Sözlü kültürde kültürel aktarım, kültürün taşıyıcıları olan grupların kendileri üzerinde somutlaşmıştır ve aktarım belirli kurallara bağlanarak ritüeller içerisinde gerçekleştirilmiştir. Aktarımda grubun içerisinde yer almak grup üyeliği anlamını taşımıştır. Bu çerçevede kültürel aktarım sadece zaman mekan birlikteliği değil aynı zamanda grubun kimliğinin bireye aşılması durumudur. Böylelikle sözlü kültürde aktarım sadece onu taşıyan bir grubun varlığında somutlaşır. Sözlü kültürde zaman ve mekan kavramları söz konusu grubun duygusal ve değerle yüklü yaşam bağlamı içindeki iletişim biçimleriyle oluşur. Bunlar anlatılarda bir grubun öz imgesi ve hedefleri için anlamlı ve duygu dolu bir vatan ve yaşam öyküsü olarak ortaya çıkar. Hatırlama figürleri aynı zamanda modeller ve bir çeşit öğretici parçalarıdır. Onlar grubun genel tavrını ifade eder, sadece geçmişi yeniden üretmekle kalmayan aynı zamanda varoluş biçimlerini, özellikleri ve zayıflıkları tarif ederler.

Sözlü kültürlerde sözel metinlerin özellikleri topluluğun ihtiyaçları çerçevesinde belirginleşir. Bir topluluk kendisini korumak ve devamlılığını sağlamak için geçmişini kendine özgülüğü ve sürekliliği noktasında hassas davranmak zorundadır. Bu bağlamda kendisi hakkında oluşturduğu imaj, farklılıkları dışarıya karşı savunurken içeriye karşı önemsiz gösterme çabası içerisinde. Kimlik bilinci zaman içerisinde gelişir ve kültür bazı olayları birşeylere karşılık gelme, benzerlik, süreklilik temelinde seçerek kendisini zaman içerisinde yeniden inşa eder ve devamlılığını bu yolla sağlamış olur. Toplum içerisinde bir grup kendilerini grubun geriye kalanından belirgin ölçüde farklı bulmaya başladığı andan itibaren değişim başlar ve kendi başlarına bir toplum olmaya yönelirler. Ancak hayatta kalmak açısından toplumlar diğer topluluklara ve doğal şartlara karşı daha kalabalık olma eğilimindedir. Bu etki neticesinde toplumlar farklılıkları görmeme ve tarihi değişmez bir süreklilik şeklinde görme yönünde davranış sergilerler (Assmann, 2015: 48). Sözlü kültür şiirler, destanlar, masallar, efsaneler, ritüeller bu gerçeklerin gerektirdiği şekilde oluşturulur ve toplumun kültürünün yapı taşlarını yansıtır.

Sözlü kültür ortamı geleneği yeniden kurmaya dayanır. Bellek her zaman hatırlatıcıya ihtiyaç duyar ve bu sebeple geçmiş bellekte olduğu gibi kalmaz. Gelişen ve değişen koşullara uygun olarak ve topluluk bilincini yeniden inşa etme güdüsüyle yeniden üretilir. Gelenekler yalnızca geleneklerle ve geçmiş yalnızca geçmişle değiştirilebilir. Toplum yeni fikirleri olduğu gibi almaz, kendine uyumlu hale getirir. Karşılaştığı başarılı olmuş yöntem ve fikirler de buna dahildir. Bu sayede bellek, sözlü kültür ortamlarında hem geçmişi hem de geleceği inşa eden bir işleve sahiptir. Bu bağlamda aynı zamanda toplumun belleği olmayan hiçbir sosyal düşünce yoktur.

Sözlü kültürde gruplar, bireyler kendi geçmişlerine, kökenlerine dair, aynı olayı farklı şekillerde, kendi ihtiyaç ve karakterleri gereğince ortaya koyarlar. En iyi hatırlanan en yakın geçmiştir ancak daha geriye doğru gidilmeye başlandıkça hatırlamada azalmalar başlar. Uzak geçmişte güçlük ve tereddütle bazı isimlerden söz edilir, olaylar ve anlatılanlar asında kopukluk ve sıçramalar gözlenir (Assmann, 2015: 56).

Sözlü kültürde bellek bütün geçmişi anlatmaya çalışmaz. Belirli stratejik noktaları hedef alır ve aktarım bu noktalar üzerine inşa edilir. Ancak stratejik nokta olarak ön plana çıkan olaylar da yaşandığı şekliyle bellekte kalmazlar. Olayın taşıyıcısı olan bir sembolik figür ön plana çıkar. Efsaneler de hatırlama figürleri olarak işlev görürler. Sözlü kültürde yaşanan değil hatırlanan önemlidir. Sözlü kültürde tecrübeler ilk önce hatırlanan tarihe, ardından efsaneye dönüştüğü söylenebilir. Bu bağlamda, sözlü kültürde efsaneler, bugünü geçmişin tecrübesiyle yeniden kurmak için anlatılan hikayelerdir. Sözlü kültürde tarih hatırlama yoluyla efsaneye dönüşür ve böylelikle onun gerçek olarak kalıp kalmadığı bir tarafa, düzenleyici, biçimlendirici ve süreklilik sağlayan bir bellek sağlanmış olur (Assmann, 2015: 60).

Sözlü kültürde gerçekleşen aktarımda dinin etkisi çok yüksektir. Hatırlamayı sağlayan figürlerin dini anlamları vardır ve hatırlatma eylemi ve canlandırma biçimleri genellikle dini ritüellerin içerisindedir. Dini ritüeller genellikle bayram şeklinde gerçekleşir. Bu bayramlarda gerçekleşen pek çok amaçtan biri de topluluk kökeninin amaçlandığı şekilde yeniden kimlik inşasını sağlayacak biçimde hatırlanmasıdır. Sözlü kültürde topluluk, tarihini ve kökenine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliğini sağlamlaştırır. Gündelik kimliğin ötesinde toplumsal kimlikler gündelik yaşamın ötesinde bir özellik, bir törensellik taşırlar. Toplumsal kimlikler törensel anlamları itibarıyla yaşama anlam ve değer katarak bireyi gündelik yaşamın sınırlarının dışına taşırlar. Sözlü kültürde bu şekilde gerçekleşen bir iletişimin sonunda bellek ve dolayısıyla bilinç şekillenmiş olur (Assmann, 2015: 61).

Afrika’da yazı öncesi zamanlarda, özel bir grup geçmişi hatırlama ve hatırlatma görevi üstlenirdi. Bu grubun başkaca bir sorumluluğu olmazdı ve bu aktarıma müzik eşlik ederdi. Müziğin rolü önemliydi. Bu sebeple Afrika’da sözel aktarım işini Griot denilen ve irticalen müzik yapan gruplar üstlenmiştir. Griot’lar sahne sanatlarının tümünü kullanan şair, dansçı, mim sanatlarıdır ve Afrika halkının ortak anılarının koruyucusudurlar. Sözlü kültürün aktarıcılarının farklı kültürlerde farklı taşıyıcıları olmuştur. Bunlar ozanlar, şairler, griotlar, rahipler, öğretmenler, yazarlar, filozoflar, mandarinlerdir. Yazının olmadığı toplumlarda aktarıcıların uzmanlaşması, biriktirilen toplumsal hafızaya verilen önemin sonucudur. Üretilen ortak tecrübenin, anlamın günlük kullanımın ötesine taşınarak korunması gerekliliği

aktarıcılarının gündelik işlerle ilgilenmeyip sadece aktarıma odaklanmaları sözlü kültürde söz konusu role verilen önemin göstergelerindendir (Assmann, 2015: 62).

Sözlü kültürde tecrübelerin hafızaya uygun olarak ifade edilmeleri şiirsellik sayesinde mümkün olmuştur. Sözlü kültürün kültürün üretildiği yaşam koşulları insanları fiziksel çabaya ve eyleme mecbur kılar. Bu sebeple sözlü kültür ürünleri insanları eyleme çağırmalıdır ve bunu da aktarımı ritüel şeklinde yaparak sağlar. Sözlü kültürün bir diğer özelliği de üretildiği toplum içinde mümkün olduğunca herkesi kapsamaya zorunluluğudur. Bu özellik de yaşam koşullarının gereği en fazla sayıda insana duyan kültür ortamının farklılıklara tahammülünün olmayışının bir sonucudur. Sağlanan yüksek katılım ile mümkün olan en fazla sayıda insana ulaşarak grubun ortak değerleri altında bir araya gelinmesi sağlanır (Assmann, 2015: 65). Bu bağlamda bayramlar, dini ritüeller çok önemlidir. Sözlü kültür ortamının bu buluşmaları söz konusu toplumsal değerlerin aktarımını ve kimliğin yeniden üretimini mümkün kılar. Ritüeller sayesinde toplum mekânsal biraradalık sağlar.

1.4 Sözlü Kültürde Düşünme Biçimleri ve Zihinsel Süreçler

İnsan zamanın bir noktasında yaşayan ve yaşadığı zamanın özellikleri üzerinde taşıyan bir varlıktır. Zamanın özellikleri insan farkında olmadan onun zihinsel süreçlerini çalıştırır ve insan varoluşu bu süreçlerin oluşturduğu sınırlar içinde gerçekleşir. Zihinsel süreçlerin en önemli belirleyicilerinden birisi de dildir. Dil sadece iletişim kurmamızı, istek ve şikayetlerimizi karşı tarafa aktarmamızı sağlamaz, aynı zamanda bir hayat görüşünü içinde barındırır. Saussure'ün de dediği gibi dil düşünen bir varlıktır. İnsanlığın avcılık ve toplayıcılık yaptığı dönemde, ormanda avlanan birisi için en önemli organ kulaktır. Çünkü tehlike her yerden gelebilir ve siz arkanızdan gelen tehlikeyi göremezsiniz. Ancak ormanda hareket eden herşey ses çıkartır ve kulaklarınız yeteri kadar iyiye hayatta kalırsınız. Bir ağacın arkasında pusu kurmuş yırtıcıyı göremezsiniz ama harekete geçmeden önce çıkaracağı sesi duyabilirsiniz hayatta kalmaya çalışabilir, önleme alabilirsiniz. Böyle bir ortamda insanın dünyayı algılama, onu öğrenme ve tanıma aracının öncelikle kulak olması her ne kadar kaçınılmazsa da bu durum modern dünyanın ya da görsel kültürün insanlarına şaşırtıcı gelebilir. Ancak sizi hayatta tutan araç daha kıymetlidir veya size fayda sağlayan araca daha çok güvenirsiniz. Daha önce kulak baskındı, dün ise baskın olan organımız gözümüzü, günümüzde dengeli. Her bir duyu organımız ise farklı niteliklere sahiptir ve bilincimizdeki oluşturdukları etkilerin farklı olmasını, düşünsel süreçlerimizi şekillendirmiş olmalarını bekleyebiliriz.

Kulak merkezli ve duymayı merkeze alan sözlü kültürün insanının düşünsel süreçleri 20. yüzyılın başından bu yana yapılan araştırmalarda incelenmiş ve sonuçlar ortaya konmuştur.

Sözlü kültürde insanların soyut düşünme yetenekleri okuryazar kültüre göre zayıftır. Sözlü kültürde algı içinde bulunduğu zamana mesafelenmekte güçlük çeker. Kategorik ayrımlar yapmakta zorlanır. Kavramları ilişkisel ve işlevsel olarak kullanır. Sözel toplumlarda zaman algısı çok zayıftır ve insanlar sonsuz bir şimdide yaşıyor gibidirler. Bununla birlikte sözel toplumlar da bir takım zamansal ve mekânsal referansları ifade eden kavramlar geliştirmişlerdir ancak bunlar zamanımızın görsel kültürünün insanının zaman ve mekan algısı yanında oldukça siliktir. Sözlü kültürde zaman ve mekan kategorileri, okuryazar kültürünkünden farklı olarak anlatılar üzerinden gerçekleşen bir yapıdadır.

Düşüncenin soyut kavramlara yatkınlığının sağlanabilmesi için kişinin bulunan ortamdan uzaklaşabilmesi, zihnin o anki fiziksel dünyayla arasına mesafe koyması, duygulardan olabildiğince arınması gerekir. Böylelikle yeniden, daha objektif, akli süreçlerin daha etkili olduğu bir değerlendirme gerçekleştirilebilir. Yazının bunu gerçekleştirdiği kabul edilmektedir (Ong, 2007; Sander, 2010; Goody, 2011; McLuhan, 2001). Okurun aynı cümlelerin üzerinden tekrar tekrar geçebilmesi, cümlelerin anlamının peşindeki zihinsel çaba, insana soyutlama gücü kazandırır ve kendi deneyimine karşı eleştirel bakabilir. Oysa sözlü kültürün toplumunda, günlük deneyimler, deneyimleri biçimlendiren topluluk söylemleri ile birlikte, mesafelenmesi ve eleştirilmesi en zor olanıdır.

Kuşkuculuğun zayıflığı ve eleştirinin zor gelişmesi, sözlü kültürün toplumlarını daha kapalı, tutucu ve gelenekçi kılmaktadır (Sanders, 2010). Gerçekten de sözel toplumlarda kapalılık ile tutuculuk arasında güçlü bir bağlantı vardır. Filozof Karl Popper ve iletişimci Marshall McLuhan'a göre kapalılık, sözlü toplulukta kişiler arası iletişimin, birlik ve bütünlüğün sürdürülmesine yönelik somut ilişkilerle gerçekleşmesinin bir sonucudur. Çağdaş topluluklarda ise kişiler arası iletişimde, "mübadele" ve "işbirliği" gibi soyut ilişkiler geçerlidir. Somut ilişkiler, eski günleri anlatan ve bunu koruyan yaşlı ve bilge kişiler tarafından yeniden üretilir. Demek ki kapalılık, zihin yapılarının kökten farklı olmasından dolayı değil, iletişim araçları arasındaki farklardan dolayıdır (McLuhan, 2001). Yine kapalı toplumlar, konuşma, kulak ve davul teknolojilerinin ürünüdür. Öte yandan Walter Ong'a göre de özellikle birincil sözlü kültür toplumlarında, kapalılık çok güçlüdür. Birincil sözlü kültürün topluluklarında uzun yıllar içinde zahmetle öğrenilen ve kavramlaştırılan bilgi yüksek sesle tekrarlanmaz ise yok olabileceğinden, tekrarlayarak unutkanlığın engellenmesi için büyük bir enerji yatırımı gerekmektedir. Bilgi, çok zor elde edilen ve değerli bir şey olduğundan, fikirsiz denemelere girişmek de engellenir. Dolayısıyla oldukça gelenekçi ve tutucu bir zihniyet gelişir ki kapalılık da budur (Ong, 2007).

İnsanın tarihsel bağlamda var oluşu onun bütün yapıp ettiklerini de aynı tarihsel bağlamda irdelenmesini gerekli kılar. Zaman değiştikçe bağlam ve anlam da değişir. Buna göre insanın bütün iletişim biçimleri zaman ve mekanda bir hareket olarak ortaya çıkar. Belirli bir tarihsel zaman ve mekanda gerçekleşen iletişim biçiminde hayat bulan anlamlar, semboller, işaretler başka bir zaman ve mekanda başka bir bağlamda yeniden şekillenir, değer kazanır. Bu, belirli bir zamanda gerçekleşen bir konuşmanın başka bir zamana aktarılması şeklinde olabileceği gibi yazının üretildikten sonra başkaları tarafından okunması şeklinde de olabilir. Bağlam yeniden üretilmiş, konuşma ya da yazı yeni anlamların ortaya çıkacağı zemine taşınmış olur. Sözlü kültürün hakim olduğu toplumlarda aktarımın sözlü olmasının, sözün bu kültüre karakteristiğini kazandıran sonuçları vardır. Aktarımın kaynağı ve kendisi tamamen aynı değildir ve gerçekleştiği zamanda belirli modifikasyonlarla o an için yeniden düzenlenir. Aynı sözün yeniden bağlam kazanırken anlam olarak farklılaşmasından ziyade küçük farklılıklar kazanmış yeni bir anlatımın, hem biçim hem içerik olarak, varlığı söz konusudur. Ancak “söz uçar, yazı kalır” deyiminin ortaya koyduğu üzere yazı yeniden bağlamlaşmayı, sözün ve anlamın ortaya konulduğu, üretildiği haliyle gerçekleştirir. Yüz yüze iletişimde zaman mekan ayrışmasının zayıflığının yazıyla ortadan kalkmasının doğal sonucu “mesafelenme”dir. Mesafelenme kavramıyla kast edilen başka zaman ve mekanda gerçekleştirilen iletişime ve onu oluşturan unsurlara tekrar anlam verme, onlara bağlam kazandırma durumudur. Yazı mümkün kıldığı mesafelenme unsuru sayesinde kullanıcılarının tahayyüllerini zorlar ve onlara şimdiki gibi olmayan bir dünyayı hayal ettirir. Şimdiki gibi olmayan, daha başka bir hayatın, zaman ve mekan birlikteliğinin şartları bugünkü gibi olmayacağına göre yeni bağlamlar, yeni anlamlar gereklidir bu dünyayı anlamak için. Soyutlama gücünün kurulması ya da sözlü kültüre oranla daha güçlü bir biçimde var olmasının sebebi yazıdır.

Bağlam üretiminin merkezinde iletişim unsurlarının başka bir zaman ve mekanda yeniden bağlam kazanmaları yatmaktadır. İster yazılı ister sözlü iletişim olsun en önemli ve işlevsel anlam aktarma aracımız ise sözcüklerdir, kelimelerdir. Sözcükler iletişimi, anlam aktarımını son derece kolaylaştırmaktadır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ister yazılı ister sözlü olsun kelimeler anlamların birebir kendileri değildir; işaretleridirler, dolayımlanmış halleridir. Bu anlamda, zamandan başka bir zamana taşınan deneyim mutlak bir dolayımılmaya tabiidir, bağlam deneyimin mutlak dolaysızlığını ortadan kaldırır. Çünkü dile getirmek, dile getirilen şey ile araya belli belirsiz bir uzaklığının konulması, yeniden düşünülmesi demektir. Böylelikle yaşanan şeyin bilgisi ortaya çıkar. Sözlü kültürde deneyim matbaa kültürü toplumlarına göre daha doğrudan, hakiki bir deneyimdir. İnsanlar herşeyin

bilgisine yaşayarak, doğrudan onu deneyimleyerek varır. Çünkü sözlü kültür insanları için deneyimler soyut konuşmalardan daha güçlü etkiye sahiptir (Dursun, 2013: 161).

Yine sözel iletişime dayalı sözlü kültür toplumlarında, kişi, geçmişi çok az idrak edebilir; daha çok içinde bulunulan anın deneyimi ağır basar. Sözlü topluluklarda dünya, her zaman şimdiki gibidir. Varolan kültürel gelenekte, geçmiş ile geleceksi bir şimdiki zaman algısı ağır basar. Bu, adeta sonsuz bir şimdiki zaman toplumdur. Böyle bir toplumda, insan, anlatıya dahil edilen söylencesel geçmişten de fazla kuşku duymaz (Sanders, 2010). Çünkü anlatı, geçmiş ile şimdiki zaman arasındaki tutarlılığı kayıracak şekilde işlev görür ve tutarsızlıklar unutulur, dışlanır. Böylelikle, dinleyen insan için eleştiri daha az olanaklı hale gelir. Bilinen ile fiziki yakınlığı nedeniyle sözlü toplumların insanı, içinde bulunduğu toplumsal ilişkilerle iç içe olan bir bilgiyle yaşar. Bu bilgi de, insana mücadele enerjisi ve gücü katar (Dursun, 2013: 162).

Sözlü kültürde insanın geliştirmiş olduğu belirli bir zihinsel çalışma biçimi, düşünsel desenler söz konusudur. Bu alandaki mevcut bilginin önemli bölümünü sözlü kültürde işlevsel düşünce süreçlerini en belirgin şekilde ortaya koyan çalışmayı yapan Aleksandr Romanovich Luria borçluyuz. 1974 yılında Rusça ve 1976 yılında İngilizce yayınlanan ve “Cognitive Development: Its Cultural and Social Foundations” (Bilişsel Gelişme: Kültürel ve Toplumsal Temelleri” isimli çalışma, 1931-1932 yıllarında, Özbekistan ve Kırgızistan’da gerçekleştirilen saha çalışmalarının bulgularını yansıtmaktadır. Çalışma hiç okuma bilmeyenler ve biraz okuma bilenler üzerinde yapılmıştır (Ong, 2007: 67).

Luria’nın çalışmasında okuryazar kimselerle okuryazar olmayanların düşünce süreçlerini ortaya koyan çalışmasında bulguladıkları şunlardır:

- (1) Okuma yazması olmayan denekler geometrik şekilleri hiçbir zaman soyut adlarla tanımlamamışlardır. Daireye tabak, ay; kareye ayna, kapı diyerek anlatmışlardır. Geometrik şekiller okuma yazma bilmeyen insanların hayatlarındaki işlevsel nesnelere tekabül etmiştir. Okuma yazma bilmeyen insanlar soyut olan kavramlarla ilgilenmemişler, onları gereksiz ve mantıksız bulmuşlardır. Az da olsa okuma yazma bilenler geometrik şekillerin isimlerini söylemişlerdir (Ong, 2007: 68).
- (2) Deneklere üçü aynı kategoride biri farklı dört nesnenin yer aldığı resimler gösterilmiş, benzer olanları bir grupta toplamaları veya farklı olanı ayırmaları beklenmiştir. Nesnelerin yer aldığı resimlerde çekiç, testere, kütük ve el baltası yer almıştır. “Okuryazar olmayanlar, bu grubu kategorik (üç alet, bir de alet olmayan kütük) olarak düşünmeye ısrarla yanaşmamış, gruba pratik açıdan - “duruma göre düşünerek”- yaklaşmış ve ısrarla nesneleri birbirlerinden ayırmak

istememişlerdir.” Okuryazar olmayan bir köylü şöyle demiştir: “Hepsi bir. Testere kütüğü keser, balta ufak parçalara böler. Bunlardan birini ayırım gerekse, baltadan vazgeçerim; nasıl olsa testere kadar yararlı değil” (Luria, 1976: 56). Köylü çekiç, balta ve testerenin aletler grubu oluşturduğu yönündeki ifadeye karşı çıkmış ve kendi düşüncesini “Evet, ama aletim olsa da aletimi kullanacak kereste eksik -yoksa alet ne işe yarar ki!” şeklinde ifade etmiştir. Kendisinin ayırmak istemediği nesneleri başkasının ayırdığını söylendiğinde “onun soyu sopu böyle düşünüyor olsa gerek” demiştir (Ong, 2007: 68). Okuryazar olmayan köylüye karşılık iki yıl köy okulunda okumuş 18 yaşındaki delikanlı, benzer nesneleri sınıflandırmakla kalmayıp, eleştirildiğinde bu sınıflandırmanın doğruluğunu da inatla savunmuştur. Az okuma bilen 56 yaşındaki bir köylü ise kategorik ayrımları birbirine karıştırırsa da ikincisi ağır basar. El baltası, balta ve orak üçlüsünün testereyle mi yoksa başak tanesi ile mi tamamlanacağı sorulduğunda “hepsi ekip biçmeye yarar” der. Ancak sonrasında düşünüp başak tanesini gruba ekler, “orakla biçilir” der (Ong, 2007: 69).

- (3) Yunanlıların biçimsel mantığı geliştirmeleri fonetik alfabeyi içselleştirmeleri sonrasında olmuştur. Yazı Yunanlıların zihinsel düşünme biçimlerini değiştirmiştir. Buna göre okuma yazma bilmeyen birisi tündengelim yapamaz. Bu durum okuma yazma bilmeyenlerin mantıksız oldukları anlamına gelmez. Okuma yazma bilmeyenler düşünceleri salt mantık kalıplarına sokmak istemezler, böyle düşünmeyi çok donuk bulurlar. “İki önermeyi birleştirip tek bir önerme yaratmak, zeka oyunudur; halbuki pratik sorunlar önceden kurulmuş mantık oyunları ile çözümlenemez. (Ong, 2007: 69)” Okuma yazma bilmeyen köylülerde biçimsel mantığın zayıf olduğunu Luria ve arkadaşları bir dizi soru yönelterek öğrenmeye çalışmışlardır. Sorulan bir soru “Değerli madenler paslanmaz. Altın madendir. Paslanır mı paslanmaz mı?” şeklindedir. Ancak bu soruya 18 yaşındaki köylü bir soruyla ve şu şekilde karşılamaştır: “Acaba değerli madenler paslanır mı paslanmaz mı? Altın paslanır mı paslanmaz mı?” Bir başka okur yazar olmayan köylü ise “değerli madenler paslanır, altın paslanır” cevabını vermiştir (Luria, 1976: 104). Luria’nın bir başka sorusu ise şöyledir: “Karla kaplı kuzeyde bütün aylar beyazdır. Novaya Zembla kuzeyde ve karlıdır. Aylar ne renk olur?” Okuma yazma bilmeyen köylülerin yanıtları ilk soruya verilen yanıtlarla aynı mantıksal çizgidedir: “Ne bileyim ben hep kara ayı gördüm. Başka renk ayı görmedim. Her yerin ayısı başka türdür (Luria, 1976: 108-109).”

Köylüler ayının hangi renk olduğunu söylemek için onu görme ihtiyacı hissetmiş, önermeyi sunan kimsenin söylediklerine itibar etmemişlerdir. Soru çok az okuma yazma bilen 45 yaşındaki bir işçiye ikinci defa sorulduğunda “Sizin söylediklerinize bakılırsa” diyerek vereceği cevaba güvenememekte, cevabın sorumluluğunu önermeyi kendisine sunan kimseyle paylaşma paylaşmaya çalışmakta ve aslında zihinsel süreçlerin ve yapıların farklılığını hissettiğini göstermektedir. İşçi okuma yazma ile olan ilişkisi zayıf bile olsa soyut düşünce kalıplarına yakınlık göstermektedir (Ong, 2007: 70).

- (4) Luria ve arkadaşlarının okuryazar olmayan zihinsel kalıpları ortaya çıkarmak için hazırladıkları bir diğer soru ise somut nesnelerin tanımlanması içindir: “Ağaç nedir? açıklamaya çalışın.” 22 yaşında okuryazar olmayan bir köylünün cevabı “Ne gerek var ki? Herkes ağaç nedir bilir? Benim söylememe gerek yok?” (Luria, 1976: 86) şeklinde olmuştur. Okuryazar olmayan kültürdeki zihinsel kalıplarda gerçek yaşam ortamının, şeyleri birinci dereceden tecrübe etmenin dışında kalan bilgi türlerinin üretimi ve kullanımı oldukça zayıftır. “İki kelimeyle ağacı nasıl tanımlarsınız?” sorusuna verilen cevaplar bu tespiti doğrular niteliktedir: “İki kelimeyle mi? Elma ağacı, karaağaç, kavak.” Bu bağlamda bir başka soru daha yöneltilmiştir: “Hiç araba olmayan bir yere gittin diyelim. Oranın halkına arabayı nasıl tarif edersin?” “Eğer o arabasız yere gidersem, otobüsler dört bacaklı, önünde sandalyeleri olan, gölge olsun diye tepesi örtülü ve motorlu derim. Ama arabanın tam ne olduğunu bilmek isteyene ‘arabaya bin dolaş ne olduğunu anlarsın’ derim.” Bu örnekte birkaç özellikle sayıldıktan sonra çare, kişisel deneyimde ve duruma görelikte aranıyor (Luria, 1976: 87). 30 yaşında, okuryazar kolhoz işçisinin buna yanıtıysa şöyle: “Araba fabrikada yapılır. 10 günde atla gidilen mesafeyi bir defada kat eder, o kadar hızlıdır. Ateş ve buharla çalışır. Önce ateşi yakıp suyu buharlaştırmak gerek - buhar motoru işletir... Arabada su var mı bilmem ama olması gerek. Ama tek su yetmez, ateş de gereklidir.” (1976: 90) Bu çiftçi, bilgisi yeterli olmasa da, arabayı tanımlamaya çalışmıştır. Ancak tanımı, nesnenin görüntüsünü ayrıntılarıyla vermez, çünkü sözlü geleneğe bağlı zihin bunun altından pek kalkamaz, ancak arabanın neler yaptığını anlatmaya yeterlidir.
- (5) Okuryazar olmayan zihin kendisine dışardan bakamaz, kendisini tahlilde zorluk çeker. Bu okuma yazma kabiliyeti kazanmış zihnin dolayımına becerisinin bir sonucudur. Anlamı sesle ve daha sonra görsel bir unsur olan alfabe üzerinden

dolayımılayarak aktarımda bulunmak kişinin soyutlama gücünü ve dolayısıyla kendisine belli bir mesafeden bakmayı mümkün kılar. Bu sayede kişi, kendisini analiz edebilir, geliştirebilir. Güçlü ve zayıf yanları hakkında objektif bir bilgi sahibi olur. Luria, uzun uzun sohbetten sonra her birine kişiliğini, huyunu suyunu sorar (1976: 148). Yayladan inmiş 38 yaşında okuryazar olmayan bir çobana sorusu şöyledir (1976: 150): “Sen nasıl bir insansın? İyi niteliklerin, yetersiz tarafların nedir? Kendini nasıl tasvir edersin?” “Buraya Uç-Kurgan’dan geldim, çok yoksuldum. Şimdi evliyim, çocuklarım var.” “Halinden memnun musun? yoksa başka türlü olmak ister miydin?” “Biraz daha toprağım olsa iyi olurdu, buğday ekerdim.” Görüldüğü dış bilgiler ağır basıyor. “Ya eksiklerin ne?” “Bu yıl bir pud (Rus ağırlık ölçüsü, bir pud 70 kilo) buğday ekdim. Hamdolsun eksikleri de yavaş yavaş tamamlıyoruz. Hala dış bilgiler verilmekte, kişi kendisi ile ilgili bir içe bakış gerçekleştirmemektedir. “İnsanlar çeşit çeşit. Kimi sakin, kimi sinirli, kiminin de belleği zayıf. Sen nasıl birisin?” “Biz terbiyeliyiz -kötü olsak kimse bizi saymazdı” (1976: 15). Benlik değerlendirmesi birden “biz” olup grup değerlendirmesine dönüşüyor ve başkalarından (dinleyiciden) beklenen tepkiye göre özetleniyor. 36 yaşındaki başka bir köylüye nasıl biri olduğu sorulunca, yanıtı son derece insancıl ve dolaysız: “Kendi gönlümü ben nasıl tarif edeyim? Nasılım ben nasıl söyleyeyim? Başkalarına sor; onlar sana anlatsın. Ben, kendimi anlatamam.” Böylece yargı insana dışardan gelmiş oluyor, kendi içinden değil.

Çalışmada Luria ve arkadaşlarının aldıkları tipik cevaplardan çıkan sonuç sözlü kültürler, “metin tarafından biçimlendirilmiş düşünce unsurları olan şekiller, soyut kategoriler, kalıplaşmış mantıksal irdeleme süreçleri, tanımlamalar, hatta ayrıntılı tasvirler ve ince benlik tahlilleri” ile ilgilenmezler. Luria’nın soruları daha çok metin dünyasının insanları içindir. Sözlü kültürün insanları için çok fazla anlam ifade etmezler. Sözlü kültür insanları işlevsel bir mantık tarafından kuşatılmıştır ve bu mantık her alanda “şeyleri” kendi dinamiklerine uygun olarak yorumlamaktadır: Orta Afrika’da bir köy okuluna yeni atanan müdür için köylülere yeni müdür hakkında ne düşündükleri sorulduğunda köylüler araştırmacıya “Hele nasıl dans ediyor, bir görelim” (Carrington, 1974: 61, akt: Ong, 2007: 61)” cevabı vermişlerdir. Bu bağlamda sözlü kültür insanları da Luria’nın araştırması örneğinde olduğu gibi, yazılı kültür insanının bilincine göre hazırlanmış sorulara ilk önce tepki göstermekte ve sorunun gerekliliğini ve bağlamını sorgulamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

YAZILI KÜLTÜR KAVRAMI

2.1 Yazının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Yazı, insanın ürettiği sembolik biçimleri ve deneyimin anlamını yaymak amacıyla sabitlemeyi sağlayan bir diğer teknik araçtır. Yazı, bir teknolojidir ve yapaydır. Eğer bütün maddi şeyler insanların bir zamanlar bedenleriyle yaptıklarının bir uzantısı ise, yazı teknolojisi de, insan duyusunun bir uzantısı sayılabilir. Bunu ilk ortaya koyanlardan iletişimci Marshall McLuhan’a (2001) göre bütün iletişim teknolojileri, duyularımızın çeşitli şekillerde dışsallaştırılmasıdır; dışsallaştırılan bir duysal yeti, dönüp dolaşıp duyu organlarında birtakım değişimlere de yol açar. Yani yazı da, hatta elektronik teknolojisi de insanın duysallığının bir uzantısıdır ve yine duysallığını belirler. Konuşma doğallıkla yapılırken yazı, bilinçli olarak icat edilen kurallara dayanmaktadır. Konuşmayla karşılaştırıldığında yazının, sembolik biçimleri ve anlamı sabitleme derecesi daha yüksektir (Dursun, 2013: 162). “Alfabe, insan sesinin zaman açısından geçici niteliklerinin, çizilmiş işaretlerle sistemli bir biçimde mekanda kalıcı niteliklere, yani biçimleri, konumları, birbirlerine gerçek uzaklıkları düzenleri ve çizgisel düzenlenişleriyle asıllarının yerine konabilir işaretlere dönüştürülmesiyle doğan pratiktir” (Connerton, 1999: 117).

Kelimelerin metin içindeki durumuyla sözlü söylemdeki durumu epey farklıdır. Her ne kadar ilintili ve seslerle, daha doğrusu düzgünleşmiş ses birimleriyle -dışarıdan ve okurun hayalinde- ilişkilendirilmediği sürece anlamsız olsa da, yazılı kelime, ağızdan çıkan kelimenin doğduğu, daha geniş ve zengin bağlamdan soyutlanmıştır. Doğal, sesli ortamında kelime, gerçek ve varolan bir şimdinin parçasıdır. Sözlü cümle gerçek, yaşayan bir insan tarafından kendisi gibi gerçek, yaşayan bir insana veya insan topluluğuna, belli bir zamanda ve her zaman kelimelerden öte şeyler de içeren gerçek bir ortamda yöneltilir. Söylenen söz, her zaman sözel olmaktan öte özellikler taşıyan bir toplu durumu değişime uğratar. Hiçbir zaman tek başına, yalnız kelimelerden oluşan bir bağlamda belirmez (Ong, 2007: 122).

İnsanlığın yazıya karşı ilk tutumlarının izleri kelimelerin kökenlerinde saklıdır. Ortaçağ İngilizcesi’nde kitap eğitimi anlamına gelen “grammarye” veya “grammar” giz veya büyü bilgisiyle eşanlamlı oluvermiş ve aynı kelimenin İskoç lehçesindeki şekli İngilizce’ye “glammour” olarak geri dönmüştür (Ong, 2007: 113). Jacques Derrida (1976: 14), “yazıdan önce hiçbir dilsel işaret yoktur,” diye belirtmiştir. Fakat yazılı metnin sözlü olana gönderme yapma niteliği göz önünde tutulursa, yazıdan sonra da dilsel bir ‘işaretin’ olduğu söylenemez. Kelimenin metinsel, görsel temsili, o ana dek bilinmeyen, yepyeni anlatım olanaklarını serbest

bıraksa da, yazılan “kelime” gerçek bir kelime değil, sadece ikincil bir biçimlendirme sistemidir. Düşünce, ses dünyasına gönderme yaparak anlam kazanan, gözle görünür simgelerden oluşan metinde değil, konuşmada barınır. Nitekim okurun bu sayfada gördüğü gerçek kelimeler değildir; belirli bir öğrenim görmüş herkesin bilincinde gerçek ya da hayali bir sesle çağrıştırılabileceği şifreli simgelerdir. Bilinçli bir insan, metni gerçek veya hatalı, dolaylı veya dolaysız seslendirilen kelimelerin anahtarı olarak kullanmadığı sürece metin, kağıda karalanan çizgilerden başka bir şey değildir (Ong, 2007: 94).

Bizler, matbaa kültürünün insanları olarak kelimeyi işaret olarak algılamaktayız. Yazılı halini aklımıza getiririz. Çünkü kelimeyi işaret olarak öğrenmekteyiz ve bu şekilde hatırlamak daha kolaydır. “İşaret” kelimesinin İngilizcesi olan “sign” kelimesinin kökü olan ve Romalı taburların kimliklerinin uzaktan seçilmesi için taşıdıkları “signum” (sancak) sözcüğünden gelir. Signum kökence “izlenen nesne” demektir (Ong, 2007: 94). Yazılı kültürle tanışmış, küçük yaşta yazıyı öğrenmiş insanlar olarak bizler de zihnimizden yazıyı takip ederek konuşur, kelimelerin yazıyla görselliğe dönüşen biçimlerini görürüz.

Gerçekten de yazının ortaya çıkışı bir işaret olarak gerçekleştiği arkeolojik bulgularla ispatlanmaktadır. Üst Paleolitik ve Mezolitik dönemlerde M.Ö. 28.000 İsrail Hayonim ve Lübnan’da M.Ö. 15.000 ve 12.000 yılları arasındaki dönemden kalan Jiita ve Ksar bölgelerinde çentikli kemiklere rastlanmıştır. Kesikli kemiklere dönük olarak iki farklı yaklaşım söz konusudur. Bunlardan ilki kemiklerin üzerindeki kesiklerin o dönemki insanların inançlarıyla ilgili oluşu, diğeri ise kozmolojiye ait bir takım tanıların işaretlenmiş olduğudur. Eğer o dönemki insanların inançları ile alakalı bir kalıntı ise bunun üzerinde durulacak çok yanı yoktur ancak eğer kozmolojiye aitse bu kesikler soyut anlamlar taşımaktadır. Her bir kesik gökyüzünde olan bir duruma işaret etmektedir ve akılda tutulması gerekmektedir. Gerçekte kesikli kemikler gökyüzüne ait bir çetele işlevi görmesi amacıyla üretilmişse Hayonim, Ksar Akil ve Jiita’yı soyut bilgi depolamanın ve aktarımının ilk gerçekleştiği yerler olarak kaydetmek gerekmektedir. Kemiklerin üzerindeki kesikler somut verileri temsil ettiklerin dolayı dinsel ayinler, ritüellerden kopuşu temsil eden bir kaydetme olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan kesikler somut verilerin soyutlanması demektir. Veriler kendi bağlamlarından uzaklaştırılmış oldular. Kesiklerin insanlık tarihinde bilginin işlenmesi bağlamında gerçekleştirdiği bir diğer yenilik ise bilgiyi ses, jest ve mimikler vasıtasıyla değil statik ve görsel bir formda ifade ederek bilgiyi bilenden ayırmış olmalarıdır (Besserat, 2014: 37-38).

Neolitik çağda anlam aktarmak, işlerin kolaylaşmasını sağlamak adına sözden ve zihinden başkaca bir form olarak hesap taşları ortaya çıkmıştır. Hesap taşlarının başlıca özelliği tamamen insan üretimi olmalarıdır. Daha önceleri hesaplama ve sayma kemiklerin, dalların

veya tahıl tanelerinin üzerine yapılan bir takım işaretler ve çizimler vasıtasıyla gerçekleşmekteydi. Ancak hesap taşları kilden oluşan bir parçaya belirli şekiller verilerek suretiyle yapılmaktaydı ve bu haliyle özgündü. Hesap taşları ifade edecekleri anlamlara göre küre, disk, silindir veya dört yüzlü olarak yapılmaktaydı ve her biri farklı bir anlam ifade ederek sayma ve hesaplama işlemlerinde kolaylık sağlıyorlardı. Kemik veya ağaç parçalarının üzerinde yapılan işaretlemeler herhangi bir anlama gelebilecek, tamamen yoruma açık işaretlemeler olabilmekteydi. Hesaptaşlarıyla birlikte her bir şekle ayrı ve kesin bir anlam verilmesiyle kavramsal bir sıçrama gerçekleştirilmiş olunuyordu (Basserat, 2014: 39-40). Böylelikle Paleolitik ve Mezolitik çağda üretilen gerek çeteleler, gerekse hesap taşları vasıtasıyla bilgi kaydedilmeye, saklanmaya ve en önemlisi bilen ile bilinenin birbirinden ayrılmasına olanak sağlamıştır. Somut varlıkları soyut işaretlemelere dönüştürmüşlerdir ve bilginin nesnelleşmesini başlatmışlardır.

Hesap taşlarının kodlama sistemi piktogramların doğuşunu hazırladı. Kavram ve işaretlere dayalı temel bir dizim ve içeriği hesap taşları kullanılmaktaydı ve piktografik yazı biçimi bunu devraldı. Piktografik yazı sadece hesap taşlarından kullanım ve içeriği kopyalamakla kalmadı, ayrıca kaydedilen bilgiyi daha detaylı ve kalıcı olarak saklamayı mümkün kıldı. Piktogramlar özellikle ticarette ve anlaşmalarda tarafları da kayıt olarak kendisine daha geniş bir kullanım alanı açarken yazının toplumsallaşmasına da önemli bir katkıda bulunmuştur. Piktografik yazı sağladığı imkanlar ile hem rakamların ortaya çıkmasına hem de yazının fonetik bir kimlik kazanmasına zemin hazırlamıştır.

Mezopotamya ve Mısır'da veri işleme M.Ö. 30.000 yıllarındaki başlangıcından beri üç önemli aşama yaşamıştır: Birincisi Orta ve Üst Paleolitik dönemlerde tam olarak ifade edilmeyen nesnelerin miktarını kemik ve tahta parçaları üzerine çizikler atmak suretiyle oluşturulan çeteleler vasıtasıyla tutmak olmuştur. Bu dönem yaklaşık olarak M.Ö. 30.000 ile 12.000 yılları arasına tekabül ederken M.Ö. 8.000'li yıllarla birlikte hesap taşlarının ortaya çıktığı, malın cinsinin, miktarının kayıt edildiği dönem ikinci aşamayı oluşturmuştur. Ve nihayet üretilen, saklanan, ticarette taşınması için nakliyecilere teslim edilen malın sahibin kil tabletler üzerine işlendiği zaman dilimine gelinmiş ve bu dönem üçüncü aşamayı oluşturmuştur. Anlaşılabileceği üzere son dönemde ticaret artmış, şehirleşme yaşanmaya başlamıştır. Bu noktada bilgi işleme süreçlerinde hesap taşlarının oluşturduğu ikinci aşamanın önemli olduğunu kaydetmekte yarar vardır. Hesap taşlarına kadar geçen zamanda yapılan kayıtlar daha çok zamansal hesaplamalara ait ve dinsel ritüellerle beraber kullanıldığı düşünülen bir takım işaretlemelerken, hesap taşları gündelik hayata dönük soyutlamalar olarak kendisini

göstermiştir. Bu haliyle bu dönem, bilginin bilenle ayrılması, nesnelleşmesi, yaygınlaşması ve biriktirilebilir hale gelmesiyle kırılma noktasını işaret etmektedir (Basserat, 2014: 45).

Bireyler zihinlerini şeyler yerine simgelere yönelttiler ve somut deneyim dünyasının ötesine geçerek genişletilmiş bir zaman ve uzay evreni içinde yaratılmış kavramsal ilişkiler dünyasına ulaştılar. Zamansal dünya hatırlanan şeylerin alanın ötesine, uzaysal dünya ise bilinen yerlerin alanının ötesine doğru genişletildi.

İşaretlemelemlerden sonra insanlık bugün kullandığımız yazının doğuşunun gerçekleşeceği süreci işletmeye başlamıştır. Bu bağlamda yapılan araştırmalarda yazının ortaya çıkışı ile ilgili günümüzde yapılan tartışmalara bakıldığında yazının muhasebe kayıtları olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Ancak bu kayıtlardan elde kalan pek az kalıntı vardır. Yazı Eski Sümerlerde üretimi artan bir ekonominin zorlayıcı sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gelişen şehirler, artan tarımsal üretim ve buna bağlı gelişen ticaret, genişleyen bürokrasi bilginin insan hafızasından ayrılarak kayıt altına alınmasını gerekli kılmıştır. Ancak yine de yazının nasıl ortaya çıktığına dair farklı teoriler farklı zamanlarda ön plana çıkarak diğer ihtimallere göre daha kuvvetli bulunmuşlardır. İlk yazılı simgelerin piktogramlar oldukları kabul edilmektedir. Bazı uzmanlar da yazının M.Ö. 3300 yıllarında Uruk şehrinde kimliği belli olmayan birisinin bilinçli çalışması sonucunda ortaya çıktığını öne sürmektedir. Yazının ortaya çıkışına dönük olarak ortaya atılan bir başka kuram ise yazının zeki bir tüccar grubu veya bir idareci tarafından üretildiğidir. Kimi araştırmacılar da bir icat değil bir keşif olduğunu düşünürken bazıları da yazının uzun süreye yayılmış bir evrilmenin sonucu olduğunu kabul etmektedir. Bir başka ciddi ve diğer teorileri de içerek biçimde kapsamlı olan teori ise yazının en başta ticaret ve devlet kurumlarındaki bürokratik kademelerde kullanılmaya başlanan hesap taşlarından ortaya çıktığı, evrilerek ilk önce piktogramlar ve sonrasında fonetik bir karaktere bürünerek günümüze kadar geldiği yönündedir (Robinson, 2014: 69).

İnsanlık on binlerce yıldan beri resimler, göstergeler ve tasvirler aracılığıyla mesaj iletmenin sayısız yolunu bulmuştur. Ama yazının kendisi ancak, kullanıcıların düşündükleri ve hissettikleri ya da ifade edebildikleri her şeyi somutlaştırıp açıkça belirleyebilecekleri düzenli bir gösterge ya da simgeler bütünü oluşturduktan sonra ortaya çıkmıştır. Böyle bir sistem bir günde bulunmamıştır. Yazı Mezopotamya’da, Dicle ve Fırat arasında ortaya çıkmıştır. Basra Körfezi’nden Bağdat’a uzanan bu bölge İ.Ö. VI. ve I. yüzyıllar arasında güneyde Sümer, kuzeyde de Akad ülkeleri arasında paylaşılmaktaydı. Sümer Ülkesi’nde, Uruk kentinin büyük tapınağının bulunduğu yerde keşfedilen ilk tabletlerin üzerindeki yazılar bu şekilde açıklanır. “Uruk tabletleri” tahıl çuvalları ve büyükbaş hayvan listelerinden oluşup tapınağın bir tür muhasebesini sunmaktadır. Dolayısıyla ilk yazılı göstergeler ziraat hesaplarından oluşmaktadır.

Bulunan başka tabletler Sümerlerin toplum düzeni hakkında bilgi verir. Örneğin Lagaş tapınağının dini cemaatinde 18 fırıncı, 31 bira imalatçısı, 7 köle ve 1 demircinin çalıştığını bu tabletlere kaydedilmiştir (Jean, 2015: 12-13).

Bu yazı daha çok belleğe yardımcı olmak için kullanılmıştır. İlk kayıtlar, bir öküzü ifade etmek için bir öküz başı resminden, kadını ifade etmek için vulva çizgili pubis üçgenini belli bir üslup araştırmasıyla gösteren basitleştirilmiş resimlerden oluşmaktadır. Bunların her biri nesneye ya da belli bir varlığa gönderme yapan, piktogram denilen resim yazılardır. Birçok piktogramın bir araya gelmesiyle de düşünce yazısı denilen ideogramlar meydana gelmiştir. Buna örnek olarak da pubis üçgenine dağları işaretler eklendiğinde dağların öte yanından gelen “yabancı kadınlar”, yani dişi köleler belirtilmiş olur. Birbirinden farklı yaklaşık beş yüz piktogram sayılmıştır. Yüzyıllar geçtikçe piktogramlar gönderme yaptıkları nesneyi artık canlandırmaz olmuş, anlamlarını kendi bağlamlarından almaya başlamışlardır (Jean, 2015: 14). Piktogramlar hem hesap tutup daha büyük miktarlarda üretim yapıp saklamayı mümkün kılmışlar hem de zihnin gelişmesinde işlev üstlenmişlerdir. Yazının işlevinin büyük yarar sağlaması onu daha etkili kullanmak adına çabaları ve ilerlemeyi de beraberinde getirmiştir.

Bu anlamda yazıcılar tarafından yazılmış ve bir tür ilkel sözlük işlevi gören listeler, “dizelgeler” bulunmuştur. Dolayısıyla her gösterge bağlamına göre değişik anlamlara gönderme yapabilmektedir. Ayak göstergesi “yürümek”, “ayakta durmak”, “bir yerden bir yere götürmek” vb şeklinde okunabilir. Göstergeler yalnızca kendilerini göstermeye çalıştıklarında sayıları azalmış ve bir süre sonra altı yüze kadar inmiştir. Ancak bu rakam bile okuma yazma bilenler için çok büyük bir bellek gayreti gerektirmekteydi (Jean, 2015: 16).

Daha sonraları yazıcıların güneşte kurumaya bırakılan ya da pişirilen yumuşak kil tabletlere kaydettikleri göstergeler, nesneleri ya da varlıkları ifade ediyordu. Göstergeler konuşulan dilin sözcüklerine gönderme yapmaya başladıklarında kesin bir ilerleme kaydedilmiş oldu. Bütün gerçek yazıların temelinde sesi temel alan gösterge sisteminin bulunması yatmaktadır. Sümerlerin ya da eski Mısırlıların hayranlık veren incelikleri, bir çocuk oyunu kadar basit yöntemi, resimli bulmaca yöntemini kullanmaları olmuştur. Doğrudan doğruya nesneyi canlandıran bir resimden değil de ses açısından ona yakın bir nesneden yararlanma düşüncesi böylece ortaya atılmıştır. Tıpkı bizim resimli bulmacalarımızda bir kedi ve bir çömlek resminin, aslangillerden bir hayvana ve bir saklama kabına değil de ses benzeşiminden dolayı şapkaya gönderme yapması gibidir. Ok biçimli Sümer piktogramı ‘ti’, yine ‘ti’ diye telaffuz edilen ‘hayat’ı anlatır. Daha birçok örnek arasından en basitidir bu, çünkü gelişimi uzun dönemlere yayılan temelli yazı çok karmaşık biçimde gelişmiştir. Öyle ki yazmayı ve okumayı daha kolay hale getirmek için Sümerli yazıcılar göstergenin bir nesneye mi yoksa bir sese mi

gönderme yaptığının anlaşılması için “sınıflandırıcı” işaretler kullanmak zorunda kalmışlardır (Jean, 2015: 16-17).

Yazı biçimlenmeye başlarken yüzey ve yazma aracı olarak pek çok nesne kullanılmıştır. İlk yazılar toprak henüz ıslakken tuğlaların yüzeylerine, yağ ve kıldan arındırılmış ve ponza taşıyla düzleştirilip tebeşir taşının da yardımıyla yazıya uygun hale getirilmiş parşömen ya da tirşe denilen deriler üzerine yazılmıştır. Bu gereçler olmadığında başka alternatifler de üretilmiştir; ağaç kabuğu, papirüs, kurutulmuş yapraklar, bitkiler, balmumu tabletler, tahta tabletler, çomaklar, başkaca tahta yüzeyler ve taşlar yazı için kullanılmıştır. Yazmak için taş ya da toprak gibi sert yüzeylerde keskin uçlu metaller, deri gibi yüzeyler içinse kaz tüyü kullanılmaktaydı. Uçlar köreldiğinde tekrar tekler keskinleştirilir, kaz tüyleri yeniden şekillendirilirdi. Kağıt ve yazı için ihtiyaçların karşılanacağı kırtasiyeler yoktu. Uzak Doğu’da bunlardan farklı olarak fırçalar da kullanılmış, boyanın hazırlanması işlemi sığır boynuzlarında veya asite dayanıklı kaplarda gerçekleştirilmiştir. Uzak Doğu’da yazı yazmak daha çok sulu boya resim yapmaya benzer. Özellikle Çin yazısının her bir harfin bir eylem veya nesneye işaret eden özelliğini düşündüğümüzde fırça ve boya kullanımı yönüyle diğer yazım tekniklerinden farklılaşmasını anlayabiliriz. İlk yazılarda kullanılan bu araç gereçler ve teknikler yazıcılara neden ihtiyaç duyulduğunu, yazıcılığın bir meslek olarak ortaya çıkışını ortaya koymaktadır (Ong, 2007: 114-115).

Yazı, insalık tarihinde birbirinden bağımsız sistemler olarak kabul edilebilecek biçimde yaklaşık on farklı medeniyette icat edilmiştir. Bu icatların çoğu Orta Doğu coğrafyasında gerçekleşmiştir. M.Ö. 3100 yıllarında Sümer çivi yazısı, M.Ö. Proto-Elam 3000, M.Ö. 3000 Mısır hiyeroglifleri, M.Ö. 2000 Girit-Minos piktografik ve doğrusal yazıları, M.Ö. 2000 İndus Vadisi yazısı, M.Ö. 1500 Hitit Hiyeroglifleri, M.S. 300 Amerika glifleri, Çince yazı karakterleri gibi pek çok yazı ortaya çıkmıştır (Drucker, 2014: 82).

İlk olarak kullanılan çivi yazısı İ.Ö. 1760 yılından itibaren gelişen Babil Krallığı’nın, sonra da kuzeydeki Asur Krallığı’nın yazısı olacaktır. Uruk tabletlerinden beri epey yol kat edilmiştir. Basit muhasebe işlemleri için alçak gönüllü bir amaçla yola çıkan yazı Mezopotamyalılar için önce bir bellek yardımcısı, sonra da konuşma dillerinin izlerini koruma yöntemi, hatta iletişim kurmanın, düşünmenin ve ifade etmenin farklı bir aracı olmuştur. Böylece eski Sümerler, Akadlar, Babiller ve Asurlar mektuplaşmayı, posta sistemini, hatta kilden zarfları icat etmişlerdir. Öteki binlerce getirisi arasında çivi yazısı ayrıca ilahilerin, duaların ve edebiyat ürünlerinin yazıya geçirilmesine olanak tanımıştır. Eski Sümerler Gılgamış Destanını yazmış ve Asur Kralı Ashurbanipal’ın (M.Ö. 669-627) Ninova’daki kitaplığında

saklanmış örneği başta olmak üzere bu yapının birçok parçası sonradan bulunmuştur (Jean, 2015: 18).

Yazının Mısır'daki serüveni Sümerlerden biraz farklıdır ve tamamen tanrısal nitelikte ortaya çıkmıştır. Mısır yazısının karakterini belirleyen 'hiyeroglif' sözcüğü, aslında "tanrının yazısı" (Yunanca "kutsal" anlamına gelen hieros ve "kazımak" anlamına gelen gluphein kökünden) demektir. Hiyeroglif yazıların bulunduğu ilk belgeler M.Ö. III. yüzyıla kadar uzanır ama yazının daha önce bulunduğu düşünülmektedir. M.S. 390'a kadar, Mısır, Roma egemenliğine geçtiği zaman bile bu yazıyı herhangi bir değişikliğe uğramamıştır. Ancak bin yıllar içinde göstergelerin sayısı epey çoğalmış, önce yedi yüz iken Roma işgali sırasında yaklaşık 5000'e ulaşmıştır (Jean, 2015: 27).

Mısırlılar, komşuları Sümerlerden farklı olarak en başından beri her şeyi ifade edebilen grafik bir sistem bulmuşlardır. Mezopotamyalılarda ilkel yazıtlar gitgide bir "bellek yardımcısına", sonra da yazıya dönüşmüşken, hiyeroglif sistem en başından beri gerçek bir yazı olmuştur. Çünkü öncelikle konuşma dilini neredeyse bütünüyle aktarabilmiş, Kıpti dilinin biçimleriyle günümüze kadar gelebilmiş olan bu dili yeniden bulmamızı sağlamış, ayrıca soyut ya da somut bir takım gerçekliklere gönderme yapabilmiş ve hem tarım, tıp ve eğitimle ilgili önerilen hem de duaların ve efsanelerin, olası tüm biçimleriyle hukuk ve edebiyat ürünlerinin kaydedilmesini sağlamıştır. Bu yazının özgünlüğü ve karmaşıklığı temelde üç ayrı göstergeden oluşmasından kaynaklanır:

1. Fikirleri ifade etmek üzere kullanılan birleşik göstergelerin yanı sıra şeyleri ya da varlıkları temsil eden üsluplu çizimler, yani piktogramlar;
2. Aynı çizimleri ya da daha farklı olanları kullanan ve seslere gönderme yapan (sesyazılar) (Mısırlılar eski Sümerlerde aynı bulmaca yöntemlerini kullanıyorlardı); ve son olarak,
3. Hangi eşya ya da varlık kategorisinin söz konusu edildiğinin anlaşılmasını sağlayan belirtici göstergeler (Jean, 2015: 29).

Hiyeroglif satırlar çoğunlukla sağdan sola okunur ve okumanın yönü insan ve kuş kafalarının yönelimiyle belirlenir: Yüze ya da gagaya doğru giderek okumak gerekir. Aslında okuma her zaman bu kadar basit değildir. Örneğin bir anıtın ya da bir tapınağın duvarlarındaki bir yazı önemli bir tanrı (Osiris, Anubis) ya da firavun heykelinin yakınıdaysa, yazıtlardaki yüzler onlara dönüktür, bu da okumanın yönünü değiştirir ve yorumu zorlaştırır. Hiyeroglifler aşağıdan yukarıya ya da sağdan sola ve bir sonraki satırda da soldan sağa okunabilir. Bu durumda "busrofedon" yazıdan söz edilir ki tam anlamıyla, tarla sürülürken gidip gelen öküzün devinimini çağırıştır. Bu tanrı yazısı iki açıdan tanrısaldir. Hiyeroglifleri seyretmenin bizi bu

kadar büyülemesinin nedeni de budur kuşkusuz. Tapınakların duvarlarında, mezar taşlarında Eski Mısır tanrıları durmaksızın yüceltilmiştir. Bu hiyerogliflerin kendileri bile kutsal göstergeler oluşturmuş gibidir. Taşa kazınan ya da çizilip boyanan bu göstergelerin olağanüstü bir güzellikleri vardır ve taşıdıkları anlamdan bağımsız olarak, Eski Mısırlılar için yalnızca tanrı esiniyle yazılabilecek ‘görsel şiirler’ gibidirler (Jean, 2015: 29).

Kutsal kökenli Mısır yazısı yalnızca dinsel anlatıma yönelik değildir. Mısır’da bulunan çok sayıda belge ve anıt, tıpkı çivi yazısı gibi, çok gelişmiş bir uygarlığın çok değişik yönlerini ortaya koymuştur. Yazı Eski Mısırlıların kendi tarihlerini kaydetmelerine, hükümdarlarının soy ağacını çıkartmalarına, kraliyet düşünleri ya da savaşlar gibi önemli olayları anlatmalarına olanak tanımıştır. Dünyanın farklı yerlerinde olduğu gibi Mısır’da da tarih olayların ilk kez süre dizimsel bir şekilde sıraya oturtulmasıyla, yazıyla birlikte doğmuştur. Ama aynı zamanda, Sümerlerde olduğu gibi muhasebe ve hukuk kuralları oluşturmak, mal satımı ve evlilik sözleşmelerini kaydetmek için de kullanılır. Üstelik edebiyat için de bir iletim aracıdır. Mısır edebiyatı olağanüstü bir zenginlik sunar; özdeyişler, tanrılara ve hükümdarlara ilahiler, tanrısal masallar ve macera romanları, aşk şarkıları, destansı şiirler ve masallar gibi birbirinden çok farklı türlerde ürünler verilmiştir (Jean, 2015: 30-31). Yazının kullanım alanı genişledikçe kurulmuş olan uygarlığın önceki uygarlıklara oranlara daha karmaşık, yazıya, kayda ihtiyaç duyan bir yapıya büründüğü gözlemlenmektedir. Uygarlığın karmaşıklığı idare edilebilir olduğu sürece var olduğu zamandaki coğrafi sınırlar içerisinde de kültürel bir dominasyon sağladığı anlaşılmaktadır.

Mısırdaki edebiyat anıtlarının arasında en tanınmışlarından biri de 19. Firavun Sülalesi sırasında, yani M.Ö. 19. yüzyılda, hiyeroglif harflerle yazılan Ölüler Kitabı’dır. Ayrıca coğrafya ve bilim metinlerini, kehanet ve bölücülük sanatı, tıp, eczacılık, mutfak ve elbette astronomiyle, zaman ölçümleriyle ilgili belgeleri de bu eserlerin içindedir. Önceleri ay hesabına göre düzenlenen takvim III. binden başlayarak yılda 365 gün 6 saat sayımına dayanan güneş takvimine dönüşmüştür (Jean, 2015: 31).

Hiyeroglif sistem, gündelik hayatı kolaylaştırmak ve çabuk yazmayı kolaylaştırmak üzere iki yazı biçimi doğurmuştur. Papirüs üzerine hiyeroglif çizimler yapmak çok fazla sabır ve titizlik gerektirmekteydi. Özenle işlenen göstergelerden oluşan bu yazıyı gündelik yaşantıda kullanmak pek kolay değildi. Dolayısıyla yazıcıların da hızla bitirmesi gereken kimi çalışmalar da yavaş ilerliyordu. Bu nedenle, hiyeroglif yazıyla aşağı yukarı aynı dönemde ortaya çıktığı düşünülen ‘işlek’ -papirüs üzerinde kayan- bir yazı geliştirdiler. Buna ‘hiyeratik’ yazı (Yunanca “kutsal” anlamına gelen ‘hieros’ kökünden) ya da papaz yazısı da denirdi çünkü bu adlandırmayı kullanan Yunanlı tarihçi Heredotos’a göre ilk başlarda papazlar tarafından

kullanılıyordu. Bu yazı, hiyeroglif yazıyla aynı özellikleri sergiler (düşünceleri ve sesleri kaydeder, belirleyicileri vardır) ama çoğu zaman iç içe geçen bu gösterge türleri ilkel çizimlerden yavaş yavaş uzaklaşır. M.Ö. 650 yılına doğru, hiyeroglifler ve ‘işlek hiyeratik’ yazı hala kullanılmaktayken, daha hızlı, daha açık seçik, harflerin birbirine daha yakın durduğu bir işlek yazı türü ortaya çıkmıştır. Hiyeratik yazı gibi sağdan sola okunan ‘demotik’ yazı ya da ‘halk yazısı’ sonradan Mısır’da bugün hala kullanılan yazıya dönüşmüştür (Jean, 2015: 42).

Dünyanın öbür ucundaysa, günümüzden iki bin yıl önce, Çinliler bugün hala kullandıkları yazıyı buldular. Çin yazısının bambaşka bir niteliği vardır: M.Ö. yılında ortaya çıkan, zamanımızdan 1500 yıl önce belli bir düzene oturtulan ve M.Ö. 2. yüzyıl ile M.S. 2. yüzyıl arasında tutarlı bir sisteme dönüşen bu yazı Çinlilerin bugün hala okuyup yazdıkları yazıdır. Bu konuda elimizdeki veriler 1898-99 yıllarında Sarı Irmağın bir kolunun taşması sonucunda ortaya çıkan kaplumbağa kabukları ve geyiklerin kürek kemikleri üzerindeki izlere dayanmaktadır. Çin yazısı uzmanı Viviane Alleton’a göre papazlar sorularını kaplumbağa kabuklarının bir yüzüne yazıyor, kabuğun tersini doğuda yanan bir ateşe yaklaşıyorlardı, sorunun yanıtını da sıcaklığın oluşturduğu yüzey çatlaklarından çıkarılıyordu. Sorgulamanın harfleri yukarıdan aşağıya doğru sütunlar halinde kazınıyordu. Bu harfler, yapıları ve ilkeleri açısından bakıldığında bugün kullanılanlarla aynıdır (Jean, 2015: 45).

Alfabeler vasıtasıyla insanlar düşüncelerini ifade edebildikleri gibi, alfabeleri oluşturan harflerin kendileri de birer görsel simgedir. “Harflerin görsel biçimlerine bağlı olan simgesel değerlerin tarihini ele almak birbirlerine paralel iki tarihin şemasını çıkarmayı gerektirir: Bunlardan biri dilin işlevine karşı alınan tutumla, diğeri ise simge kavramıyla ilgilidir (Drucker, 2014: 81). Alfabeyi diğer yazı sistemlerin ayıran en önemli unsur daha sade olmasıydı. Bu şekilde hem sesler simgelerle ifade edilerek dilin anlam aktarma özelliği görsel bir düzleme taşınabilmiş hem de günlük hayatta da faydalanılabilir bir kullanışlılığa erişilmiştir.

Fonetik alfabe büyük olasılıkla semitik bir dil konuşan medeniyet tarafından icat edilmiştir. Fonetik alfabenin ortaya çıkışı tarihçiler tarafından yaklaşık olarak M.Ö. 1700-1500 arasında tarihlenmektedir ve büyük olasılıkla Mısır ve Mezopotamya arasında yaşayan bir medeniyet tarafından icat edilmiştir (Drucker, 2014: 82). Semitik diller bugün en iyi örneklerini Arapça ve İbranice’nin oluşturduğu dillerdir. Semitik diller bir ırkın konuştuğu dillerden çok bir belirli bir coğrafya boyunca konuşulan diller olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda Sina yarım adasından başlayıp Doğu Akdeniz kıyıları boyunca yukarıya doğru devam eden Suriye ve bugünkü Anadolu topraklarını başta Fırat ve Dicle havzaları olarak içine alan coğrafyada konuşulan dilleri ifade etmektedir (Drucker, 2014: 82).

Yazı kayıt tutuma işlevinin ötesine geçilip sözü kaydetmeye başladığında kutsal olanı, tanrısal olanı saklamak için kullanılmıştır. Bunun sebebi yazının sadece devlet organizasyonunda kullanılmasının yanı sıra devleti yöneten kralların tanrısal yönlerinin olduğuna inanılmasındandı. Devletin çatısı altındaki yazıcılar ve din kurumu geliştirilen yazıyla kralın yüceliğini, büyüklüğünü, şanını, başarılarını, soyunu konu edinmiştir. Hem kral hem tanrı olan devletin tepesindeki şahsiyete ait olan yazıyla günlük konular, hikayeler işlenmemiştir. Bu bağlamda yazı pek çok inanç sisteminde kutsal sayılmıştır. Hristiyanlar yazıdan ya da yazılardan söz açtıklarında kutsal kitaplara gönderme yaparlar. Mısırdaki hiyeroglifler Tanrı yazısıdır. Kur'an'da yazının kendisi Tanrının yazısıdır. Anlaşılmasa bile Asya ve Afrika'da Arapçadan başka dillerin konuşulduğu okullarda, Kur'an kendi özgün yazı dili olan Arapça olarak okunmaktadır (Jean, 2015: 56).

Yazının Tanrısal olandan uzaklaşması ve daha günlük kullanıma yönelmesi Yunan medeniyetiyle birlikte gerçekleşmiştir. Yunan yazısı M.Ö. 4. ve 5. yüzyıllarından itibaren bütün zamanların en zengin edebiyatlarından birinin üretilmesini sağlamıştır. Bu edebiyatta her türden eser verilmiştir: Şiir, tiyatro, anlatı, tarih, felsefe. Yunan yazısının bir başka önemi ise daha karmaşık başka yazıların çıkmasını tetiklemiş olmasıdır. Yazının gelişiminde en önemli kilometre taşlarından birisi de parşömenin kullanılmasıdır. Bu gelişmenin ilk ortaya çıktığı yer Anadolu'daki Bergama'dır. Parşömen sözcüğü Yunanca'da "Bergama derisi" anlamına gelen 'pergamene' sözcüğünden türemiştir. Mısır rakibi olarak gördüğü Bergama'ya yazı için gerekli malzeme olan Papirüsleri vermeyince Bergamalılar başka bir malzeme arayışına girdiler. Bu zamanda derinin ihtiyaçları olan araç olduğunu keşfettiler. Bu gelişmeyi Bergamalılar sahiplense de yazının icadından sonra pek çok medeniyette, özellikle Mısırlılar tarafından derinin yazı için kullanıldığı sanılmaktadır. Parşömenler kullanımı zor olan papirüslerin yerini almıştır. Parşömenin bulunuşu yazının gelişimi için iki önemli gelişmeyi tetiklemiştir. Bunlardan ilki parşömenin yapısı daha incelikli yazılar yazılmasını mümkün kılan kaz tüyünün kullanımına imkan vermiş, bu durum kaligrafinin ortaya çıkışını sağlamıştır. İkinci olarak da parşömenden elde edilen yapraklar üst üste konup dikildiğinde, bugünkü kitabın atası dediğimiz 'kodeks'ler elde edilmiştir (Jean, 2015: 63-80-82).

Kodeks ve rulo sayıları 3. ve 4. yüzyıllarda birbirlerine eşitlendi. Okumak kodeksler sayesinde kolaylaşmış, okuryazarlık yaygınlaşmıştır. Kilisenin tekelinde olan yazı ve yazıcılık okumanın kolaylaşmasıyla alt sınıflardan insanlar tarafından talep edilmeye başlanmıştır. Kodeksin, sayfanın her iki yanına da yazmaya imkan veren yapısı sayesinde kitabın maliyeti azalmıştır. Kodeks sayfaları bir arada tuttuğundan kullanımı ruloya göre daha kolay hale gelmiştir. Kodeks sayfalara numaralandırma yapma imkanını sunmuş, kitaplara dizinler, ekler

konulmuş, bir bölümün daha sonraki ya da daha önceki bölümle karşılaştırılması olanağını doğurmuş ve kodeksle birlikte okurun sayfaları şöyle bir karıştırarak eserin tamamını görme, şöyle bir göz atma olanağını sunmuştur. Kodeksin en önemli yeniliklerinden biri ruloya göre daha kolay okunabilmesidir. Bir rulonun okunabilmesi için iki elle birden tutulması zorunluluğu vardır. Bir masaya ya da bir sıraya konulup okunabilen kodeks, insan bedenini serbest bırakmıştır. Okur artık, kitaba istediği mesafede durabilmiş, aynı anda okuyup yazabilmiş, bir sayfadan ötekine geçebilmiştir (Chartier, 1998: 213). Kitabın fiziksel yapısında gerçekleşen değişim okuma konforunu geliştirmiş ve bu sayede daha hızlı okumak mümkün olabilmektedir. Kodeksin ortaya çıkmasıyla birlikte okumada hem niceliksel hem de niteliksel artış gerçekleşmiştir.

Yazının kullanım alanı 3. yüzyıldan itibaren genişlemiş, özellikle eski Yunanistan ve çevresinde okuma yazma belli bir sınıfın ayrıcalığı olmaktan çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde çocuklara okuma yazma öğretmek için kamusal okullar yaygınlaşmış, tragedya ve komedi yazarlarınca işlenen okul hayatı, vazo süslemeleri gibi öğelerle de dolaşıma girmiştir. Eski dünyanın Latince konuşan bölümlerindeyse, duvarlara karalanmış grafitiler, çanak çömleklerdeki yazılar ve sayısız kamusal ve özel yazıtlar en azından Roma'da ve diğer merkezlerde okuma yazmanın çoğunluk için son derece normal bir beceri olduğunu göstermektedir (Blanck, 2000: 29-32).

Antik Yunan'da parşömenin kullanımı yazının gelişimine beklenmedik bir ivme kazandırmıştır. Yazı içeriksel manada zenginleştiği gibi şekilsel olarak da çeşitlenmiş, yazıcılara kendi sanatlarını sunma imkanı vermiştir. Papirüse göre daha incelikli yazma imkanı sunan parşömen böylelikle kaligrafinin doğuşuna zemin sağlamıştır. Kaligraflar uzunca zaman kilise çatısı altında çalışmışlardır çünkü kitap çoğaltma işini kutsal kitaba bağlı olarak kilise gerçekleştirmektedir. Kitap, kutsal kitaptı veya kutsal kitabı yücelten, onu anlatan kitaplardı. Ancak kitabın yaygınlaşması, okur yazarlığın artmasıyla birlikte yazıcılar kendi sanatlarını daha rahat sergileyebilecekleri alanlara kavuşmuşlar, bu sayede de kaligrafi gelişmiştir. En iyi kaligraflar genellikle ileri gelen soylular ya da din adamlarının ısmarladığı özen gerektiren işleri üstlenirdi. Kitabı süslemek, minyatürcü ya da tezhipçi gibi uzmanların işiydi. Bu dahi sanatçılar paragraf ya da bölüm başlarına harf yerleştirmekle kalmıyor, çiçek ya da insan resimleri, minyatür sanatının canlı resimleriyle bu kitapların en güzellerini resimleyen manzaralar da çiziyorlardı. Öncelikle, sivri uçlu çelik bir kalemle motifin ana hatları çiziliyor, sonra da kaz tüyü mürekkep, pergel, cetvel ve gönye aracılığıyla ayrıntılar belirginleştiriliyordu. Renkli çevre çizimleri de tüyle yapılıyor yalnızca doldurma işleminde ince fırça kullanılıyordu (Jean, 2015: 84-85). Mısır'daki hiyeroglifler ya da Avrupa'da kilisenin elinde bulundurduğu kitaplar

dinsel referanslar içeriyordu ve yazı kaçınılmaz olarak da tanrının buyruğuna yakışan biçimde yazılmalıydı. Tanrının sözünün kutsallığı ve herşeyi açıklamak durumunda olan kutsal kitaptan çıkarılan her şeyin bilgisi ile süslemeler Rönesans'a kadar bir arada olmaya devam etmiştir. Matbaanın ortaya çıktığı ilk zamanlarda kitaplar el yazmasına olabildiğince benzetilmeye çalışılıyordu. Ancak ilerleyen yıllarda özellikle tipografinin gelişmesi, okuma kültürünün yaygınlaşması ve insanların şekilden çok bilgi talep etmesiyle süslemeler ve onların birlikte var olduğu din referanslı içerik çağın ruhuna uygun olarak ortadan kalkmış, yerine bilgi yüklü sözcükler gelmiştir.

Matbaanın ilk otuz yılında matbaacılar el yazısına mümkün olduğunca bağlı kalmaya çabaladılar. Yazıcıların kodeksine alışmış bir kitlenin kitapları okuyabilmesi için böyle olması gerekiyordu. Yine de büyük forma olarak yayımlanan ilk kitaplar çok pahalıya mal oluyordu. Küçük forma kitapların ince harflerle basılması onları daha ucuz ve elle tutulur hale getiriyordu (Jean, 2015: 102). Matbaayla birlikte aydınlar daha geniş iş olanaklarına kavuşmuşlardır. Basımevleri için çalışan, kiliseden ayrılarak kendi başına çalışmaya başlamış laik yazıcıların yolunu takip etmiş, bir kesim oluşmuştur. Bunlar provaları düzenlemiş, dizinleri hazırlamış, basımcı-yayımcıların ısmarladığı çevirileri yapmış, yeni kitaplar yazmışlardır. Aydınlarla, yaşamlarını güç de olsa sürdürmenin yolu böylelikle açılmıştır (Burke, 2001: 23)

Ortaçağ boyunca Avrupa yazarları da, sık sık yazıcılardan yararlanılmıştır. Düşünceleri kaleme almak, yazıyla birleştirmek, özellikle kısa yazılar yazmak, elbette Antik Çağ'dan beri süregelse de, edebi ve başka uzun yazılar, değişik kültürlerde değişik zamanlarda yaygınlaşmıştır. 11. yüzyıl İngiltere'sinde bu tür yazı henüz yaygın değildi; bu kadar gecikmeyle bile, yazarlık başladığında yazının ruhsal ortamı bugün hayal edilemeyecek derecede sözlü geleneğe bağlıydı (Ong, 2007: 115). Benzer şekilde, ilk şairler de, karşılarında bir dinleyici topluluğu olduğunu hayal ederek yazmışlardır şiirlerini. Günümüz romancısı, yazdığı kelimelerin sesli etkisini bilse bile, kendini hatip yerine koymaz. İleri derece okuryazarlık, gerçekten yazılı birleştirmeyi besler; burada yazar, metni -ki bu tam anlamıyla metindir- kendi sözleriyle kağıt üzerinde bileştirir (Ong, 2007: 116).

Aydınlanma ile birlikte yeni bir dünya görüşü, yeni bir göz titizliği ortaya çıkmıştır. Diderot ve d'Alembert Ansiklopedi'sinin hedefi bezemeler ve kenar süsleri değil, teknik levhalardır. Ne bir dekor oluşturma ne de bir süsleme geliştirme ihtiyacı vardır, önemli olan açıklama getirmektir. 18. yüzyılda kitaba duyulan ilgi artmıştır. Okurlar artık zevk değil, bilgi peşindedir. Bilgiye kolayca ulaşmak için rahat okumak, dikkati dağıtacak diğer unsurlardan arındırmak gerekir. Didot'lar bu yeni düşünce biçimini temsil eden bir harf yaratarak böylesi bir okuma sağlayacaklardır. 1755'te François-Ambrosie Didot tarafından çizilen ve Pierre-

Louis Wafflard tarafından basılan hurufatın sadeliği ve arılığı bir örnek oluşturur: Net sınırları ve belirli boşlarla doluların büyük sadelik içinde yapılanması ile Didot basımcılıkta önemli kilometre taşı konumundadır (Jean, 2015: 104).

“Burjuvazinin gelişmiş kapitalizmde matbaayı önemli araçlarından biri kılarak egemenliğini tam kurmasıyla birlikte”, hikaye anlatıcılığını tehdit eden ve onun eriyip gitmesine yarayan enformasyon, “kendinde ve kendisi için anlaşılabilir iddiası” ve ‘doğrulanabilirlik iddiası’ ile; her biri, bir ortak insani deneyim anlatıcısı olan ayrıntıları yok sayarak, sadece makul olanı dayatarak, kesinlikle taleplerine yanıt veriyormuş gibi gözükerek deneyimin hikaye anlatıcılığının anlatımıyla buluşmasına engel olur. Bu yeni iletişim biçimi, deneyimin dilsizleşmesine katkı sağlayarak hikaye anlatımını yerinden etmiştir (Benjamin, 1993: 81-82, 83).

2.2 Yazılı Kültürde Düşünce

Yazının günlük hayatta hesap tutma, bilgiyi kaydetme gibi gözlemlenen faydalarının ve bu faydalara bağlı değişimlerin yanında fark edilemeyen başka etkileri de olmuştur. Havelock’a göre yazının akustik etkisinin bir sonucuydu bu. Yazıyı bir defa öğrendikten sonra artık yazının kendisi üzerinde düşünmeyiz ve yazının taşıdığı anlamlar insanın alışa geldiği sestən koparak göz yoluyla doğrudan beyne taşınır. Bu haliyle yazı kullanılan harflerin özelliklerine göndermede bulunmaksızın anlamın beyinde çınlanmasını sağlayan bir elektrik akımıydı (2014: 93). Yazı öncesi kültürde bilginin korunması, kültürün korunmaya değer gördüğü bilginin ritimli bir müzikle söylenebilen, ritüellerde ifade edilen ve zamanın sözel metinleri diyebileceğimiz sözlü yapılar sayesinde mümkündü. Söz müziğe bağlıydı ve dolayısıyla akustik bir yapının içindeydi. Yazı, sözü akustiğin sınırlarından kurtararak özgürleştirmiştir. Ritm kaygısı olmadan herhangi bir bilgi kayıt altına alınabilir olmuş, ezberlemek için harcanan zihinsel enerji tasarruf edilmeye başlanmıştır. Böylelikle alfabe sayesinde daha önce öngörülemeyen bir takım yeniliklerin kapısı aralanmış oldu. Geleneğin ve kültürün baskısından kurtulan bilgi yeni veya özgün fikirlerin kayıt edilip aktarılmasıyla birikim sağlamış, bugünkü bilimsel ilerlemenin temellerinin atılmasında temel olmuştur. Alfabe bilinmedik ve beklenmedik ifadelerin kullanılmasını ve aktarılmasını, bir yerde sabit biçimde durmasını, okunmasını ve dahi tekrar okunmasını, böylelikle etkisini artırıp insanlar ve nesiller arasında yayılmasını mümkün kıldı (Havelock, 2014: 94).

Yazı ve matbaa kültürünün insanları aslı ses olan kelimeyi bir işaret olarak algılar. Kelimeleri işaret olarak görmemiz, tüm duyuları, hatta tüm insan yaşantısını görsel benzerlerine indirgememiz demektir. Bu eğilim yazı ve matbaa ile pekişmiş ve elektronik kültürde doruğuna

ulaşmıştır. Okuma yazma bilmeyenler (sözlü insanlar) kelimeleri işaretler olarak, yani sessiz, görsel olgular olarak düşünmezler. Bu konudaki en ünlü örnek Homeros'un kelimeleri betimlerken “kanatlı kelimler” demesidir. Bir başka ifade ile “söz uçar, yazı kalır” (verba volent, scripta manent), yani, geçici, güçlü ve özgür; hep hareket halinde, ama apayrı bir gücü olan uçuşla insanı sıradan, hantal, ağır ve nesnel dünyadan uzaklaştıran, kurtaran kelimeler anlamına gelir (Manguel, 2001: 64).

Yazı bilginin nesnelleşmesini, bilginin bilenden ayrılmasını da beraberinde getirmiştir. Böylelikle bilgi soyut bir karakter kazanmış, sistemli hale gelerek bilimsel bilginin de temeli olmuştur.

“Alfabenin yazılı bir kod olarak kullanımı çözümleme, kodlama, kod çözme ve sınıflandırma becerilerini ilerletmiş ve teşvik etmişti. Yazıya dökülebilecek her konuşulan sözcüğün fonemik bileşenlere ayrılması gerekirdi, bunlardan her biri de tek bir harfle ifade edilirdi. Alfabetik yazıyla sağlanan bilgi işlemenin etkisi çok büyük boyutlardaydı, çünkü Batı düşüncesine yeni bir soyutlama, çözümleme ve sınıflandırma düzeyi kazandırmıştı: Aynı zamanda İbraniler de alfabetik yazıyı uyarladıklarında yasalarını On Emir biçiminde kodlamışlar ve insanlık tarihinde ilk kez tek tanrıcılık ve ilk sebep veya ilk hareket ettirici gibi kavramları ortaya atmışlardı” (Logan, 2014: 100).

Yunanlıların ticari etkileşimler sonucunda Fenike alfabesiyle tanışıp onu kullanmaya başlamaları ve bu alfabeye sesli harfleri de eklemeleri ile birlikte Yunan kültüründe, düşünsel hayatında gerçek bir devrim meydana gelmiştir. Tümdengelimli mantığı, soyut bilimi ve akılcı felsefeyi geliştiren ilk kültür Yunanlılarındı (Logan, 2014: 100). Fonetik alfabenin ortaya çıkışı çok büyük bir entelektüel ve kültürel atılımı anlamına gelmektedir.

Yazının ortaya çıkışı niceliksel çözümlemeye de etki ederek niteliksel bilginin organizasyonuna çözümleyici ve akılcı yaklaşımların doğmasına zemin hazırlamıştır. Buna göre Yunanlılar soyut bilimi ve tümdengelim mantığını geliştirdiler. Zamanla mantık ve bilim tam ve kusursuz niceliksel çözümlemeye ve ölçüme duyulan ihtiyacı doğurdu. “Böylece aksiyomatik geometrinin, Öklid ilkelerinin, Ptolemaios ve Aristakhos'un niceliksel astronomisinin, Pythagorasçı sayı saplantısının, Archimedes mekaniğinin ve Aristoteles'in botanik ve biyolojik sınıflandırma şemalarının ortaya çıkmasını sağladı” (Logan, 2014: 101). Yunanlılar bilim ve düşünce de çok ilerlemelerine, matematik ve geometride sıçramalar yaşamalarına rağmen ‘sıfır’ bir kavram olarak ortaya çıkamamıştır. Sıfırın matematik ve diğer hesaplamaların yapıldığı alanlarda ortaya çıkması için öncelikle kavramsal olarak doğabileceği düşünsel zemine ihtiyaç vardır. Yunanlılar mantık bilimine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır ve Yunan mantığında sıfır mutlak bir yokluk anlamına gelmektedir. Yunan mantıkçı Parmenides'in ortaya koyduğu mantık anlayışında hiçliğin yani “var olmamanın var olamayacağı” ilkesi genel bir kabul görmüştür. Bu mantık ilkesi sıfırın karşılayacağı anlamın zihinsel olarak ortaya çıkamayacağı bir düşünsel iklimi getirmiştir. Öte yandan Hindistan'da

M.Ö. 200’de ‘sıfır’ ortaya konmuştur. Sıfır Sanskritçe’de ‘Sunya’ demektir. Sunya’nın anlamı bir yer bırakmak, boşluk bırakmak demektir. Hinduların ‘hiç’ kavramına karşı olumsuz değerlendirmeleri olmadığı gibi nirvana anlayışı temelde hiç var olmamaya dayandığından olumlu bir algıya işaret ediyordu. Bu durum da sıfırın icat edilmesinde önemliydi.

Yazı modern toplumları geleneksel cemaatten ayırırken cemaatler geleneksel bağlarla bir arada duran insanlar topluluğudur. Modern toplumlar ise yazılı sözleşmeleri merkeze alan topluluklardır. Geleneksel olan söz ve onun gerçekleştiği ortamın koşullarında kendisini var ederken modern olan bu koşullardan tamamen koparak kendisini başka bir zaman ve mekan bağlamında var eder. Yazı basitçe sözün kağıda dökülmüş hali değildir. Çünkü söz ve yazı farklı bilinç biçimlerinin ya da yapılarının eserleridir (Nalçaoğlu, 2004: 143).

Okuryazarlığın yaygınlaşmasıyla birlikte (ilk kez M.Ö. 7. yüzyıl - 5. yüzyıl arası Yunan kent toplumlarında) özünde okur-yazar bir toplum belirmiştir. Okur-yazarlığın nüfusun daha küçük bir kısmı tarafından gerçekleştirildiği toplumlara ön okur-yazar toplumlar denir. Eski uygarlıklar, Sümerler, Mısırlılar, Hititler ve Çinliler, ön okur-yazar toplumlardan sayılabilir. Bu toplumların yazı sistemleri, nesneleri dolaysızca temsil eden göstergelerden oluşur ve fazlasıyla karmaşıktır. Örneğin Çin toplumunda okur-yazar olabilmek, en az 3000 karakterin öğrenilmesiyle olanaklıdır. Ön okur-yazar toplumlarda yazı, çok az ve sınırlı amaçlar için kullanıldığından, bu aşamaya “koşullu okur-yazarlık” aşaması da denilmektedir. Sami alfabesini uyarlayarak, açık ve belirsizlikten uzak, sesli harflere de sahip ve sayısı az bir gösterge sistemi olarak Yunanlıların geliştirdiği fonetik alfabe, okuryazarlığı kendi toplumunda yaygınlaştırmaya olanak sağlamıştır. İlk kez fonetik alfabe yazısı, insanları işitsel ağına dışına taşımıştır. Çünkü sadece fonetik alfabe, anlam ile görsel kod arasında, göz ile kulak arasında bir ayrım yaratabilmiş, Marshall McLuhan’a göre insana ‘bir kulağa karşılık bir göz’ verebilmiştir (Dursun, 2013: 162-163).

Fonetik alfabe beyin sol kısmını oyuna dahil etmiştir. Söz yazıya bağlanmadan evvel sadece ses iken ve aktarım imkanını sadece uzamsal olarak bir arada olmaya tabi olduğu zamanlar beyin sağ lobunun ağırlıkta olduğu bir çalışma şekline sahipti. Fonetik alfabe sayesinde beyin sol tarafı gelişmiş ve düşünce becerisinde de insana yazı öncesi dönemde sahip olmadığı becerileri getirmiştir (Nalçaoğlu, 2004: 148).

Yazının ve sözün dayandığı beyin bölgelerine göre insan düşüncesine nasıl şekil verdiği üzerine McLuhan şöyle demektedir. “Doğu kültürünün ruhsal ve sosyal koşullara uyarlanma kapasiteleri yaşamı sıralama öncelikleri olmayan, çok duyumlu bir denge durumu olarak görmeye bağlantılıdır. Batılılar ise fonetik alfabe ile şekillenen güçlü görme duyusuna

indirgenmiş sabit bakış açısı sayesinde zeminden çok figürleri sezmeye daha yatkındır (McLuhan, 2001: 105).

Yaygın okuma yazma, algılamayı tümüyle değiştirmiştir. Okuma yazma insanların soyut kategoriler halinde düşünmelerini sağlar. Walter Ong (2007) ve diğer araştırmacıların gösterdiği gibi, soyut kategorileri oluşturan şey, düşüncenin metin tarafından oluşturulmasıdır. Bir konuyu analiz edebilmek ve soyutlayabilmek için, insanın o konuyu tekrar değerlendirebilmesi gerekir. İşte yazı, bir yandan okuyanın aynı ifadelerin üzerinden tekrar tekrar geçmesine elverdiği için, diğer yandan da kişinin günlük deneyim ile arasına mesafe koymasını sağladığı için eleştirel, yargılayıcı, analitik ve soyutlayabilen bir aklın ve zihnin gelişmesini olanaklı kılmıştır. Okuma yazma bilenler, yaşadıkları dünyadan kendilerini koparabilirler. Oysa sözlü kültürün insanı için, olup biten şeyler gerçekliğin kendisidir, kendilerini içinde yaşadıkları dünya ile özdeşleştirirler. Okur-yazar olmayanlar, yaşamın katı gerçeklerini kabullenen pratik bir anlayış sergilerler; yazı ve matbaa kültürü, insanı deneyiminin alanından uzaklaştırır. Okur-yazarlık kendi üzerine düşünebilen bireyler yaratmıştır. Okur-yazarlar her zaman yargılar ve çözümler; okur-yazarlar hep eleştirir ve düzeltir. Okur-yazar kültürün insanı, çözümleyici (analitik), teleolojik ve ilişkisel düşünmektedir (Dursun, 2013: 164).

Sözlü kültürün bütün özelliklerini yansıtan Tevrat'ın yazım özelliklerini inceldiğimizde oldukça ilginç sonuçlarla karşılaşırız. “Ve” bağlacı daha çok konuşma dilinde kullanılan bir bağlaçtır. Bir cümleyi diğeri bağlar ve birinin bitip diğerin başladığını haber verir. Konuşmaya akıcılık kazandırır. Sözlü kültürde görülen bu bağlaç yazılı kültürde etkisini giderek kaybetmiştir. İlk yazılı Tevrat'ın ilk altı bölümünde doksan altı kez “ve” bağlacına başvurulmuştur. Ancak yazının etkisi genişledikçe ve özellikle matbaa yaygınlaştıkça “ve” sözcüğüne duyulan ihtiyaç azalmış, tekrarlar giderek kaybolmuştur. Bunun yerinde daha çok “sonra, böylece, o zaman” gibi yazılı kültüre daha uygun, yeni dil alışkanlıklarını gösteren ifadeler kullanılmıştır (Nalçaoğlu, 2004: 153).

Milman Parry İlyada ve Odysseia destanlarının orijinal metinleri üzerinde yürüttüğü çalışmada önemli bir kısmının tekrarlardan, kalıpların tekrarlanmasından oluştuğunu ortaya koyduktan sonra Erick Alfred Havelock da çalışmayı şu şekilde genişletmiştir: Platon ideal devlette şairlere yer olmadığını söylemiştir çünkü şiir tekrara dayalı yapısı insan zihninin soyut kategorileri algılamasını güçleştirmektedir. M.Ö. 720-700 yıllarında alfabenin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmaya başlamasından sonra şiirsel Yunan edebiyatı düz yazıyı da kullanmaya başlamıştır. Bu değişimden doğan farkı hisseden Platon şiirden kurtulmanın tekrardan kurtulmak anlamına geleceğini yorumunu ortaya koymuştur. Platon'a göre şiir mevcut kültürü

korumaktan başka bir işe yaramıyordu. Yazının yaygınlaşmasıyla birlikte soyut düşünce de yaygınlaşmıştır (Nalçaoğlu, 2004: 158).

“Antik Yunan’da insan varlığı ruh beden ikiliği yoktur. Ruhun insanın genel kozmik varlığının bir parçası olduğu kabul edilmekteydi. Yunanlar yazının edebiyatta etkili olmasının ardın yaklaşık M.Ö. 400’lü yıllarda ruh beden ikiliği üzerinde düşünmeye başlamışlardır. Klasik dönem uzmanları bağımsız benliğin şekillenmesini ve M.Ö. 4. yüzyıl bitmeden Yunan dilinin ayrılmaz bir parçası, Yunan kültürünün temel bir varsayımı olmasını Sokrates’in öğretisine bağlama eğilimindeydiler -ne de olsa Yunan diline “psişe” diye bir kavramın girmesi Sokrates sayesinde olmuştu. Bu değişimi Havelock şöyle betimlemiştir: “Kısaca, bir kişinin hayaletine ya da hayaline (wraith) işaret etmek yerine, yani duyulardan ve öz bilinçten yoksun bir şeye işaret etmek yerine, (psişe) ‘düşünen hayalet’ anlamına gelmeye başlamıştır ki bu (hayalet) hem ahlaki karar verme hem de bilimsel kavrayış kapasitesine sahiptir.” Bu gelişme için Sokrates’in “keşfi” demektense, bunun çağdaşlarının zihinlerinde yavaş yavaş şekillenmekte olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Bu gelişmenin önemi, literatürde Homerik akıl olarak bilinen öğrenme ve öğretme sisteminin (ezbere dayanan sözlü kültür) yerini Platonik akla, yani yazının egemen olduğu bir düşünce düzeyine bırakmasının semptomu olmasındandır. Bu yer değiştirme aynı zamanda bağlantılar kurarak ezberlemenin akıl yürüten bir hesapçılıkla yer değiştirmesidir. O halde Platon’un şiirsel deneyimine karşı olması, bağımsız birey psikolojisinin onaylaması ile birlikte düşünüldüğünde tam anlamını bulacaktır. Havelock, Platon’un iki temel önermeyi yerleştirme gayretinde olduğunu savunur: birincisi düşünen ve bilen bir kişilik inşası; ikincisi bilinen ve öğretilen bir bilgi bütünlüğü oluşturulması. Bunların sağlanması için ezberin ve taklidin yerle bir edilmesi gerekiyordu. Zira, başka bir kişinin ya da kişiliğin bir kopyası olmak Platon için çok önemli olan düşünme edimini öldüren şeylerdi (Nalçaoğlu, 2004: 158-159).”

Okuryazarlıkla birlikte kişi, topluluk düşünce tarzından da uzaklaşıp daha benmerkezci ve soyut bir dünyaya yerleşir. Okuma, daha bireyleştirici, çok daha kişisel bir deneyimdir; insan metinde karşılaştığı düşsel dünyaya toplulukla birlikte değil, tek başına (hatta çoğu kez) sessiz bir şekilde tepki verir. Okumada, insan istediği anda metnin istediği yerine geri dönebilir ve erişebilir (Ong, 2007: 63). Böylelikle anlatıcının anlam-aktarımına ve toplulukla birlikte bu anlamı yeniden birlikte üretmeye olan bağımlılık azalır. Kişi yazılı kültürde daha benmerkezcidir, çünkü benlik bilinci, ancak yüksek düzeyde soyutlama ve bağlamdan arındırma becerisiyle gelişir. Kişi, okur-yazarlıkla birlikte düşüncesini içinde bulunduğu bağlamdan ayırarak, dikkatini kendi iç alanına doğru yöneltebilir. McLuhan’ın belirttiği gibi, matbaa kültürü insana kaçınılmaz bir iç yönelim vermektedir (2001: 54). Sözellikle sınırlı bir deneyimin içindeki kişi ise, dikkatini olabildiğince çok içinde yer aldığı bağlama verir ve kendisiyle mesafelenemez. Böylelikle benlik gelişimi, iç alan gelişimi, okur-yazar olan kişiye göre, daha zayıf gerçekleşir. Oysa yazı, insanın sadece dış dünyaya değil kendi özbenliğine de yönelmesini olanaklı kılar (Dursun, 2013: 164).

Walter Ong’a göre, yaşam bilgisinin ve kültürel geleneğin yazıya dökülmesi, toplumsal bilinçte iki önemli biçimde karşılığını buldu (2007: 141): birincisi insanlar şu andan farklı olarak geçmişin ayırımına varabilir hale geldiler ve ikinci olarak insanlar, kültürel gelenekten

devraldıkları tutarsızlıkların ayırımına varabildiler. Matbaanın gelişmesi, bu ikili süreci hızlandırmıştır. Okur-yazar toplumlar geçmişi bir yana atamazlar; geçmişin kaydedilmiş çeşitlemeleriyle baş başadırlar. Bu sayede tarihsel soruşturmayı yapabilirler. Yine bu sayede evrene dair kabul edilmiş fikirlere yönelik bir kuşkuculuk gelişebilir. Sonuçta sürekli olarak alternatif açıklamalar kurulur ve sınanır. Sözel iletişim ağırlıklı toplumlarda, birey seçimlerini yaparken grubun düşünce, duygu ve eylem kalıplarına başvurmak zorundadır (Sanders, 2010: 83). İçinde yer aldığı kültürel geleneği seçmediğinde kişi, yalnızlığı seçmiş olur. Oysa yazılı toplumlarda kişi, kendi iç dünyasının ölçülerini ve doğrularını, böyle bir yalnızlaşma riski olmaksızın, daha sağlam geliştirebilir.

Okur-yazar toplumun iletişim ortamında gerek bireyin gerekse toplumun kullandığı söz dağarcığı genişler, sözcük sayısı artar. Söz dağarcığı ile birlikte okur-yazar toplumun kültürel geleneğinin içeriği de büyür. Bu süreçte özellikle edebiyatın rolü büyüktür. Edebiyata ilgi duymanın, zihinsel rahatlamaya yol açtığı, gerilimleri azalttığı, kişilerarası etkileşimlerde kendine güveni arttırdığı öne sürülmektedir. Edebiyat okuru olmanın, başka insanların duyguları, düşünceleri ve güdüleri hakkında çıkarımlar yapma yeteneğinde de artışa yol açtığı öne sürülmektedir. Ayrıca etik sorunların karmaşıklığına karşı daha yüksek bir duyarlılık geliştirdiği iddia edilmektedir (Hakamulder, 2008).

Edebi iletişimde, okur, neyin temsil edildiğinden çok temsil edilen şeyin nasıl temsil edildiğine odaklanır. Edebiyat, gündelik dil kullanımından sapmaya yol açar. Okurlar için, çok tanıdık gelen şeyleri bile onlara yabancı kılar ve böylece onların uyuşmuş algılarını alt üst eder. Edebi okur-yazarlık dogmatizmi azaltır, insanları daha açık fikirli olmaya davet eder. Okur karmaşıklığın farkına varır Edebi anlatıları, diğer türlerden farklı olarak daha çok puzzle gibi olan, karmaşık ve basmakalıptan uzak karakterleri okurla buluşturur. Okurları, şeyleri çok yönüyle kavramaya çağırır. Edebiyattaki durgunluk ve sakinlik, diğer türlerden daha fazla düşünömselliğe yol açar. Edebi okuma etik sorgulama için bir sığınak ve yer açar. Edebi metinler, okur için her şeyi harfi harfine söylemez. Okur, anlatılarda eksikler bulabilir. Diğer okuma türlerinden daha fazla okurun yaratıcı davranışlarını canlandırır.

Matbaa okuryazar kültürün yerleşiklik kazanmasında daha önce de bahsedildiği gibi kritik önemdedir. Matbaanın ortaya çıkması ve yaygınlaşması yazının dolaşımıyla birlikte bilginin, fikirlerin, imgelerin pek çok insan tarafından incelenmesini mümkün kılmıştır. Birikim sağlanmış, belirli bir çerçevede farklı coğrafyalarda insanların çalışma yapma olanağı ilerlemeyi hızlandırmış, bilgiyi standartlaştırmıştır. Araştırmacılar matbaa sayesinde, aynı olay veya fenomen üzerine benzer ve yakın fikirleri, rakip ve bağdaşmayacak açıklamaları, ip

uçlarını, anlatıları, çözümleri veya tartışmaları bir araya getirebilir olmuştur. Bu imkan sorgulamanın gelişmesini, kuşkuculuğun artmasını sağlamıştır.

“Yazı, insanın zaman algısında da değişim yaratmıştır. Yazıdan önce insanlar, herhangi bir soyut hesaplanmış zaman içinde yaşıyor hissetmiyorlardı kendilerini. Yaşadıkları yılı, doğum tarihlerini bile çoğunlukla bilmezlerdi. Liste, belge ve sayı, yazılı kültürün nitelikleridir. Sözel toplumlarda su veya güneşin saati, insanların ibadet başta olmak üzere yaşantılarındaki diğer yapıp etmeleri için yeteri kadar ipucu sağlıyordu. Ancak niteliksel zamandan niceliksel olana doğru geçişle, insanların ürettiği sembollerden oluşan zaman sistemi devreye sokulmuştur. Kayıt tutmak, zamanın nesneleşmesini hızlandırmıştır (Dursun, 2013: 166).”

Okuryazar düşünme biçimi yazı teknolojisinin güçlerinin dolaylı ve dolaysız şekillendirmesi sayesinde belirir. Yazı teknolojisi insanın zihni üzerinde sadece yazma eylemi sırasında değil, konuşma eyleminde de etkiye sahiptir. Okuryazar bir zihnin yapısına sahip olan birisiyle olmayan kişinin imgelemleri, zihin dünyaları, soyutlama kabiliyetleri, akletme biçimleri farklı olacaktır. “Yazı insanın bilincini en çok değiştiren tekil buluştur” (Ong, 2007: 97). Yazı aynı zamanda kişinin kendi öz kaynaklarından faydalanabilmesi için yapılmış çok değerli bir buluştur. Teknoloji sadece kişinin dışında gerçekleşen bir süreç değil aynı zamanda bilincin kendisinde gerçekleşen değişimdir. “Yazı bilinci keskinleştirir. Nitekim doğal ortama yabancılaşmak, yararlı olduğu kadar, yaşamımızı birçok bakımdan zenginleştiren bir temel gereksinimdir. Tam olarak yaşamak ve anlamak için yaşanılana yakınlık kadar uzaklık da gerekir. Ve bilinç bu mesafeyi en kolay yazıyla tanır. (Ong, 2007: 102)”

Yazının sağladığı mesafe, sözlü sözcenin zengin ama karmaşık varoluş bağlamından uzaklaştırarak, ona yeni bir kesinlik getirmiştir. Sözlü edimleri ister anlatı uzun, ister atasözlerindeki gibi kısa ve öz olsun, görkemli bir dili ve ortak bilgeliği sergileyişleriyle etkileyici olabilir. Ancak bilgelik, bütünlüğü olan ve bozulması güç bir toplumsal bağlamdan kaynaklanır. Konuşmayla düzenlenen dil ve düşünce, çözümlemeye özgü kesinlikten yoksundur.

Aslında her dil ve düşünce bir dereceye kadar çözümlemelidir; “serpilip büyüyen uğultulu düzensizliği”, yaşantının yoğun sürekliliğini az çok ayrı, anlam yüklü parçalara böler. Fakat yazılan kelime, çözümlemeyi keskinleştirir, çünkü her bir kelimeden beklenti artar. El kol hareketleri, yüz mimikleri, vurgulama ve gerçek dinleyici olmadan meramımızı anlatabilmek için, bir cümlemin herhangi bir olası okura herhangi bir olası durumda ifade edebileceği bütün anlamları titizce önceden düşünmüş olmanız ve dilinizin tek başına hiçbir varoluş bağlamında dayanmadan, açık seçik amacına ulaşmasını sağlamanız gerekir. Yazı yazmayı çileli bir işe dönüştüren, bu tür titiz düşünme gereksinimidir (Ong, 2007: 125).

Goody’nin deyimiyle yazılı metnin sağladığı sondan başa doğru tarama imkanı yazılanı tutarsızlıklardan arındırmayı (Goody, 1977: 49-50) ve düşünce ve söze yeni ayrımcı güç

yükleyerek kelimelerin eleştirel ve titiz seçimini mümkün kılmaktadır. Sözlü kültürdeyse sel gibi akıp giden düşünceler, aynı hız ve bollukla yanlışlıklar ve tutarsızlıklar örtbas edilirdi. Bilgiyi bilinenden ayırmakla yazı, kişinin iç dünyasına bakışını ifadelendirmesini güçlendirir; ruhun yalnız kendinden oldukça farklı dış nesnel dünyaya değil, nesnel dünyanın karşısı özbenliğe açılmasını da, ilk kez bu ölçüde mümkün kılar.

Yazılı kaynaklar da, bugünkü değerlerimize garip düşecek biçimde gözden çok kulağa hitap edercesine kaleme alınmıştır. Ortaçağ üniversite tez tartışmaları, edebi veya başka tür metinlerin gruplara yüksek sesle okunması veya okurun kendi kendine kitabı yüksek sesle okuması örneklerinde görüldüğü gibi, yazı, büyük ölçüde, bilginin elden geçirilip yeniden sözlü ortama devredilmesine yarıyordu. En azından 12. yüzyıla dek İngiltere’de muhasebe defterleri bile sözlü yani yüksek sesle denetleniyordu. Clanchy (1979: 215) bu eski alışkanlığı incelemiş ve modern İngilizce’nin kelime dağarcığına da yansıdığını belirtmiştir: Muhasebe defterleri artık gözle denetlenmesine rağmen, bugün bile İngilizce’de muhasebe defterinin denetimine “dinleme” karşılığı “auditing” denmektedir (Ong, 2007: 142).

Matbaa zamanla düşünme ve anlatım biçimine hükmetmekten bir türlü vazgeçmeyen işitsel üstünlüğün yerine, yazının başlattığı ama tek başına yeterince destekleyemediği görsel üstünlüğü geçirmiştir. Baskı, yazının hiçbir zaman yapamayacağı kadar amansızca yerleştirir kelimeleri mekana. Yazı, kelimeleri ses dünyasından görsel mekana taşır, matbaaysa onları bu mekandaki yerlerine hapseder. Matbaanın en önemli özelliği kelimenin mekan içindeki konumunu denetlemektir (Ong, 2007: 144-145).

“Yazılı metindeki mekan denetimi, hattatlıkta olduğu gibi bir süstür. Tipografik mekan denetiminde ise metin, kaçınılmaz biçimde düzgün ve tertiplidir. Satırlar şaşmaz, hepsi sağda hizalanır, kelimeler birbirinden eşit aralıklarla bölünmüş ve göze uyumludur; elyazmalarındaki gibi sayfanın sağında solunda kılavuz çizgiler ya da cetvelle çizilmiş sınırlar yoktur. Bu soğuk, insandan uzak olguların ısrarlı dünyasıdır (Ong, 2007: 145).”

Modern bilim, bu yeni ve bire bir tekrarlanabilir görsel ifadenin sonuçlarından biri olmuştur. Kusursuz gözlem, modern bilimle birlikte başlamaz. Avcı olsun zanaatkar olsun, asırlardır insanların varlıklarını sürdürebilmeleri için gözlem can alıcı önem taşımıştır. Modern bilim özelliği, kusursuz gözlemle kusursuz sözel anlatımı birleştirmesi; dikkatle gözlemlenen karmaşık nesne ve süreçleri tam olarak, kusursuz biçimde betimlemesidir. Özenle hazırlanan teknik baskı çizimlerin (ki bunlar önce tahta, sonraları çok daha ince metal oymalardır) kullanılabilmesi, bu tür kusursuz betimlemelerin yapılmasına yardımcı olmuştur. Teknik baskı ve teknik sözelleştirme birbirini tamamlamış, pekiştirmiş ve geliştirmiştir. Böylece, çok görselleşmiş, yepyeni, bir zihinsel dünya yaratılmıştır. Karışık ve uzun gelişim süreçlerini, güç anlaşılan nesneleri uygun kelimelerle anlatma olanağından yoksun Antik dönem ve Ortaçağ

yazarlarının betimlemeleri, matbaadan sonra başlayıp, Endüstri Devrimi'yle eşzamanlı gelişen romantizm akımıyla olgunlaşan betimlemelerle boy ölçüşemez (Ong, 2007: 151).

2.3 Yazılı Kültürde Aktarım

Sözlü kültürün dayandığı ritüel temelli aktarımdan metinsel temelli aktarıma geçişin katmaları arttıkça tekrarlama unsuru azalır, çünkü anlam için başka bir koruyucu kap bulunmuştur. Sözlü kültürde söz dolaşımında olduğu sürece canlı kalır. Ritüeller anlatımı mümkün kılan ortamlardır ve söze biçim kazandırır. Ancak yazının böyle bir özelliği yoktur, yaşayabilmesi özel olarak çoğaltılıp dağıtılmasına bağlıdır. Metinler kullanılmadığında anlam için mezara dönüşür ve yorumlama sayesinde hayata tekrar dönerler.

Yazının ortaya çıkması ve gelişmesi günlük ihtiyaçları karşılamak içindi. Yazının aktarım aracı olarak kullanılması daha sonraları gerçekleşmiştir. Sözlü kültürün tamamıyla yazıya dökülememesi nedeniyle yazılı kültür sözlü kültürün bütün özelliklerini yansıtamaz. Ritüel içerisinde gerçekleştirilen sözlü aktarımlarda ortamın gerekliliklerine göre anlatım esneklik gösterirdi. Bu noktada sözcüklerle beraber onların ifade edilişleri, jest ve mimiklerin taşıdığı özellikler kendilerine yazıda yer bulamazlar. Sözlü anlatımın anlık olmasından kaynaklanan tekrarı gerektiren yapısı yazının özelliklerinden dolayı gereksizleşir. Sözen yazıya geçerken ilk zamanlarda yazı günlük ihtiyaçlar için kullanılmıştır. Yazı muhasebe ve planlamanın aracı olarak doğmuş, sayesinde üretimin hesabını tutmak kolaylaşmıştır. Sonraları, yazı, daha farklı aktarımlar içinde kullanılmaya başlandıkça, özellikle edebi aktarımları, yönetsel belli bir takım prensipleri, hukuk kurallarını içermeye başladıkça biçimsel olarak da belli kurallara sahip olmaya başlamıştır. Bu kurallar sayesinde yazı salt kelimelerin anlatamayacağı bir takım anlamları gerek ifade ediliş biçimlerine sinen söz oyunları, gerekse şekilsel anlamdaki gelişmelerle ifade gücünü giderek arttırmıştır. Yazılı kültür, bu gelişim çizgisinde sözlü kültürün barındırdığı aktarıma değer görülmüş her türlü unsuru zamanla bünyesine katmış ve kendisine has, kendisinden önceki süreçten farklı bir aktarım şekli oluşturmuştur. “Bu akış canlı bir nehirdir: Yatağını değiştirir, bazen az, bazen daha fazla suyu vardır. Bazı metinler unutulur, yerini başkaları alır, kapsamaları genişler, değiştirilir, seçkinler oluşturulur. Zamanla merkez ve çevre ilişkileri ortaya çıkar. Bazı metinler özel anlamları sayesinde merkezi konuma gelirler, diğerlerine göre daha sık kopya edilir ve alıntılanırlar, giderek kural ve biçim verici değerler olarak bir çeşit klasik haline gelirler” (Assmann, 2015: 101-102). Yazının gelişim çizgisinin bu kesitinde, yazıcılar, metinlerin kopyalanmasını, saklanmasını ve dolaşımını sağlarlar.

Metinsel aktarımlar da kendi içinde değişim göstermiştir. Ian Assmann bunun en iyi örneğinin İncil olduğunu söylemiştir. İncil’de zaman içinde metinler farklılaşmış, artmış, farklı geleneklerle ilişki kurmuş, farklı metinlerle yan yana bulunmuş, eski ya da yeni öyküler, farklı seçkiler, çeşitli derlemeler ve özellikle farklı türlerin bir araya gelmesi bu tespiti mümkün hale getirmektedir. Yasalar, kabile öyküleri, soy ağaçları, tarih kitapları, aşk şarkıları, ziyafet metinleri, yeni ağıtlar, bayram şarkıları, günah çıkarma ya da şükran ilahileri, dualar, marşlar, atasözleri, bilgelik edebiyatı, veciz sözler, peygamber kitapları, okul kitapları, romanlar, hikayeler, efsaneler, masallar, dualar, biyografiler, mektuplar, kıyamet öyküleri yazılı aktarım sürecinde çok katlı ve çok mekanlı ancak tek tip ve kapalı bir yapı mimarisine dönüştürülen bol dallı ve çiçekli bir ağaca dönüşmüştür.

Yazılı kültür geliştikçe yorumlama olanakları doğmuştur. Özellikle kutsal kitaplar etrafında olgunlaşan bir yorumlama literatürü oluşmuştur. Kitapların içeriği sabitlemesi gelişen ve değişen koşullar, yaşamın ihtiyaçları farklılaştırması ve insanların değişen dünya algısı yorumlamayı gerektirmiştir. Sözlü kültürde anlatıcının inisiyatifinde esneyen içerik burada yorumlayıcıların, entelektüellerin, din adamlarının, filozofların inisiyatiline girmiştir. Böylece asıl metinden farklı olarak bir de metni açıklayan, belki zaman zaman asıl metinden daha fazla kullanılan yorumlar dolaşıma girmiştir. Yahudiliğin ilk dönemlerindeki sofer, daha sonra ortaya çıkan rabbi, Yunan kültüründe filolog, İslam’da şeyh ya da molla, Hintlilerin Brahmanları, Budizm’in Konfüçyüs ya da Tao inancının alimleri ve bilginleri söz konusu yorumlamayı gerçekleştirenlere örnek olarak verilebilir.

“Harf kesin olduğu ve zerre kadar değiştirilemeyeceği için ama aynı zamanda insanların dünyası sürekli değişim içinde olduğu için, değişebilen gerçeklik ile kesinleştirilmiş metin arasında sadece yorum yoluyla aşılacak bir uzaklık bulunmaktadır. Böylece yorum, kültürel bağdaşıklık ve kimliğin merkezi ilkesi haline gelir. Kültürel belleğin normatif ve biçimsel itkileri, kimliğin temelini oluşturan anlatının kesintisiz ve sürekli yenilenen yorumu ile sağlanabilir. Yorum, hatırlama eylemi, yorumcu hatırlatıcı, geçmiş ise gerçekliğin ikaz edicisi olur” (Assmann, 2015: 104-105).

Yazı tarihi ikiye böler: Ritüellere dayalı tekrar dönemi ve metne dayalı yorum dönemi (Assmann, 2015: 105-106). İnsanlar sözlü kültürde ozanlardan bilineni duymak ister; yazılı kültürde yazardan ise bilinmeyi. Sözlü anlatı dünyasında bir ozanın önemi anlatabildiği hikaye sayısı ile ölçülür. Hikayeler insan zihninde saklandığından, ozanın zihni ne kadar kuvvetliyse ve fazla sayıda hikaye saklayabiliyorsa o kadar değerlidir. Ozanın sunuş biçimi de önemlidir. Hikayeleri dinleyenlere etkili biçimde aktarmak, sözlü aktarımın zaafalarını en aza indirme ve bunun için tekrara başvurmak gerekir. Tekrar olmazsa sözlü kültürde aktarım olmaz.

“Anlatının yazıya geçirilmesi geçmiş ile gelecek arasındaki köprünün kurulmasında önemli aşamalardan birisidir. Anlatı, yazı işaretleri biçiminde kesinleştiği ve nesneleşmiş bir metne dönüştüğü, taşıyıcılarını

düşünsel bir akım gibi içinden etkilemediği zaman, her an eski ve yeni, bir zamanlar ve şimdi, geçmiş ve bugün arasındaki farklılığı bilince çıkaracak bir kırılma mevcuttur. Yazısal bu nesnelliğe sahip bu geleneğin acı, yabancılaşma ve yalnızlaşma olarak değil, aksine özgürleşme olarak da algılanabilmesi de söz konusu. Anlatı ancak yazı ile aktarıcılarının eleştirel tutum içine girebilecekleri bir şekle bürünür. Öte yandan aktarıcı da yazı sayesinde, bilinen gelenek karşısında kendi yarattığını, yeni, yabancı ve duyulmamış olarak ortaya koyma özgürlüğünü kazanır: ‘duyulmamış ezgiler, yabancı sözler, hiç söylenmemiş, tekrarlanmamış yeni ifadeler’” (Assmann, 2015: 108-109).

Yazının yaygınlaşması özellikle matbaanın ortaya çıkışıyla gerçekleşmiş, gerçek bir okuryazar kültür matbaa ile ortaya çıkmıştır. Matbaanın ortaya çıkışı pek çok anlamda yenilikleri beraberinde getirmiştir ancak konu itibarıyla edebiyata romanın dahil olmasını ayrı bir yere koymamız gerekmektedir. Yazının ortaya çıkışıyla ezbere dayalı sözlü kültür ve şiirsellik düz yazı ile beraber kullanılmaya başlanmıştır. Yazının yazılacağı yüzey konusunda kaydedilen ilerlemeler ve bu teknolojinin yaygınlaşması yazının kullanım alanlarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Kullanımı artan yazı şiirselliği giderek kaybederek bugünkü özelliklerine kavuşmuştur. Bunu yaparken de edebiyat kendisine yeni alanlar açtı. Roman bu alanlardan birisidir ancak roman ortaya çıkışını sadece matbaaya bağlamak doğru olmaz. Bu noktada yaşanan şehirleşme, değişen çalışma koşulları, teknolojik ilerlemelerin getirdiği diğer değişimlerin ürettiği yeni ilişki biçimleri romanın doğuşunda önemli rol oynar.

Sanayi Devrimi sonrasında makineleşme yaşanmış, makineleşme yayıncılığı hızlandırmıştır. Yazınsal ürünler artmış ve yeni türler ortaya çıkmıştır. Roman ise en bu türlerin en önde gelenidir. George Lukas romanı modernizmin yazınsal anlamdaki en uygun estetik formu olarak görmektedir. Hayatın bütünün görülmediği, müstakil alanlara ayrıldığı “aşkın yurtsuzluk” çağında roman bireyi izole edilmiş bir biçimde sunmaktadır. Modernizmin hakim sınıfı burjuvadır ve burjuvanın kültürel kodları modernizme şekil vermektedir. Burjuva kültürü ruhuz ve çıkarıcı bir medeniyet inşa etmiştir. Lukas’ın bu medeniyetin estetik formu olan roman hakkındaki “aşkın yurtsuzluk” kavramı da geleneksel kuralların, sözlü aktarımına zemin oluşturan kaidelerin parçalanışıyla birlikte hayatın bütünlüğünün dağılmasından doğan sonuca işaret eder (Kang, 2015: 45).

Yayıncılığın etkisi sadece romanın ortaya çıkmasıyla sınırlı değildir. Gelişen ticari hayat ve üretim ilişkileri beraberinde şehirleşme orta sınıfı getirmiştir. Gelişen yeni sosyal sınıflar ve ilişkiler sonunda insanlar artan rekabette güçlü olabilmek için bilgilenme arayışına girmişlerdir. İlk başlarda kafelerde, barlarda bir araya gelerek bilgilerini değiş tokuş eden insanlara zamanla adreslerine ulaşan, abonelik usulü çalışan bugünkü gazetelerin atası sayılacak mektuplar bilgi ulaştırmıştır. Bu mektuplardaki haberleri derleyen editörler de ilk haberciler sayılmış, haber alma kurumsal bir boyutluluk kazanmıştır. Zamanla mektuplar gazete şeklini almışlardır. Gazetelere, habere ulaşmak pahalıydı ve sadece iş sahibi kimseler savaşımlardan, batan

gemilerden, yapılan anlaşmalardan haberdar olmak istemekteydi. Gazetelerin içeriği ticaret erbabına gerekli bilgiyi temin etmek üzerine kurulmuştu. Bu durumda yazının seyri yeni bir aşamaya geçmiş oluyordu. Sümerlerdeki muhasebe tutmak için kullanılan çizelgeleri, tabletleri saymazsak yazının amacı ilahi emri taşımaktı. Mısırdaki tanrıların yazısı hiyeroglif veya kilisenin elinde bulundurduğu kitaplar çoğunlukla tanrının kitabı ya da tanrının kitabını anlatan kitaplardı. Zamanla biyografik kitaplar yayınlanmışsa da kitabın içeriği kutsiyet arz eden şeklini korumuş, bu sebepten dolayı saygı ve hürmet görmüştü. Ancak burjuva kültürünün getirisi olan malumat ihtiyacı yazının taşıyıcılığını yaptığı içeriği güçlü ve hızlı biçimde dönüştürmeye başladı. Gazetenin matbaa ile buluşup kitleselleşmesi son noktayı koydu. Mekanik üretim çağında, tinsellikten arınmış ve rakamsal, soğuk bir içerik yazıya hakim olmuştur. O zamana kadar enformasyona özellikle edebi çevrelerde hoş gözle bakılmazken Benjamin için de enformasyon, hayatın derinliğinden yoksun ve nicelikten ibaret kalmış deneyimi yansıtmaktaydı. “Her yeni gün, bize dünyanın her yerinden haberler getiriyor, ama elimizde kayda değer hikayeler geçmiyor. Çünkü artık hiçbir olay, bize içe açıklamalarla doldurulmadan ulaştırılamıyor. Başka bir deyişle, artık gerçekleşen hiçbir hikaye anlatımına yaramıyor; neredeyse herşey, enformasyona dönüştürülüyor”(Kang, 2015: 47).

Enformasyonun ortaya çıkışı ve yaygınlaşması basının yozlaşmasının tarihidir. Böylelikle deneyimin aktarılabilirliğinin imkanları giderek daralmış ve ortadan kalkmıştır. Benjamin’e göre Aydınlanma’nın ürünü olan enformasyon aldatıcıdır ve yaygın olduğu ölçüde de yıkıcıdır. Bu bağlamda enformasyonun kamusal alanı kaplaması, alınıp satılabilir bir metaya dönüşmesi Aydınlanma ve Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan yeni toplumun zihinsel kodlarıyla ilgili ip uçları sunmaktadır. Mekanik üretim endüstrisi, matbaa, burjuva karakteri ve enformasyonun bir araya gelerek bilginin niteliğini kendi doğalarına uygun biçimde dönüştürmüştür (Kang, 2015: 50).

Burjuva kültürünün çözülmesini ayrıca enformasyonun kamusal alanda bir pazara dönüşmesini ve metalaşmanın etkisiyle ilişkilendirir. Gazete endüstrisindeki kesin değişimi getiren üç önemli yenilik tespit eden Benjamin bunları şöyle sıralar: Gazete abonelik fiyatlarındaki düşüş; reklamda artış; eğlence bölümlerinde (Avrupa gazetelerinin hafif kurgulara ve genel eğlence değerlendirmelerine ayrılmış bölümü) tefrika romanlarının yükselen konumu (Kang, 2015: 50). 19. yüzyılda basın sektörü pek çok anlamda gelişerek farklı türden yazı türlerini yayınlamaya başlamışlardır. Bu dönemde gazeteler dizi formlarında kurgu metinler yayınlamaya başlamışlardır. Bu dönemde gazeteler dizi formlarında kurgu metinler yayınlamaya başlamışlardır. Bu dönemde gazeteler dizi formlarında kurgu metinler yayınlamaya başlamışlardır. Bazı gazeteler romancıları bünyelerine katarak çalıştırmışlardır. Bir roman veya öykü parçalara ayrılarak, dizi

olarak yayınlanmıştır. Söz konusu dönemde yaşayan pek çok yazar bu şekilde çalışmış ve geçimini sağlamıştır.

Yazının giderek basın endüstrisinin bir aracı olmasının sonucunda ve özellikle gazetenin yazarlık kurumunu yönetmeye başlamasıyla sosyal ilişkiler insanların mahrem alanı olmaktan çıkıp nesneleşmeye başlamış ve yazarlık edilgenleşmiştir. Gazete okuyucusunun algısı ile gerçek bir entelektüelin algısı aynı çalışmaz. Gazete okuyucusu bu noktada büyük bir markette alışveriş yapan kimse gibidir ve algısı sürekli olarak raflarda bulunan farklı ürünler tarafından dağıtılır ve ayartılır. Alışveriş süresince pek çok farklı ürünün, reklamın tacizine maruz kalarak yorulmuş, iradesi ve dikkati zayıflamıştır. Bu anlamda gazete yazılan roman özel alanında bulunan entelektüel için yazılmamıştır. Büyük şehrin sokaklarındaki insan içindir. Bu dönemde büyükşehirlerin sokaklarında, köşe başlarında satılan, cebe sığabilecek büyüklükte kitaplar satılmaya başlanmıştır. İnsanların kitaplarla olan ilişkileri sosyal statülerine göre farklılık gösterecek şekilde kurulduğu gözlenmiştir. Gazete okuru olan kitle edebiyatı “sosyalliği canlandıran ya da derinleştiren bir eğlence aracı” görmeye başlar. Örneğin, eğlence bölümüne katkıda bulunanlara ödenen ücretler satırbaşı iki frangı bulacak şekilde arttıkça “çoğu yazar satır sonlarında kalan boşluklardan faydalanabilmek için olabildiğince çok diyalog yazmaya başlamıştır”. Bu dönemde yazarın değişen statüsünü irdeleyen Benjamin bunu entelektüelin geri plana düşmesi, yani romancının ölümüyle ilişkilendirir (Kang, 2015: 52).

Bu aşamada entelektüelin, yazarın evrilen rolüne eğilmek yerinde olacaktır. Teknolojik gelişme başta sosyolojik değişimi, kültürel değişimi etkilemektedir. Buna bağlı olarak da ekonomik ve politik süreçler de belirlenmektedir. Entelektüelin bütün bu süreçlerden etkilenmemesi ise söz konusu değildir. 19. yüzyıl bu değişimin en belirgin olduğu yüzyıl olarak karşımıza çıkmaktadır ve başta endüstri entelektüeli kendisinin bir aracı haline getirmiştir. Bu süreçte entelektüelliğin dönüşümünde teknolojinin kullanımı da etkili olmuştur. Özünde fikir işçiliği olan entelektüellik giderek teknoloji kullanımını gerekli kılan bir rol olmuştur. Benjamin entelektüelin, teknik eğitimle donanmış bir mühendis rolüne geçmesini, iletişim teknolojilerine yaptığı vurguyla, estetik fikirlerin önüne geçtiğini ifade etmektedir. Teknik eğitim için, gerekli olan teknolojik koşulların gelişmesinin de yardımıyla, halkın birer yazar, muhabir ya da editör rolünü üstlenmesi giderek daha mümkün hale gelmektedir. Benjamin’in Breht’i bir sanatçı yerine bir mühendis olarak takdim etmesi, Breht’in siyasi ideolojisinin değil kendisinin işlevsel olarak dönüştürmek biçimde tanımladığı, iletişim teknolojilerini büyük bir hevesle sanatına aktarışının altını çizmeyi amaçlamaktadır (Kang, 2015: 66).

Matbaa ile birlikte başlayan kitlesele medya çağında entelektüel pratiğin koşulları ve formu da değişmiştir. Halkın entelektüel üretime erişimi yeni kitle iletişim araçları üzerinden

artmıştır. Kitle iletişim araçları sadece fikirlerin yayıldığı değil aynı zamanda geliştirildiği, dönüştürüldüğü, yeniden üretildiği bir platformdur. Kitle iletişim aracının işleyiş mantığı böylelikle entelektüel pratik üzerinde de belirleyici olur. Daha önceden enformasyona son derece negatif bir tutumla yaklaşan edebiyat çevresi zamanla ilişki kurduğu enformasyon taşıyıcısı gazeteye ve onun tüketicisine bağlanmıştır. Gazetelerde romanlar yayınlanmaya başlamıştır. Romanların kalitesi de bekleneneği üzere derinlikten yoksundur. Yazar bir flanör figüründen gazeteciye dönüşmektedir. Gazeteci, enformasyon avcısıdır; metropolün vahşi ormanlarındaki bir dedektiftir; şehri gözlemleyerek bir metin gibi okur; haberini bir meta olarak satar ve haber de sonunda bir metaya dönüşür (Kang, 2015: 68).

Walter Benjamin gazete ve yayın endüstrilerinin gelişiminin, edebiyatın bu erken dönemindeki değişimleri hızlandırarak yazar özel konumunu sildiği, edebi eseri, ticari mal pazarına tabii hale getirdiğini ve deha, yaratıcılık ve sahicilik gibi eskimiş, geleneksel kategorileri yeniden yorumladığını ortaya koymaktadır. Benjamin enformasyon endüstrisine eleştirilerini sıralarken değişmekte ve dönüşmekte olan kültür yazılı kültürdür. Benjamin iletişimin bir dönemeçte olduğunu farketmiştir. Bu anlamda Türkiye’de de yazarlığın değişen rolüne örnek vermek mümkündür. Her ne kadar Avrupa ile eş zamanlı bir gelişim olmasa da kendi modernleşme çizgisi içerisinde, Benjamin’in enformasyon endüstrisi dediği olgu ülkemizde de cereyan etmiştir. Yazar başka isimlerle, mahlaslarla, gazetelerde yazılar yazmışlar, senaryo yazarlıkları yapmışlar, gazetelerde yayınlanmak üzere romanlar yazdıkları gibi gazetelerin okurlarına dağıtmak üzere talep ettikleri romanları da kaleme almışlardır. Yazarlar bu dönemlerde geçinebilmek için, entelektüel bir uğraş olarak değil ama “hoşça vakit geçirmek” için, çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu türden çalışmalarını da farklı isimler altında yayınlamayı tercih etmişler, kendisi isimlerini ürünün altına yazmamışlardır. Bu anlamda örnek vermek gerekirse, 2016 yılında, yayımcısı tarafından ilk yayımlandığı boyutlarıyla ve kapağıyla tekrar sunulan “Halk Plajı” isimli romanın ilk sayfalarında o zamanlar Samim Aşkın mahlasını kullanan Kemal Tahir’in arkadaşına yazdığı mektuba yer verilmiştir. Kemal Tahir mektubunda hemen her ay bir roman yazmak zorunda olduğunu, daha evvel bir çeviri yaptığını, sonrasında söz konusu romanı yazdığını ve hemen yeni bir romanın planını o geceden yapmaya mecbur olduğunu, bunları yapmazsa geçinemeyeceğini, kendisi Jack London’ın Martin Eden isimli romanının yine aynı isimli kahramanına benzettiğini söylemektedir. Söz konusu dönemde Kemal Tahir’in dokuz adet romanı yayınlanmıştır. Ayrıca mektubunda dört tane daha romanı yayınlanmak için yayıncı aramakta, iki tane de roman çevrilmek için sırada beklemektedir. “Halk Plajı” isimli söz konusu roman ise o dönemde Çağlayan gazetesi ile birlikte okurlara sunulurken gazete arka sayfalarında romanın reklamı “her ay en az iki gününüz zevkli geçecek”

cümlesiyle yapmaktadır (Aylar, 2016: 6-7). Burada yazarlar Benjamin'in bahsettiği gibi flanör kimliğinden tamamıyla bir kopuşu yaşamakta ve hızlı enformasyon üreticilerin dönüşmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİJİTAL KÜLTÜR KAVRAMI

Dijital kültür genel anlamda teknolojiyi içeren bir kavramdır ve günümüzde teknoloji çok hızlı geliştiğinden dijital kültürün kapsamı ve sınırları da değişmektedir. Bu sebeple dijital kültürün tanımı yapmak kolay değildir. Bankadan para çektiğinizde genel bir bilgi sistemi sizin bu hareketinizi nerede olursanız olun kaydeder ve anında çektiğiniz para hesabınızdan düşer. Hastaneye gittiğinizde sağlık sorununuzu sigortanızın karşılayıp karşılamadığı yine bilgisayar ve onun üzerinde bağlı olduğu ağ üzerinden görülür. Trafiği düzenleyen trafik ışıkları bilgisayarlar üzerinden kontrol edilir. Şehirlerde artık hemen her yerde kameralar var ve yüzlerimiz bilgisayar üzerinden tanınıyor. Markete alışveriş arabasına koyduğumuz onlarca ürün barkod okuyucu sayesinde kasadan saniyeler içinde geçiyor ve kredi kartıyla para taşımak zorunda kalmadan ödemeyi yapıyoruz. Arabalarımızda gideceğimiz yere nasıl ulaşacağımızı bilmesek de bizi oraya ulaştıracak navigasyon programları var. Şehiriçi ulaşımında belediyelerin toplu taşıma araçları için uygun gördüğü kartları kullanıyoruz. Okula, işyerine gittiğimizde bizim için tahsis edilmiş kartımızı kapıdan geçmek için kullanıyoruz. Bunların dışında kullandığımız elektrik büyük bilgisayarlarla şehirlerarası yüksek gerilim hatları boyunca kontrol ediliyor. Büyük enerji tesisleri, köprüler, yollar, limanlar, hava alanları, borsalar artık tamamen bilgisayarlar ve bilgisayarları birbirlerine bağlayarak entegre çalışmalarını sağlayan sisteme yani internete bağlıdır. Bilgisayarlar kendilerine verilen komutları sayı diline çevirirler. Bu ikilik sayı sistemidir ve bütün yapılan işlemler 0 ve 1 olarak kodlanır. Bu temel üzerinde bina edilen sistemin hayatımızı şekillendirmesiyle oluşan yeni kültüre genel olarak dijital kültür denmektedir. İletişim bağlamında ele alındığında “görsel kültür”, “sayısal kültür”, “internet kültürü”, “bilgisayar kültürü”, “siber kültür”, “enformasyon kültürü” gibi başka farklı isimlendirmeler de görülmektedir. Ancak konumuz itibariyle iletişim ortamlarının hakim teknolojisi artık bilgisayardır ancak internetsiz bir bilgisayarın iletişim çalışmaları açısından pek bir değeri yoktur. Öte yandan özellikle 2000’li yılların ikinci on yılıyla birlikte iletişim alanını her anlamda etkileyen cep telefonu ve bilgisayar karışımı olan akıllı telefonları da kapsayacak bir kavrama ihtiyaç duyulmaktadır.

Elektronik kültür içerisinde radyo, televizyon, bilgisayar ve interneti kapsamaktadır. Elektronik kültür görsel ya da dijital olanı da kapsar. Konuyu ele aldığımız düzlemde bir sınıflandırma yapılacak olursa da elektrik temelli telgrafla başlayan ve sonrasında radyo, televizyon ardından bilgisayar ve interneti de katarak yoluna devam eden çağ elektronik iletişim çağıdır ve insan duyularını radyo haricinde hem göz hem kulağa hitap edecek şekilde uyararak

mesaj veren yapısıyla diğer iki kültür çağından ayrılır. Radyo sadece kulak üzerine yoğunlaşması açısından televizyon ve internetten farklıdır ancak o da temel prensip olarak elektrikle çalışması nedeniyle bu sınıflandırma elektronik çağ şemsiyesi altındadır. Televizyon ilk defa bir medyanın insanın iki duyusuna birden yönelen ve insan algısını iki duyu üzerinden uyaran bir medya olmuştur. İnternet ise elektronik olmanın dışında ayrıca dijital olmayı da barındırır. Bu bilgisayarın daha gelişmiş ve yazılım üzerinden çalışan, diğerlerine oranla daha esnek ve bireysel iletişim imkanları vermesi açısından hakettiği ayrı bir sınıflandırma olarak değerlendirilmektedir. İletişim uygulamalarını tamamıyla değiştirmiştir. Özellikle kullanıcılara verdiği inisiyatif, sunduğu çeşitlilik, gittikçe yaygınlaşan erişebilirlik, etkileşimlilik bilgisayar/cep telefonu ve interneti ifade eden dijital elektronik kültür içinde farklı bir noktaya koymaktadır. 2000’li yıllarla yaygınlaşan cep telefonu ve bilgisayar karşımı hibrit elektronik cihazlar 2010 itibariyle cep telefonu/bilgisayar çok fonksiyonlu yapısıyla gündelik kullanımda yerini almış, tablet bilgisayarlar da görece diz üstü bilgisayara oranla daha rahat taşınması, cep telefonuna oranla da daha hızlı ve yüksek depolama kapasitesiyle insan iletişimini gittikçe dijitalleştiren araçlar olmuştur. İletişim araçlarının kullanımı noktasında geline nokta itibariyle internet, bilgisayar, telefon üçlüsü alanı büyük ölçüde domine etmekte ve zamanın adının dijital iletişim çağı olarak koyuyoruz. Bu isimlendirme televizyon, gazete, radyo gibi geleneksel iletişim araçlarını yok saymak ve görmezden gelmek anlamına gelmemektedir. Dijital iletişim araçları gelenekseli de etkilemiş ve onu hem içerik hem de erişilebilirlik noktasında değiştirmiştir (Şeker, 2002: 40).

İnsanlığın sözlü kültürle başlayan macerasının daha sonra yazılı kültüre, yazılı kültürden de dijital kültüre evrildiğinden bahsederken geline son nokta olan dijital kültürün diğer iki kültürden daha üstün nitelikler barındırdığı gibi bir anlam çıkmaması önemlidir. Her kültürün ve onun belirleyicisi iletişim ortamlarının belli bir takım özellikleri, özelliklerin de getirileri olduğu gibi göturdükleri vardır. Yazılı kültürün belirmesinden sonra da hiçbir kültür formunun yalnız başına hakim olamadığını da ayrıca belirmemiz gerekmektedir. Yazılı kültürün ortaya çıkmasıyla sözlü kültür ortadan kalkmamıştır. Dijital çağın ağırlıkla sunduğu niteliklerin ön plana çıkmasıyla da yazı tamamen ortadan kalmamıştır. Artık insanların gözüne ve kulağına aynı anda hitap eden ve giderek daha fazla duyu organlarına erişme çabasında olan medyalar geliştiriliyor. Bununla birlikte günümüz iletişim ortamında dijitalleşmenin getirisi olan görsellik, görsellikle anlam yaratmanın temel birimi olan imge, yazıdan daha fazla dolaşımdadır. İmgeler zihnimizi daha fazla meşgul etmekte, anlam aktarımı imgeler üzerinden sağlanmaktadır. Kültür ortamlarımızın aşamalar geçirmesi, evrilmesi, bizim gerçeklikle kurduğumuz ilişkinin de evrilmesini, değişmesini, daha karmaşık bir hal almasını beraberinde

getirdi. Toplumlar, bireyler, bireyleri sarmalayan dünya, bir araya gelerek oluşturdıkları ilişki biçimi ve ilişkilerin muhtevası giderek karmaşılaşmaktadır. Toplumsal bütünümüzün karmaşıklığının artmasının sonucu onu anlayabilmemiz için ortaya koymamız gereken çabanın katlanması olmuştur. Artık toplumsal bütünü anlamak için, doğrudan deneyimlerine değil, ona ilişkin bilgilerine, yani sembolik biçimlerin dolayımıldığı deneyime olan bağımlılıkları artmıştır. Görüntü kültüründe insanın algı, zihin, biliş özellikleri, bu özellikler zemininde yaşadığı gerçeklik deneyimi, zaman-mekân bilgisi, kimlik ve aidiyet duygusu sözlü ve yazılı kültürün insanından bazı farklılıklar göstermektedir (Dursun, 2013: 167).

3.1 Dijital Kültürün Ortaya Çıkışı

Telgraf ulaşım ile iletişimin kesin olarak ayrıldığı noktaya tekabül etmektedir. Telgrafın icat edilmesine kadar Marshall McLuhan'ın deyimiyle haber habercinin hızına eş bir ulaşım seyrine sahipti. Ancak telgraf bu eş zamanlılığa, ulaşım ile iletişimin eş anlamlılığına kesin biçimde son vererek zaman ve mekan ayrışmasının başlangıcı oldu ve bu ayrışmanın ilk sonuçları çok hızlı biçimde Amerikan ticaretinde görülmeye başlandı. Esasen telgrafın ilk kullanım amacı tren yollarındaki kazaları önlemektir. Aynı hat üzerinde karşılaşan trenler büyük can ve mal kaybına yol açtığından Amerika yönetimi çeşitli tedbirler almıştı ancak yeterli değildi. Telgrafın hızlı haberleşme imkanı demiryolları boyunca kullanılacak ve kazalar azaltılacaktı. Telgrafın teknik altyapısının oluşturulması sonrasında Amerika'da eyaletler arasında bir iletişim hattı da sağlanmış oldu ve bu hattın kullanımı da tren trafiği ile sınırlı kalmadı. Birbirine uzak iki eyaletin pazarlarının birbirinden haberdar olmasını ve fiyatlandırmanın da yerelden ulusala ve tabii daha sonra küresele genişleyeceğini ve dolayısıyla yeni bir ticari atmosferin doğacağını habercisi oldu. Telgraf bu haliyle bilginin fiziksel varlıktan bağımsız olarak hareket ediyordu. Habere ve bilgiye sahip olanların etki alanını arttırmaktaydı. Telgrafın gelişmesi ve yaygınlaşması merkezileşmiş bir toplumsal sinir sisteminin gelişmesine benzetilmiştir (Carey, 2014: 229).

1800'lü yıllarda Amerika ve dünyanın diğer yerlerinde ticaret yerel arz talep dengesi üzerinden gerçekleşmekteydi. Demiryollarının gelişmesi ve buna telgrafın eklenmesiyle nakliye imkanları ucuzlamış oldu. Bölgelerin birbirinden haberdar olması, bir şehir ya da eyalette bolca yetişen ve dolayısıyla fiyatı düşük olan ama diğer yerde az bulunup fiyatı yüksek olan ürünler taşınarak daha yüksek karla satılmaya başlandı. 19. yüzyılın ilk yarısında söz konusu ticari faaliyetler sıkça gerçekleşti ve yeni iletişim aracının eriştiği coğrafya boyunca yeni bir piyasa, pazar oluşup kendi dengesini yakalana kadar devam etti. Telgraf pazarları mekansal anlamda bir araya getirdi, ticaret yapanları birbirlerine yaklaştırdı. Coğrafya

kavramını ortadan kaldırdı, bütün bir pazarda arz talep dengesiyle oluşmuş tek bir fiyatla ticaret yapılmasını sağladı. Öte yandan telgrafın ilk zamanlarında bir eyaletten ucuza alınıp başka bir eyalette pahalıya satılan ürün ticaretinin pazarın yekpare hale gelmesiyle karın düşmesi sonucu vadeli işlemler piyasası gelişti. Artık daha büyük ve mekan sınırlamasından kurtulmuş bir piyasada başka bir belirleyici fiyat üzerinde hüküm sürmeye başladı. Yeni belirleyici zamandı. Nakliye kolaylaşmış ve ucuzlamıştı ancak yine de bir ürünün nihai tüketiciye sunulması belli bir vakit alıyordu ve bu aradaki zaman satışı yapan perakendeci veya nihai satıcı tarafından üreticiye ürünün satılmasından sonra ödeme yapılıyordu. Telgraf ile vadeli piyasaların iç içeliğine en iyi örnek Amerikan Vadeli İşlemler Borsası olan Chicago Ticaret Borsası'nın açılış tarihi olan 1848'de Chicago'nun telgrafla tanışmasıdır. Telgraf sağladığı iletişimsel ilerleme ile mekansal olarak yeni bir çerçeve ortaya koymuş ancak zamansal olarak bu çerçevenin içinde güvensizlik telkin edecek karanlık noktalar bırakmıştı. Bu güvensizlik hissine karşılık para akışı vadeli olarak yapılmaya başlandı ve iletişim araçları insan hayatı üzerinde bir başka etki daha bırakmış oldu (Carey, 2014: 231). Bu bağlamda Marx'ın meta fetişizmi kavramını hatırlamakta yarar vardır. Marx piyasaların bağlamlarından kopması, kullanım değerinin değişim değerinden ayrılması ve ürünün üretim koşullarından soyutlanması olarak tarif ettiği meta fetişizminin temel mekanizması ürünün üretim noktasından başka bir yerde fiyatlandırılarak piyasa sürülmesi, metaya dönüştürülmesidir (Marx, 1973: 534). Nesne kendi üretim ve kullanım koşullarından koparılıp uzak pazarlara gönderildikten, standartlaştırıldıktan ve derecelendirildikten sonra meta olarak hazır hale gelmiş olur. Metaya indirgenmiş ürün, alıcı ve satıcı arasındaki gerçek ve dolaysız ilişkinin kopması anlamına gelir ve böylece kullanım değeri ile değişim değerinin birbirinden kopmasına kapı aralar. Üretim koşulları gizlenir. Aradaki fark reklamcılık ve halkla ilişkiler faaliyetleriyle istenilen düzeye çekilir (Carey, 2014: 234).

“19. yüzyılın sonuna gelindiğinde, kablolu dünya özellikle telefon ve telgraf sayesinde mesajların daha uzağa, daha hızlı ve daha az çabayla iletilebilmesini sağlayarak iletişimin mevcut sahası genişlemişti. Bunun bir sonucu olarak haberler farklı şekillerde toplanmaya ve sunulmaya başladı ve popüler eğlence olduğu gibi yeni bir vurgu kazandı. Okuma kamularının oluşumuyla birlikte okuma biçimleri de değişti. Bu gelişmeler ağırlık olarak endüstriyel bir ekonomiye ve ona eşlik eden şehirleşmeye doğru gerçekleşen yüz yıllık bir geçiş dönemiyle paralel gitmiş ve ondan etkilenmişti. Sonuçlardan biri de kitle toplumunun doğuşuydu. 20. yüzyılda yeni fikirlerin ve imgelerin ve tüketim kalıplarının kendini göstermesiyle birlikte yerel ve bölgesel olan dayanaklarını yitirdi” (Carey, 2014: 238).

“19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları bisikletin, otomobilin ve uçağın kayda değer ulaşım araçları olarak ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Bunların sağladığı mekan duygusu ve de demiryolu ve buharlı gemi yolculuklarının artan hızı, zaman dilimleri aracılığıyla Dünya Standart Zaman'ın belirlenmesine yol açmıştır. Bu da kültürel kimliğin doğrudan ve yerel olandan uzaklaşmasına yardım etti. Sanat alanında

kübizm ve fütürizm mekan ve zamandaki bu değişimlere hem karşılık verdi hem bunları övdü. Kübizm bir yüzey üzerine farklı perspektifleri eş zamanlı olarak yerleştirmekle mekanı parçaladı ve yeniden konumlandırdı. Fütürizm ise yaşamın, yeni teknolojiler sayesinde hız kazanan akışını övdü. 20. yüzyılın kitle toplumuna ve kültürüne doğru gerçekleşen bu geçişin temel öğelerinden biri, insanlara, mekanlara ve şeylere karşı fotoğraf tarafından sağlanan yeni farkındalık biçimiydi. Fotoğrafçılık 1839 başlamıştı ilk on yılında birçok farklı disiplinlerdeki çizerleri etkilemiş, zamanla resimlerdeki enformasyon niteliğinde yeni bir standart oluşturmuştu. Dünyaya bakışımızı ve onunla ilişki kurma biçimimizi artık sonsuza kadar değiştirmeye devam edecekti. Bu etkiyi ortaya çıkaran şey tek başına fotoğraf değil, ayrıca onun bir kitle iletişim aracı olarak geniş çapta dolaşıma girmesiydi” (Carey, 2014: 239).

“Telgrafın bulunmasıyla birlikte ise yeni bir enformasyon çevresi oluşmaya başlamış ve tipografik kültür geri plana itilmiştir. Telgraf, iletişimi zaman ve mekan açısından tamamen değiştirmiştir. Telgrafın bulunmasıyla üç önemli gelişme ortaya çıkmıştır: Telgraf önemsizliğe, eylem yeteneksizliğine yol açmış ve bağlamsızlığın söylemde yer almasına neden olmuştur. Telgraf ilgisizliği, etkisizliği ve tutarsızlığı geniş ölçüde yayarak, tipografinin söylemine girmiş ve bağlamsız enformasyon fikrine meşruiyet kazandırmıştır. Bağlamsız enformasyon fikri, enformasyonun değerinin onun toplumsal ve politik kararlarla eylemlerde görebileceği işleve bağlı olmasının gerekmediği, ama değerinin onun yeniliği, ilginçliği ve özgüllüğüne bağlanabileceği esasına dayanmaktadır. Telgraf, bol miktarda ilgisiz enformasyon yaratmış ve enformasyonu bir metaya dönüştürmüştür” (Alver, 2004: 133).

Dijital kültürün başlangıcı olarak kabul ettiğimiz telgrafın bulunmasını 1950'li yıllardan itibaren kullanımı yaygınlaşmaya başlayan televizyon izlemiştir. Avrupa’da enformasyonun şeklini 16. yüzyıldan bu yana belirleyen tipografi ve matbaa kültürü telgraftan sonra elektrik temelli bir elektronik araç olan televizyon tarafından güçlü biçimde sarsılmaya başlanmıştır. 1950’li yıllarda gerçekleşen matbaa ve dijital kültürün atası diyebileceğimiz elektronik kültür arasındaki teması Neil Postman (2012: 95), kitap ile televizyon kültürü arasındaki mücadeleyi düşünce üzerindeki egemenlik mücadelesi olarak görmektedir. Ona göre, mantıklı, ussal ve bireyi teşvik edici olan kitap, en iyi yoğunlaşmayı sağlamakta, en iyi iletişim kitap aracılığıyla kurulabilmekte ve en iyi enformasyon yine kitap aracılığıyla iletilebilmektedir. Yazılı eserler soyut ve çözümlemeli düşünmeyi, buna karşılık televizyon yüzeysel yaklaşımları teşvik etmektedir. Böylece tipografik kültürde varolan soyut, yoğun ve çözümleyici düşünme biçimi, elektronik kültürde yerini elektronik resimlerin duygulara yönelimine, yeniden somut düşünceye ve yüzeyselliğe bırakmaktadır. Televizyon, basılı sözcüğün ilkel ve karşı durulamaz çizgisel mantığına bir seçenek oluşturmuş ve yazıya yönelimli eğitimi önemsizleştirmiştir. Okumadan farklı olarak resimlerin alfabesi yoktur; onları anlamak için dilbilgisi ve kompozisyon gibi dersleri almak gerekmemektedir. Buna karşılık okumak, daha karmaşık bir mantığın ve retorik geleneğin kurallarını bilmeyi gerektiren zor bir iştir. Günümüzde gösteri amaçlı televizyon programları gelişmiş, izleyicinin söylemsel ve konuyla ilgili dizgesel ve

eleştirel düşünmesi engellenmiş, eğitim yönelimli programlarda bile eleştirel düşüncenin gelişimine ket vurulmuştur (Postman, 2012: 102).

3.2 Dijital Kültürün Özellikleri

Dijital kültürde kavramlar değil imgeler ağırlıktadır. Sözcükler gücünü yitirmiş ve imgeler iletişim kanallarını domine eder duruma gelmiştir. Bu durum görsel kültür ağırlıklı bir zamanı ima etmektedir. İmgeler insan zihninde aslında orda olmayan şeyleri ifade ederek anlam çağrışırlar. Ancak imgeler zamanla o kadar güçlenir ki çağrıştırdıkları anlamı örter ve gerçeklik olarak kendilerini konumlandırırlar. Bu anlamda herşey çok hızlı değişmektedir. Görsel herşey, toplumsal olarak inşa edilmiştir ve görsel kültür tam da bunu ifade eden bir kavramdır. Görsel kültür çalışmaları da, neyin görünür olduğu, kimin neyi gördüğü, bilme ve iktidarın birbiriyle bağlantısı gibi sorular üzerine odaklanarak görselin toplumsal kuramına yönelir.

Dijital çağda deneyimlerimizi rakamsal verilere dönüştürerek paylaşmaktayız ve başkalarının deneyimleri de yine bizlere 0 ve 1 olarak aktarılmaktadır. Bu durumda yaşamlarımızın, deneyimlerimizin ve bilgimizin, telegörsel, sinematik, bilgisayarlı ve görsel medyanın diğer türleri ve biçimleri tarafından dolayımlandığını söylememizin tam zamanıdır. “Dolayımlanma, insanın kendi fiziksel ve zihinsel bütünlüklü varlığı ile içinde yaşadığı yakın ve uzak maddi çevre arasındaki bir aracılık hareketidir (Dursun, 2013: 167)”. İnsanlık gerek sözlü, gerek yazılı gerekse dijital olsun deneyimlerini aktarmanın, tecrübelerini biriktirmenin yollarını ararken ister istemez bir dolayımmlama faaliyetine girmektedir. Dijital çağda ise söz konusu deneyimlerin aktarımı ve tecrübelerin biriktirilmesi dijital teknolojilerin mümkün kıldığı imgelerin kaydedilmesi ve aktarılması sayesinde, görsel ağırlıklı olarak gerçekleşmektedir. Üretilen ve biriktirilen görsel imgeler her geçen gün artmakta, hayatımızı daha fazla doldurmaktadır. Yaşamımıza dahil ettiğimiz görsel imgeler zamanla televizyon, gazete ve dergiler, akıllı telefonlar ve bilgisayarlar, sinema, billboardlar gibi diğer pek çok reklam alanlarından taşarak bilincimiz üzerinde etkili olmaktadır. Artık kanıksadığımız, yeni neslin ise içine doğduğu dijital çağda ürettiğimiz anlamlar, söz, görsel imgeler üzerinden dolayımmlanmaktadır.

Dijital kültürün taşıyıcısı iletişim ortamları pek çok yönden kendilerinden evvelki iletişim araçlarından ve ortamlarından ayrılırlar, yenilikler sunarlar. Bu yeniliklerin en önemlilerinden biri, kitap ya da televizyonda söz konusu olan tek yönlü bilgi akışını ve insanların tamamen alıcı olarak nitelendirildiği geleneksel kitle iletişim araçlarındaki konumunu yerinden etmesidir. Öyle ki dijital iletişim ortamlarında alıcı pasif değil aktif

konumdadır. Daha doğru ifade ile söylemek gerekirse geleneksel kitle iletişim araçlarında kabul edile gelen kaynak-hedef veya verici-alıcı ilişki biçimi flulaşır. Kullanıcılar zenginleşen kanalların sunduğu imkanla mesajı alırken daha seçici davranmaktadır. İstemediği kanallara kendisini rahatlıkla kapamakta, takdirini ya da tepkisini kabul ettirmektedir. Kullanıcılar artık iletinin sadece hedefi değiller aynı zamanda kaynağı, üreticisi olmuşlardır. Özellikle yeni nesil dijital iletişim araçlarının içeriğinin üretimi noktasında giderek kendisini geliştirmektedir (Güney, 2010; Bruns, 2008.).

Dijital iletişim teknolojilerinin sözlü ve yazılı iletişim imkanlarından bir başka farkı iletişim imkanlarını coğrafya ile sınırlı olmaktan kurtararak mekansal anlamda genişletmesidir. Bunun bir başka anlamı ise dijital iletişimin kapsama alanının kişisel olmaktan çıkıp kitleselleşmesidir. Daha evvel kendi kişisel alanımızdaki sınırlı sayıda insanla iletişim kurmaktayken artık etkileşimin imkanları sonsuzu zorlamaktadır. Dijital iletişim imkanları öte yandan sınırsız bir depolama imkanı sunmaktadır. Yapılan araştırmalar neticesinde ortaya çıkan sonuçlara göre bir insan zihni hayatı boyunca etkileşimde bulunduğu insanlardan en fazla 150 kadarını hatırlayabilmektedir. Ancak dijital iletişim sağladığı yeni kültür ortamında sınırsız sayıda ilişkiyi hatırlama gibi bir eylemle zihni yormadan depolayabiliriz ve dilediğimizde geri çağırabiliriz. Biriken ilişki geçmişinde anahtar kelimelerle arama yapma imkanlarına sahibiz. Söz konusu birikimi istenilen kodlar ve ihtiyaçlara göre sınıflandırabiliriz (Törenli, 2005). Gittikçe artan dijitalleşme ve bu teknolojik altyapı imkanlarıyla aracılanmış iletişim ortamları taşınabilir cihazlar üzerine kaymaktadır. İleri teknolojik dijital mobil cihazlar insan hayatını kolaylaştırırken yayılmaya, insan hayatının her alanına temas etmeye devam ediyor. İletişimin doğasını mobil teknolojinin imkanları gelecekte günümüzde olduğundan daha büyük oranda belirleyecektir. Bu durumda hemen her yerde, kapsama alanında olmak kaydıyla dijital iletişimin sunduğu ve değişen koşullarda gerçekleşecektir (Abowd ve Mynatt, 2000: 29-58).

Dijital kültürde iletişim olanaklarının açtığı bir başka pencere ise iletişim unsurlarıyla bir oyun hamuru gibi oynanmasına olanak sağlamasıdır. İletişim unsurları birbirinden ayrılır, parçalanır, koparılır ve yeniden birleştirilir. Her birleştirme yeni anlamlar ifade etme yetisindedir. Tüm medya nesnelerinin sayısal ikili kodlardan oluştuğu ortamlarda ‘rakamsal gösterim’; resim, ses, biçim veya davranış gibi yeni iletişim ortamları unsurlarının ayrı örnek koleksiyonları olarak (pikseller, poligonlar, vokseller, karakterler veya betikler) temsil edildiği durumlarda ‘modülerlik’; resim işleme yazılımlarında resimlere filtre uygulamak gibi yeni iletişim ortamları unsurlarını önceden programlanan şablonlar veya algoritmalarla üretme veya değiştirme olasılığında ‘otomasyon’; yeni iletişim ortamları nesnelerinin sabit veya değişmez olmadığı düşünüldüğünde, yani daha eski medyaya benzemeyen yeni iletişim ortamları

nesneleri bir şeyin farklı sürümleri olarak var olabileceğinden ‘değişkenlik’; bir resmin renklerinin sese dönüştürülmesindeki gibi bir şeyin diğer bir şeyin biçimine tercümesinde ‘kod çevrimi’, dijital kültürde iletişimin yeni unsurlarıdır (Köroğlu, 2012: 13-14).

Dijital kültürde geleneksel iletişim araçları olarak bilinen araçlar bir medya üzerinde toplanabilmektedir. Gazetenin, televizyonun, radyonun sunduğu imkanlar, telefon ve bilgisayar gibi araçların özellikleri artık tek bir araçta birleşmekte, her gün yeniden yorumlanmaktadır. Bu duruma iletişim araçlarının yakınsaması denmektedir. Yakınsamanın gerçekleştiği dijital iletişim aracı mobildir ve her an her yerde kullanıma hazırdır. Birden fazla katılımcının, aynı anda, görüntü, ses, yazı, grafik gibi iletişim unsurlarıyla katılabileceği çoklu ortamlar sunar. Söz konusu araçlarla fotoğraf, görüntü, ses gibi iletişim unsurlarını kendiniz kaydedip şekillendirip paylaşabileceğiniz gibi, başkalarından aldığınız içeriği de yeniden şekillendirmeniz olasıdır. Dijital kültür mesajlarınızı ayrıca küresel bir düzeyde yaymanızı sağlar (Köroğlu, 2012: 14-15).

Mesafenin daralmasından dolayı gelişmeler daha geniş alana, zamanın daralmasından dolayı da daha hızlı yayılmıştır. İnternet multimedya ortamı olarak adlandırılan metin, görüntü, ses ve videoyu birleştirerek sunan çoklu bir ortamdır. Böylece internet iletişim bakımından salt bir türe indirgenemeyen eklektik bir dille yapılan iletişim biçimini barındırır. İnternetle katılımcı rol de ortaya çıkmıştır çünkü birinin yarattığı içeriğe anında görüş bildirme ve geri bildirim alma olanağı doğmuştur. İnternetin yaygınlaşması çokluktan çokluğa mesaj gönderme kapasitesini arttırmış, yeni bir tür interaktif iletişimi mümkün kılmıştır. İnteraktif iletişim, kullanıcıların katılımına ve müdahalesine imkan veren bir yapı sunar (Aydoğan, 2014: 22).

Medya, çevreyi değiştirerek, üzerimizde eşsiz bir algı kapasitesi gücü bırakır. Herhangi bir duyunun uzantısı düşünce ve davranış şeklimizi, bir başka deyişle dünyayı algılama şeklimizi değiştirir. Bu algı kapasitesi değiştiğinde insanlar da değişir. Elektronik çağda da dolaşıma giren bilgi, katılımcılarla gelişip, genişleyip daha karma bir hal alır. Böylece kültür ve kişiler tekyönlü bir durumdan çok yönlülüğe geçer. Bir başka deyişle egemen bir iletişim aracının temel nitelikleri, bize hem nasıl düşünmemizi hem de bildirişimi nasıl düzenlememiz gerektiğini söyleyebilir. Toplumsal sistemin yapısı iletilerin değil, iletişimin aktarımını sağlayan medyanın doğasına bağlıdır. Medya iletişimin araçlarının aktardığı ideolojik, estetik ya da kültürel içeriğin çok ötesinde, iletişim sistemleri ve güçlerinin efendilerinin kullanımından çok daha fazla, teknik doğasıyla etki eder: İnsanın evrenle bağlantısını değiştirir. Harold Adam Innis de insanların kullandığı iletişim teknolojilerini toplumsal ve ekonomik yapının temel belirleyicisi olarak kabul eder. Aynı şekilde Manuel Castells için de kitle iletişim

araçları kültürümüzün ifadesidir; kültürümüz de kitle iletişim araçlarının sunduğu malzemeler üzerinden işler (Aydoğan, 2014: 23).

3.3 Dijital Kültürde Metnin Yaşadığı Dönüşüm

Dijital kültürde okuma alışkanlıklarımız, okuryazar kültürümüz, kültürümüzü oluşturan iletişim formları üzerinden evrim geçirmektedir. Bu evrimin önemli bir ayağını yazının kolaylıkla yazılabildiği, kopyalanabildiği, değiştirilebildiği, düzenlenebildiği, yayılabildiği bir ortama erişmiş olması oluşturmaktadır. Sayısız haber ve yorum sitelerinde, bloglarda, sosyal medyada sonsuz sayıda metin yer almaktadır ve geçen gün bu miktar katlanmaktadır. Üstelik belli ve az sayıdaki istisnaları saymazsak, nitelik olarak herhangi bir kıstas olmaksızın katlanmaktadır. Dijital kültürde metin üç şekilde karşımıza çıkmaktadır:

1. Birincisi geleneksel varolan metinlerin elektronik ortamlara aktarılacak biçim ve hipermetin yapısı açısından yeniden düzenlenmiş halleri.
2. Amatör veya profesyonel kişiler, yazar ve sanatçılar tarafından yazılan ve elektronik ortamlara aktarılan metinler.
3. Birden fazla yazar ya da kişilerce birbirine eklemeler ile yazılan ortak metinlerdir. (Asutay, 2009: 66)

Yazılı kültürden dijital kültüre geçişte yazı en başta nicelik olarak artmıştır ve bu artışı yazının dijital kültüre uyum sağlaması olarak okuyabiliriz ancak yazının aynı kaldığını söylemek kolay değildir. Yazının adaptasyonunun kolay olmasının sebebi dijital imkanların yazının yazılmasını ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmasıdır. Dijitalleşmeyle birlikte yazı günümüzde yeni açılımlar yaparak güzel sanatlar, dijital ortamlar ve medya gibi farklı disiplinlerle birlikte yeni var olma alanları bulmuş, evriminin bu aşamasında niceliksel anlamda bir ivme kazanmıştır. Bu artışla birlikte gelen yeni yazın şekline hipermetinlerdir. Artık dijital ortamlarda birden fazla metnin bir arada kullanıldığını, görüntü içerebildiğini, ses kaydı taşıyabildiğini, grafiklerden yararlanılabildiğini gözlemlemekteyiz. Bu durum yeni bir okur tipini de beraberinde getirmektedir (Asutay, 2009: 69).

Dijital kültürde görme ve görselliğin ağırlığı giderek artmaktadır. Bilgisayar ilk ortaya çıktığında teknik imkanların getirisi olarak dijital ortam yazı ağırlıklıydı. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesi çoklu medya ortamının dijital ortamda sağlanmasını beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllarla birlikte webin yaşadığı ticarileşme süreciyle birlikte dijital ortam içerik olarak hızla zenginleşmeye ve çeşitlenmeye başlamıştır. Grafiklerle zenginleştirilmiş hipermedya arayüzleri ses, görüntü, metin, grafikler gibi unsurları içeren dosyalar kullanılmaya başlandı. Bilgisayarlar grafikleri, görüntüleri, sesleri işlemeyi ve aktarmayı geliştirdikçe

insanlar daha fazla ilgi gösterdiler. Ağlar daha hızlı biçimde dosyaların aktarılmasını mümkün kılacak biçimde teknolojik alt yapı anlamında yenilendi, güçlendirildi. Resimleri, metni, işitsel olanı ve diğer verileri çoğunlukla merkezleştirilmiş bir yapıda birbirine bağlayan bir sistem olarak hipermetinsellik, internette hâkim oldu. Hipermetinselliğin yarattığı kökeni olmayan gerçeklik olarak hipergerçeklik, gündelik hayatın dokusuna sızmaya başladı. (Dursun, 2013: 171)

Yazının dijital ortamlara aktarılması, dijital ortamda üretilmesi yazının kullanımında alışlageldik standartları değiştirmektedir. Matbu metinler nihai ve bu metinlerin değişimi imkansız olduğundan okuyucular da kendilerine sunulanı kabul ederler, değiştirmeyi düşünmezler. Matbu metinlerle yazarlar arasında tam bir ilişki söz konusudur. Basılı kitaplar kelimenin tam manasıyla katı ve kapalıdır. Kitabın dijital ortamdaki formuysa basılı olanından çok farklıdır. Dijital kültürde okur sadece okur değil aynı zamanda yazar ve kullanıcıdır. Metni alır tekrar değerlendirir. Okur metni parçalara bölebilmekte, çoğaltabilmekte, eksik gördüğü yerleri tamamlayabilmektedir. Dijital ortamda metinlerde sürekli bir akış ve devinim gözlenebilmektedir. Aynı zamanda bir okur da olan kullanıcılar bir araya gelerek müşterek metinler oluşturabilmektedir. Yazarın özgünlüğü, yapılan çalışmanın biricikliği, eserin aurası gibi kavramlar dijital kültürde buharlaşmıştır (Chartier, 1997: 215).

Şekil içerik üzerinde yadsınamayacak bir etkiye sahiptir. Aynı yazıyı birbirinden farklı iki yazı karakteri ile okuduğumuzda her birinden farklı anlamlar çıkarabiliriz. Karakter en başta bize yazının içeriği ile ilgili bir fikir verecek ve biz o fikre göre belirleyeceğimiz bir tavırla yazıyı okuyacağız. Aynı yazının basılı olması ya da dijital ortamda okunuyor olması arasında da fark olacaktır. Yazının türünden bağımsız olarak aktarılırken içinde bulunduğu ortam yazının anlamı ve etkisi üzerinde etkilidir. İnsan bilinci alışageldiği kodeksten dijital kültürde uzaklaşma durumundadır. Kodeksin yazıya kattığı bütün anlamlar, içeriğine kattığı ciddiyet ve derinlik, yazarla kurduğu ilişki ve bu sayedeki algı başka biçimlere gebedir. Uzun yüzyıllardır, el yazması kodekslerle başlayan ve sonrasında basılı kodekslerle devam eden yazı kitap ilişkisi üzerinden şekillenen insan bilinci artık dijital kültürün akan ekranlarında şekillenmektedir (Chartier, 1997: 218).

3.4 Dijital Çağın Metinleri

Dijital iletişim çağında değişim fiber optik kablolardan akan verinin hızıyla yarışmaktadır. Bugün pek çok sosyal bilimciden “Bundan 10 yıl önce, 20 yıl önce başvurduğumuz kavramlar bugün ya hiç artık ortada yok ya da artık hiçbir işe yaramıyor” saptamasını zamanın ruhuna bir sitem olarak duymak mümkündür. Sitemin sebebi ise artan

mesai: Uyumak, dinlenmek, hayatın akışında bir boşluk bulup nefeslenmek imkansızlaşmıştır. Zamanın içinde kalmak isteyenlere inanılmaz bir iş yükü çıkmaktadır. Bundan on yıl önce üretilmiş kuramlar bugünün dünyasını anlatmakta yetersiz. Yenilerini ve daha yenilerini üreterek çözüm bulmak gerekmektedir. Bu bağlamda dijital iletişim teknolojilerinin en başta birinci derece yakından temas ettiği bütün gündelik pratikler, sebep olduğu toplumsal hareketler, siyaset ve ekonomik alanlar tekrar elden geçirilmek durumundadır (Aysever, 2004: 91).

Derrida'ya göre 'gösterge' kendisi dışında başka bir şeyi ifade eden, insanlar tarafından üzerinde uzlaşım sağlanmış bir işaret olarak kabul edilmek yerine 'ayrım'ı dikkate alarak konuyu ele almaktadır. Dilin temel unsuru onun uzlaşımlardan ziyade ayrımlar üzerinde bina edilmesidir. Derrida 'aşkınlık'a karşıdır. Bu bağlamda gösteren ve gösterilen ayrımı Batı metafiziği olarak eleştirdiği geleneğin kodlarını taşımaktadır. Göstergeyi 'gösteren' ve 'gösterilen' olarak ayırmak, gösterileni bir gösterge aracılığıyla gösterilebilir kıldıktan sonra gösterileni 'aşkın' konuma oturtmak tam da Batı metafizik geleneğinin yapacağı bir şeydir. Batı felsefesine işlemiş 'aşkınlık' Sokrates'ten günümüze kadar uzanmaktadır ve 'aşkın' varlığın bütün herşeyin içerisinde bulunması yönündeki gereklilik 'dil' kavramının tam olarak nasıl işlediğini anlamamızı zorlaştırmaktadır (Derrida, 1981: 18-20). "Gösterge aracılığıyla gösterilen aşkın bir gösterilen" yoktur. Her gösterge yalnızca başka bir göstereni gösterir ve böylece olsa olsa bir gösterenler zincirinden söz edilebilir (Derrida, 1978: 280).

Lacan da dilden bağımsız hiçbir özne yoktur ve dilde her gösteren başka bir göstereni gösterir der. Hiçbir gösterge eğretilmeden azade değildir. Eğretilme "bir gösterenin yerine geçen başka bir gösteren"dir. Bu noktada "anlama zincirinde gösterenden gösterene doğru gerçekleşen bir kayma" söz konusudur. Anamlama edimi sonsuzdur, süreç tamamlanmaz ve ucu kapalı bir hale gelmez. Bir sözcük anlamlandırılabilmesi için başka sözcüklere ihtiyaç duyar ve sözcük bir cümle içerisinde diğer sözcüklerden destek alarak anlamında erişkinlik kazanır. Cümledeki son sözcük, cümlede kullanılan diğer sözcüklerin anlamını geriye dönük olarak değiştirebilir, onları etkileyebilir. Yazılan veya söylenen herhangi bir sözcükten sonra ne geleceği kesin olarak bilinemez ve her sözcükten sonra başka bir sözcük eklenebilir; bir cümleye başka bir cümle eklenerek devam ettirilebilir. Anlam hiçbir zaman kesin biçimde tamamlanmış değildir. Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki doğal değil yapaydır. Bir kimse hayatı boyunca anlam halkalarını birbirlerine bağlayarak öbekler oluşturur ve bu sayede gösterenleri birbirleriyle ilişkilendirmiş olur. Zamanlar bazı gösterenlerin yerine başka gösterenler gelerek önceden oluşturulan silsilede değişir. Bu değişim anlamayı geriye dönük olarak güçleştirir. Psikiyatristler her hangi bir düşüncenin, korkunun, sevginin, düşkünlüğün

kaynağını bulmaya çalışırken çoğu zaman geriye dönük olarak gösterenleri değişmiş olarak bulurlar. Korkunun kaynağı olan şey ya da kimse oradan gitmiş ama onu başkası temsil etmeye başlamıştır. Bu aynı zamanda kolektif olarak ürettiğimiz ve anlamları temsil etmesi için üzerinde uzlaştığımız gösterenler için de geçerli bir değişim çizgisidir (Aysever, 2004: 95).

Umberto Eco, sanat eserinin alınılanmasında yazar veya kompozitör değil, okuyucu veya dinleyiciyi asıl öznedir. Eco bu anlamda okuyucu veya dinleyiciye sınırsız bir özgürlük veren sanat eserleri ister müzikal ister yazınsal olsun, dinleyici veya okuyucusuyla "söylemi yaratıcısıyla neredeyse tam bir işbirliği içinde kurup yapılandırmasını" talep eden "devingen açık yapıtlar" bir yana, temelde bütün sanat yapıtlarının, "biricik tekillikleri bozulmaksızın değişik yollarla yorumlanabilecekleri, açıkça ya da örtülü bir biçimde, sonsuz bir olası okumalar zincirini içlerinde barındırdıkları anlamında 'açık' olduklarını" iddia etmektedir. Roland Barthes, "okunabilir metinlerin" karşısına "yazılabilir metinleri" koyar. Okunabilir metinler, metnin yazarı tarafından okurun anlaması gereken şey ya da çıkarması gereken anlamın önceden belirlenmiş olduğu, inisiyatifin tasarımcıda olduğu metinlerdir. Yazılabilir metinler, öncesizdir ve sonsuz bir şimdiki zamanda yaşarlar. Hiçbir sınır kabul etmezler, kalıplara sığmazlar. Bütün dillere ve tarzlara açıktırlar (Barthes, 2002: 16-17).

Roland Barthes'ın bu şekilde anlattığı metin düşüncesi, metin ve yazı anlayışının dijital kültürdeki kullanımına, 'hipermetin'lere teorik bir temel oluşturmuştur. Hipermetinler belirli bir okuma çizgisine sahip olmayan metinlerdir. Okurlar yönlendirme, sınırlar olmaksızın, özgürce metinler arasında gezinti yaparlar. Bazı zamanlarda okuyucu yazar konumuna gelebilir: Çok yazarlı dijital sözlükler, kitaplar ve romanlar okuyucular için bu tür alanlardır. Bunlar başlangıçları ve sonları belli olmayan, yatay veya dikey biçimde gezinme veya okuma yapılabilir metinlerin üretildiği alanlardır. Linkler veya ortamda yer alan multimedya seçenekleri sayesinde pek çok farklı okuma seçeneği sunan, asla bitmeyen, merkezi olmayan, ortamın sunduğu imkanlar dolayısıyla metinler ve diğer içerikler arası geçişlerin çok kolay olduğu ve bu sayede bir romanı, öyküyü veya şiiri sonsuz farklı şekilde okuyabileceğimiz yeni bir yazınsal tür karşımıza çıkmaktadır (Aysever, 2004: 96). Mağara duvarlarında başlayan, hesap tutmayı kolaylaştırması için kil tabletlere kazınarak devam eden, Mısır'da Tanrıları anlatan hiyerogliflerle gelişen ve fonetik alfabeye son şeklini alıp matbaa ile zirve yapan yazının hikayesinde dijital iletişim ortamları tam bir kırılmadır.

Roland Barthes'ın ifade ettiği yazılabilir metinler bildiğimiz metin anlamını, yazar-metin-okur ilişkisini değiştirmektedir. Metni tek bir anlamı barındıran yapıda, önceden planlanmış referanslar üzerinden erişilen tek bir sonuç olarak kabul etmekten vazgeçmek; yoruma açık, pek çok anlamı üzerinde barındıran ve farklı okumaları mümkün kılın bunları

doğal karşılayan bir okuma ve anlam üretme anlayışına koymak yeni iletişim teknolojilerinin doğal bir getirisi. Okur artık tek bir anlamı aramayacak ve kendi anlamını çıkarıp diğerlerinin farklılaşan değerlendirme ve yorumlarına da saygı duyacaktır. Çok anlamlı, pek çok yoruma açık ve hatta okurdan veya kullanıcıdan bu farklılığı hem ortam, hem şekil, hem içerik olarak talep eden metinlerin yazarları da artık metinleriyle aralarında daha gevşek bağlarla kurulu ilişkileri kabul edeceklerdir. Dijital kültürde okuru ile yazarın birbirlerine yakınlaşan konumları ve belirsizleşen sınırlarına yeni bir yazarlık anlayışını çoktan talep etmeye başladı bile.

“Barthes, Balzac'ın Sarrasine'i üzerine kaleme aldığı ‘Yazarın Ölümü’ 18 başlıklı denemesinde (2004) yazının bir dolambaç, bir serüven olduğunu söyledikten sonra, bir şey nesnesiz bir biçimde, yani simgenin kendisinin bize çizdiği yol dışında başka bir yola girmeden anlatılmaya başladığında, bölünmenin başladığını (yazar ile metni arasındaki bağın koptuğunu), sesin kaynağını yitirdiğini, yazarın öldüğünü, metnin kendi serüveninin başladığını söylüyor. Ona göre, yazı, tanrı-yazarın mesajından başka bir şey olmayan tek bir anlam dışında başka bir anlama izin vermeyen bir sözcük zinciri değildir; yukarıda belirtildiği gibi, her boyutu, hiçbir de kaynak olmayan çeşitli metinlerle birleşip çatışan çok boyutlu bir boşluktur: Metin (yazı), kültürün binlerce kaynağından yapılan bir alıntılar yumağıdır” (Aysever, 2004: 97).

Söz en başta Tanrı'nın sözüdür ve yazı da tarihte uzunca zaman tarının sözünü çoğaltmak ve aktarmak için kullanılmıştır. Tarihte kullanılan ilk alfabelerden olan Mısır yazısı Tanrı yazısı anlamına gelen hiyeroglif kelimesi ile ifade edilmiştir ve sadece Tanrıları anlatmıştır. Dolayısıyla tarihte söz ve yazının tanrısallığı üzerine uzunca bir hikaye söz konusudur. Derrida da “sözü (logos'u) yazının temsil ettiği şey olarak gören gelenek, sözün gücünü ve kaynağını onun babası olarak gördüğü konuşan kişide bulur. Konuşan kişi, sözün varoluş nedenidir” der. Böylelikle söz her zaman bir sahibe, kurucuya, babaya gereksinim duyar. Yeri geldiğinde sorunlarla başa çıkmasını, sorulara cevap üretmesini ister. Bu bakımdan yazı yalnız başınadır ve yazının temsil ettiği söz öksüzdür. Sözün öksüzlüğü onun ayrıca özgürlüğüdür, babanın erkenden kurtulmuştur. “Bunun içindir ki sözün baba katillliğini yasaklamasına karşılık, yazı babanın ölümünü onaylar” (Derrida 1999: 64).

Yazının sözden ayrılan, onun ayrı özgün koşullarını oluşturan özelliği tasarımcısı, yazarı yokken dahi anlamı aktarabilmesi, işlevini sağlayabilmesidir. Metnin kimin tarafından tasarlandığının, yazıldığının hiçbir önemi yoktur. Metin her halükarda okunur ve karşı tarafa bir anlam iletir. Böylelikle okuma eylemi yazarın kati suretle karşıya aktarılacak anlam tasarımı olmaktan ziyade metnin barındırdığı çoklu okuma yönelimlerinden birinin okuyucu tarafından tercih edilmesidir. Metin tasarlanan okuma, yorumlanma aralıklarından uzaklaşabilir, farklı yönelimler kazanıp bambaşka bağlamlarda yeniden hayat bulabilir (Güneytepe, 2003: 140-141; Aysever, 2004: 97).

Foucault'ya göre ise metin çok katmanlı, çok boyutlu bir inşa sürecinden geçer. Bir metin başka bir metinle iç içe geçebilir, edebiyatın müzikle ilişki kurması gibi farklı türlerle ilişki kurabilir, başka metinlere veya türlere göndermelerde bulunabilir. Bazen bir metin aynı DNA'yı taşıyan pek çok hücreden birisi olarak işlev görebilir. Bu noktada metin kavramından anlaşılması gereken şey tam olarak metnin diğer metinlerle, müzikle, resimle, heykelle, tarihi olaylarla veya bilimsel ilerlemelerle iç içe olabileceği, bunlardan birine ya da bir kaçına eklemlenebileceğidir. Böylelikle metin derinlik ve katman kazanırken metnin içinde yer alan anlam yönelimleri çeşitlilik kazanır. Bu durumda bir metnin anlattıklarını ortaya çıkarmak için metnin diğer metinlerle ilişkilerini ortaya dökmek gerekir. Foucault, yazar metnin anlamlarının aranacağı yer değildir demektedir. Yazarlık belirli bir tarihsel momentte işlevini yerine kurumdur ve artık işlevini tamamlayarak tarih sahnesinden çekilmektedir (Aysever, 2004: 97-98)

3.5 Hipermetinler

Hipermetinler basılı olan yazıdan farklı olarak dijital ortamda yer alan, genellikle ekran aracılığıyla erişilen metinlerdir. PDF formatındaki bir metin, tarayıcınız vasıtasıyla açtığınız bir web sitesinde okuduğunuz bir yazı veya bir word belgesi hipermetin olarak değerlendirilir. Hipermetinler bilgisayar ekranında akış şeklinde hareket eden, başka metinlerle linkler aracılığıyla ilişkilendirilmiş, görüntü, fotoğraf veya ses kaydına erişimi mümkün kılan, onları içerebilen metinlerdir. Basılı kültürün okuma alışkanlıklarından tamamıyla farklı bir okuma tecrübesi gerektirir. Hipermetinler linklerle birbirleri bağlanarak sonsuz sayıda metin içeren kümeler olarak da görülebilir. “Hipermetin, birbirine link veya köprüler aracılığı ile bağlanmış pek çok alt küme metinlerinden oluşmaktadır. Metin, ses ya da görüntü öğelerinin oluşturduğu bu ağ bütününe ise Hipermetin sistemi denir” (Hicketier 2003'ten akt: Asutay, 2009: 70). Birden fazla medyanın bir arada kullanılması sebebiyle hipermedya olarak adlandırılmaktadır.

Hipermetinlerde okuma şekli doğrusal değildir. Bir sayfadaki yazıyı tam olarak bitirmeden başka bir yazıya, oradan bir görüntüye geçebilirsiniz. Klasik anlatının şekli olan, giriş gelişme sonuç, dijital kültürün dönüştürdüğü metin anlayışında silikleşir. Ancak doğrusal olmayan metin tekniği dijital kültürde doğmamıştır. Ansiklopediler de doğrusal olmayan tarzda hazırlanmışlardır ve ilke hipermetinler olarak kabul edilirler. Dijital medyanın yazıya getirdiği bu yenilikle insan zihnini olandan daha parçalı bir yapıda inşa edileceğini, bütünlüğün azalırken kopuklukların arttığı bilinç yapısının ortaya çıkaracağını söylemek olasıdır. Söz konusu bilinç aynı zamanda çoktan seçmeli bir medya ortamında tercihlerini yaparak ilerlemek durumundadır. Aşağıya doğru akan ve size devam etmeniz için farklı yollar da sunan ekranda

sayfada yazı, görüntü, fotoğraf veya grafiklerin hepsi aynı anda, aynı sayfada sunulmaz. Linkler aracılığıyla size isterseniz geçiş yapabileceğiniz bir tercihler bütünü verilir. Bu anlamda okuyucudan kullanıcıya evrilen dijital kültür insanı tercihler yaparak ilerler (Asutay, 2009: 71).

Dijital kültürün yazıya kattığı en yeni boyutlardan birisi şüphesiz “ağ yazını”dır. İnternet üzerinden herkesin katkı yapmasını mümkün kılan etkileşimli, interaktif yapı sayesinde insanlar aynı metne katkı koyabilmekte, onu oluşturabilmektedir. İnternette bu şekilde oluşturulan öykü ve romanlar bulunmaktadır. Birden fazla yazar tarafından oluşturulan bu metinler bildiğimiz anlamdaki, geleneksel metin anlayışını altüst eder. Sürekli yenilenir, eklemelere açıktır. Sonsuza kadar uzanan bir serüvene sahip olma potansiyelleri vardır. Geleneksel yazınla karşılaştırdığımızda karşımıza tamamiyle yeni bir “durum” olarak çıktığını söyleyebiliriz. Bu yeni durumun en iyi örneklerinden birisi kuşkusuz Wikipedia’dır. Birden fazla yazar ile her an büyüyen, gelişen, değişen, son derece dinamik bir yapıdadır ve aynı zamanda doğrusal değildir. Linklerle, fotoğraflarla içerik desteklenmekte, okuyucuyu bir kullanıcı konumuna getirmekte, tercihlere sürüklemekte, sayısız farklı okuma alternatifi barındırmaktadır.

Mağara duvarlarına, kilden tabletlere, papirüse ve parşömene işlenen harfler yazının zahmetli olduğu zamanlarda gerçekleşmiştir. Yazmak, iz bırakmak için gerçek bir çabaya, dönemine göre oldukça pahalı malzemelere ihtiyaç duyulmaktaydı. Ancak günümüzde pek çok şey gibi yazının materyalleri de değişmiştir. Artık klavye vasıtasıyla dijital ortama girilen kelimeler saniyeler içinde çok sayıda kimseyle paylaşarak çoğaltılabilmektedir. Yazı bir kere oluşturulup dijital ortama aktarıldıktan sonra artık deyim yerindeyse herkesin ortak mülküdür. Ayrıca basılı kitapların artık dijital kitaplar olarak dönüştüğünü de tekrar belirtmek gerekir. El yazması ile başlayan, kodekslerle sıçrama yapan, dini kurumların içinde gelişen ve daha sonra laik yazıcılar tarafından daha günlük ve dini konularında dışında da içerik oluşturulan kitabın hikayesi artık herkesin evinde ve hatta avucunun içinde. Daha bireysel, daha kolay, daha hızlı. Tanrının kelimini yazdığı için yüceltilen, tanrısal olanı aktarmak için doğan ve gelişen yazı artık en kişisel, en günlük olayların bile dijital ortamdan paylaşılmasını mümkün kılan bir araca evrilmiştir.

Dijitalleşme ile birlikte kitaba ulaşmak artık daha kolaylaşmıştır. Bağlantının olduğu yerde sayısız kitabı edinmek mümkün olmuştur. Ancak yazının ortaya çıktığı zamanlarda kil tabletlere işlenen ve sadece muhasebe kaydını amaçlayan yazıyla birlikte yazı yazmak ayrı bir meslek ve iş kolu olmuştur (Jean, 2015). Yazı yazma işini yapacaklar eğitimden geçirilmeye başlanmıştır. Yazının gelişmesi ve fonetik alfabenin çıkışı, semavi dinlerin ortaya çıkışıyla birlikte yazı dini kurumların çatıları altında girmiştir ve buralarda yapılan çalışmalarda da hem iyi eğitilmiş hem de çizim konusunda yetenekli kimseler yazma işinde bulunmuşlardır. Laik

yazıcıların ortaya çıkması, matbaanın gelişimiyle ortaya çıkan farklı yazı türleri ve edebi türler yazıyla sanatın birlikteliklerini pekiştirmişlerdir. Öyle ki yazarlık her zaman ehil ve sanatçı kimselerin yaptığı bir iş olmuştur. Ancak teknolojinin gelişmesi ve dijitalleşmenin şemsiyesinin giderek daha geniş bir kültür dünyasını kapsamıyla yazarlık makamında olduğu gibi yazınbilimde de dönüşümleri tetiklemiştir. Yazarlığın gerektirdiği yetkinlik, eğitim, yetenek gibi özellikler değişmeye başlamıştır. Sanat yapıtını, olağanüstü yetenekte bir insanın yarattığı uyumlu-düzen olarak ele alan on dokuzuncu yüzyıl kökenli görüş ile bu görüşe dayalı eleştiri, günümüzdeki yazınbilimsel araştırmanın doğrudan doğruya benimsediği bir ilke olmaktan çıkmıştır. Bu görüşün temelinde, her sanat yapıtının tanrısal nitelikli bir yaratma, her sanatçının da bir dahi olduğu inancı yatar. 1960'lara değin, sanat eleştirisinde örtük bir biçimde de olsa süregelen bu inanç, günümüzde bir sınav geçirmektedir. Çağdaş sanat kuramının, bu arada yazın bilimsel araştırmanın temel savlarından biri, sanat ürünlerini bu tür sınırlayıcı kesinleştirmelerden uzak olarak ele almak, insanın sanat etkinliğini bir bakıma gökten yere indirmektir. Bu durumun en belirgin özelliği bilgisayar teknolojisi ile birlikte isteyen herkesin yazar olabilmesidir. Yazıdaki kesin kurallar büyük ölçüde yıkılmıştır. Böylece yazın sanatıyla birlikte roman anlayışı da değişim içindedir (Aydoğan, 2014: 18).

Dijitalleşen iletişimin doğası romanı da farklı mecralara sürükledi. Kağıt üzerinde nihai bir metin olan roman dijitalleşme sonrasında sürekli hareket eden, giriş-gelişme-sonuç şeklinde değil ama yatay bir seyir izleyen şekle büründü. Video, müzik ve fotoğrafın da artık yazıyla birlikte dijital ortamlarda yer almasıyla bütün iletişim unsurları birbirlerine daha da yaklaşmış bulunuyor. Gelecekte romanların videoların video veya müzik içermeleri olasıdır. Romanın gelecekte içinde bulunduğumuz postmodern çağın özelliklerini daha fazla barındırmasını bekleyebiliriz. Postmodernizmin disiplinlerarası bir akımdır ve karnaval havası taşır. Teknolojinin sunduğu yeni imkanların romanın doğasıyla uyumluluk gösterdiğini düşünürsek postmodern bir roman yazım anlayışının şafağında olduğumuzu varsayabiliriz.

İkinci Dünya Savaşı'nın devamında ortaya çıkan yeni durumu pek çok düşünür, araştırmacı ve akademisyen postmodern olarak nitelendirmişti. Modernizm yaratıcı bir yıkımdır. Öncekini yıkarken yerine yenisi kendi istediği biçimde ve doğasının gereğince yaratmaktaydı. Ancak postmodernizm bütün büyük anlatıların, genellemelerin, kuralların sonunu ifade etmektedir ve edebiyat ve sanatta serbestliği teşvik etmektedir. Postmodernizm, neyin sanat, neyin sanat olmadığını incelemeye başlar. Böylece modernizmin düşüncesi olan sanatı yalnızca sanatçı yapar algısı yıkılır. Postmodern süreçte yalnızca sanat vardır ve kimin yaptığının bir önemi yoktur. Bu algı da bayağı sanat anlamına gelen "kitch" terimini sanata dahil eder. Nitelikli eserlerin yanında sokakta bile satılan ucuz sanayi ürünleri de bir bakıma

sanat olarak görülür. Popüler kültür de kendine daha geniş bir yer edinir. Edebiyata baktığımızda da edebi estetik normlarının kalktığı yapıtlar sunulmaya başlanır, yazarlık artık sadece yazarın yapacağı bir iş değil, yazmak isteyen herkesin işidir. Postmodern romanda yazar dış dünyayı ya da dış gerçekliği birebir yansıtmaktan özellikle kaçınır. Romanı, içine okurun da katılacağı bir oyun gibi kurgular (Aydoğan, 2014: 20-21).

Dijital kültürde bütün iletişim bileşenleri rakamsal veriler yoluyla iletişim ortamına aktarılabilir. Bu sayede dijital ortamda sadece yazıdan, sadece sestten veya sadece bir resimden değil hemen hepsinin bir arada olabileceği sanatın yeni ve bir başka deyişle postmodern yorumlarını görmemiz mümkündür. Bu durum ayrıca metinlerarasılığı bir gerçeklik olarak önümüze koymaktadır. Metinlerarasılık birden fazla metnin etkileşim içinde olması, birinin diğerine göndermede bulunması durumudur. Genel olarak bir yazar başka bir yazarın eserini kendi eseri içerisinde kendi üslubuyla ifade eder, kendi rengini ve bakış açısını katar. Söz konusu ilişkide bulunulan eserde geçen olaya, yaşayan karaktere, zamana, yarattığı etkiye, toplumdaki karşılığına işaret edilir. Yazar ister örtük ister açık biçimde aktarmalarla eserini bir başka eserle ilişkiye sokar. Diğer türler, akımlar, eserlerin birleşimi, değişik anlatı teknikleri gibi birçok yenilikle başka bir boyut kazanır. Türlerin iç içe geçmesi çok sesliliğin habercisi olur ve çokseslilik yeni romanın en önemli öğelerindendir. Dijital kültürün de sunduğu imkanlarla postmodern edebiyatın anlayışının bir araya gelmesiyle yazarların daha özgürce hareket edebilmeleri, kalıpları daha kolayca kırabilmeleri mümkün olmuştur. Bu durumda postmodern okurun da durumuna işaret etmekte fayda vardır. Postmodern okur, diğer türlerdeki gibi salt okuyup geçen pasif okuyucu konumundan çıkar, eleştiren, sorgulayan, yazarla birlikte fikir üreten, farklı bakış açılarından bakan, kimi zaman beklenmedik durumla karşılaşarak şaşırın, aktif okuyucu haline gelir. Burada bilgi, belirli bir çizgide vericiden alıcıya gitmez. Çünkü çokseslilik farklı görüş, duyuş, algılayış ve yorumları barındırması ile kalıpsal tek sesli bilgiye karşı çıkar böylece yaratımın alanı sonsuzlaşır. (Aydoğan, 2014: 20)

Eskiden bir metin yazmak, üretmek, satmak, satın almak ne denli zor bir işse günümüz ağ toplumunda o denli kolay bir iş haline gelmiştir. Ama bu kadar kolaylaşan dönemde enformasyonun artışı ile nitelikli ve doğruya ulaşmak zorlaşmıştır. Burada kimsenin onayından geçmesine gerek yok. Onlarca, yüzlerce ve daha fazla kişi istediğini istediği şekilde yayınlatabilir. Ama herkesin yazar olabildiği çağımızda üst anlatılar biraz çöküşe de girmiş olabilir. En azından birincil neden; ulaştırma, medya ve enformasyon sistemlerini de içeren küresel iletişim teknolojilerinin bilgiyi bir meta olarak üretmesi olmuştur. Bilgi artık o naif modernist sanatsal, edebi, ya da bilimsel bir uğraş değil, ulusal ve uluslararası piyasalarda alınıp satılan bir maldır (Aydoğan, 2014: 23-24)

Dijital kitapların öncüleri elektronik kitaplardır. Elektronik kitaplar, hipermetin okuması gibi çeşitli bağlantılar arasında gezinmek yerine basılı bir kitabı sayfa sırasına göre okumayı gerektirir. Ama dijital kitaplardan da farklıdır. Çünkü dijital kitaplar düz metin belgeleri gibiyken elektronik kitaplar basılı kitabın internetteki yansımasıdır. 1970'lerden 1980'li yıllara kadar bilgisayar teknolojisindeki yenilikler elektronik kitap fikrinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Özellikle 1980'lerde piyasaya çıkan elde taşınabilir bilgisayarlar, günümüz e-kitap okuyucu donanımların teknolojik altyapısını oluşturmaktadır. Ayrıca yine o yıllarda piyasaya çıkan elektronik sözlük, elektronik İncil, disket formatındaki kitaplar elektronik kitabın yayıncılık sektörüne girişini sağlamıştır. Dijital ortamda bulunan ve dijital cihazlarda – bilgisayar, akıllı telefon, ipad vs.- ekrandan okunabilen kitaplara e-kitap adı verilir. Basılı bir kitabın elektronik ortama aktarılabilmesiyle oluşabildiği gibi doğrudan elektronik ortamda da üretilir. E-kitaplar basılı kitaptaki gibi düz bir metnin yanı sıra multimedya öğeleri ile zenginleştirilebilir. Yani yazar metnini müzik, animasyon, ses, video gibi görsel ve işitsel unsurlarla besleyebildiği gibi bahsettiği konuya dair hiperlinkler de verebilir. Elektronik kitaplar, basılı kitaplardaki avantajları da sağlar: Metin içinde işaretleme yapmak, not almak, ayrıca eklemek, sayfa çevirmek vs. Ek olarak satın alınan bir e-kitap bir cd'ye kaydedilebildiği gibi istenirse basılı olarak çıktısı da alınabilir. İnternette indirip kullanılacak olan cihaza kaydettikten sonra okumak için internete bağlı olmak gerekmez (Aydoğan, 2014: 25).

Günümüzde elektronik kitaplar basılı kitapların tüm özelliklerini taşımasının yanı sıra kendine özgü yeni özelliklere de sahiptir. Yeni özellikler metni zenginleştirmenin dışında okura da metni kendi istediği formda okuma imkanını verir. Okur basılı bir kitapta herhangi bir değişikliğe gidemezken elektronik kitaplar kendilerini kişiye özel biçim yaratmalarını sağlayarak okumayı da bir oyun havasına sokar. Sayısal kitabın bu konudaki avantajı tasarımın teknolojik açıdan değiştirilebilir olmasıdır. E-kitaplarda yazı fontu, boyutu ve satır aralığı, sayfanın arka plan rengi ve parlaklığı okurun isteğine göre istediği kadar düzenlenebilir. Çünkü sayfa sınırı gibi bir durum yoktur. Basılı kitaptaki gibi metin içi işaretleme, not alma yapılabilir ama basılının tersine işaretleri ve notları geri alma seçeneği de vardır. Böylece kitaplar karalama defterine dönmekten kurtulmuş olur. Metin içinde basit arama seçenekleri ile istenilen bölüme rahatlıkla gidilebilir. Yine de basımevine bağlı kalmadan istenildiği gibi bir biçime çevrilen metnin çıktısı alınarak basılı da kullanılabilir. Ayrıca e-kitaplar hiperlinklerle destelenir. Dolayısıyla okur bir kaynaktan diğerine rahatlıkla geçiş olanağı elde eder. Ayrıca e-kitaplarda raf ömrü veya raf sayısına göre depolama sıkıntısı yaşanmaz. Zaten internet uzamında var oldukları için sınırsız bir depolama ve raf ömrü vardır. Okur da kendi dijital kütüphanesini okumaya uygun küçük cihazı ile istediği her yere götürebilir.

3.6 Dijital Kültürde Görsellik ve Hiper Ortamlar

Yaşanılan zamana göre hayati gerekliliklere en fazla yarayan duyu organı diğerlerine göre daha güvenilir bulunmuştur. İnsanlığın avcılık-toplayıcılık döneminde, cangılda en fazla işe yarayan organ kuşkusuz kulaktı. Yerleşik hayatın olmayışı, yazının ortaya çıkma şartlarının oluşmasını geciktirdiğinden söze dayalı kültür aktarımı kulağın egemenliğini pekiştirerek devam ettirmiştir. Yazının ilk ortaya çıkışını ve kullanımı çok sınırlı bir alanda olduğundan kulağın işlevselliğinin önüne gözün geçmesi Aydınlanma döneminde gerçekleşmiştir. Görmeyi merkeze alarak işleyen insan aklı Aydınlanma döneminde ortaya çıkmıştır. İnsan aklı bu dönemle birlikte, her gördüğünü evrensel hakikat düzeyine çıkarır hale gelmiştir. Aydınlanmanın görmeye yönelik vurgusu, karşımıza Kartezyen perspektifçilik olarak çıkmaktadır. Modern dönemin başat görsel modeli olan Kartezyen perspektifçilik, mutlak göz merkezlidir. Öyle ki Descartes'ın "düşünüyorum öyleyse varım" sözü, "görüyorum öyleyse varım" olarak ifade etmek mümkündür. Kartezyen görme anlayışı, homojen üç boyutlu mekân yanılsamasına dayalıdır ve bu anlayış, adeta Tanrı'nın uzaktan bakışı gibi, gözün de önündeki her şeyi gördüğünü vurgular. Kartezyen perspektifçiğe gelinceye kadar ve özellikle 17. yüzyılda Barok görme tarzı ve optik rejimi geçerliydi. Barok görme rejimi, gözün sunduğu algı dışındaki duyuusal algıların önemine de yer açmasıyla Kartezyen olandan ayrılmaktaydı.

Descartes'ın Kartezyen öznesi beden-zihin ikiliği üzerine kurulmuştur. Bedenle deneyimlenen fiziksel dünya "düşünen ben" üzerinden anlaşılır. Deneyimleme işinin gerçek fiili ise "görme"dir. Görülmeyen dünya deneyimlenmiş dünya değildir. Descartes'a göre gören göz değil, bilinçtir. Duyguların dışarda kaldığı, nesnel genel geçer kuralların arandığı bir düşüncenin nüvesini tarafsız göz anlayışı oluşturur. Modern dünyanın bilim anlayışına da bu düşünce yön vermiştir. Pozitivizm gözleme, gözlenebilmeye, rakamlara, deneye dayanır ve bilginin temelini bu deneyim oluşturur. Anlama eylemine dahil olacak olan bilgi gözle edinilmeli ve mutlak bütüne bu şekilde dahil olmalıydı. Kuşkusuz çağımızın halen daha hakim anlama, öğrenme ve bilme eylemi görmedir (Dursun, 2013: 168).

Anlamı aktarma araçlarımız olan kelimeler yazıyla birlikte görselliğe kavuşmuşlardır. Görsellik aydınlanma ile birlikte zirve yapmış, görme eylemi ortaya çıkan durumda hakim anlam aktarma ve hakikati açıklama çabasına dönüşmüştür. Ancak daha olası olan sesle başlayan kelimelerin hikayesinin bir defa görselliğe kavuştuktan sonra görselliğin hikayesinin kelimelerin görsellikleriyle sınırlı kalmamasıdır. Gelişen teknolojiyle birlikte fotoğrafın ortaya çıkmasından sonra, zamanın en küçük birimi olan 'an'ın kaydedilmesi mümkün olduktan sonra, artık iletişim alışkanlığımız bir kilometre taşını daha geride bırakmıştı. Kelimelerin görselliğinin yanına gelen fotoğrafik görsellik artık imgelerle konuşmayı mümkün kılıyordu.

Sözcüklerin kulağı ısıtan büyümlü tınlamasından, anlamı daha net ve kapsayıcı taşıyarak düşünsel anlamda önemli bir kırılma yaratan fonetiğin dünyasına, oradan da imgeler vasıtasıyla anlamın paket olarak sunulduğu fotografik görsellik dünyasına geçildi. Gözün anlam ve hakikati kavrayıcılık yönünden hakimiyeti pekişti. Ancak bu durum insanların bilinçleri üzerinde nasıl sözlü kültürden yazılı kültüre geçerken, fonetiğin veya kelimelerin görsellerinin yazılmasının insan beyninde neden olduğu değişim sayesinde farklı düşünme süreçlerinin kapısı açıldıysa imgelerin dünyası da farklı düşünme süreçlerinin kapısını açmıştır. İmgelerin bize sunduğu dünyada anlama çabamız gereksizleşir ve yavaş yavaş ondan uzaklaşırız. Eleştiri, analiz etme, açıklama, tanımlama gibi düşünsel eylemleri gerektirmez. İmgelerin yer aldığı görsel dünya bizi içine çeker ve düşünsel süreçlerimizi çalıştırmayı yavaşlatır veya durdurur. Düşünsel süreçlerimizin çalışması söz konusu gerçeklikle mesafelenme suretiyle mümkün olabilmektedir. İmgelerle düşünmek, yazılı metinleri okuyarak düşünmekten daha kolay ya da zihni başkalaştıran ve kendiliğinden üretken bir etkinlik sayılamaz. Sözcükler eğer gördüklerimizle çatışıyorsa, en çok gördüğümüz şeye inanma eğilimindeyizdir. Günümüzde imge, doğrudan deneyimlemeye alıştığımız şeylerin yerini büyük ölçüde almaktadır. Görme ve düşünme arasında Aydınlanmadan bu yana kurulan ikilik, halen süregitmektedir. Hatta görme, düşünmenin anti-tezi olarak varsayılır. Birçok sosyolojik analiz, aşırı basitleştirilmiş imgenin, algının dibini oyduğunu ve zihni uyuşturduğunu, böylelikle de hakiki düşünmeyi engellediğini öne sürer. (Dursun, 2013: 169)

Duyuların en üstünü sayılan görmenin düşünceyle olan ilişkisindeki sorun, birçoğunu için halen çözümlenmiş değildir. Kişi büyüdükçe, özellikle kitle medyasından ve elektronik medyadan gelen milyonlarca sabit ve hareketli imge ile karşılaşmaktadır. İmgeler, bir görünüp bir kaybolmaktadırlar. Aynı imgenin içine her türlü şey, hiçbir çelişki yaratmadan yerleştirilebilmektedir. İmge akını her şeyi taşımaktadır. İmgelerin yarattığı gösteri, her şeyi bağlamından, geçmişinden amaçlarından ve sonuçlarından yalıtmaktadır. Gösteri Toplumu kitabının yazarı Guy Debord'a göre toplumsal diyalogu devreden çıkaran gösteri dünyası, böylelikle çağdaş toplumların düşünce araçlarını da çökertmektedir (Debord, 1996). Çünkü mantık ancak toplumsal diyalog sayesinde oluşur. Somut deneyimler üzerine gerçekleştirilen karşılıklı iletişim, ortak aklı olanaklı kılar. İmgeler ne somut bir deneyim sunar, ne de toplumsal diyaloga yol açar. Üstelik bu, belleksiz bir dünyadır, tarihsel bilginin yok edildiği bir dünyadır.

Görme, algılama ve düşünme arasındaki ilişkiyi daha olumlu bir biçimde kuran yaklaşımlarda ise, her şeyden önce görselliğin hâkim olduğu yeni düşünme biçiminin ortaya çıkışı, eski düşünme biçimini zenginleştiren bir gelişme olarak kabul edilir. Yeni çağın bu yeni düşünme biçimi, görsel düşünmedir. Görsel düşünme, bu iyimser yaklaşıma göre, görme ve

düşünme arasındaki emek bölünmesini ortadan kaldırır. Görsel düşünme, her tür enformasyonu, onu iletişime katacak resimlere, grafiklere ve biçimlere dönüştürebilmedir. Görsel düşünmeyi sağlayan algılama, gözlenmiş olan her şeyin etkin bir yorumunu gerektirmektedir. Algılama, görme ve belleğin birleşimidir. İnsanlar, güncel deneyimlerini sınıflandırıp, kavramlaştırıp yorumlarken önceki görsel deneyimlerinin kendilerine yardımcı olduğuna güvenirler. Algılama, neyi gördüğümüz kadar dünyayı nasıl gördüğümüzü de belirler. Dolayısıyla algılama, günümüzde bütünüyle edilgin bir süreç olarak değerlendirilmemektedir. Öyle ki görsel kültürde zihin, sözcüksel görsel bir akıl yürütme yapar. Sözcüksel görsel akıl yürütme, öncelikle imgelerin anlamı tarafından taşınan tutarlı ve mantıklı düşünmedir (Dursun, 2013: 170).

Bütün bu olumlu yönlerine rağmen bazı düşünürler tarafından görsel kültürün desteklediği görsel düşünme biçiminin, eleştirelliği zayıflattığı da öne sürülmektedir. Bu tür eleştiriler öncelikle ve en çok, geleneksel medya sayılan televizyon, sinema ve reklam endüstrisinin yarattığı görsel akışa yönelik gelişmiştir. Buna göre insanların bilişsel olanaklarının çok daha azını gerektiren televizyon izleme gibi etkinlikler, insan uygulamalarında da bir düşüş, zayıflık ve edilginlik yaratmaktadır. Özellikle çocuk yaşlarından başlayarak kişinin dil ediniminin kaynaklarından biri haline gelen televizyon izlemede, dil becerilerinin gelişmesi için gereken karşılıklı etkileşim bulunmaz. Dil yeterliliği açısından televizyona bağımlılığın yarattığı sorunlar, kişinin düşünce biçimine de etkiler. Düş gücünün gelişimini zayıflatan, çeşitli türden bilişsel yitimlere yol açan görsel medyaya bağımlılık, aşırı basitleştirilmiş ve basmakalıplaşan imgelerle kişinin algılarının da dibini oyarak zihni uyuşturmakta ve gerçek düşünmeyi engellemektedir (Sanders, 2010). Sonuçta insan, inandığı görüşün başka bir inanç tarafından belirlendiğini fark edemeyen, eleştirel sonuç çıkaramayan, sorun çözemeyen, çare yaratamayan, özgün bağlantılar bulamayan, hızlı ve aceleci yargılara dayalı bir zihinsel işlemi adeta mekânîk tarzda yapar hale gelmektedir. Görselin desteklediği düşünme biçimine ilişkin bu olumsuz bakış açısı, gözü baktığı imge karşısında korumasız, insanı da görsel imgenin ürettiği anlam karşısında savunmasız saymaktadır.

Dijital kültür kendisini üreten iletişim araçları sayesinde insanların hayatını her an ve tekrar tekrar yeniden şekillendirmektedir. Dijital iletişim araçlarının yaydığı hakikat kavrayışı ise hipergerçekliktir. Hipergerçeklik iletişim araçlarının yaydığı yoğun hipermetinlerle bezeli mesajlar aracılığıyla kendisini, gerçekliğin kendisi olarak kendisini kabul ettirir. Bu haliyle dijital kültür ve yeni iletişim araçları kendisinin içine doğmuş yeni nesil için zorlayıcı bir gerçeklik algısı sunar. Hipergerçekliğin içine doğan ve yoğun biçimde hipergerçekliğe maruz

kalan bireylerin gerçekliğe yaklaşımları şu şekilde ortaya çıkmaktadır: “Bilgisayarlar artık teknoloji değildir, internet televizyondan daha iyidir, gerçeklik artık gerçek değildir, yapmak bilmekten daha iyidir, öğrenme mantıktan çok oyuna benzer, çok işlemlilik bir yaşam tarzıdır, klavye elle yazmaya tercih edilir, bağlantıda kalmak gereklidir, gecikme için tolerans yoktur, tüketici ve yaratıcı birbirine karışmıştır” (Dursun, 2013: 171-172). Yeni nesil artık yazıyla ifade edileni imgeyle ifade etmenin yollarını bulmaktadır. Dijital kültürde görmeye duyusuna verilen ağırlık da giderek artmaktadır. Göz, görsel kültürde de devamlı taramaktadır, devamlı deneyim aramaktadır ve görme alanının içinde kalan her şeye hakim olmaya çalışmaktadır.

Dijital medya bizlere iki tür yeni ortam sunmaktadır. Bunlardan ilki aracılanmayı hissetmediğimiz ve bizleri içine alarak, tam bir kesinlik hissiyatı yaratarak gerçek bir deneyime mümkün olabilecek en yakın noktaya taşıyan ortamlardır. Bunlara yakın dolaysız ortamlardır. Medyanın kendisi bir arayıcı, taşıyıcı veya ortam iken bu yeni durumda kendisini olabildiğince hissettirmemeye çalışır. Söz konusu birinci tür, yakın dolaysız ortamlar dijital insanlar içinde olmadan, katılımcı olarak bulunmadan deneyimleyemeyecekleri ortamlardır. Bu birinci tür yeni dijital ortamlar gerçeklikle aralarındaki sınırları giderek azaltmaktadır. Teknolojinin imkanları genişledikçe ve yazılım konusunda ilerlemeler sağlandıkça birinci tür dijital ortamların sunduğu deneyimler gerçeklerine yakınlaşmaya devam edecektir. Bu türden ortamların sunduğu deneyime örnek vermek gerekirse pilotların eğitimlerinin başlangıç seviyesinde kullandıkları simülasyonları söylemek mümkündür. Gerçeğe ne kadar yakınlaşırsa eğitimin kalitesi de o derece de artacaktır. Hatalar, eksiklikler gün yüzüne çıkarılmaya çalışılır. Burada kritik nokta medyanın olabildiğince aradan kaldırılmasının, hissedilmemesinin gerekliliğidir.

Dijital teknolojilerin getirdiği bir diğer ortam hiperortamlardır. Hiperortamlar ses, görüntü, metin, grafik ve video unsurlarının birbirleri ile bağlantılı ve istenilene erişime izin veren işleyiş şekline sahiptir. Ayrıca hiperotamlar kendilerinden önceki ortamları ve bu ortamlara has mesaj biçimlerini kendi üzerinde toplar ve aralarında etkileşime imkan verecek şekilde kullanır. Bu açıdan bakıldığında dijital kültürün çok renkli, zengin bir içerikli ve anlatım tarzları olan bir ortam yapılanmasını bize sunmaktadır. Öte yandan linkler sayesinde, sayfadan sayfaya geçişler yapmak suretiyle sonsuz bir akış, sınırsız içerik ve iletişimin mümkün olan bütün unsurlarını kullanmayı da dijital kültürün iletişimi genişleten olanakları altını çizmek gerekmektedir (Bolter ve Grusin, 2002: 31-44). Hiperortamlar ve sundukları etkileşim dijital kültürle birlikte ortaya çıkmış ve dijital kültüre has olmakla beraber tarih boyunca başta el yazmalarında olmak tarihte bazı öncülleri vardır.

Dijital teknolojilerin özelliklerinden birisi de görüntünün yanına sesi koymuş olmalarıdır. Sözlü kültürde yazının ortaya çıkmasıyla birlikte yavaş yavaş bir aktarım aracı

olarak değerini kaybeden ses ve sese dayalı söz öncesinde elektronik ve şimdilerde dijital kültür ortamlarında yeniden rolünü arttırmıştır. Burada sesin ve sese dayalı sözün ortamda tam bir başat konuma geldiğini iddia edemesek de ciddi anlamda medya üzerindeki alanı ve etkinliğini arttırdığı söylememiz yerinde olacaktır. Yazıyla başlayan görsel yönelim elektronik ve arkasından gelen dijital teknolojiler vasıtasıyla artık yedinden işitsel bir yönetime kavuşmuştur. Söz konusu olguyu Walter Ong'un ikincil sözlü kültür çağı olarak değerlendirdiğini daha önceki sözlü kültür bölümünde bahsetmiştik. Burada ortaya çıkan ve yeniden kulağı davet eden durum öncekinden daha farklıdır. Dijital kültürün sözlü kültürü birincil sözlü kültüre daha amaçlı ve bilinçlidir. Radyo ve televizyonda kendisine sunulan gerçekliği insanlar aradaki medyayı ortadan kaldırarak algılamaya yatkındırlar. Sorgusuz bir özdeşleşme durumu görülür. Bu durum sözlü kültürdeki deneyime çok benzerdir. Burada sözlü kültürden farklı olarak bütün duyu organlarının katılımının gerekli olduğu bir aktarım vardır. Ayrıca buradaki radyo gibi elektronik veya dijital iletişim araçları sadece kulağa hitap etmekle birlikte yazı temellidir. Söz gücünü matbaa teknolojilerinin sağladığı yazınsal birikimden almaktadır (Ong, 2007: 161).

Görsellik ile dijital kültür iç içe geçmiştir. Şimdilerin tabletlerinde, telefonlarında hız kazanmış akışın içeriğinin ana gövdesini oluşturan imgeler insanlığın tarihi kadar eskidir. Dijital kültürün görsel yanını tam olarak tahlil edebilmek için bu bağlamda görsel kültürü aşamalarıyla birlikte tahlil etmek gerekecektir. Rönesans ile birlikte zihinsel çalışma prensipleri görsel imgelemenin ağır bastığı bir yönde değişmiştir. Televizyonun oluşturduğu görsel kültür telgrafın başlattığı zaman ve mekan kopuşunda önemli bir aşama olmuştur. Televizyon sayesinde insanlar bulundukları yerden koparak kendilerine sunulan gerçekliğin zaman mekan koordinatlarına kendilerini bırakırlar. En önemlisi insan bedeni ile bilinci arasında bir kopuş gerçekleşir. İnsanların günlük deneyimleriyle televizyonda tanık oldukları arasında geçişler yaşar. Ayrıca televizyonda kendisine sunulan, hızlı, keskin geçişleri olan görüntülerin deneyimleri ile kendi hayatının durağan, tek düze akışı arasındaki fark kendisini hissettirir. Televizyonda olan görüntünün insanda uyandırdığı deneyim hissi parçalıdır. Parçalı olması süreklilik imkanını kazanmasına engel olur. Bu hayatın alışıldık akışına ve onun deneyimine aykırı bir deneyim hissidir (Dursun, 2013: 173).

3.7 İçerik Ortam İlişkisi

Walter Benjamin 19. yüzyılda ortaya çıkan fotoğraf teknolojisini ve sinemayı yeni iletişim teknolojileri olarak ele almış ve yeni iletişim araçlarının sundukları içerikte daha önce rastlanmayan bir takım değişiklikler getirdiklerini saptamıştır. Buna göre fotoğraf ve sinema, sanat eseri ile izleyici arasında var olan mesafeyi ortadan kaldırarak 'aura'nın yok olmasını

beraberinde getirmiştir. Sanat eserinin biricikliği artık geride kalmıştır ve sanat her an ulaşılabilir olmuştur. Sanat eserinde auranın yok oluşu ve sanatın seri üretim olanaklarıyla bir takım politik amaçlar için elverişli ortam sunmaktadır. Fotoğraf ve sinemanın içinde doğduğu yeni iletişim olanakları çağında sanatı değerlendirmek, anlamak için yeni yaklaşımlara ve perspektiflere ihtiyaç vardır (Ferris, 2008: 91-92). Benjamin’e göre sanatın insan hayatında oynadığı rolde, teknolojinin merkezinde olduğu yeni sanatların ortaya çıkmasıyla değişiklik olmuştur. Sanat artık bireysel bir zevk, tefekkür alanı olmaktan çıkarak kitlesel, kolektif bir beğeniye, izleyicinin beklenti ve algılama standardına yönelik üretilen bir ürüne dönüşmüştür. Sinema çok büyük bir seyirci kitlesine sahip olarak ayrıca politik bir takım işlevler yüklenme potansiyeliyle gündeme gelmiştir. Sanat sadece sınırlı bir kitlenin, seçkinlerin veya burjuvanın ilgi alanındayken artık sinema ile birlikte orta sınıfın, “avam”ın da gündemine girmiştir. Sanat eleştirilerini geniş kitleler önünde gerçekleştirebilecek, etkisi o zamana kadar görülmüş etkilerle kıyaslanamayacak derecede yukarlara taşıyabilecektir (Ferris, 2008: 105).

Benjamin sanatın üretim ve yeniden üretim çağına girdiğini, bu yeniden üretim çağının amil hükmünün, kitleler için sanat eserinin maksimum seviyede yaşanmasını, tüketilmesini gerektirdiğini söylemektedir. Yeniden üretim sanatın biricikliğini ortadan kaldırarak aurayı öldürmektedir. Aura “Bir kişi veya nesneye dair ayırt edici fakat doğrudan algılanamayan özellik, atmosfer (Wikipedia, 2016)” olarak tanımlanmaktadır. Benjamin ise aura için “sanat eserinin zaman ve mekanda eşiz bir deneyimi” (Benjamin, 1985: 250) olduğunu söylemektedir. Sanat eseri özelinde aura “tek ve özgün; veya ‘hakiki’ bir sanat yapıtının hem bizatihi var oluşundan hem de zaman içinde etkilendiği gelenekler veya tarihsel süreçlerden kaynaklanan biricikliği” ifade etmektedir. Böylelikle aura sadece Michelangelo’nun eserlerinde vardır; milyonlarca defa çoğaltılmış bir fotoğrafta veya sinema filminde aura aramak yersizdir. Fotoğraftan çok sayıda basılabilir veya dijital ortamda sayısız defa çoğaltılabilir. Sanatın kendisiyle insanlar arasında mesafe ortadan kalkmasıyla ‘büyü’ yok olmaktadır. Sanat eserinin auraya sahip olmasında onun tekliği ile erişilemezliği arasında sıkı bir ilişki vardır. Auraya sahip bir sanat eserinin en önemli özelliklerinden biri de onun ritüel bir yönünün olmasıdır. Sanat eserini görmek için onu bulunduğu müzede ziyaret edersiniz veya konser salonuna giderek başka bir sanat olayına şahit olursunuz. Deneyiminiz eşsizdir ve sınırlı sayıda insanın erişebileceği bir deneyimdir. Ancak bir sinema filmine dünyanın pek çok yerinden erişebilirsiniz. Bir fotoğrafa pek çok kişi aynı anda ve aynı kalitede sahip olabilir. Kitlesel üretim çağı sanatı dönüştürmüştür (Benjamin, 2006: 23).

Benjamin’e göre sanat ve teknoloji ilk önce fotoğraf sonrasında sinema üzerinden bir araya gelmiş ve bu durum görsel algıya yeni bir boyut kazandırmıştır. Sinema resime göre daha

kesinken, tiyatroya oranla daha parçalıdır. “Sinema, dağarcığından yakın çekimler yaparak, tanış olduğumuz nesnelerin gizli ayrıntılarını vurgulayarak, kameranın dahice yönetimiyle sıradan ortamları irdeleyerek, yaşamımızı yöneten zorunluluklara ilişkin bilgileri arttırdığı gibi, bize daha önce hiç düşünülmemiş, dev bir devinim alanı da sağlar (Benjamin, 2001: 73). “Benjamin”ın denemesinde belirli bir ortamın özel bir grameri, yani anlam inşa yolu olduğu ve bunun sanatçının amaçlarına rağmen meydana geldiği şeklinde radikal bir fikirle karşılaşırız.” (Taylor-Harris, 2008: 18)

Harrold Adam Innis (2006) iletişim teknolojilerini incelemiş ve Türkçe’ye “iletişimin yanlılığı” veya “iletişimin göreliliği” olarak çevrilebilecek “bias of communication” kavramını ortaya atmıştır. İletişimin yanlılığı veya göreliliği teorisine göre, insanlık tarihi boyunca kullanılan bütün iletişim araçları zaman ve mekandaki kalıcılıklarına, yayılma özelliklerine göre ele alınmalıdır. Böylelikle iletişim aracının zamanda ve mekanda nasıl kullanıldığını ve toplumu nasıl etkilediği gözlenebilir. Kayaların üzerine yazılan yazılar kalıcıdır ve kayalar kolayca taşınamazlar, yayılamazlar. Ancak kayalar sağlamdır ve kolayca şekillerini kaybetmezler ve bozulmazlar. Harrold Innis kayaları bu özellikleri sebebiyle “zaman boyunca bağlayıcı (time-binding)” veya “ağır” medya olarak tanımlar (Timisi, 2003: 44). Buna göre bir kitabe yer aldığı mekan içindeki etkisine göre ve ne kadar zaman o mekanda kaldığıyla değerlendirilebilir. Bir kitabe çağlar boyunca ziyaret için gelenlerin yaşamayı arzu ettikleri dinsel, etnik ya da kültürel bir ritüelin parçası olarak orada olabilir; bir devlet büyüğü tarafından bir ulusa yazılmış vasiyet ya da nasihatler olabilir. “Asur kentinde bulunan ve M.Ö. 12. yüzyıldan kalma (Orta Asur Kanunları) yaklaşık yirmi metrekare alanı kaplıyor ve iki sütun üstünde yer alıyordu. Belli ki bu kitap “elle tutulmak” için yapılmamış, ortaya dikilmiş bir kaynak olarak sunulmuştu. Burada büyüklük hiyerarşik bir önem taşıyor olmalıydı: “Küçük bir tablet kişiye özel olabilirdi, ama büyüklük Mezopotamyalı okurun gözünde yasaların her şeyin üstünde oldukları etkisi yaratıyordu” (Manguel, 2010: 153-154).

Joshua Meyrowitz’e (1985) göre Marshall McLuhan, Harold Innis’in iletişimin göreliliği teorisine “duyusal denge” kavramını üretmek destek olmuştur. Bütün teknolojiler insan bedeninin bir uzantısıdır. Çekiç insan elinin bir uzantısıdır, ayakkabı insanın ayağının, arabalar insanın seyahat ve hareket etme ihtiyaçlarının uzantısıdır. McLuhan’ın insanlığın tarihini insanın iletişim için kullandığı ortamların tarihi olarak gördüğünü daha önce belirtmiştik: İnsanlık tarihi üç aşamalı incelenmelidir: Sözlü kültür ve kulağın egemenliği; yazı ve gözün egemenliği; dijital kültür duyu organları arasında denge. Buna göre medya insanın görme ve duyma duyularının bir uzantısıdır. Her teknoloji insan duyularına bir üstünlük verir veya vurgu kazandırır; her teknoloji ortaya çıkışıyla birlikte insan duyularında yeni oranlar

ortaya çıkar ve uyum oluşur. İnsan içinde doğduğu ve geliştiği düzenin işleyişi kavrayamaz ve bu sebeptendir ki bizi kuşatan teknolojiler ve onların duyumsallıklarının bilincimizi şekillendirmesini farkedemeyiz (Meyrowitz, 1985: 17). Medya olarak televizyona alışmış bir insan, teknoloji olarak televizyonun kendisini görmez. İçeriğe odaklanır, aynen McLuhan'ın “içerik hırsızın içeriye girmek için köpeğin önüne fırlattığı kanlı et parçasıdır” sözünde olduğu gibi. Ne zaman televizyon bozulur, biz o zaman televizyonu farkına varırız.

McLuhan'a göre sözlü kültürün kulağın duyumsallığındaki insanı evreni derinlemesine kavramaktaydı. Sözlü kültürün getirisi olan biçimde sözlü kültür toplumlarında insanlar birbirine bağlı ve uyum içindeydiler; sözlü kültürde değişim çok yavaştı çünkü değişimi sağlayacak olan zamansal bir algı, eleştiriye veya kuşkuyu üretecek akıl henüz ortaya çıkmamıştı. Geçmiş her zaman hafızada hatırlandığı şekildeydi: Asla olumsuzluklar veya hatırlatılanlar dışında kalanlar ortak hafızada yer almadığından hatırlanmazdı. Her zaman topluluğun ihtiyaçları önde gelmekteydi. Fonetik alfabenin ve sonrasında matbaanın ortaya çıkmasıyla, kulağın yüksek çözünürlüklü algısının sonucu olan derinlikli kavrayış yerine görme duyusunun getirisi olacak biçimde, görünür olanla algılanan yüzeysel dünya kavrayışı, çizgisel bir zaman mekan algısının getirdiği bireysel bir dünya kurulmuştur. Batı medeniyeti bir matbaa medeniyetidir. Elektronik haberleşme araçlarıyla birlikte ise Batı'nın inşasında temel önemde gözün duyumsallığı ortadan kalkmaktadır (Norden, 1997: 229-235).

Marshall McLuhan medyayı “sıcak ortamlar” ve “soğuk ortamlar” olmak üzere iki başlık altında toplar ve sıcak ortamların yüksek çözünürlükte veri akışı sağladığını, soğuk ortamların ise düşük yoğunluklu veri akışı sağladıklarını söyler. Sıcak ortamlarda alıcı veri akışının yüksek yoğunluklu olması sebebiyle herhangi bir veri açlığı veya eksikliği yaşamayacağından iletişim sürecine katılımı yüksek değildir. Düşük yoğunluklu veri akışının gerçekleştiği soğuk ortamlarda ise alıcı katılımını en yüksek seviyeye taşıyarak mümkün olan maksimum derecede veri toplama çabasına girer. Soğuk iletişim ortamları iletişimin sürekliliğinin sağlanabilmesi açısından katılımcılara iletişim sürecine dahil olma imkanları verirken sıcak iletişim ortamlarında bu kapı kapalıdır. McLuhan'a göre telefon az miktardaki veri akışıyla düşük çözünürlüklü ve soğuk bir ortamdır; konuşma dinleyicinin doldurması gereken çok fazla boşluk bırakması nedeniyle soğuk bir ortamdır. Öte taraftan yüksek yoğunluklu iletişim araçları, veri akışlarının yoğunluğu dolayısıyla izleyiciye fazla iş bırakmamakta, iletişim sürecine ayrıca aktif olarak katılmalarını gerektirecek çabaya yer kalmamaktadır. Dolayısıyla sıcak iletişim araçlarında izleyici katılımı düşüktür (McLuhan, 1994: 23).

McLuhan'a göre ortam içerikten bağımsız olarak bireysel ve toplumsal süreçleri belirleyen, etkileyen şablonlar oluşturur. Bununla birlikte her bir ortam başka bir ortamın içeriğidir: Basılı kitapların içeriği el yazmalarıdır; el yazmaların içeriği söz, konuşmadır; sözlü ortamın içeriği zihinsel süreçlerdir. İletişim bu bakımdan iç içe geçmiş ve çok katmalı bir süreçtir ve genellikle içeriğe odaklanılarak “ortam” fark edilememektedir (McLuhan, 1994: 8).

Ortamın içerik üzerindeki belirleyiciliğini ortaya koymak için McLuhan kalem kağıtla yazılmış şiirlerle daktilo ile yazılmış şiirler arasında farka odaklanmıştır. Daktilo ile yazan bir şair müzisyen gibi kompozisyonlar üretebilir, metin yerine temalara odaklanır. Daktilo şairi baskı teknolojisinin oluşturduğu şablonlara göre yönlendirir. Şair basılı metinde sesi kullanma imkanını kullanırken, tipografi ile sesin tonunu şiirine yazma imkanı bulur (McLuhan, 1994: 260).

Tüm medyalar, ortamlar kendi aralarında yapısal ya da işlevsel olarak sınıflandırılır. İşlevsel anlamda Hicketier medyaların dört temel işlevi olduğunu belirtir:

Gözlem: Tüm duyu organları ile duyu organlarına hizmet eden teknik araç gereçler. Örneğin gözlük, mercek, teleskop ya da mikroskop vd. de bu gruba girer.

Kayıt: Herhangi bir ortam üzerine, gözlenen ve duyulan ya da yazılan-çizilen her şeyin kaydı ve daha sonra üzerinde değişiklik yapabilme olanağı. Örneğin: yazılı metin, kitap, daktilo, bilgisayar ve disket, CD, sabit ya da taşınabilir bellekler gibi diğer kayıt ve bellek araçları.

Aktarım: Verileri bir yerden başka bir yere taşıma, ulaştırma amaçlı kullanılan tüm araç gereçler. Örneğin: posta, kurye, ağ bağlantıları (internet vd.), taşınabilir bellekler vs. Radyo ve televizyon yayınları da sinyallerin aktarılması anlamında bu gruba giren örneklerdendir.

İletişim: Yukarıda anılan her üç tür medyanın, bildirişim amaçlı olarak bir arada veya ayrı ayrı kullanımıdır. Bu gruba ayrıca tüm kitle iletişim araçları da girer. İnternet ortamında okuduğumuz, gördüğümüz veya dinlediğimiz bir eser ve bu eser üzerine kendi duygu ve düşüncelerimizi gönderebileceğimiz bir ileti örneği bu gruba girer (Hicketier 2003: 21'den akt: Asutay, 2009: 70).

3.8 Teknolojik Determinizm

Teknolojik determinizm teknolojik gelişimle toplumsal gelişim arasında paralellik kurarak toplumsal gelişimi açıklama girişimi olarak tanımlanabilir. Tarihsel süreçleri, toplumsal gelişimi, bilimsel, ekonomik, siyasal ve kültürel ilerlemeyi teknolojik alt yapının imkanlarının bir sonucu olarak görür. Teknoloji gelişmişlik düzeyi toplumsal süreçleri bütün biçimleriyle etkiler. İnsanların sosyalleşme şekillerinden toplumsal kurumsallaşma biçimlerine kadar teknolojinin etkilerinin görülebileceğini öne sürer. Bu anlayışa göre her dönüşüm bir

ilerlemedir ve teknolojik her yenilik bir gelişimdir. Tarih linear bir biçimde ileri doğru gitmekte, teknoloji de bu ilerlemeye mihmandarlık etmektedir. Jacques Ellul teknolojik determinizmi tarihsel süreçleri açıklarken “teknolojiyi en önemli faktör olarak ele almak” ifadesini kullanır (Ellul, 1980: 66). Teknolojik determinizme göre teknolojinin imkanları tarihsel ve toplumsal süreçleri belirler ancak insanların bu konuda etkilerini görmezden gelir. İnsanlar makinaların etkisi altındadır ve eylemlerinin teknolojik süreçlerin etkisinde olmaması söz konusu değildir. Teknolojik gelişmişliğin etkileri kaçınılmazdır. Teknolojik yenilik gerçekleştikten sonra kendi kuralları çerçevesinde süreçlere etki eder ve onları yapılandırır. Teknolojik determinizm tarihsel ve toplumsal süreçleri teknolojinin güdümü altında ve geri döndürülemez olarak kabul eder (Altun, 2006: 327). İletişim teknolojileri insanların ilgilerinin doğasını, düşünme biçimlerini ve ait oldukları cemaatin yapısını değiştirmektedir (Innis, 2006: 45).

Mutlak bir neden-sonuç ilişkisi varsayan bir açıklama modeli olarak karşımıza çıkan teknolojik determinizm yaklaşımının indirgemeci bir doğası da söz konusudur. Buna Leslie White’ın analizi iyi bir örnektir. White’a göre kültürel sistemin üç ögesi bulunmaktadır: teknolojik, sosyolojik ve felsefi. Teknolojik unsur temelde yer alır, felsefi unsur tepede ve sosyolojik unsur da bu ikisinin arasında. Teknolojik unsur öncelikli ve temel unsurdur. Toplumsal sistem teknolojilerin işlevi gördükleri alandır. Felsefecilerin isi, teknolojik güçlerin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini araştırmaktır. “Bu nedenle teknolojik unsur bir bütün olarak kültürel sistemi şekillendirir (White, 1949: 366).”

McLuhan da teknolojiyi tarihsel süreçlerin ve oluşumların, insanın yapıp ettiklerinin merkezine yerleştirir. Dahası teknoloji insanın bir uzantısıdır, her bir araç insan uzuvlarının devamıdır; insanlar da “makinelere cinsel organları”dır (McLuhan, 1994: 54). “Teknoloji kendisinin içerisinde küçük düşürücü ve yozlaştırıcı olarak algılandığı bir ortam yaratır ve duygusal hayatı yeniden biçimlendirir” (Altun, 2006: 329)” McLuhan teknolojinin kendisinden önceki teknolojileri de biçimlendirme gücünden bahseder. Buna göre televizyon radyoyu biçimlendirmiştir ve radyo eğlence aracı olmaktan çıkmış bilgilendirme aracına dönüşmüştür. McLuhan’a göre içerisinde yaşadığımız zaman yeni bir çağın başlangıcıdır ve yeni bir deneyim şekli ortaya çıkmıştır. Bu yeni deneyim insanlara daha merkezsiz, daha hızlı, daha bütün ve birbirine yakın bir dünyanın sonucudur.

Marshall McLuhan, tarihin gelişim sürecinin öznesi olarak iletişim araçlarını görür. Tarih sözlü kültürün işitsel uzamıyla başlamış; gözün egemen olduğu yazı ve matbaa teknolojisi ile devam etmiş; nihayetinde elektrik ve elektronik devrimlerle yeniden gözden kulağa dönüşen, duyu organlarında eş güdümün sağlandığı elektronik kültüre gelmiştir. McLuhan çalışmaları boyunca tarihte iletişim teknolojilerinin insan duyularını ve algısını nasıl

biçimlendirdiğinin izini sürmüştür (Altun, 2006: 333-334). McLuhan sözlü kültür dönemi olarak adlandırdığımız, kendisinin “işitsel uzam” olarak değerlendirdiği dönemi insanın doğasına daha yakın bulmaktadır. Fonetik alfabenin sözlü kültürün dengeli duyumsallığını altüst ederken görselliğe dayalı iletişim uzamı feodal dönemi beraberinde getirmiştir. Batı medeniyetinin doğuşunda matbaa etkili olmuştur ve matbaayla ortaya çıkan toplumsal model ve kurumlar tek boyutlu bir insan üretmiştir. Ancak elektronik iletişim uzamında ve kültür çevresinde daha dengeli bir duyumsallıkta kültür oluşma eğilimindedir. Matbaa kültürünün, yazı teknolojisinin getirdiği eş güdümden yoksun duyumsallık uzamında insan parçalı bir kültür, siyaset ve diğer toplumsal kurumları üretmiştir (Altun, 2006: 336). “Rekabetçi bireycilik, uzun zamandır birleşik ve kolektif değerlerin kuşattığı bir toplumun utancına dönüşmüştür. Yeni kültür kalıplarını oluşturmada matbaanın oynadığı rol bilinmektedir. Bununla birlikte, yeni yeni bilgi biçimlerinin uzmanlaştırıcı etkisinin bir sonucu da, her türlü iktidarın güçlü bir merkeziyetçi nitelik kazanmasıydı. Feodal hükümdarın rolü kapsayıcıyken, kral fiilen bütün uyruklarını kendinde içerirken, Rönesans prensi, tek tek uyruklarıyla kuşatılmış, dışlayıcı bir iktidar merkezine dönüşme eğilimindeydi. Kendisi de yol yapımında ve ticarete başgösteren birçok yeni gelişmeye bağlı olan bu tür merkeziyetçiliğin sonucu ise, iktidarın dağıtılması ve birçok işlevin ayrı alanlarda ve bireylerde uzmanlaşması alışkanlığı oldu” (McLuhan, 2001: 21). Matbaanın getirdiği parçalanma hayatın her alanında kendisini göstermektedir ve ancak insan elektronik iletişim araçları sayesinde yeniden “fabrika ayarlarına” dönmektedir (Altun, 2006: 336).

“Araç yapan hayvan olarak insan, ister konuşmada, ister yazmada, isterse radyoda olsun, uzun zamandır, duyu organlarının birini ya da diğerini, bütün diğer duyu ve yetilerini bozacak şekilde geliştirmekle uğraştı. Ama insanlar bu deneyleri gerçekleştirdikten sonra bunları gözlemle tamamlamayı sürekli olarak ihmal ettiler” (McLuhan, 2001: 10).

McLuhan elektronik iletişim imkanları sonucunda yeni bir iletişim süreci başlamıştır. Bu süreç insanların duyu organları arasında denge kurulabilmesi imkanını taşımaktadır. Yeni iletişim çağına adını veren elektronik teknoloji insanın merkezi sinir sisteminin bir uzantısıdır (Altun, 2006: 337).

McLuhan’a göre değişen tarih, değişen siyaset, değişen felsefe, sanat veya bilimin “değişkenliğinde” belirleyici olan değişen iletişim araçları veya ortamlarıdır. Bu bağlamda yazı, fotoğraf veya ses birer medyadır, araçtır, ortamdır. Ancak hiyeroglif ve tipografik yazı arasında fark vardır. Ağırlıkları ve yoğunlukları farklı medyalardır. Yazının taşının üzerine yazılmasıyla kağıdın üzerine yazılması arasında da fark vardır. Bütün farklar insan bilinci ve düşüncesi üzerinde, insanın bütün yapıp ettiklerinde ve sonuç olarak hayatın kendisi üzerinde

etkilidir. Bu bağlamda her yeni iletişim aracı yeni bir takım etkiler demektir. McLuhan'ın medya kuramı, iletişim araçlarının hayatın değişimi ve dönüşümü üzerindeki etkilerini açıklamasının toplamı oluşturmaktadır (McLuhan, 1994: 22-23).

Geleneksel medya çalışmalarında merkezde içerik bulunmaktadır. İçerik niceliksel ve niteliksel yöntemlerle analiz edilir, belirli bir takım bulgular ve sonuçlara ulaşılır. Gerek ana akım medya çalışmaları, gerekse eleştirel medya çalışmaları içerik üzerine yoğunlaşır ve oradan gelişir. McLuhan'a göre ise önemli olan mesaj değil mesajın yapılandırıldığı ortam ya da araçtır. McLuhan'ın bu görüşü ünlü "Mesaj aracın kendisidir" ifadesiyle bilinmektedir. Medyanın içeriği "bir hırsızın içeriye girebilmek için köpeğin dikkatini çekerek onu odaklayacağı bir et parçası"ndan başkası değildir (McLuhan, 1994: 18). İçerik yalnız başına etkisizdir, güçsüzdür. İletişim olgusunu yalnız başına ifade edemez. İletişimi açıklamak için iletişimin gerçekleştiği ortama, sürece ve araca bakmak gerekmektedir. Ortam veya aracı anlayabilmek için de onu var eden koşullara, zamana, teknolojik imkanlara bakmak gerekmektedir (McLuhan, 1994: 23). İçinde yaşadığımız çağın iletişim araçları bilgisayarlar, tabletler ve cep telefonlarıdır. Bunlar dijital iletişim araçlarıdır ve son derece kişiselleştirilmiş iletişim süreçlerini barındırmakla birlikte geleneksel medyadan daha anlık, esnektirler. Dijital iletişim araçları kişileri mesajların salt alıcısı konumundan üretici, kullanıcı konumuna da yükseltmektedir. Görüntüyü, sesi, yazıyı ve fotoğrafı aynı anda sunabilen ayrıca gerçeğe çok yakın gerçek simülasyonlarını taşıyabilen araçlardır. Ancak dijital iletişim araçlarının bir adım gerisine gittiğimizde elektronik diyebileceğimiz iletişim araçlarının doğası daha farklı bir durumla karşılaşırız. Elektronik araçlarla donatılmış çevrenin iletişim aracı televizyondur. Dolayısıyla televizyonun içeriği elektronik teknolojinin mümkün kıldığı "teknolojik içerik"tir. Kameraların görüntüyü kaydedebilme gücü, bilgisayarların görüntüyü işleyebilme gücü, uydu veya diğer teknolojik alt yapının görüntüyü aktarabilme gücü ve nihayet evlerdeki televizyon alıcılarının görüntüyü alıp gösterebilme gücü bahsedilen ortamın, aracın görünmez gücüdür (McLuhan, 1994: 23).

İletişim ortamlarının insan duyularına yönelik etkileri Marshall McLuhan'ın medya analizlerinde çok önemli yer tutar. Buna göre bir duyu organı olarak kulağa yönelik iletişim araçları veya ortamları sıcak iken göze dönük iletişim araçları veya ortamları ise soğuktur. Sıcak iletişim ortamları insanları daha fazla etkilerken soğuk olanlar da gerçeklikle olan ilişkiyi zayıflatır. Örneğin Vietnam Savaşı'na karşı insanlar yabancılaşmışlardır çünkü televizyonlarda yoğun olarak işlenmiştir. Aynı şekilde gazetelerde de savaş karşıtı yayınlar yapmak işe yaramaz çünkü gazeteler sıcak iletişim araçlarıdır ve insanları bahsettikleri olayların içine çekerler. Savaşları da iletişim araçları özelinde değerlendiren Marshall McLuhan 20. yüzyılda iki değil üç

dünya savaşı yaşandığını iddia etmiştir. Ona göre Birinci Dünya Savaşı demiryollarının savaşıydı; İkinci Dünya Savaşı ise radyonun savaşıdır; üçüncü dünya savaşı ise çoktan televizyon vasıtasıyla başlamıştır. McLuhan'ın burada iletişim araçlarını dünya savaşlarıyla ilişkilendirmesinin sebebi savaşların seyirlerini bu araçların belirlediğine dair inancıdır (McLuhan, 1994: 388).

Batı uygarlığı Rönesans'tan ilham alan ve merkezde gözün olduğu bir medeniyettir. McLuhan' göre Batı medeniyeti bu temeli, kendisini şimdiki konumuna getiren, istikamet veren gücü yazı ve matbaa olarak değerlendirmektedir. Yazının tek bir duyu organına yönelen, insan zihnini gözün deneyimleyebileceği çerçevede sabitleyen, mekanik bir akıl üreten doğası Batı'nın sahip olduğu bilimsel ve teknik ilerlemenin nedenidir. Ancak Batı medeniyeti elektronik iletişim araçlarının getirdiği yeni iletişimsel çevre ile birlikte tehdit altındadır. Elektronik kültürle beraber matbaa kültürünün ürettiği bütün iletişimsel kalıplar geçerliliklerini yitirmektedir. McLuhan'a göre elektronik iletişim çağında gençlere dikkatli bakmak gerekir. Çünkü onların bilinçleri elektronik iletişim araçları aracılığıyla gerçekleşmektedir ve mekanik çağın bir ileri seviyesini işaretleri buralardadır (Altun, 2006: 313). McLuhan yazının ve matbaanın insanın doğasına uygun olmadığını düşünmektedir. Yazı ve matbaa insanın doğası ve bilinci arasında mesafe oluşturmuş, insanın benliğinde olan otantikliğin kaybedilmesine neden olmuştur. Ancak televizyon sahip olduğu imkanlarla insanın koptuğu iletişimsel çevre şartlarına onu geri götürmektedir (Altun, 2006: 323). Marshall McLuhan yazı ve matbaanın, kulağa hitap eden sözlü kültürün sunduğu bilinci ve düşünme biçimini dönüştürdüğünü, bu bağlamda cemaat olgusunun temeli olan bu kültür ve iletişim biçimin kaybolmasıyla bireyci ve aşırı rasyonel düşünme biçimlerinin, toplumsal süreçlerin ve kurumların ortaya çıktığını ileri sürmüştür. McLuhan kitle iletişim araçlarını bilinci, düşünme şeklini, kültürü, kısacası hayatı belirleyen merkezi konumda güçler olarak görmüştür. Bu bağlamda iletişim teknolojilerinde yaşanacak en ufak bir değişim hayatın değişmesi olacaktır ve hayatın değişimini irdelerken iletişim araçlarında gerçekleşen değişimleri ıskalamak büyük bir hata olacaktır. İletişim araçları tabiri yerindeyse hayatımızın öznelidirler. Belirli bir güç ve iktidar alanları vardır (Altun, 2006: 318, 319).

Marshall McLuhan Gutenberg Galaksisi isimli kitabında yazının ve daha özelde fonetik alfabenin yaptığı etkiden bahsetmeden önce paranın toplumsal düzende ve insan bilincinde yaptığı etkiye değinir. Ona göre ticarete takasın yerine paranın kullanılmaya başlanması teknik bir sorundan ziyade parasallaşmış bir ekonomik düzenin takas ile yürüyen bir ekonomik düzenden daha farklı bir toplumsal düzeni gerektirecekti. Ancak parayla birlikte takas

ekonomisinde olan toplumsal kurumlar gitmiş yerine yeni durumun gerekliliklerini karşılayacak bir düzen zamanla inşa edilmiştir (McLuhan, 2001: 9).

McLuhan, insanın ürettiği bütün teknolojiler onun bedeninin birer uzantısıdır der ancak bunların duyu organlarımız ve sinir sistemimiz üzerinde kalıcı etkiler bıraktıklarını, böylelikle bizleri düşünme biçimlerimizi şekillendirmek suretiyle değiştirdiklerini de söyler. Dolayısıyla her yeni teknoloji sadece kullanımından doğan bir takım kültürel yenilikler, pratik değişimler içermekten çok daha derin etkileri barındırır. McLuhan her medyanın bir bilinçaltı olduğunu söylerken kastettiği bilinçaltını oluşturan unsurlardan birisinin de söz konusu nörolojik değişimin kendisi olduğunu varsayabiliriz.

J. Z. Young, Doubt and Certainty in Science (Bilimde Kuşku ve Kesinlik) adlı yapıtında şuna dikkat çeker:

“İster dışsal olsun ister içsel olsun, uyarıların etkisi, beynin bir bölümünde ya da tamamının işleyişinde uyumun bozulmasıdır. Spekülatif bir iddiaya göre, bu bozulma bir şekilde, beyinde önceden kurulmuş edimsel kalıbın bütünlüğünü parçalar. O zaman beyin, girdiler arasından, modeli onarmaya ve hücreleri düzenli, eşzamanlı işlerliğe döndürmeye eğilimli olan özellikleri seçer. Beynimizdeki bu modeller düşüncesini ayrıntılarıyla gerçekleştirebildiğini söyleyemem ama bu düşünce, bizim kendimizi dünyaya ve dünyayı kendimize uydurmaya nasıl eğilimli olduğumuzu göstermek açısından büyük olanaklar sunuyor. Beyin bir şekilde, kendisini ritmik kalıbına döndürmeye yönelik eylem dizilerini başlatır; bu dönüş, kusursuzlaşma ya da tamamlanma edimidir. Eğer ilk eylem bu görevi yerine getirmezse, yani ilk rahatsızlığı durdurmayı başaramazsa, ardından başka diziler denenebilir. Beyin, uyumu bir şekilde gerçekleştirenceye kadar, kuralları birbiri ardına izleyerek, girdileri çeşitli modelleriyle karşılaştırır. Bu, belki de ancak zorlu, sürekli değişime uğrayan ve uzun bir araştırmadan sonra gerçekleşebilir. Bu rastlantısal etkinlik sırasında başka bağlantılar ve eylem kalıpları biçimlenir; bunlar da sırası geldiğinde sonraki sonraki dizileri belirleyecektir (Young, 1961 67-8)”.

İnsanlığın algısında değişim yaratan önemli buluşlardan birisi de haritadır: “Uzay sanki bir örnek ve sürekli imiş gibi, dümdüz bir çizgide ilerlemenin mümkün olduğunun keşfedilmesi, Rönesans’ta insan bilincinde meydana gelen önemli bir değişiklikti (McLuhan, 2001: 19-20).” Haritanın ortaya çıkması, uzay ve astronomi ile olan ilişkisinin artması sayesinde gerçekleşti. Uzay ve astronomi bilgisinin artması insanın dünyaya bakışını ve dünya algısını değiştirdi. Söz konusu değişim keşfedilmemiş olana doğru gitmeyi ima ediyordu. Harita ise bu bilgi anlamındaki ilerlemenin ve ilginin sembolüydü. Bu gelişmelerin yaşandığı zaman ‘Rönesans’ı ve topyekûn değişmeyi ifade ediyordu. Harita bu zamanda ilerlemeyi, bilinmeyen karanlık ufuklara yelken açmayı, efsanelere ve kötü sonla biten hikayelere kulak asmamayı, fırtınaları, akıntıları aşarak yeni dünyalar keşfetmeyi, yaşanan gezegeni daha iyi tanımayı cisimleştiren nesne oluyordu. Daha iyi gemiler inşa edip okyanuslardaki dalgalara karşı koyabilmenin yolu matematik ve geometrideki ilerlemenin vasıtasıyla alınmıştır. En uygun koşullarda deniz yolculuğuna çıkabilmek için hava durumunu tahmin etmek, yine denizde yön bulabilmek için

astronominin gelişmesiyle mümkün olabilmıştır. Bütün bu gelişmeler Rönesans'ta yaşanmıştır ve Rönesans'ın duyumsal uzamının sonucudurlar.

McLuhan gözün hakimiyetinde yazı ve matbaa kültürünün kulağın duyumsamasındaki sözlü kültür dönemindeki, gerek insanda gerekse de doğada olan canlılığı ve doğallığı alıp götürdüğünü düşünmektedir. Bu noktada “Studies in Human Time” isimli Georges Poulet'in (1956: 10) çalışmasına atıfta bulunan McLuhan yazı ve matbaanın getirdiği mekanik aklın dizayn ettiği “Doğanın ilahi olduğu dönemin yerini artık düşmüş doğa almıştı; kendi kabahatiyle, kendi özgür eylemiyle kendisini kökeninden ayırmasının, kendisini kaynağından koparmasının, Tanrı'yı inkar etmesinin doğal sonucu olarak düşmüş bir doğaydı bu” (akt. McLuhan, 2001: 24). Matbaanın ve gözün duyumsal uzamının getirisi Tanrının dünyadan elini çekmesi olmuştu.

“Locke'çu baygınlık, deney sırasında görsel unsurun miktarını dikkat alanını bütünüyle dolduruncaya kadar arttırmakla yaratılan hipnotik trans idi. Psikologlar, hipnozu, dikkat alanını tek bir duyuyla doldurmak olarak tanımlar. Böyle anlarda “bahçe” ölür. Yani, bahçe, bütün duyumların tam bir uyumla etkileşimi anlamına gelir. Yalnızca tek bir duyuya yönelen ilginin artmasıyla birlikte, mekanik soyutlama ve tekrar ilkesi belirgin biçimde ortaya çıkar. Teknoloji, Lyman Bryson'ın dediği gibi, belirginliktir. Belirginlik ise, bir kerede tek bir şeyi, bir kerede tek bir duyuyu, bir kerede tek bir zihinsel ya da fiziksel işlemi dile getirmek anlamına gelir” (McLuhan, 2001: 28).

Yazı ve matbaa teknolojisi tarafından şekillendirilen Batı kültürüne karşın sözlü kültürün geleneğini daha fazla taşıyan Afrika'yı ele alan McLuhan Afrikalı çocukların yetiştirme tarzları dolayısıyla daha az bireysel ve daha çok cemaat ya da klanın ortak değerlerine bağlı bir büyüdüğü tespitinde bulunmuştur. Buna göre insan kendisini Afrika'da klan ya da cemaatin önemsiz bir parçasıdır. Kişisel özellikler, beklentiler, hırslar, deneyimler ön planda değildir. İnsanın kendisiyle içinde yaşadığı cemaat ya da klanın değerleri arasında fark oluşturacak boşluklara müsaade edilmez. Kişiye verilen özgürlük kendisini cemaat ya da klanın değerlerini yansıtmaya konusundadır ve hatta bu konuda teşvik edilir. Cemaat olgusu kişileri olabildiğince ortak değerler üzerinde toplayıp dışarıya karşı mümkün olan en büyük kütleyi sunma amacı gütmektedir. Her bir birey çok önemli ve katkısı gereklidir. Toprak temelli yaşam, bedensel iş gücüne dayalı çalışma şekli insanların ortak kültüre katılımlarının neden önemli olduğunun bir başka gerekçesidir (McLuhan, 2001: 29). Sonsuz bir “burada ve şimdi” yaşayan sözlü kültürün etkilerini daha fazla yaşayan Afrikalı çocuğa karşın Batılı çocuğun zihni "zamansal-uzaysal ilişkiler ve mekanik nedensellik açısından düşünmeye zorlayan yapı blokları, kilit ve anahtarlar, musluklar ve daha pek çok cisim ve olayla" şekillendirilmektedir. Batılı mantığın ürünü olarak yetişen bir çocuk olayları neden sonuç ilişkisi üzerinden açıklamakta, tarihi çizgisel bir mantık üzerine inşa etmektedir. Göz duyumsamasının zaman mekan algısının etkisi altındadır. Afrikalı çocuk kulağın duyumsallığında ve sözün büyümlü tınlamasıyla büyür (McLuhan, 2001: 30).

Carothers 1959 yazdığı ve zamanında çok ses getiren makalesinde sözcüklerin yazılı, basılı hale gelmesiyle büyülerini kaybetmeye başladıklarını şu şekilde açıklar:

“Sesler, bir bakıma dinamik şeylerdir ya da en azından daima dinamik şeylerin -vahşi orman ya da çayırlandaki yaşamın yarattığı tehlikelere karşı büyük ölçüde korunmasız olan insanın sürekli alarm halinde olması gereken hareketlerin, olayların, etkinliklerin göstergeleridir. İnsanın sesi dikkate almama yeteneği genellikle geliştirdiği, zaten geliştirmesinin de zorunlu olduğu Batı Avrupa’da ise, sesler önemin çoğunu yitirmiştir. Avrupalılar için, genelde, “görmek inanmak” iken, kırsal Afrikalılar için gerçekliğin, daha çok işitilen ve söylenen şeylerde bulunduğu görülür. Aslına bakılırsa, birçok Afrikalı için ana duyu organının kulak olduğunu, gözünse bir duyu organı olmaktan çok, iradenin bir aracı olarak kabul edildiğini söylemek bile mümkündür (Carothers, 1959: 310).”

Bu alıntıdan yola çıkan McLuhan, Rusya gibi sözlü kültürü hala derinden yaşayan toplumlarda, bireyselleşmenin gerçekleşemediği ve cemaatleşme olgusunun güçlü biçimde devam ettiğinden hareketle insanların yapıp ettiklerinden dolayı değil de düşündüklerinden dolayı kendilerini suçlu hissettiklerini söyler. Okuryazarlığın yüksek olduğu toplumlarda görünenler ile yapılanlar toplumla uyumlu olduğu sürece bireyler içsel sapmaları konusunda serbesttir. Ancak sözlü kültürün toplumlarında insanlar eksiz biçimde topluluk değerleriyle kuşatılmalıdır (McLuhan, 2001: 32).

McLuhan’a göre söze dayalı işitsel uzamda yaşayan toplumlar toplumsallıktan ödün vermeyen ve bireyselleşmeyi kesin biçimde dışlayan katı prensiplerle örülmüştür. Buna da en önemli örnek batı dünyasında olmasına rağmen Rusya’dır ve okuryazarlık Rusya’nın sözlü işitsel doğasını çok az aşındırabilmiştir. Bunun sebebi okuryazarlığın uzun zamanda bir kültür olarak gelişmesi ve işlenmesidir (McLuhan, 2001: 33).

Fonetik alfabe insanın bilincinde devrim yapmıştır. İdeogramik ve hiyeroglifik alfabenin yapamadığı bu devrimin gücü kelimelerin o zamana kadar sese bağlı olmasıydı. Fonetik alfabe sayesinde artık kelimeler harfler sayesinde zamana meydan okumakta ve aynı zamanda kulağın duyumsallığından uzaklaşıp gözün uzamına girmekteydi. İdeogramlar ve hiyeroglifler anlatacaklarını zaten görüntüyle anlatmaktaydı. Anlatılmak istenen ile temsil arasında direk bir ilişki söz konusuydu. McLuhan’ın görüşüne göre fonetik alfabe insan bilincinde gerçekleştirdiği devrim sayesinde sözlü kültürün kabile insanı olmaktan çıkıp yazılı kültürün “bireyi”ne, gözün hükümdarlığına kapı aralanmasındaki esas güçtür (McLuhan, 2001: 35).

İletişim ortamlarının sunduğu bilgileri duyu organlarımız aracılığıyla algılarız ve her bir iletişim ortamının bilgi akışını gerçekleştirdiği belirli duyu organları vardır. İletişim ortamı değiştikçe iletişim sürecinin öne çıkan özellikleri de değişir. Bu sayede üzerinden akış sağlanan duyu organları da değişim gösterir ve iletişim ortamının bilinçaltı diyebileceğimiz süreçler de bu temelde farklı bir şekil alır. İletişim ortamlarının belirgin özelliklerini, duyu organlarının tepkilerini, kulağın ya da gözün bilinç üzerinde etkilerini en doğru ve net biçimde, iletişim

ortamlarının değiştiği anlarda gözlemlemek mümkündür. Gözün hakimiyetinden kulağın ve gözün paylaşımındaki yeni bir iletişim ortamına geçiş yaşanmaktadır. Yeni oranlar söz konusudur (McLuhan: 2001: 35).

Düşünce yazıya döküldüğünde düşüncedeki tutarsızlıkları görünür kılınır ve daha geniş bir bağlamda, mantıksal açıdan daha tutarlı bir düşünsel yapı inşa etmek mümkün olur. McLuhan’a göre “çizgisel alfabetik yazıya dökme, Grekler tarafından düşünce ve bilim “gramerleri”nin ani keşfini mümkün kılmıştır”. Gramer; bu anlamda düşüncenin grameridir. Kişisel ve toplumsal anlamda düşünsel süreçlerin yapısı ve çizgisini içermektedir; görsel olmayan düşünsel parçaların görselleşmiş halidir (McLuhan, 2001: 36).

Sokrates’e kadar olan düşünürler sözlü kültürün içinde yaşamışlar ve düşüncelerini ifade etmişlerdir. Sokrates ise söz konusu değişimin başladığı zamanda yaşamış, düşüncelerini geliştirmiştir. Bu anlamda Sokrates bizim için önemlidir. Cicero ise Sokrates’i beden ve ruh, zihin ve kalp arasında ayırım yapan ilk düşünür olarak yorumlar. Bu tam da sesle var olmuş, varlığını sürdürmüş kelime ve anlam dünyasının artık fonetik harflerle yazılıp çizilmesiyle gözün duyumsal uzamına inmesine denk gelmektedir. Ses görsel olarak da vücut bulmuştur. Sokrates tam da ses ile yazınının, göz ile kulağın yer değiştirmeye başladığı noktada beden ve ruh, zihin ve kalp ayrımlarını ilk yapan filozof olmuştur (McLuhan, 2001: 36).

Yeni bir teknoloji ortaya çıktığı anda insan duyuları üzerinde o ana kadar olan daha farklı bir etki yapar. Duyu organlarından birine üstünlük kazandırabilir ya da hali hazırda üstün konumda olan üzerindeki vurguyu arttırabilir. Bu yeni durum duyu organlarının alışıl gelmiş düzeni ve oranını bozar. Yeni bir duyum akışı ortaya çıkar. Buna göre önceden duyumsanan uzam başta olmak üzere herşey değişir. Hissettiklerimiz, gördüklerimiz, duyduklarımız farklı anlamlar vermeye başlarlar. McLuhan’ın deyimiyle “anestezi koşulları dışında, duyularımız arasında sürekli bir etkileşim vardır. Ama herhangi bir duyu, yüksek bir yoğunluk düzeyine çıkarıldığında, öteki duygular üzerinde anestezik bir etki yapabilir.” (McLuhan, 2001: 38) Örneğin hipnoz bir duyu alanının genişleyerek diğerleri üzerinde etkili olmasıyla, onları hissedilemez kılmasıyla gerçekteşir. Duyular arasındaki etkileşim ortadan kalkar ve o ana dek var olan alışılmış duyum akışı kesilerek kimlik yitimi sağlanır. “Bütün deneyimin, işitsel örgütlenişinin yoğun gerilimi altında yaşayan kabilesel, okuryazar olmayan insan, büyüünün etkisi altında gibidir.” (McLuhan, 2001: 38)

Tarihte yazının bulunması M.Ö. 4000’li yıllara kadar uzanmaktadır ancak yazının bilinç üzerindeki etkisinin tarihini fonetik alfabe ile başlatmak gerekir. Piktogramlar, ideogramlar, hiyeroglifler veya Çin alfabesi anlam ile görsel kod arasında fark yaratamaz. McLuhan’ın bahsettiği gibi bir ayrışma, göz ile kulak arasındaki oranı değiştiren, yeni bir düzen ve akış

belirleyen olay fonetik alfabedir. Fonetik alfabe semantik anlam ile görsel olanın arasında farklılığa sebep olmuştur. Böylelikle fonetik alfabe insana bir kulağa karşılık bir göz vermiş ve onu ilkel kabilesel ilişkilerin ağından çekip modern uygarlığın patikasını döşemeye yönlendirmiştir. McLuhan Çin kültürünün Batı kültürüne karşın her zaman daha rafine olmasına rağmen kabilesel kalmalarını kulak insanı olmalarına bağlar. “‘Uygarlık’ artık teknik olarak, kabile bağlarından kopmuş, görsel değerlerin düşünce ve anlam örgütlenmesinde birincil önem kazandığı insanı tanımlamak için kullanılmak zorundadır” (McLuhan, 2001: 41). Yazı ve matbaa ile birlikte uygarlık artık görsel olanın anlamı belirlediği bir düzende inşa edilmiştir. Bu durumu ifade etmek McLuhan’a göre uygarlığın tanımını yeniden yapmak değil “uygarlık”ın değerini yeniden saptamaktır. Modern uygarlığın insanları genellikle kulağa dayalı sözel kültür insanının yüksek duygusallığıyla kıyaslandığında daha yavaş ve isteksizdirler. Göz, kulağın uzamında yaratılan hassasiyetlerin hiçbirine sahip değildir (McLuhan, 2001: 42).

Fonetik yazının, Afrikalıların zihinsel ve düşünsel davranışları üzerinde araştırma yapan Carothers’in (1956: 317) çalışmasından faydalanan Marshall McLuhan “Gutenberg Galaksisi” isimli kitabında, Afrikalıların az bir eğitimle okuma yazma bilmeyen anne babaların bakış açılarından nasıl koptuklarını örneklemiştir. Misyonerlerce veya okullarda az bir eğitim bile görse kişinin davranışının farklılaştığı gözlenmiştir. Bunun dışında kalan, hiç eğitim görmemiş Afrikalılar ise “el değmemiş Afrikalılar” olarak değerlendirilmektedir. El değmemiş Afrikalılar “uzun çalışma koşullarından şikayet etmeyen, az ücretle çalışabilen, neşeli, konforsuzluktan rahatsız olmayan, dürüst ve genellikle dikkate değer ölçüde doğru sözlü insanlardır.” Buna göre Madagaskar’daki okulları ziyaret eden araştırmacılar ise burada çocukların oyun oynama konusunda oldukça isteksiz olduklarını gözlemler. Monotonluğa karşı duyarsız, zihinsel olarak da tembeldirler. Oyun oynama istekleri dumura uğramış gibidir. Ancak az bir eğitim alan Afrikalılar çalıştıklarında daha fazla talep etmiş, rahatsızlık çıkartmış, monotonluğa karşı gelmiştir. İlgi çekici olmayan işine bağlanmak daha fazla irade gerektirmiştir. Yeni kuşak Afrikalılar elinde olan ile yetinmeyip daha fazlasını isteyen bir kimliktedir (McLuhan, 2001: 50).

Ortaya her çıkan teknoloji, yeni bir notanın melodiye eklenmesi nasıl bütün melodiye değiştiriyorsa, duyular arasındaki uyumu da değiştirir. Yeni teknolojiler ortaya çıktığında yeni anlatılar, yeni tarzlar oluşur. Örneğin Kopernik Dünya’nın düz olmadığı ve kendi eksenini ve Güneş etrafında döndüğünü söylerken yeni bir bakış açısıyla, yeni bir dünyaya birşeyler söyleme gayretindeydi. Yeni bakışa dünya henüz hazır değildi. Şimdi bizim zamanımızda insanlar bu düşüncenin oluşturduğu öğretiyi içerisine doğmaktalar ve anlamakta zorluk

yaşamamaktalar. Zihinsel alışkanlıklar bu gerçeğin şekillendirdiği bir dünya içerisinde şekillenmektedir. Einstein'ın fikirleri de şimdi pek çok kimseye zor gelmektedir ancak Einstein'ın fikirlerinin şekillendirdiği bir gelecekte insanlar onları anlamakta güçlük çekmeyecekler (McLuhan, 2001: 61).

Duyu organlarımızla algıladığımız gerçekliği çiçek dürbünü ile deneyimlediğimiz gerçekliğe eşitlersek dürbünün değişen camı da bizim duyu organlarımız arasındaki orantıdır. Orantı değiştiğinde deneyimlenen gerçeklik de değişir, teknoloji değiştikçe kombinasyonlar ve ortaya çıkan mozaik ortaya çıkar. McLuhan'a göre bunun neden önceleri değil de şimdilerde ortaya çıktığı sorusunun cevabı, bugün artık bunu görmemek ancak büyük bir ilgisizlikle mümkündür. Söz konusu gerçekliği kavramayı mümkün kılacak imkanlar gelişmesiyle birlikte, bugün gün geçtikçe yeni teknolojilerle tanışıyoruz ve değişimi an be an yaşıyoruz. Geçmişte gelişim bu denli hızlı değildi. Bunda da enformasyon teknolojilerinin rolü büyüktür (McLuhan, 2001: 80-81).

“Sabit bir bakış açısı matbaa ile mümkün hale gelir ve plastik bir organizma olarak imgeye son verir.” Ancak matbaa teknolojisi ve doğurduğu sosyolojik sonuçları “bizi, hem içsel hem de dışsal yaşamımızdaki etkileşimi ve deyim yerindeyse “biçimsel” nedenselliği farketmekten alıkoyma eğilimindedir.” Matbaa, fonksiyonların statik farklılaşması sonucunda var olur ve “ayrımcı ve bölmeler halinde düzenleyici ya da uzmanlaşmacı bakış açısının dışındaki bütün bakış açılarını git gide daha fazla direnen bir zihniyeti besler” (McLuhan, 2001: 180).

Ortaçağ'da yazarlık kavramı bugünkünden çok farklıydı. Modern zamanlarda “yazarlık”, insanların bu kavrama verdiği değer ve atfettiği çekicilik matbaa kültürünün bir sonucudur. Yazarlar zaman içerisinde ortaya çıkmış, sahnenin ön taraflarına doğru zamanla yürümeye başlamış, giderek ışıkları üzerinde toplamıştır. Ortaçağ'da manastırlarda çalışmalarını yapan alimler okudukları kitapların kime ait olduğunu umursamaz, kitapların üzerinde yazar adı çoğu zaman bulunmazdı. Bir kitap yazılırken eğer başka bir kitaptan faydalanılıyorsa da o kitaba referans verilmez, faydalanılan yazarın adı geçmezdi. Yazar denildiğinde ise genellikle o kitabı çoğaltan kimseler akla gelirdi. Bu dönemde yazarlık kavramının öne çıkmamasının en başlıca sebebi, kitabın kutsal olarak görülmesi ve eserin kişinin kendisine mal edilmesinin ayıp karşılanmasıdır. Kitaplar genellikle kutsal kitapları yorumlayan, onların anlaşılmasına yardım etme gayreti gösteren kitaplardı. Tanrının kelimeleriyle olan bu yakınlığı nedeniyle yazar kendisine uzunca zaman kitapların üzerinde, kendi eserlerinde dahi yer bulamamıştır. Laik yazıcıların ortaya çıkması, yazı ve kitap anlayışının gelişmesi Avrupa'da coğrafi keşiflere kadar gider. Ancak bundan sonra yazılı kültür, tanrısal

olanla bağıını zayıflatarak yazarlığın ortaya çıkmasını mümkün kılacak bir boşluğu yazarlık kurumuna sunabilmiştir.

Dijital iletişim ortamları birden fazla duyu organına hitap ederek dikkat alanını tek duyunun hakimiyetine bırakmaz. Hipnozun temel mantığının dikkat alanının tek bir duyu tarafından kaplanması olduğunu biliyoruz. Duyumsanabilirlik çok parçalı olmak zorundadır.

“Duyusal algılama, her şeyden önce, anlamın dışsallaştırılmasıyla sonuçlanan bir perspektifler yokluğuna işaret etmenin yanı sıra, görsel algılamanın yönsüz zenginliği de, her tür zihinsel yoğunlaşmanın daha kaynağıdayken dağılışını müjdeler. Zamansal boyutta elde edilen düşünsel kazanç, uzamsal düzlemde özgür algılama ve düşünme biçiminin yitirilişiyile son bulmuştur (Köse, 2004: 90).”

3.9 Dijital Kültürde Mesajın Parçalı, Süreksiz, Kopuk Biçimi

Modernite insanlara tek biçim dayatan, tek tip insan arzulayan, bir birlerine benzeyen insanları evrensel düzeyde yaygınlaştırmayı hayal eden bir düzendi. Modernite istediği tek tip insana erişebilmek için tek tip yaşamlar, farklılığı ortadan kaldıran tercihler, kendine göreliği ve özgüllüğü görmezden gelen seçenekler sundu (Boisvert, 1996: 80).

Sanayi Devrimi’nin tetiklediği bilim ve tekniği merkeze alan yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştır. Modernizm herşeyden evvel “yaratıcı bir yıkım”dır. Eski olanı yıkarken insanı özgürleştirir ancak kendisi olan yeniyi inşa ederken insanı her an bu yeni içerisinde inşa eder. Modernite bilimden felsefeye, sanattan etiğe kadar bütün alanları yeniden tanımlarken süreç üzerinde sağladığı hakimiyet sayesinde hayatı bütüncül bir proje olarak tasarlar; bireyi kaçış alanı kalmayacak biçimde ve kendi beklentilerine uygun süreçlerin içerisinde yetiştirmeyi hedefler. İnsanların kendilerini kavrayışları “öteki” ve “ben” karşıtlığında gerçekleşir. Modernitenin temel kavramları rasyonellik, sürekli ilerleme ve gelişim, hesaplanabilir ve öngörülebilir düzendir. Modernite bütün bir toplumu, toplumsal süreçleri veya içerisinde barındırdığı herhangi bir başka süreci söz konusu unsurların çerçevesinde yapılandırırken yazının kendisi bu “yaratıcı yıkımın” dışında değildir.

Ancak postmodern düzen bambaşka toplumsal süreçleri ve süreçlerin yapı taşı olarak nitelendirebileceğimiz deneyimleri sunmaktadır. En başta postmodernlik durumu modernitenin bütüncül, yaşamı bir dizge olarak tasarlayan akıldan kopuşunu ifade eder. Modernite bütün herşeyi sınıflandırır, etiketler ve belli bir çerçeveye indirgerken; postmodernlik tanımların ve sınıfların olmadığı bir düzen getirir. Dünyaya nizam verme iddiasındaki bütün büyük anlatıların sonu gelmektedir. Buna göre dinler etkisini yitirmektedir. Rasyonellik belirleyiciliğini kaybederken buna karşın kendisine alternatif bir düşünme modeli henüz ortalarda yoktur. İdeolojiler Berlin Duvarı’nın yıkılıp Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, kendilerini var eden çift kutuplu dünya tasvirinin çökmesi sonrasında ortaya çıkan yeni duruma uyum sağlamakta

zorlanmaktadır. Sanatçılar modernitenin sürekli ilerleme ve gelişme mitine artık inanmamaktadır; kendi kurallarını koymakta, modern zamanların sanatçıya dayattığı kuralları reddetmektedirler. Postmodernlik durumu insanları yaşamın her alanında uç noktalara doğru kaydırmaktadır, çünkü zaman, aşırılıklar zamanıdır. Sanatçılar postmodern kültürde, sanatlarını belirli kural ve kaidelere sabitlemek için çabalamazlar ancak biçim arayışındadırlar. Önemli olan yeni bir konu, alan, nesne tasavvuru değil, ele alınan özgün biçimde anlatmaktır. Postmodern kültürde parçalılık, dağınıklık artarken belirli bir merkeze duyulan ihtiyaç ve yekpare bir oluşum beklentisi azalır. Her bir hücrelerinde evrensel ve bütüncül bir dünya tasavvurunu işleyen moderniteye; postmodernizm bütünden ayrılarak farklılık yaratan, “süreksiz” ve “parçalı” olan ile meydan okur. Parçalılık, bütünden ayrılarak farklılık sunmak, süreksizlikliğin dildeki ve dolayısıyla yazıdaki sonucu modern yazı alışkanlıklarının farklılaşması olmuştur. Gerçekleşen dilsel çeşitlilik imkanında ayrışık olma durumu, bir estetik anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Yazının parçalı olarak kullanılması 1850’li yıllardan sonra ortaya çıkmıştır ve modern yazı kullanımının başlıca yöntemlerinden biri haline gelmiştir. 19. yüzyılda parçalı yazı kullanımı devam etmiş ve modern yazı kullanımının ayırt edici unsuru olmuş, pek çok yazar tarafından edebiyat, şiir, güzel sanatlar gibi çeşitli yazım alanlarında kullanılmıştır. Yekparelik veya tümlük algısını yitiren dünyada artık başta yazarlar olmak üzere sanatçılar parçalı yazılar kullanmışlardır.

“Parça yazı kullanımı çizgiselliği silen, bitmiş bir anlam iletme çabasını ortadan kaldıran bir biçimdir (style). Tiyatro alanında klasik dramatik yazının bütünlük sunan özelliği yerine yapıtlarında parçalanmış insanlığa benzer bir yöntem, parçalı bir yazı benimsenmiştir. Parça biçim (forme) seçimini tanımlarken Heyndels onun bir yok sayma, karşı çıkma, “yaşamın anlamının anlamsızlığı”nın bir yansıması olduğunu dile getirir” (Aktulum, 2008: 3).

Dijital iletişim çağında yazınsallığın süreksiz nitelik taşıması eskinin kurulmuş, evvelce belirlenmiş, sürprizlere kapalı ve daha başından sonucu belli yapısına bir karşı çıkıştır. Dijital iletişim çağında ortaya çıkan yazınsallık, klasik yazınsal ve felsefi ölçütlerin süreksizlik ve biçimsel kusursuzluk üzerine belirlediği estetik normları değiştirmektedir. Metnin tümlüğü ve parçalarının birbirine benzemesi durumu dönüşen yazınsallıkta önemini kaybetmektedir. Süreksizlik klasik sanat, felsefe ve yazınsal anlayışı ortadan kaldırmaya dönük bir eylemdir ve bütünlük sunan bilgiye itiraz ederken çözülüp parçalanmayı ivmelendiren bir etkide bulunur. Bütünlük ve anlamda tutarlılık aranması olumlanmaktadır. Dijital iletişim çağında baskın olan yazınsallık merkezsizdir ve giriş, gelişme sonuç doğrultusunda işlemez. Belirli bir yönelim ve doğrultusu olmayan anarşist bir ruha sahiptir (Aktulum, 2008: 3).

Postmodernizm hemen her alandaki ölçüleri ters yüz eden bir düşünce olarak kabul edilmektedir. Moderniteye ait olan, gelenekselleşmiş ölçüler bilinçli ve devamlı bir saldırı

altına alınır. Bu çerçevede postmodern yazı, modern olanı değiştirirken ondan faydalanma yoluna gidebilir. Modern yazı kuralları geliştirilebilir, yeni kurallar eklenebilir, yöntemler evrilebilir, yeni kavramlar söz konusu kavram kümesine ilave edilebilir. Ancak postmodern yazınsallık yeniden ve kendi biçimleriyle üreten bir anlayışa sahiptir. Postmodern bir metni ele alan postmodern bir eleştirmen metni yapı sökümüne uğratarak onun parçalarını ortaya koyma, çoğulcu yapısını gösterme eğilimindedir. Görünen bütünlükten ötede söz konusu parçalar aslında bir birleriyle tam olarak kaynaşmamaktadır ve parçalar arasında çelişkiler vardır. Metinde başka metinlerden izler vardır ve metnin ilişkisizliği söz konusu değildir. Bir metinden yola çıkan bir başka metin, başka metinlerle ilişki kurarak kendisini inşa eder. Modern yazında metnin bütünlüğü ve uyumu temel estetik bir kaygı iken postmodern çağda dijital iletişim kültürü içerisinde metinler bütünlüğün parçalandığı, giriş-gelişme-sonuç çizgiselliğinin bozulduğu, ayrışıklığın estetik bir form olarak tanınındı bir metinsellik çoksesliliğe elverişli bir ortam sağlayan yapılardır. Postmodern metinlerde postyapısalcı bir parçalılık ve metinlerarasılığın getirdiği çok seslilik ve dinamizmi gözlemlemek mümkündür.

Dijitalleşen iletişim araçları özellikle edebiyattaki postmodern davranışa ivme kazandırdı. Postmodern sanat kuralları yıktığı, özgürlük sağladığı için her statüdeki, eğitim düzeyindeki insanları da sanatçı konumuna getiriyordu. Bu bağlamda roman okurun da dahil olabileceği bir oyun havasına sokulup, disiplinler arasılığına açık hale getiriliyordu. Dijitalleşme yazınsal eserleri disiplinler arasılığın sınırına dayarken belki de bambaşka bir akımın, sanat anlayışının işaretlerini vermekte, yolunu açmaktadır. Artık edebiyatta sadece kolay ve hızlı bağlantıların yapılması yoluyla metinlerarasılık değil, medyalar arasılık dönemi de başlamıştır. Görsel ve sesli medyalar artık yazınsal olanla iç içe bulunabilmektedir (Aydoğan, 2014: 24).

Metinlerarasılık postmodern yazında parçalılık, süreksizlik, kopukluk özelliklerinin en bariz somutlaştığı yöntemdir. Cümle düzeyinde ortaya çıkan yöntem olarak metinlerarasılık ayrıca yazınsal türleri de aynı yazıda harmanlayabilir. Tam bir türlerin iç içeliği durumu vardır, şiir, tiyatro, deneme, biyografi bir arada olabilir. Modern alışkanlıklar türlerin arasındaki duvarlarla beraber yıkılır; modern, klasik ve postmodern olan farklı üsluplarına rağmen bir bütünü oluşturabilir. Kurgusal bir postmodern yapıtta bilimsel, eleştirel, psikolojik veya tarihsel bir söylem kullanılarak doğrusal anlatım saptırılma yoluna gidilebilir ve kopuk, yönsüz ve düzlemsiz bir metin oluşturulabilir. Farklı yapıtlardan alınan kesitler vasıtasıyla kopukluk hissi verilir. Böylelikle farklı yapıtları, farklı türlerin ve biçimlerin bir aradalığı metine parçalılık verdikleri gibi ona çoğulcu bir kimlik de kazandırmış olurlar (Aktulum, 2008: 4).

Postmodern kültür yazı yöntemi olarak metinlerarasılığı seçerek merkezsiz, odak noktası olmayan, dağınık ve ağ şekline benzeyen bir yazınsallığı gündeme getirmektedir.

Evrensel, kapsayıcı, aşkın ve kuşatıcı modern anlatı ve onun ifadesi postmodernizm ile birlikte kopuk, parçalı bir gerçekliğin ifadesidir. Melez, hibrit bir anlatı türü artık direksiyondadır. Düşüncede, sanatta saflık, özgüllük, kendine has olma artık geçmişte kalmıştır ve ortaya çıkan yeni manzara kendisini “çoğulluk” üzerinden savunmakta, meşru zemin aramaktadır. Yazında kuralsızlık kural haline gelmiş, sanatçı “özgürleşmiş”, sanat herşeyi konusu haline getirebilecek ölçüde genişlemiştir. Postmodern kültür kaotik bir atmosfer oluşturmuş, her ölçüt ortadan kalmış, estetik ölçütler ve değerler iç içe geçmiştir.

Ricard Ripoll (2002)’e göre yazarlar parçalı yazıları tercih ederler çünkü

“Büyük yapılar oluşturma zorunluluğu duymadan yazıya başlamak ve bitirmek, yalnızca başlamak ve başlanamı bir an önce bitirmek, ilk sözü söylemenin, bir klişeye dönüşmeden önce ilk imgeleri yaratmanın verdiği tada kendini bırakmak, tekil bir ben yaratma zorunluluğundan kendini kurtarmak, dünyanın bütüncül bir gösterimini sunmak ilkesini sarsmak, katı kurallarla belirlenmiş, düzgülenmiş yazınsal türleri parçalamak; parça yazının gerisinde yazarın kendi kimliğini gizlemesi, görünümle karşısında yazarın tam bir özgürlükten yararlanması, farklı iklimleri karıştırarak yeni, ülküsel bir dünya yaratması, çizgisel bir söyleme yazarın karşı çıkması, bir çokseslilik alanı yaratması” (akt. Aktulum, 2008: 4).

postmodern bir anlayışa daha uygundur. Postmodern sanatta yapıt, bütünlük ve türsellik krizi yaşanmaktadır ancak moderniteye içkin özne krizi de burada varlığını devam ettirmektedir. Eserine tümüyle hakim sanatçının konumu, tanrısalılığı dağılmış, odaktan uzaklaşmış ve kendi ötekiliğini keşfetmeye çalışmaktadır.

Parçalı yazı kullanımı, belirsizlikle, ayrışıklıkla, düzensizlikle, karmaşıklıkla, çokseslilikle belirlenen, bilincin çizgisel işleyişinin parçalandığı, bütünlük, dizge düşüncelerinin yok edildiği, ayrışıklığın, parçalılığın başköşeye oturtulduğu günümüz koşullarının simgesel bir anlatımı durumuna getirilmiştir (Aktulum, 2008: 5).

Tarih boyunca bilmenin çeşitli biçimleri ortaya konulmuş ve yaşam ihtiyaçları bu alandan sağlanmaya çalışılmıştır. Halen dünya üzerinde farklı kültür odakları ve bunların epistemolojilerine dayanan bilgi üretme biçimleri vardır. Günümüzde dünyanın domine edici kültür odağı olan Batı medeniyetinin içinde bulunduğu kültür ortamını postmodernizm olarak tanımlıyoruz. Postmodern çağda bilgiyi üreten kurumlar üniversitelerdir ve üniversiteler bilimsel bilgi üretirler. Bilimler de anlamayı parçalı hale getirirler. Özellikle kuantum fiziğinin gelişimi ile gerçekliğin düzensizliği, karmaşıklığı ve maddenin süreksizliği ortaya çıkar. Modern akla mündemiç olan belirginliğin karşısına, kayganlık ve öngörülemezlik ile “belirsizlik” kavramı çıkar. Düzensizlik kavramı “parçalılık geometrisi”, “felaket kuramı”, “kelebek etkisi” gibi görüşlerin ortaya çıkmasıyla daha berrak bir görünüme kavuşmuş, sunduğu çözümleme alanlarıyla gerçeğin tasavvurunu kendi perspektifinden sunmuştur. Bu durumda parçalanmış algılanan gerçekliğin kendisi olmuştur. Odak ortadan kalkmış, bütünlük dağılmış, zaman parçalanmış, olay örgüsü kopmuş, uzam flulaşmıştır. Çizgisel bütünlüğe

sahipken parçalanmış yazı da modernlikle katı sınırlara hapsedilen aklın, öznenin özgürleşmesinin bir aracı, yeniliğe giden yolun kendisidir (Aktulum, 2008: 5-6).

Bugün postmodern olarak adlandırdığımız süreksiz, parçalı, kopuk bir yazı mesajın almış veya almakta olduğu biçimin büyük plandaki görünümüdür, yansımasıdır. Süreksiz, parçalı ve kopuk bir yazı ya da içerik bağsamsız, bağımsız, geçmişsiz ve gelecekle de bağ kurma konusunda kısırdır. Özgürlük ve özgünlük adına, yenilik arayışı içerisinde olan özne uzun uğraşlardan, çözümlemelerden hazzetmemektedir. Kuralsızlığı ve kendisi gibi olmayı, kendi kurallarını koymayı öncelemektedir. Artık parçalı, süreksiz ve kopuk olan mesaj, bilgi, içerik kendi içerisinde bir uzlaşım sağlamış görünmektedir. Birbirine eklenerek genişleyebilen, yayılabilen, belli parçalarını yenileyip belli zaman ve durumlarda by-passlara açık bir görünüm sergilemektedir.

3.10 Dijital Kültürün Okuryazarları

Dijital iletişim ortamı okuryazarlık olgusunu da etkilemiştir. Artık geleneksel anlamda okuma-yazma olarak bilinen kavramlar ve eylemlerin alanının daraldığı, anlamlarında erozyon yaşandığı gibi okuryazarlık kavramı da yeni boyutlar kazanmıştır. Okuma ve yazma başlı başına birer eylemdir ve bu eylemler alfabedeki harfleri ve yan yana geldiklerinde nasıl çalıştıklarını bilmeye dayanmaktadır. Bir defa öğrendikten sonra artık hem okuyup hem de yazabilirsiniz. Okuma kelimesinin İngilizce karşılığı reading, yazma kelimesinin İngilizce karşılığı writing'dir. Ancak okuryazarlık kelimesi ise literacy kelimesi ile karşılanmaktadır ki "toplum tarafından anlam verilen iletişimsel simgelerin etkili bir biçimde kullanılabilmesi yeteneği" (Kellner, 2001; Kress, 2003) olarak tanımlanır ve okuma-yazma'dan tamamen farklı bir anlama sahiptir. İletişim araçları değiştikçe içerik de değişmekte, içerik değiştikçe içeriği oluşturan simgeler de değişmektedir. İletişimi sağlayan simgelerin değişmesi, iletişimin değişen iletişim koşullarına uyum sağlamasına yardım etmekte, ona esneklik kazandırmaktadır. Gelişen teknoloji, değişen iletişim araçları, değişen kültür ve toplum ve değişen simgeler üzerinden iletişim de kendisini uyarlayarak evrim geçirmektedir. İletişimin değişen koşulları da okuryazarlık olgusunu etkilemektedir. Yazının olmadığı zamanlarda da bir okuryazarlık söz konusu idi. Hikâye anlatıcının söylediklerini anlamak da bir yorumlama gücü, kendi şartları içinde okuryazarlık gerektirmekteydi. Bugün sinema okullarında film okumaları gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla okumak yazıya has değildir. Bugünün koşullarında da medya okuryazarlığı, görsel okuryazarlık gibi kavramsallaşan, kendine has okuryazarlık türleri vardır (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 284).

İletişim teknolojisinin değişmesi sonucu değişen simgelerin yeni bir okuryazarlık türünü dayattığı ortaya koymak adına okuma-yazma ile okuryazarlık arasındaki farkları ortaya koymak gerekmektedir. Bu anlamda okuma-yazma ile okur yazarlık arasında dört temel farka dikkat çekmek mümkündür.

1. Okuma-yazma bir zemine kaydedilmiş bir alfabeye ait kodların çözülmesine ve kodların oluşturulmasına dair beceridir. Beceri alfabeyi oluşturan kodların bilinmesi demektir ve anlam söz konusu kodların farklı biçimlerde ama aynı mantıkla bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. A harfi mevcut sistem içerisinde her zaman aynı karşılığa sahiptir ve A harfinin karşılık geldiği bilgi bu bütün durum ve şartlarda aynıdır. Okuma eylemi harfleri “tanımak”, “kod çözmek” ve “anlam eşleştirmek” eylemlerinden oluşan bir algoritmik eylemdir. Okuryazarlık ise daha karmaşık bir süreci ifade eder. “Kod çözmek” ve “anlam eşleştirmenin” yanında anlam “anlam inşa etmek” devreye girmektedir. Okuryazarlığın bir alfabesi yoktur. Okuryazarlığın temeli söz konusu içeriğin değerlendiren tarafından algılandığı, üzerine inşa edildiği “bağlam”dır. İçeriğin hangi zamanda, hangi kültürde, kimler tarafında oluşturulduğu önemlidir. Bir içerik farklı zamanlarda farklı anlamları ifade edebileceği gibi aynı zaman dilimi üzerinde farklı kimselere de farklı anlamlar verebilir.
2. Okuma-yazma bir kategoridir; okuryazarlık seviyeleriyle ifade edilir. İnsanlar okuma-yazma becerilerinin sahibi olup olmama durumlarına göre ya okur-yazardır ya da değildir. Okuma ve yazma bir defa elde edildikten sonra kazanılan ancak statik bir beceridir. Okurken veya yazarken daha hızlı veya yavaş olmanız söz konusu olabilir ancak nitelik olarak bu eylemlerde değişim söz konusu değildir. Ancak okuryazarlık sürekli değişen, ilerleyebilen, gerileyebilen, şartlara göre güncellenmesi gerekebilen yetenektir.
3. Okuma ve yazma harfler üzerinden gerçekleşir; okuryazarlık da ise her şey okuryazarlığın alanı içine girmektedir. Bir metnin yazıldığı alfabe sistemini bilen herkes metni okuyabilir ve ne yazdığını anlayabilir. Okuryazarlığın gerçekleşmesi için harf sistemi bilmekten ziyade dünyadaki her şeyi bir harf ve düzeni de metin olarak okumak gerekmektedir. Dünyadaki şeylerin bir kompozisyonu oluşturan harflerden biri olduğunu kabul ettiğimizde ise okuryazarlığın sonsuz varyasyonda sonuç üretebileceği, sübjektif, tarihsel ve kültürel alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Okuma ve yazma eylemlerinin nihai bir tanımları vardır ancak okuryazarlık sürekli değişen biçimlerde devam ettiği için kesin bir tanıma ulaşamamıştır (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 285).

Günümüzde çok farklı alanlarda okuryazarlık söz konusudur ve okuryazarlık kavramının tanımı da bu alanların özelliklerine göre değişmektedir. Günümüzde medya okuryazarlığı çok popüler bir alandır. Bilgisayar okuryazarlığı ya da teknoloji okuryazarlığı gibi kavramlar artık gündeme girmiştir. Bunlar gibi pek çok okuryazarlık türü ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda okuryazarlık kavramı sürekli değişmekte ve yeni açılım potansiyelini her an muhafaza etmektedir.

Okuma ve sathi iken okuryazarlık derin ve çok katmanlıdır. Yazıyı tanımak ve anlamlandırmak okumanın, yazının da dahil olduğu kültürel, ekonomik, politik, felsefi bağlamı göz önünde bulundurarak yazının taşıdığı anlama adeta bilinç kazandırma okuryazarlığın işidir. Basılı bir metinde yazı, yazar tarafında belirli bir dilin kodlarının görselliğe dönüştürülmüş simgelerini kullanarak bir yüzeye kaydedilir. Okur ise yüzeye kaydedilmiş, konuştuğu dilin seslerinin görsel biçimleri olan simgeleri konuştuğu dilin sesleriyle eşleştirerek çözer. Bir bakıma yazar “encoding”, okur ise “decoding” yapar. Söz konusu süreç son derece basit ve sathi bir süreçtir. Ancak okurun çözümlediği kelimelerin anlamlarını zihninde canlandırması, değerlendirmesi gerekmektedir. Bir anlamlandırma süreci olan okuryazarlık kelimelerin ifade ettiği anlamı, bazen yazarın niyet ve çabasını da aşacak şekilde “okur”. Metin boyunca kompozisyonu yapılan, aktarılacak istenen şey doğası itibarıyla metinle sınırlanabilir nitelikte değildir. Kelimeler duyguların ve düşüncelerin indirgenmiş biçimleri olduğu gibi yazı da sözün indirgenmiş halidir. Yazı, sözde var olan vurgulamayı, tınıyı, jest ve mimikleri dışarıda bırakan bir süreçtir. Bu anlamda söz de yazı da herşeyi ifade edebilir yeterlilikte değildir, anlamı kendi aktarım imkanlarına indirgerler. Yazının ifade ettiği haliyle anlamın tamamen yazıyla kurulduğu iddia etmek, daha geniş anlamda kullanabileceğimiz “metnin” yazının dışına taşmayacağını iddia etmek demektir (Titon, 1995).

3.10.1 Görsel Okuryazarlık

Uzun yıllar insanlığın en büyük arzularından birisi görüntüyü kaydedebilmektir ve bu arzu teknolojinin gelişmesi ile mümkün olabilmektedir. İlk önce fotoğraf ardından hareketli görüntüyü kaydedebilme teknolojilerinin geliştirilmesi yazıdan sonra görüntünün mekanda kazınması demektir. Görüntü hareket, hareket ise zaman demektir. Görüntü zamanın hapsedilmesi idi. Sadece bu açıdan bakıldığında bile görüntünün kaydedilmesi büyük bir devrimdi. Sadece teknolojik anlamda değil, anlam aktarımına sunulan bir aracı olması

bakımından da büyüktü. Büyük kitleler ilk önce sinemalar sonrasında televizyon üzerinden bilgilenmeye, hikayeler tanık olmaya başladı. Görüntülerde yer alan imgeler çoğunluk kendilerinden ötede anlamları ifade etmek için kasıtlı olarak kullanılır. Bu kullanım insanların görüntüleri izlerken daha bilinçli olmalarını gerekli kıldı. Bu çerçevede “görsel okuryazarlık”, 1950’li yıllardan itibaren, insanların etrafını saran yoğun görselliğe karşı imgeleri anlama çabası olarak ortaya çıkmıştır (Parsa, 2004: 59). Teknolojinin gelişmesi, dijital teknolojilerin ortaya çıkması ile birlikte görsel okuryazarlık daha önemli hale gelmiş, kullanım alanı genişlemiştir. Görsel okuryazarlık “bir bireyin, diğer bireyler ile olan iletişimde görselleri kullanmasını ve kullanılanları anlamasını sağlayan beceriler bütünü”dür (Ausburn-Ausburn 1978: 293).

Konuyla ilgili pek çok araştırmacı görsel okuryazarlığı okuma, yazma ve aritmetik ile eş değerde bir beceri olarak görmektedir. Görsel okuryazarlık önemlidir çünkü imajların ve görüntülerin hayatımızda yeri giderek artmaktadır. Öte yandan insan beyni bir görseli, yazıya oranla 60 bin kat daha hızlı işleyen bir yapıya sahiptir. Yazı kullanımı insan beyninin sağ lobunu, görsel kullanmak ise sol lobunu kullanmayı gerektirir. Yazının yanında görsellikle de karşılaşan insan beyni kapasitesini daha çok genişletmiş ve kullanıyor demektir. Bu kapasite artışı insana daha canlı ve yoğun öğrenmenin kapılarını açmaktadır. İmajlar sayesinde düşünceler, imgeler, hisler daha kalıcı biçimde kodlanmaktadır. İnsan beyninin farklı araçlara sahip sol kısmı da hem öğrenme hem de muhakeme süreçlerine katılarak olaylara, düşüncelere, problemlere daha farklı bakış açıları getirme zenginliği sağlanmış olmaktadır (İşler, 2002: 156).

Dijital olanakların genişlettiği görsellik kullanımı hayatımızın her alanında kendisine yer bulmaktadır. Artık kişiler arası iletişimde görseller, semboller, yazıya alternatif olabilecek diğer içerikler kullanılarak genişlemekte olan bir içerik söz konusudur. Sosyal medya vasıtasıyla her türlü görüntü yayınlanıp paylaşılabilmekte, yazıya gerek kalmadan duygu ve düşünceler ifade edilebilmektedir (Felten, 2008: 61).

3.10.2 Bilgi Okuryazarlığı

İnternet fikri ortaya çıkarken, günün koşullarında medyanın hali hazırda insanlara sunduğu bilgi akışının muazzam boyutlara ulaşacağını öngörenler “bilgi toplumundan” bahsetmeye başlamışlardı. İnsanlar her türlü bilgiye anında ulaşacak ve bilgiyle zenginleşen toplum “bilgi toplumu” olacaktı. İngilizcede bilgi kelimesini karşılayan üç farklı kelime vardır: News, information, knowledge. News daha çok haber anlamında kullanılmaktadır ve aslen kastedilen de budur. Yani toplum haber akışına tutulacağından, ilgili ilgisiz pek çok haber ve içeriğin üzerine boca edildiği bir haber toplumu, bilgi toplumu ortaya çıkacaktı. Information

yani enformasyon ise ham halde bulunan verinin kullanıma hazır hale getirilmesiyle ortaya çıkan bilgidir. Medya üzerinden bireye son derece kullanıma hazır enformasyon sağlanmaktadır. Enforme edilen elde ettiği bilgiyi neredeyse hiç işleme gereği duymayacağından enformasyon bireyin zihninde deyim yerindeyse bir fastfood etkisi gösterir. Knowledge ise tecrübe edilmiş enformasyonun bütün sınırları, kapasitesi, etkisi gözlemlenip sonra oluşan bilgi olarak kabul edebileceğimiz bir anlama sahiptir. Şüphesiz medya vasıtasıyla bize ulaşacak bilgi knowledge mesabesinde olmayacaktır. Türkçe’de “bilgi toplumu” olarak bahsedilen kavramın içeriği “news” ve “information” kelimelerinin karşıladığı ortak bir anlamda oluşurken anlaşılan ise “knowledge” toplumudur. Söz konusu kafa karışıklığının nedeni İngilizceden Türkçeye yapılan çevirinin doğru olmayışıdır. Bilgi medya araçlarında kullanıma hazır bir paket olarak gözüke aslında büyük bir hızla akan debisi yüksek medya nehrinin içeriğini ayrıştırarak yöntemlere, ihtiyaç bulunmaktadır.

Dünyada yayımlanan kitap adeti yıllık bir milyonu aşmış durumdadır. Günlük yayınlanan gazeteleri, elektronik kitapları, haftalık ve aylık yayınlanan dergileri, web sitelerini ve blogları da hesaba kattığımız zaman ortaya korkunç bir bilgi akışı ortaya çıkmaktadır. İnternet yaygınlaşmasıyla artık bilgiye ulaşmanın zorluğunun ortadan kalktı ancak bilginin kullanılabilirliği ve işe yararlığı hakkında bir takım kıstaslar gelişmenin ihtiyacı ortaya çıktı. “Her türlü bilgi işe yarar mı? İhtiyacımız olan bilgiyi nasıl tanıyabiliriz? Kısıtlı zihinsel gücümüzü verimli kullanmak muazzam akışa karşı nasıl filtrelemeler geliştirmeliyiz? Elde ettiğimiz bilgiyi nasıl işlemeliyiz?” gibi daha pek çok soru yoğun akış karşısında sorulmaya başlandı ve bu soruların ortaya çıkması insanları bilgi okuryazarı olmaya zorlamaktadır. “Bilgi okuryazarlığı, bilgiyi etkili kullanabilmek amacıyla, gerek yazılı gerekse de görsel medya ürünlerini tanıyabilme, istenilen bilgiyi bulabilme, değerlendirebilme ve seçebilme becerisi olarak tanımlanabilir” (Altun 2005: 49). Bilgi okuryazarlığı tanımdan da anlaşıldığı üzere geleneksel okuryazarlıkla benzerlikler taşımaktadır. Verili olan metni değerlendirmek, yorumlamak, olası anlamların en doğru, kapsayıcı ve işe yarar olanını seçmek gibi benzer becerileri içermektedir. Ancak geleneksel okuryazarlıktan farklı olarak aktif katılımı da içermesidir. Bilgi okuryazarlığı geleneksel bilgi edinme yöntemlerine ek olarak dijital teknolojinin de getirisi olan bilgi edinme yöntemlerini etkili biçimde kullanabilmeyi içermektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 293).

Gelişen yeni okuryazarlık türleri yeni zihinsel, düşünsel süreçleri işaret etmektedir. Daha bireyci, kendisine sunulanı kabul etmeyen, ayrıca karşılaştığı imgelere verili okumayı değil kendi varoluşu doğrultusunda okuma yapan, kalıpları sürekli esneten ve genişleten bir insan tipolojisine doğru gitmekteyiz.

3.11 İletişimin Rasyonelleşmesi

İletişimin sosyal medya aracılığıyla gerçekleşmeye başlamasıyla birlikte özellikle kişiler arası iletişimin niteliklerinde bir takım değişikliklerin yaşanmakta olduğunu gözlenmektedir. En başta iletişim artık bir takım somut veriler üzerinden nitelenmektedir. Bu verilerin dışında kalan özellikler tanınmamakta, değerlendirmelerde özellikle sosyal medya uzmanları tarafından kategorilendirilmemektedir. İletişim artık aracılanmış bir niteliğe bürünmüştür. En basitinden sözler ve yazı da bir teknolojidir ve iletişim kurmamıza aracılık ederler ancak konuşmak insanın doğuştan gelen bir becerisinin zamanla kabiliyete dönüştürülmesi, ehlileştirilmesi iken yazı da bizim kişiler arası iletişim de kullandığımız bir iletişim aracı değildir. Yine televizyon aracılanmış bir iletişim aracı olsa da kitleseldir ve bir merkezden insanlara doğru yapılır. Ancak artık internet aracılığıyla birbirine bağlanmış teknolojilerle, akıllı telefonlar, bilgisayarlar, tabletlerle veya bunlara bağlı aparatlarla yapılan aracılanmış kişilerarası iletişim yeni bir olgudur ve iletişimin niteliğini çoktan değiştirmeye başlamıştır. İletişim verimliliği ön plana alan değerlendirmelere maruz bırakılan içeriklerle kurulmaktadır. Bu durumda iletişim ölçülebilir, hesaplanabilir, öngörülebilir olmaya indirgenmektedir (Göker, 2015: 394).

Dijital iletişim araçlarının odağında olan kişilerarası iletişimin rasyonel bir nitelik kazanmaktadır. Esasında rasyonelleşme de toplumsal aktörlerin kişisel olmayan ilişkiler bağlamında dünya üzerinde daha fazla denetim kurma çabasıdır. Bu amaçla ele alınan bütün süreçler parçalara ayrılır, denetlenir ve kontrol edilir. Rasyonelleşme amaçları doğrultusunda kendi araçlarını icat eder ve insanı da rasyonelleşmiş araçların “demir kafes”ine mahkum eder (Marshall, 2005: 11).

Gelişen teknoloji ve maddi koşullar kendi şartlarına uygun bilişsel bir yapı talep ederler. Form zaman içerisinde bilinç üzerinde etkisini gösterir. Yeni teknolojiler de en başta ilgimizi kendileri üzerine çekerler ve düşündüğümüz şeyleri, düşünme biçimimizi, düşünme araçlarımızı ve tabii ki beynimizin fiziksel yapısını değiştirmektedir. Teknoloji bir bakıma insana uyarlanmaktan çok insanı kendisine uyduran bir doğaya sahiptir. Nitekim Postman’a göre de teknoloji kültüre göre biçimlenmez, teknoloji kültürün kendisidir (Postman, 2012: 31). Bu bağlamda modern toplumla teknoloji arasında dinamik ve kaotik ilişki söz konusudur. Teknolojinin üretiminin hızlandığı Sanayi Devrimi sonrası, şehirleşmenin bireyi feodal ve ataerkil aile yapısından koparak bireysel bir hayata taşıdığı, yeni bir değerler sisteminin olduğu düzende teknoloji son derece belirleyici olmuştur ve olmaya bugün de devam etmektedir. Teknolojileri insan aklı üretmekte ve sonrasında ortaya çıkan kültürden insan aklı yeninden şekillenmektedir. Bugün teknolojinin gelmiş olduğu nokta itibarıyla iletişim

aracılanmış biçimde gerçekleşmektedir, bu da hem bireysel hem toplumsal düzeyde ilişkileri yeniden biçimlendirmekte, biçimlenen ilişkilerden yeni bireyin doğumu söz konusu olmaktadır (Williams, 2003: 17).

Teknolojinin belirlenimciliği bağlamında dijital kültürün iletişim araçlarının kültürün ve bireyin inşasındaki rolünü ele aldığımızda bireyin gündelik ilişkilerinden, kimlik inşa sürecine, kamusal ilişkilerin dönüşümüne, bireyin kamusal alandaki varoluşunun yeniden tanımlanmasına, toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, yapısı, değişim noktasında ısrarı ve talepleri gibi pek çok noktaya izlerini görülmektedir. Bu değişikliklerin sonuçlarına değil ama iletişim süreçlerinin kendisine Weber'in ortaya koyduğu rasyonelleşme olgusunun iletişim süreçlerinde belirlediğini görürüz. Bu değişim ana taşıyıcısı, lokomotif ise bireysel aracılanmış dijital iletişim süreçlerinin temeli olan akıllı telefonlar, bilgisayarlar ve bu gibi cihazları bir araya getiren internet teknolojisidir. İnternetin kendisi bazen global ağ ya da sadece ağ olarak da kullanılmaktadır. Dolayısıyla internet şeklen kendisine bağlandığınızda sizi kendi ağının bir parçası yaparak +1 genişler ve sizi de diğer ağ üzerindikilerle bir araya getirir. Böylece ilişkisel anlamda bir ağ toplumu (Castells, 2013: 21) ortaya çıkar ve bu da yeni kurallar, yeni kurumlar, yeni kültür ve yeni birey demektir. Castells'in deyiimiyle ağ toplumu bireyi temel almaktadır. Yerleşik, egemen iktidar ilişkilerini hem yeni bireysel hem de kitlesel ilişkiler üretmek altüst eder. Bu bağlamda iletişim bireyin pek çok kişiyle aynı anda iletişim kurmasını sağlayarak kitlesel bir nitelik gösterirken aynı zaman iletişimi oluşturanlar tek tek bireylerden oluştuğu için aynı zamanda kişiseldir. Bütün bu dönüşen iletişim teknolojisi en başta kitle iletişim araçlarının birey ve toplum üzerindeki etkisini sarsmaktadır. Birey temelli, odağında bireyin olduğu, medyada yayılan iletişimin üreticisinin birey olduğu, kurumsal medya yapısının en başta ekonomi politik bağlamda olmayacak olduğu yeni bir iletişim şekli söz konusudur. Birey doğrudan kültürel, siyasal, ekonomik, toplumsal süreçlere kendisi olarak katılabilmekte, var olabilmekte, anlam üretimine daha dolaysız katkı sağlayabilmektedir. Toplumsal kurumlar, bağlar, gelenekler, kültür de değişmek, kendisini bu yeni duruma göre adapte etmek zorunda kalmaktadır.

Dijital iletişimin bireysel alana kadar inmesini sağlayan sosyal medya uygulamalarının üzerinden dolayımlanan yeni iletişim şeklimizin bir takım özellikleri geçen zamanda belirmiştir. Bunlar dijitallik, etkileşimlilik, hipermetinsellik, multimedya özellikleri ve kullanıcıların içerik üretiminin merkezinde olmasıdır (Binark, 2014: 16). Daha detaylı bir bakışla sosyal medya ile birlikte teknolojik aygıtlarla aracılanan bireysel iletişimin anlık, müşterek, mobil, etkileşimsel ve diyaloga dönük, amatör, yatay, öngörülemez, tepkisel,

gündelik, bireysel, melez, alternatif, kolektif, özgürlükçü, paylaşımcı nitelikler kazanmıştır (Şener, 2013: 6).

Dijital kültürün getirilerinden biri olan sosyal medya sayesinde aracılanan kişiler arası iletişim, insanların gündelik yaşamlarında fiziksel ve zamansal sınırlamalara takılmadan iletişim kurabilmelerinin yolunu açmıştır. Paylaşım ve etkileşime dayalı bu yeni iletişim biçimi insanların sosyalliklerini kendi şartları içerisinde arttırırken geleneksel sosyalleşme biçimlerini de erozyona uğratmaktadır. Bu bağlamda sosyal medya üzerinden gerçekleşen dijital sosyalleşmelerin zaman ve mekandan kopmuş yeni bir tür bireyselliği inşa ettiği, bunun da sosyalleşme manasında bir yanılsamayı getirdiği, bir sosyalleşmenin yaşanmayıp bireyin yalnızlaştığı değerlendirmeleri yapılmaktadır. Bu tartışmaları tetikleyen husus, kişilerin aracılanmış iletişim araçları üzerinden iletişim kurmaları, bu günümüzde sosyal medya üzerinden gerçekleşmektedir, bu türden bir iletişimin de tahmin edileceği üzere yüz yüze iletişimi giderek daraltmasıdır (Göker, 2015: 401).

Dijital kültürde, internet ve bilgisayar türevli mobil aygıtlar üzerinden gerçekleşen iletişim, kendi zamanının ruhunu yansıtan bir takım yönelimler göstermektedir. İletişim artık sadece anlaşmamızı sağlayacak yöntem olmanın dışına niceliksel niteliklere bürünmüştür. İletişimin sosyal medya fenomeni üzerinde somutlaşması ona verimliliği olan bir nesne gözüyle bakılmasına neden olmaktadır. İletişimin temeli olan mesaj artık bir üründür ve üretilebilir ve paylaşılabilir bir nitelikle donatılmıştır. Mesaj üretimi tasarlanabilir ve planlanabilir. Üretilen veya hazır hale getirilen mesaj ise diğerleri tarafından paylaşılarak tüketilen ve tüketilirken aynı zamanda başkalarının tüketimi için üretilmiş olan müşterek ve dönüşümlü bir süreç halinde imal edilmekte veya tüketilmektedir. Dijital iletişimin doğası gereği çok hızlı olması, hızlı akan bir nehre benzemesi nedeniyle verimliliği yüksek bir mesaj tasarlanmanın temeli onu basit tutmaktır. En fazla beğeni ve paylaşımı yakalamak isteyen mesaj basit, sade ve kısa olmak zorundadır. Basitlik ve sadelik hem mesajı tasarlayan hem de mesajı alacak olan hedef kitle açısından, çift yönlü bir öneme haizdir. Böylelikle iletişim mesajın söz konusu karaktere bürünebilme yeteneğine bağlı olarak verimliliği gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu anlamda 140 karakterle sınırlanmış bir Twitter'ın bugünün iletişim ortamında revaçta olması teknolojiye göre şekillenen iletişim alışkanlıklarının aktığı mecraı göstermesi bakımından oldukça manidardır (Göker, 2015: 403).

İletiler sadece yazılı olarak değil pek çok farklı biçimde hazırlanabilir ve gönderilebilir, sınırı insan aklı ve teknolojinin geldiği son nokta belirlemektedir. Bugün hala pek çok başta sosyal medya uygulamaları olmak üzere yazılımcılar, sosyal medyada kullanılabilecek içerik üzerinde kafa yormaktadır. Bu durum dijital kültürün iletişim olanaklarının multimedya ve

metinlerarası bir özellik göstermesine imkan vermekte, farklı içerikler dijital ortamın esnekliği sayesinde bir arada olurken kullanıcıların bunların üzerinde hızlıca geçiş yapmalarını sağlamaktadır. Görüntüden görüntüye, yazıdan yazıya veya yazıdan görüntüye hızlı geçişler yapmak kullanıcının tercihi kalmıştır.

Verimlilik kaygısı taşıyan iletişim aynı zamanda öngörülebilir bir iletişim olmak zorundadır çünkü verimliliği sağlamak adına bir takım stratejiler güdülür ve planlamalar yapılır. Verimli olmak zorunda olan işini şansa bırakan değil bir takım hesaplar yapılarak süreci işletilendir. Bu bakımdan sosyal medya merkezli iletişim hesaplanabilir bir nitelik taşır. Gönderilen mesajın karşı taraftan kabul edilmesi demek beğenilmesi, paylaşılması veya yorumda bulunulması demektir. Böylelikle hedeflenen kitlenin özelliklerine uygun mesaj tasarlanmış ve gönderilmiş olunur. Etkileşimde bulunma sahanlığı hayati derece önemli bir konudur. Takipçilerinizin sayısı artık itibar görmeniz için ön koşuldur. Takipçi sayısını arttırmak ise uygun mesajları tasarlamakla, beğeni kazanmakla, insanlarda iletişime yorum yapma isteği uyandırmak, paylaşımlarınızla yarattığınız ortama katılımda bulunma isteğiyle mümkündür. Twitter özelinde konuşacak olursak takip ettiğiniz kişi sayısı, takipçi sayınız, attığınız tweet sayısı, tweetlerinizin beğenilme ve retweet edilme sayısı, tweetlerinize cevap yazılma sayısı, tweetlerinizin ulaştığı kullanıcı sayısı, profilinizle ve tweetlerinizle etkileşimde bulunulma sayıları sizin kullanıcı olarak değerinizin niceliksel olarak ifadesidir.

Sosyal medya uygulamalarında ister metin ister video olsun, iletilerde süre ya da metin kısıtlaması söz konusu olabilmektedir. Twitter metin tabanlıdır ve karakter sınırlaması vardır, Instagram fotoğraf ve görüntü, Vine görüntü içeriklerinin yayınladığı platformlardır ve sınırlamaları vardır. Sınırlamalar kullanıcıları daha hesaplı davranmaya, bir birim mesajda maksimum içeriği sunmaya çalışmaktadırlar. Sınırlılığın aynı zamanda, “zaman akışı”nda hız anlamına geldiğini de akılda tutmak gerekmektedir. Kısa mesajlar, pek çok mesajın kurgulanmasını ve etkileşim sayısının çoğalmasını sağlamaktadır. Kullanıcılar ağlarda daha fazla vakit geçirmekte, sınırlı teknik altyapı olabildiğince fazla kullanıcı için açık ve geniş tutulabilmektedir. Bu durumda insanlar kısa mesajları almaya, yaymaya, üretmeye yatkın hale gelmekte, basitlik ve kolaylık adeta trend olmaktadır. Söz konusu trendin en bariz örneği ise Onedio tarzı haber sitelerinin ortaya çıkmasıdır. Ortalama bir insanın haber alma, bilgilenme açlığını karşılayan bu tür haberler siteleri gündemdeki olayları ya da insanların her zaman merak duyduğu konuları maddeler halinde sunarlar. Bu haber siteleri “15 maddede Türkiye’nin dış politikası” başlığında olduğu gibi bir durum ya da olayla ilgili bilgi verilmekte ancak bilginin kapsayıcı olmasını ve insanlarda olgun bir kanaati oluşturmasını sağlayamamaktadır. Köşe yazarları hemen her konuda parçalara ayırarak olayları analiz etme eğilimi göstermeye

başlamıştır. Köklü haber mecraları da internet ortamında söz konusu maddelere bölünmüş habercilik anlayışına yar açmaktadır. Ayrıca fotoğraflarla birlikte verilen kısa yazıların eşlik ettiği foto haberleri de söz konusu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. Medyanın rolü onun kamusal tartışmaya yaptığı katkıda saklıdır. Haber içerikleri doğru olduğu kadar tam da olmalıdır. Dijital iletişim araçlarının işleyişi bilincimizi bir defa şekillendirdikten sonra talep ettiği kısa ve basit içerik artık tıklanma kaygısı taşıyan dijital haber mecralarının çalışma prensiplerini belirlemektedir. Daha fazla görüntülenen, daha fazla tık alan, daha fazla paylaşılan habercilik ve bilgilenme çağı; daha basit, daha kısa, içeriğinden ve bağlamından daha fazla ödün vermiş bir mesaj ticareti olarak seyrini sürdürmektedir.

3.12 Dijital Kültürün Tipolojisi

Doğrusal düşünme becerisi kitapların dünyasında yetişenlerin becerisidir. Kitap kültürü elektroniğin gelişip yaygınlaşmasıyla darbe aldı ancak ayakta kalmaya devam etti. Elektroniğin devamı olarak da nitelendirilebilecek ancak tamamen kendi kuralları ve şartlarını oluşturan dijital kültür bambaşka bir düşünce şekli doğurdu. Günümüzde bu düşünce ve zihin yapısı 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren doğanlarda görülmektedir. Özellikle 1990’lardan itibaren bütün çocuklar bilgisayarla tanışmıştır. Okullarda ders olarak verilmiş, dersliklerde alt yapılar bilgisayarlı eğitim verilebilecek şekilde geliştirilmiştir. Bilgisayarla, akıllı telefonlarla, oyun konsollarıyla büyüyen gençler dünyayı bilgisayarı bilmeden tanıyanlara oranla bambaşka görmektedir, yorumlamaktadır. Z nesli olarak da tanımlanan grubun düşünme, yorumlama süreçlerinden doğan belirli özellikleri, tercihleri, davranış kalıpları kısacası bir tipografisi belirlemektedir.

Z nesli iletişim kanalı olarak interneti, iletişim aracı olarak bilgisayarları, akıllı telefonları ve bu aygıtlara bağlı diğer aparatları kullanarak büyüyen bir kuşaktır. Küreselleşmenin etkisi ve hakim teknolojinin de dili olduğundan İngilizceyi yaygın olarak kullanmaktadır. Hızlı okumak, hızlı erişmek, hızlı yemek, hızlı bağlanmak ön koşuldur. Z nesli çoğu zaman sesli harfleri kullanmaz, kelimeleri kısaltır, kitapla büyümüş neslin hassasiyeti olan imla ve yazım kurallarını bilerek ve isteyerek değiştirir. Z nesli “emojilerle” de anlaşılabilir, zamanla biriktirilmiş fotoğraflarla, videolarla, GIF’lerle veya linkler de derdini anlatabilir. Bir kaç kelimedenden oluşan bir sloganla popüler bir olaya ya da kişiye atıfta bulunarak ruh halini veya bir konuya ilişkin değerlendirmesini ifade edebilir (Karahisar, 2013: 71).

Dijital kültür internet bağlantısı üzerinden içeriğin yayılmasıyla olduğundan söz konusu tipolojinin oluşmasında internetin global özelliği belirleyici olmuştur. Fiziksel dünyanın sınırları, duvarlarını ortadan kaldıran internet geleneksel kültürden kopardığı cemaat

üyesini kendi başına bir birey olarak konumlandırmaktadır. Brezilyalı bir genç ile Japon bir genç ortak konular üzerinde ilgi sahibi olabilmektedir. Avrupalı bir gencin hazırladığı güncel küresel olaylara dair esprili bir görsele Afrikalı genç de gülebilmektedir. Ortak kaygılar ve umutların da internet ortamında oluştuğu, insanların bu alanlarda iş birliği yaptığı, bazı konularda tepki gösterirken bazı konularda destek verdikleri olmaktadır. Dijital kültür kendi cemaatini gerçekte oldukları mekandan kopararak kendi mekanında toplamaktadır. Dijital cemaatin üyelerinde mekandaşlık olgusu üzerinden ilişki vardır.

Dijital kültür daha geniş çerçevede postmodern kültürün içinde yer alır. Postmodern olan ise akıl ile eylemin bağının yok olduğu bir kültür düzlemidir. Dijital kültürde bireyler geleneklerden, alışkanlıklardan kopuk oldukları için toplum için geçerli saiklerle bir eylemi değerlendirmezler. Dijital kültürde bağlam oluşması çok zayıftır ve bireyler bağlamdan kaçındıklarından gelenek ve toplumsal diğer normlardan da uzaktadırlar. “Fiilin kendisi sırf eylem olarak anlam kazanmaktadır (Yıldız, 2013: 100).”

Geleneksel medyanın daha çok okumaya yönelik tarzına karşılık dijital medyanın görselliği ön plana alan tarzı birey üzerinde de etkisini göstermektedir. Okuma alışkanlığı kaybolan ve daha çok “bakan” bir dijital kültürün bireyi okumanın getirisi olan rasyonel aklı, muhakeme yetesini kaybettiği gibi edebi duyarlılıklarını da kaybetti. Ortaya çıkan yeni birey tipolojisi aklını kullanmaktan çok duygularıyla hareket eden, duygularını koordine ederek yaşayan bir bireydir. Akışın son derece hızlı olduğu, durup düşünmenin ve anlamaya çalışmanın imkansız olduğu dijital nehirde hissederek karar verilmektedir. Zaten bilginin bir bütünün parçası olarak, bütünlü ilişkili olarak sunulmadığı, kopuk bilginin aktığı nehirde bir bütün oluşturmaya çalışmak da sonuçsuz bir çaba olarak kalacaktı. Duygularla düşünüp anlamadan hissiyat oluşturmak, herkesten hızlı, tatmin odaklı, cevap aramak yerine reaksiyon vermek üzerine davranış seti dijital bireyin beliren özelliklerindendir.

3.13 Dijital Kültürün Sinaptik Biçimi

Medya insanların düşüncelerinin ham maddesi olan anlamları barındıran sesleri, görüntüleri, imajları, yazıları, grafikleri iletmekle kalmaz, düşünce süreçlerini de etkilemektedir. Her medyanın kendisine has bir aktarım tarzı olduğu gibi internetin de vardır. İnternet bağlandığınız andan itibaren içinde her türlü bilginin, bilgi parçacığının, yorumun, görüntünün, imajın, rakamın birbiriyle ilişkili veya ilişkisiz biçimde aktığı, bizlerinse üzerinde sörf yapmaya çalıştığı debisi yüksek bir nehre benzemektedir. Anlık ve hızlı biçimde bize ulaşarak ekranda belirlemekte veri beynimizin çalışma prensiplerini belirlemektedir. Anlık ve derinliği olmayan, şimşek parlaması gibi gözümüzü alıp sonra yok olarak bizi rahatsız

etmeyerek, dikkati ve konsantrasyonu da aynı şekilde parçalayarak artık uzun soluklu okumalar ve odaklanmalar yapamayacağımız şekilde etkilemektedir. Belli bir zaman sonra düşünme şeklimiz de değişmekte ve zihnimiz kitap okumaktansa internet üzerinden gelen veriyi arzulamaya başlamaktadır (Karp, 2008).

Artık insanlar bir kaç paragraf okuduktan sonra yorulan ve sonrasında metinden kopan bir zihinsel yapıya sahipler. On yıl önce kendilerini iyi birer kitap okuyucusu olarak tanımlayan insanlar artık kitap okuma eylemini demode bulabilmektedirler. Oturdıkları yerden pek çok sayıda ve türde kaynağa erişim sağlama imkanı artık bizler için bilgi edinme anlamında rakipsiz bir eylemdir. Google girip istenilen bilgiye çabucak erişmek, enformasyonu “toplamak” kitaplar arasında boğulmaktan kesinlikle daha az zahmetlidir. Daha az zahmetli eylem zamanla kendisine has düşünsel ve bilişsel yapıyı da kurmaya başlamaktadır. İyi bir Google kullanıcısı olmak artık kitap kurdu olmanın yeni güncellenmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır (Carr, 2012: 21)

Gutenberg’in matbaayı icat etmesiyle dönüşüme uğrayan düşünme ve akletme biçimimiz doğrusal bir niteliğe bürünerek bilimin, sanatın ve kültür hayatının merkezinde kurulmuştur. Doğrusal akıl “Rönesans’ın hayalci aklı, Aydınlanma’nın rasyonel aklı, Sanayi Devrimi’nin icatçı aklı ve hatta modernizmin yıkıcı aklı şekline girebilmiştir”. Çünkü doğrusal akıl söz konusu biçimleri içerisinde barındırabilecek kadar geniş ve çok yönlü veya esnektir. Ancak artık McLuhan’ın radyo ile başlayan ve televizyonla devam eden elektrik temelli elektronik merkezli bir iletişim modelinin alışkanlıklarımızı ve düşünme biçimimizi etkileyeceğini söylediği zamanda yeterince yol aldık. Bir düşünme biçiminden diğerine doğru geçiş yapmaya karar verdik ve geçişimizi gerçekleştiriyoruz. Matbaa ve kitap temelli doğrusal aklımızı dijital kültürün bize getirdi dijital akılla değiştiriyoruz. “Sakin, odaklanmış, dikkati dağılmayan, doğrusal akıl; kısa, kesintili, çoğu zaman kesişen patlamalarla parça parça bilgi almak isteyen ve sanki buna ihtiyacı olan yeni bir tür akıl tarafından kenara itildi (Carr, 2012: 23)”. Dijital kültürün insanı için artık daha hızlı daha iyi anlamına geliyor ve internette dolaşırken elde topladığımız bilgi parçaları tarafından sarhoş edilmekteyiz ancak olduğumuz şeyden dönüştüğümüz şeye doğru bir bakış, bir iç görü gerçekleştiremiyoruz.

Bir kitap hazırlanırken ilk önce uzun süreli bir araştırma aşaması söz konusudur. En başta kitabınızın taslağını çıkarılır, bölümler ve başlıkları belirlenir, araştırma ve okumaları kitabınızın içeriğine göre yapıp ve içerik oluşturmaya başlanır. Yayıncı onayladıktan sonra müsvedde halindeki kitapta kullanılan bilgiler kontrol edilip yanlışlar düzeltilir. Son kez okuma konusunda güvenilen ve dikkatli arkadaşlara okuttuktan sonra yayıncıya nihai halini gönderilir. Kitabınızın basılı halini elinize almanız iyi ihtimalle aylar sürecektir. Ancak blog yazmak için

gerekli olan şey bir bilgisayar ve ağ bağlantısıdır. Elle yazma zahmetine katlanmanız ve hızlıca aklına gelen düşünceler parmaklarınızdan klavyeye ve ekrana akar. Yazdıklarınızı okuma zahmetine katlanmazsanız gönder butonuna basarak yayınlatabilirsiniz. Artık global bir erişim imkanı ile yazınızı yayınladınız. Buna karşın dijital ortamlarda okuma yapmak da farklı, şimdi sahip olduğumuzdan başka zihinsel alışkanlıklar kazanmamıza neden oluyor. Durmak bilmeyen bir veri akışı, bir bağlantıyı açtığınıza karşınıza çıkan başka onlarca seçenek arasından kendi yolunuzu seçerek ilerliyorsunuz. Çizgisel olmayan, parçalı ve yatay bir okuma deneyimi zihnimizi ele geçiriyor. Zamanla farketmeksizin artık bu türden bilgiyi arzulamaya başlıyoruz ve gerçeklik söz konusu bilgi yapısının getirdiği bir mimari ile kurulmaya başlanıyor (Carr, 2012: 29).

İnsan beyninde bulunan sinir hücreleri olan nöronların merkezinde çekirdekleri vardır ve diğer nöronlardan aksonlar ve dendritler denilen bağlar üzerinden elektriksel uyarı alırlar veya onlara gönderirler. Bir nöron aktifleşerek başka bir nöronla bağ kurmak istediğinde merkezinden gelen elektriksel enerji hücrenin aksonunun ucuna akar ve burada nörotaşıyıcı adı verilen kimyasal salgılamasını sağlar. Nörotaşıyıcılar, bir nöronu başka bir nörona bağlayan köprü vazifesi gören sinapslar üzerinden taşınır ve elektriksel akım diğer nöronun dendritine ulaştırarak bağ kurulmuş olur. Nöronlar sinapslar üzerinden birbirleriyle bağ kurarak karmaşık bir beyin yapısını oluştururlar. Düşüncelerimiz, anılarımız ve duygularımız nöronların sinapslar üzerinden kurduğu elektrokimyasal iletişim neticesinde oluşur (Carr, 2012: 34). Kafatasımızda yaklaşık 100 milyar nöron bulunmaktadır ve her bir nöron ortalama bin sinaptik bağlantı kurarken bu sayı bazı nöronlarda 100 bin bağlantıya kadar çıkmaktadır. Bununla birlikte insanlar uzunca zaman insan beyninin değişmeyen bir yapıya sahip olduğu inancına sahipti. Çocukluk ve ergenlik sürecinde beyinde çalışma mekanizması oluşmakta ve bir daha değişmemekte, zamanla yaşlanarak erozyona uğradığına bunun da beyin yaşadığı yegane değişim olduğunu düşünülmekteydi. Ancak daha sonra yapılan araştırmalarda insan beyninin sürekli bir yenilenme ve uyum sağlama sürecinde olduğunu ortaya koydu. Nöronların kullanımla gelişebileceği, büyüyebileceği ve kullanılmaması durumunda yok olabileceğine dair bulgular ortaya konuldu (Carr, 2012: 35).

İnsan beyninin olağanüstü esneklikte olduğu, diğer fiziksel bileşikler gibi dışsal güçler ve içsel gerilimler yaşayarak her an daha önce olduğundan daha farklı bir yapıya bürünebileceği konuşulmaya başlandı. İnsan deneyimin beyin üzerindeki etkisi suyun karada hareketine benzemektedir.

“Akan su kendisine kendisine bir kanal oluşturur. Şu kanaldan aktıkça kanal derinleşir ve genişler. Daha sonra tekrar aktığında önceden açılan yolu takip eder. Aynı şekilde dışsal nesnelerin iz düşümleri sinir

sistemi içinde kendileri için gittikçe daha uygun yollar oluştururlar ve bu hayati yollar belirli bir süreliğine kesintiye uğramış olsa bile benzer dışsal uyarılar altında tekrar ortaya çıkar” (Carr, 2012: 36).

Beyin üzerine yapılan araştırmalarda beyin belli bir bölgesinden hasar aldığında ilk olarak hasar alan bölgenin vücudun kontrol ettiği kısmında his kaybı yaşanmakta ve kontrol kaybı gerçekleşmekteydi. Hasarın oluşmasını takip eden zamanda sinyaller net olmamakla birlikte ortaya çıkmakta beyin tarafından algılanmaktaydı. Beynin belli bir noktası sol el parmaklarını kontrol ederken hasar aldıktan sonra hissizleşme yaşanmaktaydı. İlerleyen zamanda parmaklara dokunulduğunda avuç içine dokunuluyormuş gibi hissedilebilmekteydi ve zamanla beynin avuç içini kontrol eden kısmı genişleyerek parmakların kontrolünü de doğru biçimde sağlamaya başlıyordu. Bu durum beynin aslında ne kadar esnek bir yapıya sahip olduğunu ve sürekli kendisini yenilenen duruma göre yapılandırıldığını göstermekteydi (Schwartz ve Begley, 2002: 175). Daha sonra yapılan araştırmalarda beynin sinirsel şekillendirilebilirliğinin sadece dokunma duyumsaması ile sınırlı olmadığını aynı zamanda görme, duyma, tatma, etkilenme, öğrenme, düşünme ve algılama becerilerimiz de değişime geçirmekteydi. Kısacası yetişkin beyni sinirsel yeniden şekillendirilebilir özellik taşıymaktaydı ve yaş ilerledikçe azalsa da ortadan kalkmazdı. Sürekli yeni hücreler oluşturularak ihtiyaç duydukça kendisini yeniden programlamakta, işleyişini değiştirmekteydi (Carr, 2012: 42).

Sinir sistemimiz yaşamımız boyunca aldığı bütün etkileri, tüm yaşamsal tecrübeyi girdiye dönüştürerek şekillenmektedir. Deneyimler duysal girdilere dönüşmek suretiyle beyinde sinapslar üzerinden işlenmektedir. Sinir sisteminin en önemli özelliği kendi genetik kodunun oluşturduğu sınırlamaları aşarak çevresel baskılara ve fizyolojik değişimlere uyum sağlayabilme yeteneğidir. İnsan beyni yaşamını boyunca çevresel şartlara uyum sağlayabilen ve bazen de bu şartlara direnmek için tasarlanmış yapılardır (Leone ve Amedi, 2005: 28). Düşünme biçimimiz, algılama şeklimiz tamamen doğuştan gelen özelliklerimiz olmadığı gibi tamamen öğrenilerek de yaptığımız şeyler değildir. Yaşam tarzlarımızla, kullandığımız nesnelerle, beslenmemizle, yaşadığımız çevrenin fiziksel koşullarıyla şekillenmektedir. Bu güne kadar yapılan araştırmalarda vücutlarının belirli bölgelerini diğer insanlara oranla daha fazla kullanan kimselerde, örneğin parmaklarını daha fazla kullanmasını gerektiren bir müzik aleti çalan müzisyende, parmaklarını kontrol eden beyin korteksinin daha gelişmiş olduğu gözlenmiştir. Yine benzer gözlemler hayvan üzerinde yapılan deneylerde de yapılmıştır. Yemeğe ulaşmak için bir düzenek ya da bir alet kullanmak zorunda bırakılan hayvanların beyinlerinde diğerlerine oranla genişleme gözlenmiştir. Sinir sisteminde gerçekleşen değişim yalnızca fiziksel hareketlerin sonucu değil, bilişsel hareketlerin de bir sonucu olarak gözlemlenmektedir. Londra’da yapılmış bir araştırmada taksi şoförlerinin, insan beyinde yer alan yer yön duygularının bağlı olduğu bölümün diğer insanlara oranla daha büyük,

genişlemiş olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca taksicilerin meslekte geçirmiş olduğu süreye bağlı olarak beyindeki söz konusu kesim büyümekteydi (Carr, 2012: 49).

Sinir sistemi yeniden adapte edilebilir bir yapıdır ancak her zaman iyi sonuçlara yönelmeyebilir ve son derece işe yarar olan esnekliğin bazı sonuçları can sıkıcı olabilir. Sinapslar hücreler arasında bir kere kurulduktan sonra, tıpkı suyun bir defa akıp yolunu oluşturması ve sonraki akan suyun aynı yolu takip ederek bir su yatağı oluşturması gibi, davranış tekrar etmeye, sinapslar kendilerini kuran davranışın tekrar etmesini istemeye başlar. Fiziksel ya da zihinsel olarak tekrar eden davranış sinapsları büyütür ve kuvvetlendirir. Böylelikle esneklik olarak gördüğümüz özellik bir sonraki aşamada bizleri sınırlayan duvarlara dönüşebilir. Sinir sistemimizde esnekliğin veya yeniden şekillendirilebilirliğin bir başka sakıncalı sonucu da depresyon veya obsesif-kompulsif gibi bozuklukları da kalıcı hale getirebilir. Bu şekilde aklın kendi kendisini hasta etmesi durumu bile söz konusu olabilmektedir (Doidge, 2007: 317).

Bizler fiziksel ya da zihinsel davranışlarımızla beynimizde mevcut olandan daha güçlü devreler oluşturabilmekteyiz. Kullanılmayan devreler zamanla çözülerek kaybolmaktadır. Bu da demek oluyor ki bazı zihinsel özelliklerimizi kullanmazsak onları zamanla kaybetmekteyiz. Dahası kullanılmayan alan sıklıkla kullanılan diğer alanların genişlemesi sonucu, fayda sağlayan bir davranışın görece faydası az veya zararlı bir davranış tarafından örtülmesi söz konusudur. Bu duruma nöroplasti biliminin deyimiyle “meşgul olanların hayatta kalması” denmektedir. İnsanın zihinsel dünyası davranışlarının ve alışkanlıklarının bir sonucudur. Davranışların olası sonuçlarının zihinde bıraktığı izlerin üzerinden defalarca geçerek alışkanlıklara dönüşmesi söz konusudur. Alışkanlık ne kadar uzun süreli ve tekrar edilmiş olursa geri dönüşü de o kadar güçleşmektedir (Schwartz ve Begley, 2002: 201).

İnsanlığın bilişsel serüveninde etkide bulunan sadece yazı teknolojisi değildir. Paranın icadı, haritanın kullanılmaya başlanması veya saatin yaygınlaşması da insanlık tarihinde çıplak gözle görülemeyen ve öngörülemeyen etkiler yarattılar. Örneğin insanlık saatin icat edilmesine kadar zamanı döngüsel bir bağlamın içine oturtarak idrak etmekteydiler ve bu durum kuşkusuz güneşin ve yıldızların gözlemlenebilir bir döngüsellikte hareket etmesindendi. Ayrıca bir direk ve onun etrafında dönen gölgenin zamanın hesaplama teknolojisi olarak kullanılması da söz konusu döngüsel zaman algısını sağlamlaştırıyordu. Kum saati de yine aynı döngüsellikle zamanı ölçen bir başka aletti. İnsanların zamanın hassas ayarıyla uzun bir zaman ilgilenmediler ve hayat dingin bir rejimde aktı. Zamanın öne çıkan ruhu niceliksel değil niteliksel özellik arz ediyordu. Ancak Ortaçağ’da kilisede yaşayan din adamları kendilerinin günde en az yedi defa ibadet etmeleri gerektiği kanaatine vardılar ve bunun için gün içinde hassas ibadet saatleri

belirlediler. Bunun uygulanması ihtiyacı saatin icadını doğurdu. Ortaçağ'ın koşulları göze alındığında kültürün başlıca üretim ve yayılma merkezinin kilise olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda saatin kullanımı Avrupa'da ilk önce krallar ve soylular, Aydınlanma ile birlikte ve özellikle şehirleşmeyi tetikleyen Sanayi Devrimiyle birlikte halk arasında yayıldı. “Ziller işe başlama saatini, yemek yeme zamanını, mesai bitişini, kapıların kapanmasını, çarşının pazarın kapanmasını, acil durumları, içki servisinin bitişini ve sokak süpürme zamanlarını kasaba ve şehre göre değişen olağan üstü derece çeşitli sesleriyle duyurmaya başladılar (Landes, 2000: 76).” Saatler giderek daha doğru göstermeye, şehirlerde yaygınlaşmaya ve şehirlerin mimarisinde önemli yer tutmaya başlarken diğer taraftan da kişiselleşerek ceplere girecek kadar küçüldü. Böylelikle bilişsel başka bir dönüşümü de başlatmış oldular. Saat zamanı eşit parçalara bölerler ve aynı birimlerin bir araya gelerek çalışması sonucu ortaya daha geniş çapta, parçaların toplamından daha kapsamlı bir bütünün adıdır. Bu teknoloji insanların zihinsel kodlarını bütünlüğü oluşturan parçaları görebilecekleri biçimde değiştirdi. Saat insanları maddi gerçekliğin altında yatan soyut düzeni aramaya ve anlamaya yöneltti. Saat “matematiksel olarak ölçülebilen dizinlerin bağımsız dünyasına olan inancı anlamaya olanak sağlıyor (Carr, 2012: 62).”

İcat edilen bir teknolojinin ne tür sorunlar doğuracağı icadı gerçekleştirenler tarafından geniş kapsamlı olarak düşünülemez. Netice icat çok geniş ve kontrol edilmesi imkansız bir coğrafyaya ve söz konusu icadın temas etmesiyle ne şekilde sonuçların çıkacağı öngörülemeyecek kadar farklı kültüre ulaşacaktır. Teknolojiyi kullananlar da olası sonuçların tamamıyla ilgilenmezler. Ele alınan teknolojinin yeniliğinin getirdiği heyecan, günlük kullanımda sağlayacağı fayda ve vereceği tasarruf imkanı, kazanımlar onu kullanmak için yeterlidir. Söz konusu deterministik düzeyde olduğu iddia edilen değişimlerin kendileri de zaten bir insan ömründe gözlenebilecek ve olası sonuçlarıyla karşılaşılabilecek sonuçlar değildir. Teknolojilerin kendilerini görebiliyoruz ve üzerinde konuşabiliyoruz ancak insan beyni üzerindeki etkilerini geçmişe dönük olarak gözlemleyemiyoruz.

“Temel insan beyninin şeklinin son kırk bin yıldır pek değişmediğini biliyoruz. Ama insanoğlunun düşünme ve harekete geçme yollarının bu binlerce yıl boyunca tanınmayacak biçimde değiştiğinden de haberdarız. H. G. Wells'in 1938 tarihli World Brain (Dünya Beyni) adlı eserinde insanoğluna ilişkin şu gözleme yer veriliyor: ‘İnsanın sosyal yaşamı alışkanlıkları tamamen değişti, hatta tekrar tersine dönüp, yine değişmekteyse de, kalıtsallığın geç Taş devrinden bu yana çok az değiştiği görülmektedir (Wells, 1938: vii).’ Nöroplastiye ilişkin yeni bilgilerimiz, işte bu muammayı çözmemize yardım ediyor. Zihin ile davranış arasındaki demir parmaklık genetik kodumuzla oluşturulur; yol geniştir ve biz direksiyon başında oturmaktayızdır. Ne yaptığımız ve nasıl yaptığımız (an be an, gün be gün, bilinçli ya da bilinçsiz olarak) sinapslardaki kimyasal akışını ve dolayısıyla beynimizi değiştirmektedir. Ve gösterdiğimiz örnekler, onları gönderdiğimiz okullar ve kullandığımız medya vasıtasıyla düşünce alışkanlıklarımızı

çocuklarımıza aktardığımızda, beyin yapımızdaki değişiklikleri de onlara aktarmış oluyoruz (Carr, 2012: 68).”

Ekranı aynı anda birden fazla türde medya içeriği, yanım sönen uyarılar, reklamlar, linkler, videolar, GIF ve daha sürekli yenilenen türde içerik bulunmaktadır. Çoğu zaman normal bir haber sitesinde habere erişmek için reklamın geçmesini beklemeniz, ardından çıkan ilave bir kaç ekranı da kapatmanız gerekmektedir. Sağlı sollu reklamlar, pencereler, uyarılar, ekran imlecinin üzerinden gelmesiyle yerinizden zıplamanıza neden olan sesler, varlık sebebi olan habere baktığınız ekranın onda biri kadar bir alanda yer veren haber sitelerinde yaptığımız işlem bilgi almaktan daha çok selden kütük kapmaya benzemektedir. “Son dakika”, “şok, şok, şok” ya da “flash, flash, flash” uyarı ile haber okumak artık heyecanlı bir spor olma yolunda ilerlemektedir.

Aynı cihazdan hem görüntü, hem ses, kitap, haber, film, haberleşme olanaklarını sağlıyor olmamız donanım olarak özellikle basılı medyalarla mesafemizi sonsuza kadar açacakmış gibi görünmektedir. Sadece çok farklı türde medyaya değil aynı zamanda sonsuz bir içeriğe de aynı anda erişme durumu söz konusudur. Çok sayıda medya ve sonsuz miktarda içeriğe rağmen aradığımız bilgiye anında ulaşma imkanımız ise dijitalleşmenin getirdiği bir başka cazip noktadır. Bu noktada belki de geleneksel diyebileceğimiz basılı medyaların, özellikle de basılı haber medyalarının internetteki haberciliğe öykünme içinde olduklarını gözlemlemek mümkündür. Gerek tasarımlar, gerekse haber içerikleri internet sonrası ortaya çıkan dijital medya kültüründen etkilenmiş durumdadır. Haberler artık daha fazla maddeler halinde sıralanarak, içerik parçalara ayrılıp küçük lokmalara dönüştürülerek hazırlanmaktadır. Olayları derinlemesine ele alan geniş metinler, uzun paragraflar giderek ortadan kalkmaktadır (Carr, 2012: 120).

Kariyerinin tamamını eğitim psikolojisi üzerine çalışarak geçiren Avustralyalı John Sweller’a göre beynimiz iki farklı hafızayı içermektedir: Kısa süreli ve uzun süreli hafıza. Aynı şekilde Nobel ödüllü iktisatçı Daniel Kahneman (2016) da insanın bilişsel süreçlerini açıklarken “hızlı ve yavaş düşünme” olarak ikili bir yapı ortaya koyarak Sweller’a çok çok yakın bir model öne sürer. Sweller’a (1999: 6) göre günlük hayatta rutin olarak yapıp ettiklerimiz ve bunlara dair duygu ve düşüncelerimiz kısa süreli hafızaya kaydedilir. Derinlemesine öğrenme gerektiren zihinsel süreçler ise uzun süreli hafızaya yazılır ve orada birkaç günden ömrümüzün sonuna kadar sürecek çeşitli sürelerde silinmeden kalabilir. Kısa süreli hafızaya gelen bilgiler eğer rutinin dışında değilse, yani tabiri caizse özel bir durum yoksa uzun süreli bellek çalıştırılmaz. Karşılaşılan farklı durumlarda uzun süreli bellek çalışmaya başlar ve anı, durumu, olayı onlara eşlik eden duygularla birlikte kaydeder. Kısa süreli hafıza her an çalışır ama uzun süreli hafıza sürekli çalışmaz. Çünkü insan beyni, beden hiç hareket etmediğinde insanın

yaşamayı için gerekli enerjinin dörtte birini yalnız başına harcar. Beynin büyüklüğünün insan vücudunun geriye kalanına oranına baktığımızda harcadığı enerji muazzamdır. Bu durumda beyin çok fazla çalışmak istememesini vücudun bir enerji tasarrufu önlemi olarak görmek yerindedir. Sıradan bilgiyi kendisine yük etmeyen bilinç bu türden bilgiler için kısa süreli hafızayı çalıştırmakta, uzun süreli hafıza ise hayati konularda devreye girmekte ve evrimsel olarak da uzun süre çalışması beklenmemektedir. Bu durumda işlenen ve kalıcı olması beklenen bilginin evrimsel geçmişimiz göz önüne alındığında çok hızlı olmaması, aynı anda ve büyük miktarda bilincimize boca edilmemesi gerekmektedir. Ancak özellikle dijitalleşen medya ile birlikte bilincimizin üzerine artık tarihin imbiğinden akmasını beklediğimiz enformasyon yatağından taşarak sele dönüşmüş bir nehir gibi bizi boğarken, uzun süreli hafızamız bilgiyi işleme konusunda yetersiz kalmaktadır. Hafızamıza yazdığımız bilgi bu açıdan da bütünlük göstermesi imkansızdır. Uzun süreli hafızamızın büyük çoğunluğunun bilinçaltında olduğunu ve kesik, kopuk, süreksiz bilgi parçaları tarafından istila edildiğini varsaydığımızda, bilinç üstüne çıkan sonucun dijital kültürün öncesinde doğup yetişenler için tedirginlik vermesi doğaldır. Özellikle kitap merkezli ve doğrusal bir düşünce sistemine alışkın olan, tutarlılık ve bütünlük arayan insanların yeni bir dünyanın kurulmakta olduğunu, bu dünyaya rengini veren temel dinamiklerden birisinin de dijitalleşen iletişim araçları olduğunu kabul edeceklerdir.

Sweller’a göre kısa süreli hafızanın üzerindeki aşırı yük önemli bilgiyle önemsiz olanın ayırt edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu aşırı yükün kaynağı gereksiz problem çözme ve dikkat dağıtan etmenlerin çokluğudur. Dijital iletişim araçlarını kullanan insanlar bu iki unsura fazlaca maruz kalmaktadır. Bilgi parçalı, kesik ve eksik, uyarılar ise devamlı ve farklı duyumsallıktadır. İnsan beyni yeni duruma sahip olduğu esneklik sayesinde uyum gösterdiğinde ise derinlemesine düşünme yeteneğini tamamen kaybedecektir (Sweller, 1999: 22). Bir şeyi kavramak için okuma yapmak, çıkarımlar yapmayı, daha önceki öğrendiklerimizle o anda karşılaştığımız bilgilerin uyumluluğunu gözetmeyi, kavramlar arasında ilişki kurmayı, fikirleri sentezlemeyi ve özümsemeyi gerektirir. Dijital medya aşırı bilgi yüküyle bu süreçleri ve alışkanlık erozyona uğratarak kendi sinaptik yapısını ve bilişsel süreçlerini inşa eder.

İnternette gezinmek, zihnin yoğun ve çoklu görev yapmasını gerekli kılmakta, bizi buna yapmaya zorlamaktadır. Kısa süreli belleğimizi zorlar ve beynimizi birşeyden başka birşeye geçişe, sürekli kararlar vermeye, dikkati kesik biçimde kullanmaya alıştırmaktadır. Dikkat bir defa odaklanıp devam ettiğimizde değil, kesilip tekrar odaklandığımızda daha fazla bilişsel bir yük yüklenmiş olmaktadır. “Beyin hedeflerini değiştirmek, yeni görev için gerekli kuralları anımsamak ve önceki, hala canlı aktiviteden arta kalan kognitif müdahaleleri önlemek için zamana ihtiyaç duyar (Jackson, 2008: 79).” “Beynimize yüklediğimiz bir görevden diğerine

geçiş geçmenin bile biliş yükümüze önemli eklemeler yapabileceğini, düşüncemize ket vurabileceğini ve önemli bilgileri atlama veya yanlış yorumlama olasılığını arttıracığını göstermiştir (Carr, 2012: 166).”

Amerikan Ulusal Nörolojik Bozukluklar ve Felç Enstitüsü’nde kognitif nörobilim bölüm başkanı olan Jordan Gofman çoklu görev yapmanın beynimiz üzerindeki olası etkileri üzerine çalışmalar yapıyor. Gofman çoklu işlem yapmanın beynimizi bir noktadan başka birine odaklama konusunda daha başarılı geçişler yapan bir alışkanlığa taşıdığını söylemektedir. Beynimiz artık daha çevik, konsantrasyon alışkanlığımız daha mobil ama derin ve yaratıcı düşünme becerilerimizin daha zayıf olduğunun altını çizmektedir. Ne kadar çoklu görev yaparsak hedef odaklı çalışmalarımız o kadar azalacaktır. Sorunun kaynağına inmek çoğu zaman çaba ve zaman ister ve bu şekilde yaratıcı düşüncüyü üretebilir, sorun çözebilirsiniz. Gofman dijital iletişim araçlarıyla gelen zihinsel çalışma yöntemleri neticesinde gelecekte yenilikçi fikirlerin çok az ortaya çıkacağını, insanların geleneksel olanı taklitle yetineceklerini öngörüyor. Zamanla çoklu görev yapma konusunda insan beyni giderek ustalaşacak ve bir takım olumsuzlukları giderecektir ancak dikkati bir noktadan diğerine odaklama alışkanlığının beynimizi ele geçirmesi neticesinde ustalıklarımız yüzeyselleşecektir (akt: Tapscott, 2009: 109).

İnsan beyni bir defa şekillendikten sonra mevcut şekillenme üzerinden alışkanlıklar edinir ve beynimiz kendisine şeklini kazandıran alışkanlığı bizden giderek daha güçlü biçimde talep etmektedir. Ekranı tarama ve göz atma sinirlerinin gelişip uzun okuma ve konsantrasyonun devamlılığını sağlayan sinapsların zayıfladığını düşünebiliriz. Bu durumun dikkatin kesilip yeniden odaklanma davranışı olarak ortaya çıktığını düşünecek olursak olası sonuçlar hakkında daha dikkatli düşünmemiz gerekecektir. Yapılan araştırmalarda söz konusu durumun bulgularına rastlanmaktadır. Çoklu görevleri yoğun olarak kullananlarla çok az kullananların karşılaştırıldığı araştırmalarda, çoklu görevi yoğun olarak kullananların dikkatlerinin daha kolay dağıldığı ve kısa süreli hafızaları üzerindeki kontrollerinin gevşek olduğu görüldü. Çoklu görevleri daha az yapanlar ise dikkatleri konusunda daha istikrarlıydı. İşlerinin dışındaki uyaranlara karşı ilgileri çok daha düşük düzeyde izlenmekteydi (Carr, 2012: 176).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAZILI KÜLTÜR/DİJİTAL KÜLTÜR KARŞILAŞTIRMASI BAĞLAMINDA ANSİKLOPEDİLER İLE İNTERNET SÖZLÜKLERİNİN SÖYLEM ANALİZİ

4.1 Araştırmanın Bağlamsal Özellikleri

Tezin araştırma kısmında yazılı kültürün ürünü olan ansiklopediler ile dijital kültürün ürünü olan katılımcı internet sözlüklerindeki içerik karşılaştırılmıştır. Tezin literatür bölümünde ortaya konmaya çalışıldığı gibi her iki kültür doğaları farklı iletişim ortamlarına sahiptir. Her iki kültürün de içeriği farklı biçimlerde oluşturmaları bu kültürlerde yetişen insanların düşünme biçimlerini etkileyecektir. Basılı kültürün durağan, kapsamlı, tutarlı, tarih bilinci yüksek, geçmişten şimdiye çizgisel olarak uzanan bir yapısı vardır. Basılı kültürde ortaya konulan içerik kaynaklarla, araştırmalarla, maddi delillerle desteklenirler. Basılı kültür bilimselliğin doğduğu ve bilimsellikten etkilenen bir anlayışla kendisini inşa etmiştir. Ancak basılı kültür diğer taraftan esnek değildir, yavaş değişir, kurallıdır. Yazılı kültürde sunulan içeriği okuyucular değiştirip istedikleri gibi sunamazlar. Dijital kültür ise son derece esnek bir yapıya sahiptir. Kullanıcılar bilgisayar teknolojisinin imkanlarıyla bütün içeriği kendi arzu ettikleri yönde ve biçimde değiştirebilmektedir. Dijital kültürde kişisel deneyimlerin ön plana çıktığını, zaman algısının silikleştiğini gözlemlemekteyiz. Dijital kültür maddi ve soğuk gerçekliklerin değil sıcak duyguların ve kişisel kanaatlerin ortamıdır.

Söz konusu farklılıkların gözleneceği yer kuşkusuz içeriklerdir ve bu amaçla hem dijital kültür ürünü olan Ekşi Sözlük'te hem de yazılı kültürün ürünü olan Ana Britannica ansiklopedisinde aynı başlıklar içinde yer alan içerikler karşılaştırılmıştır. On adet başlık konu edilmiş, bu başlıkların birebir karşılıkların her iki mecra da olmasına dikkat edilmiştir. Medyalar farklı olduğundan başlığın içeriği, yansıtılan anlam, anlamın inşa edilmesi, okunma biçimleri de farklı olacaktır. İçerikler söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Medyaların farklı olan doğaları içeriklerin de farklı biçimlerde inşa edilmesini, kurgulanmasını beraberinde getirecektir. Söylem analizi ile karşılaştırılan başlıklar irdelenerek mecralarda aynı kavramın inşa edilmiş süreçlerinde nelerin benzeştiğini, nelerin farklılaştığını ortaya konulması amaçlanmıştır. Söz gelimi basılı kültür bilgi vermeye tanımlama ile başlamakta, tanımlamayı destekleyecek bilgiler sunmakta ve ardından tarihsel arka planı aktarmaktadır. Dijital kültür tanımlama yapma zorunluluğu hissetmez ve keyfi olarak, konunun istenilen her hangi bir noktasından ifadeye başlayabilmektedir. Böylelikle basılı kültür bütünlüklü ve tarihselliği barındıran bir yaklaşım sergilerken dijital kültür günlük ve keyfi bir yaklaşım sergiler.

Metnin bağlamla olan ilişkisi söylemi ortaya koyar. Bu amaçla metinlerin analizine geçmeden önce bağlamsal özelliklerini ortaya koymak, yani ansiklopedilerle dijital sözlüklerin ne tür özelliklere sahip olduklarını vurgulamak önemlidir. Bu amaçla öncelikle bu araçların tarihsel arka planına ve özelliklerine değinilecektir.

4.1.1 Ansiklopediler

Ansiklopedilerin ortaya çıkışları, tarihsel süreç içerisindeki seyirleri bilginin niteliği, üretimi, sunulması, algılanması gibi değişkenleri öğrenmek için gereklidir. Ansiklopedilerin içeriklerinin geçirdiği değişim ve dönüşüm epistemoloji ile yakından ilişkilidir. Bununla birlikte bilginin üretimi ve sunulması ayrıca insanın bütün düşünsel süreçlerini içinde barındıran ontolojik bir konudur. Bu bağlamda ansiklopedilerin kullanımını genel manada bilginin de tarihinin bir kesitidir. Nelerin bilgi olarak görülüp nelerin görülmediği, toplumsal, ekonomik, kültürel, düşünsel süreçlerle birlikte ansiklopedilerde yer almaktadır. Ansiklopedinin geçmişinin Antik Yunan’a kadar gittiğini düşündüğümüzde ele alınmasında bir hayli fayda olan bir çalışma alanı ortaya çıkmaktadır.

Ansiklopediler uzun ve yorucu çalışmalar sonucunda hazırlanan pahalı yapıtlardır ve okuyucular ansiklopedileri her türlü bilgiyi kapsayan ve güvenilir kaynaklar olarak görürler. Ansiklopediyi hazırlayanlar araştırma yapmadan, daha önceden yayınlanan ansiklopediler, mevcut durumlar, koşullar ve özelliklerin aynen ortaya konmaya çalışıldığı betimleme araştırmalarında, mevcut olayların daha olayların daha önceki olay ve koşullarla ilişkileri dikkate alınarak, durumlar arasındaki etkileşim açıklanmaya çalışılır (Kaptan 1982: 63).

Ansiklopedi kelimesi Eski Yunanca’dan gelmektedir ve Türkçe’de anlamı “daire-çevre-öğretim” kelimeleriyle karşılanabilmekte, tam bir karşılığı bulunmamaktadır (Gündüz, 1976: 8). Ansiklopedi sözcüğü ilk defa 16 yüzyılda T. S. Eliot tarafından kullanılmıştır. Ansiklopedi sözcüğü Türkçeye Fransızcadan geçmiştir ve Fransızcadaki “enkyliospaideia” anlamı “bütün insan bilgilerin taşıyan bilgi”dir (Larousse, 553). Rönesansta enkyliospaideia “insan bilgilerinin tümü” şeklinde yorumlanmış, bütün bilgileri içeren bir kaynak olarak tasavvur edilmiştir. Bu dönemde yapılan bazı çalışmalar, örneğin Çinlilerin 11995 ciltlik ve arkasından Almanların 167 ciltlik çalışmaları olmuştur. Gerçek manada ansiklopedi bütün bilgileri içeren bilgi kaynağı olmak yerine genel eğitimde kullanılacak temel kaynak olarak ortaya atılmıştır (Katz, 1969: 161). Günümüzde ansiklopedilerin içerikleri konuların ayrıntılı ama basit biçimde sunulmaktadır. Bu bağlamda ansiklopedi “bilginin tüm dallarından toplanmış özetleri vermeyi amaçlayan kaynak”tır (Encyclopedia, 1984: 330). “Bütün bilimlerin ya da bir bilim dalının

verilerini dizgesel veya abecesel olarak gösteren yapıttır” (Demiray ve Alaylıoğlu, 1995: 50). Belirli bir bilim dalının veya bilgi serisinin bütün bölümlerini kapsayan eserdir.”¹⁰

Ansiklopediler bilgiye ulaşmanın çok zor olduğu elektronik öncesi, basılı kültür çağında dünya üzerindeki bütün bilgileri olabildiğince toplayarak, konularına göre sınıflandırıp bir öz şeklinde sonraki kuşaklara aktarmak amacıyla kullanılmakta ve hazırlanmaktaydı. Dijital çağın olanakları ele alındığında belki bilgiye ulaşmak kolay gözükabilir ancak sürekli yenilenen ve devasa boyutlarda üretilen bilgiyi basılı halde toplamak hiç kolay değildir. Bu haliyle basılı ansiklopedilerin işi kolay değildir. Basılı ansiklopediler kısa ve öz bilgi verme gayretindedirler. Kronolojik bir akış söz konusudur. Kullanıcıya adeta ipin ucunu yakalaması konusunda yardım eder ancak bilginin devamı arzu ediliyorsa araştırmacı devamını başka kaynaklara ulaşarak, söz konusu ipin ucundan devam ederek sağlayabilir.

Ansiklopedilerin ortaya çıkışı Antik Yunan’a kadar gitmektedir. Platon’un öğrencisi Speusipus (M.Ö. 408-338) tarafından M.Ö. 370 yılında derleme şeklinde “Similitudes” ismiyle hazırlanan çalışma ilk ansiklopedi olarak kabul edilmektedir ve matematik, felsefe ve doğa tarihini içermektedir (Gündüz, 1976: 9). Bu tarihten günümüze kadar pek çok medeniyet, kurum, devlet çatısı altında bulunan ilim ve bilim adamları ansiklopedi çalışmalarına girişmiş, insanlığa pek çok önemli eser kazandırmışlardır. Ortaçağ boyunca Batı’da yapılan ansiklopedi çalışmalarında genellikle kilise doktrinleri etkili olmuştur. Bilginin üzerinde tanrının bilgisi olarak kabul edilen kutsal kitapların öncelikleri belirleyici olmuş, bilme biçimlerini şekillendirmiştir. Sanayi Devrimiyle birlikte yaşanan süreçte bilgi ve ansiklopedi içerikleri sekülerleşmiş, teknik bir yapıya bürünmüşlerdir. Ansiklopediler sanayileşme ile birlikte sosyolojik, teknik bilgileri toplamanın yanında pek çok farklı siyasi görüşü, düşüncü, yaklaşımı da içeriklerinde barındırarak egemen olanın yanında alternatif olana da alan açmışlardır (Kister, 1976: 3). Öte taraftan 1700’lü yıllara kadar yapılan ansiklopedi çalışmaları tek bir kişiye aitken Fransız Denis Diderot’un editörlüğünü yaptığı “Encyclopedie” (1751-1772) isimli çalışması bir ekip tarafından yapılmıştır. Diderot’un ansiklopedi çalışması İngiliz matbaacı William Smellie’e ilham vermiş ve Smellie 1768’de ülkemizde “Temel Britannica” ve “Ana Britannica” olarak çevrilen ansiklopedi çalışması “Encyclopedia Britannica” olarak başlatmıştı. 19. yüzyılda ansiklopediler genellikle demokratik fikirler, halk eğitim hareketlerine, daha fazla sayıda insanın erişmesinin önemli görüldüğü bilgilere yer vermiştir ve bu bilgilerin anlaşılabilir basitlikte olmasına özen gösterilmiştir.

Ansiklopediler her konuda bilgi veren kaynaklar olarak anlaşılmışsa da değişen zamanla birlikte bilim ve teknik gelişmiş, sanat anlayışı farklılaşmış ve böylelikle genişleyen bilgi birikimine paralel bu birikimi kapsayacak kaynaklar olan ansiklopediler de konularına göre

ayrılmaya başlanmıştır (Encyclopedia Americana, 1974: 332). Ansiklopediler bu anlamda genel ve özel bilgi içeren ansiklopediler olarak ayrılmaktadır; özel ansiklopediler belirli konularla ve gruplarla sınırlandırılır, içerik alfabetik sıralamaya veya konuya özgün sistematik düzenlemeye tabi tutulur. Bilim, teknik, müzik, sanat, tarih, edebiyat ansiklopedileri zamanla çeşitlenen türlere örnektir. Ansiklopediler hitap ettikleri kitlelere göre değişiklik gösterebilirler. Örneğin çocuklar için çocuk ansiklopediler, gençler için gençlik ansiklopedileri, yetişkin ansiklopedileri gibi. Bu durumda da hitap edilen kitleye uygun dil ve içerik oluşturmak gerekmektedir; çocuk ansiklopedilerinden daha fazla resim yer alırken yetişkin ansiklopedileri yazı ağırlıklıdır. Ayrıca bilgi her ne kadar evrenselse de her zaman yerel, coğrafi, etnik farklılıklar söz konusudur ve bilginin üretilmesine dair bakış açısı altta yatmaktadır. Bu bağlam ulusal ve çeviri ansiklopediler olarak ansiklopedileri sınıflandırmak mümkündür.

Ansiklopedilerde yazar isimleri çoğu zaman çalışmanın başında yer alır ve yayına hazırlayanlar bölümünde isimler sunulmaktadır. Ancak çoğu zaman kimin hangi maddeleri ya da bölümleri yazdığı belirtilmemekte, madde, kelime, bölümlerde isimlere yer verilmemektedir. Ansiklopedilerden herhangi bölümün yayın hakları isim belirtilmemişse yayıncıya, belirtilmişse makalenin yazarına aittir. İsimlerin olmadığı yerde düzenlemeleri editörler yapmaktadır. Ansiklopediler sundukları bilgileri nesnel, tarafsız bakış açısıyla sunarlar ve yanlı bir yaklaşım ansiklopediler için olumsuz puan demektir. Yazarların belirli bir dünya görüşleri, olaylara yaklaşımı kaçınılmaz olarak vardır ancak ele alınan konuda eğer taraflar varsa hepsine mümkün olduğunca eşit yer vermeye çalışılmaktadır. Tarafsız, nesnellik durumunu editörler kontrol edilmektedir. Ansiklopedilerdeki bilgilerin çarpıtılması söz konusu değildir. Bilgiler birden fazla kaynaktan, birden fazla kişi tarafından kontrol edilir. Ansiklopediler belirli aralıklarla güncellenir, bilgiler yenilenmektedir. Günümüzdeki kadar olmasa da geçmişte de bilgi durmaksızın kendisini yenileyen bir yapıda olduğundan ansiklopediler de ihtiyaca cevap vermek zorundadır. Seçim sonuçları, istatistikler, nüfus, ülkelerin politikaları, yıllık bütçeler gibi konular yayın politikası doğrultusunda belirli aralıklarla işlenmek durumundaydı. Her ansiklopedi belirli bir konuda ve amaçla yayınlanmış, bu amaç da ansiklopedinin önsöz kısmında açıkça belirtilmiştir. Çalışma hangi yaş veya meslek grubuna hitap ediyor, bilimi içeriyor gibi bilgiler verilir; ele alınan konunun işleniş biçimi, kapsamı ifade edilir. Ansiklopediler alfabetik veya sistematik bir düzenlemeyle hazırlanırlar. Alfabetik sıralamada kelime ya da harf esasına göre ikiye ayrılır ve dizinin kapsamlı olmasına önem verilir. Sistematik olarak hazırlanan ansiklopedilerde içindekiler tablosuyla kullanıcıya yol gösterileceğinden içindekiler kısmının hazırlanması önemlidir. İçindekiler kapsamlı ve basit olmalıdır. Ansiklopediler hazırlanırken hitap ettiği kesim önemlidir. Eğer çalışma

çocuklara yönelikse büyük puntolarla yazılmış az miktarda yazı çok miktarda resim kullanılır. Eğer geniş kapsamlı, bütün bilgileri içermesi beklenen temel bir başvuru kaynağı olacaksa alandan tasarruf etmek önemlidir. Yazı küçük puntolarla ve sayfalara sıkıştırılmaya çalışılır. Ansiklopediler genellikle kütüphanelerde bulunan, içeriği yüklü olduğu için ebatları da büyük olmak zorunda olan ve bu sebeple el tutulması, okunması kolay olmayan eserlerdir. Bu sebeple ansiklopedilerin sağlam ciltlenmiş, dayanıklı fiziksel yapıya sahiptir. Çocukların kullandıkları ansiklopediler ise küçük ebatlardadır. Ansiklopedi alfabetik bir düzenle hazırlanmışsa harfler cildin sırtında belirtilmeli, sistematikse içindekiler kısmında ifade edilmektedir. Sayfa başlarında kullanımı kolaylaştıracak yazı ve harfler kullanılır.

Ansiklopediler bütün bilim dallarını kapsadığı gibi belirli bir bilim dalıyla da sınırlı olabilen kaynaklardır (Ana Britannica, 1993: 330; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: 60; İnönü Ansiklopedisi, 1949: 88; Meydan Larousse, 1992: 553). Ansiklopedi Yunanca en (içinde), kyklios (çember) ve paideia (öğrenme) sözcüklerinden oluşmaktadır; buna göre “bütün bilim dallarını kapsayan öğretim ya da bir başka deyişle bütün bilimleri çevreleyen öğretim anlamına gelmektedir (Temel Britannica, 1992: 283-284; Genç Larousse, 1993: 284). Ansiklopediler ve ansiklopedileri oluşturan kategoriler bir epistemolojinin, bilgi görüşünün, ideolojinin anlatımıdır, vücuda gelmesidir. Ansiklopediler bütün insan bilimlerinin ilkelerini ve sonuçlarını; bir bilim dalının veya bilgi serisinin tümünü içeren eserlerdir (Meydan Larousse, 1992: 553). Ansiklopediyi hazırlayanlar yaşanan zamanında önemli gördükleri bilgileri, öncelikli olarak değerlendirdiklerini içerikleştirirler. Böylece zamanın ruhunda öne çıkan bilginin niteliği ve sunumu ortaya çıkmış olur.

Ansiklopediler kapsadıkları bilgi ve hazırlandıkları yöntem açısından genel ve özel olmak üzere iki kategoride de değerlendirilirler. Genel ansiklopediler her konuda bilgi vermeyi hedeflerken özel ansiklopediler belli bir alanda, bilim dalında veya bilgi setinde bilgi vermeyi amaçlar (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: 505). Ansiklopediler düzenlenme bakımından alfabetik ve sistematik olarak iki farklı şekilde ele alınabilir. Alfabetik olanlar genel ansiklopediler, sistematik olanlar ise özel konulu ansiklopediler için kullanılan yöntemlerdir (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990; Meydan Larousse, 1992: 284).

Ansiklopediler sözlüklerden farklıdır. Sözlükler bir sözcüğün yalnızca tanımı yaparlar ve örneklendirirler. Ancak ansiklopediler ele aldıkları konuları ayrıntılı şekilde, tarihsel gelişimleriyle beraber sunarlar. Ansiklopediler ve sözlükler, uzman olmayan kimselerin rahatlıkla erişip onları kullanabilecek kolaylıkta tasarlanmışlardır. Ansiklopedilerin sonunda kullanılan bilgilerin kolayca bulunabilmesi için dizinler oluşturulmuştur. Okuyucu buradan hangi bilgilerin ansiklopedide yer aldığını ve nerede olduğunu bulmakta faydalanmaktadır.

Ansiklopediler hazırlanırken kişisel yorumlar, ideolojik tercihlerin belirleyici olmamasına özen gösterilmekteyse de, her zaman mümkün olmamaktadır. Nitekim ansiklopediler içerisinde güncel siyasi olaylar, tartışmalar, sosyolojik hareketler, felsefi akımlar da yer almaktadır ve kişisel yaklaşımların bu tür alanlarda sıfır noktasında olması, kanaatlerin hiç etki etmemesi imkansız gözükmektedir. İnsanın olduğu yerde yorumlama mutlaka söz konusudur. Ancak kişisel yargıların ve değerlerin içine sızdığı yayınların, her zaman otorite ve iktidarın hoşuna gitmesi söz konusu olmadığından, yazarların bu türden riskleri alabildiği çalışmaların varlığı demokratik bir ortamın varlığına işaret olarak yorumlanmaktadır. Ansiklopediler bir toplumun, kültürün kendisini değerlendirmesi, birikimini toparlamasıdır. Kendisini değerlendirirken farklı yaklaşımların da kaçınılmaz biçimde sergileneceği bu tür çalışmalar ancak demokratik kültürün içinde gerçekleşebilir (Oskay, 2016: 163).

İlk ansiklopedi çalışmaları Yunanlılar döneminde yapılmıştır doğa tarihi, matematik, felsefe üzerinedir. Yunanlılar tartışmaya önem veren bir kültür inşa etmişlerdi ve yapılan tartışmalar kamusal alanda gerçekleşirken kayıt altına alınmaktaydı. Ansiklopediler bu tartışmaların bir devamı niteliğindedir. Öte yandan ansiklopediler insanların hayata ilişkin olarak bilgilenmelerini sağlama amacı gütmektedir. Doğru bilgilenme doğru düşünmeyi beraberine getirecekti. Doğru düşünme özgürlüğün kapısının anahtarıydı ve özgür bir toplum böylelikle ansiklopedilerde sunulan bilgiyle inşa ediliyordu (Oskay, 2016: 159). 5. yüzyılda Martianus Capella tarafından yazılmış bir ansiklopediye bakıldığında gramer, diyalektik, retorik, geometri, astroloji, aritmetik ve müzik alanlarında içerik gözlenmektedir. Ortaçağ boyunca ansiklopedi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ancak genellikle yöntemsiz biçimde içerik oluşturulmuştur. Bununla birlikte ansiklopedilerde toplanan bilgiler skolastik felsefenin etkisi altında, deney ve gözlemden çok kilisenin görüşüne uygun geleneksel bilgileri içermektedir (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: 505). Rönesans ile birlikte ansiklopedilerde bilimsel bilgi ortaya çıkmıştır. Artık kilisenin baskıcı ortamı ortadan kalkmış, deney ve gözleme dayalı bilgiyi talep eden felsefe ön plana çıkmıştır. Bilim ve teknikteki ilerlemeler bu gelişmeleri perçinledi. Böylelikle ansiklopediler geleneksel bilgiyi aktaran değil, içi boş inançlara, bilgisizliğe de karşı çıkan bir anlayışla hazırlanmaya başlandı (Gelişim Hachette, 1993: 224). 19.yüzyılda ansiklopediler bilginin halka mal edilmesi düşüncesinden yola çıkarak içeriklerini basitleştirmeye başladılar. Genel ansiklopedilerle uzmanlık ansiklopedileri zamandan sonra bir birlerinden ayrılmıştır. Ansiklopediler günümüzdeki hallerine bu tarihten sonra kavuşmuşlardır (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: 506).

Ansiklopedilerin Batı'nın bilim ve kültür alanında derin ve devamlı bir etkisi vardır. Ansiklopediler insanların ürettiği bilgilerin tamamını bir arada sunar ve onu sıradan, bilim

insanı olmayan insanlarla buluşturur. Ansiklopediler, özellikle genel ansiklopedilerde bilgiler derin değildir ancak bütünlüycidir, üretilen bütün bilgiyi üzerinde toplama iddiasındadır.

4.1.2 Dijital Sözlükler

Geleneksel medyada bilgi akışı medyadan izleyici, okuyucu, dinleyiciye dönüktür. Her ne kadar izleyici kendi sesini zamanın iletişim olanakları ile duyurmaya, gerek mektup gerekse radyo ile duyurmaya çalışmışsa da, internet teknolojisinin yapmış olduğu etkiyi hiç bir zaman gözlenmemiştir. İnternetin ilk ortaya çıktığı zamanlarda da bilgi akışı tek yönlü idi. Kullanıcılar kendi aralarında haberleşebiliyor, veri paylaşımında bulunabiliyor ancak teknik sınırlılıklar sebebiyle aktif birer içerik üreticisi değillerdir. WEB 2.0. teknolojisinin hayata geçmesiyle artık insanlar da birer içerik üretici olmuş; kendilerine verilenle yetinmemeye, sunulanı kendi istek ve beklentilerini karşılayacak biçimde dönüştürmeye başlamışlardır. Geleneksel medyanın anlaşılması için üretilen kavram setleri, kuramlar artık büyük ölçüde geçersizleşmeye başlamıştı. Dijital teknoloji kendisini anlamak için yeni modeller, teoriler gereksinmeye başladı. İletişim araçları yakınsamaya, içerik dönüşmeye, üretici ve tüketici kavramı melezleşmeye başladı.

İletişim araçlarının teknolojik gelişmesine bağlı olarak ortaya çıkan, dönüşen iletişim kültürüne farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur. İletişimin içeriğinin üretildiği ortam merkeze alındığında “dijitalleşme”, kullanım dikkate alındığında “etkileşim, içerik dikkate alındığında ise “multimedya biçimselliği” kullanılmıştır. Günümüzde iletişim ortamını tanımlarken üretim ve dağıtım teknik imkanlarının geldiği noktayı göz önüne alarak bir isimlendirme yapmanın önemi ortadadır (Manovich, 2001: 43). Van Dijk ise yeni iletişim ortamını “dijital kodlama sistemine temellenen, iletişim sürecinin aktörleri arasında eş zamanlı ve çok yoğun kapasitede, yüksek hızda karşılıklı ve çok katmanlı etkileşim gerçekleştiği multimedya biçimselliğine sahip iletişim araçları”nın (van Dijk’tan akt: Binark, 2007: 5) belirleyiciliğine dikkat çekmiştir. “Yeni medya, dijital kodlama sistemine temellenen, hipermetinlilik ve modülerlik özelliklerini taşıyan yüksek hızda etkileşimin gerçekleştiği (bireylerin aktif olduğu) iletişim alanlarıdır” şeklindeki ifadesinde geleneksel medya ile yeni medyanın farklılıklarına dikkat çekmiş ve izleyicinin yeni medya ile dönüşen konumunu da vurgulamıştır. Van Dijk de bu doğrultuda yeni medya ile geleneksel medya arasındaki farklara “medya hem birleşmiştir hem de interaktiftir ve 20. ve 21. Yüzyılların başında dijital kodlar kullanır. Medya, çoklu medya, interaktif medya ve dijital medya olarak birçok alternatif isimle anılır. Bu tanımları kullanmak medyanın eski ya da yeni olduğunu belirlemek için kolaydır” (Van Dijk, 2006: 9).

Dijital teknolojiyle birlikte üretim ve tüketim, üretici ve tüketici tanımlamalarının da sınırları değişmiştir. Zaman ve mekan kısıtlamaları ortadan kalmış, üretilen mesajın yayılım uzamı genişlemiş, geleneksel medya karşısında pasif bir konumda olan kitle aktif role bürünmüştür.

Dijital sözlükler gündelik hayata, politik, kültür, spor olaylarına dair başlıklar açılan ve açılan başlıklara yazar tarafından girilerin yapılmaktadır. Girilerde tanımlamalar yapılmakta, kişisel tecrübeler, yaklaşımlar, beğeniler ve eleştiriler yer almaktadır. Yazarlar başlıkla ilgili konuda örnekler verilmekte; fikirlere, kitaplara veya kişilere atıfta bulunulabilmektedir. Sözlüğün kendisine has bir jargonu vardır ve genellikle dijital çağın içinde doğup büyümüş gençler tarafından kullanıldığından bu jargonu kendisine has özellikler barındırmaktadır. Ekşi Sözlük sözcük, terim, kavram ve kişilere ilişkin bilgi, deneyim, gözlem, espri, yorum, anket, link ve kaynak içeren interaktif bir mecra, veri tabanıdır. Ekşi sözlük daha teknik bir ifadeyle, bünyesinde barındırdığı yazarların görüşlerini içerik olarak sunan, collaboravie hypertext dictionary niteliğinde bir yapıdır. Sözlük Sedat Kaplanoğlu tarafından 1999 yılında kurulmuştur ve sözlüğün sloganı kutsal bilgi kaynağıdır. Ekşi Sözlük, Türkiye’de katılımcı sözlük anlamında bir ilk olmuş ve herkesin erişimine açılmasıyla özellikler gençler tarafından en çok kullanılan internet sayfalarından birine dönüşmüştür. Ekşi Sözlük çevrim içi hayatına başladıktan bir süre sonra, yazar alımını durdurmuş, bu durum Ekşi Sözlük yazarlığının popüler ve prestijli bir statüye dönüşmesini sağlamıştır. Ekşi Sözlük yazarlığı için artan talep başka sözlüklerin de hayata geçmesine zemin hazırlamış, Ekşi Sözlükten sonra İTÜ Sözlük, Uludağ Sözlük, İnci Sözlük, Elma Sözlük, Private Sözlük, Kral Sözlük gibi sözlükler sırasıyla hayata geçirilmiştir. Bu sözlüklerden pek çoğu zamanla kapanmak durumunda kalmışlardır.

Sözlükler postmodern bilginin bir numunesi olma yolunda ilerlemektedir. Sözlüklerde yazılan çoğu zaman kabul edilmesi için öne sürülen, doğru ya da yanlış şeklinde değerlendirmeleri yapmanın çok mümkün olduğu bilgiler değillerdir. Açılan başlıklarda onlarca, yüzlerce bazen binlerce giri yapılmaktadır. Her bir girinin kişiselliği, kendisine has oluşu dikkate alındığında, kişi sayısınca anlam, yorum, bakış açısı kamusallaşmakta, ilgili konuya, olaya, duruma veya sözcüğe eklenerek onu anlamsal bir genişlemeye tabii tutmaktadır. Yazarlar belirli bir fikir ya da konseptle sınırlanmamışlar, tamamen özgür iradeleriyle yazmaktadırlar. Sözlükler bir tür meclis, konuşma tartışma platformu gibi de görülebilirler. Söyleyecek sözü olan, tespiti olan, rahatsızlık duyan, daha farklı olanı talep eden veya öneren, yaratıcı bir bakış açısını sunmak isteyen gençlerin bulunduğu bir söz söyleme meclisidir. Yorumu yapan, bakış açısını sunan kimse kendi kimliği, yetişme tarzı, eğitimi düzeyi ile ilgili de bilgi sunarak kamusal alanda var olurken, yorum yaptığı başlıkta ifade edilen durum ya da

olaya nasıl baktığını kendi penceresinden sunarak anlam zenginliği oluşturmaktadır. Alternatif tanımlamalar, yorumlamalar, yaklaşımlar dijital iletişim ortamlarının postmodern kültüre yaptığı muazzam bir katkıdır (Gürel ve Yakın, 2007: 210).

Dijital sözlüklerde yazarlar çoğu zaman doğruyu sorgulayan, konuları yeni ve yaratıcı bakış açısıyla ve katılımcı oluşum formatında ele almaya gayret etmektedir. Sözlükler bu yönüyle ana akım medyadan farklılık göstermektedirler. Yazarlar muhalif bir söyleme sahiptir. Dijital kültürün insanı reel hayatta daha da yalnızlaştıran tarafına zıt biçimde, kullanıcı isimlerle dijital nesil katılımcı sözlüklerde sosyalleşerek, paylaşarak, eklenerek, genişleyerek var olmaktadırlar. Anonim yapı bu düzenin anahtarıdır. Sosyal hayatın baskısından uzak, gerçek olmayan ama olmak istedikleri, olmayı hayal ettikleri gibi birisi olarak yazmak, muhalif tutup sergilemek, sunulanı olduğu gibi kabul etmeyip onu değiştirmek, var olana karşı kendi gerçekliğini sunmak ve hatta dayatmak dijital sözlüğün ve dahi postmodern kültürün bir getirisi ve imkanı olarak algılanabilir.

İnternette insanlar gerçek yaşam koşullarından sıyrılarak, fiziksel özelliklerini geride bırakarak bir araya geldiklerinden, herkes olmak istediği insan olduğundan farklı, özgürlükçü bir deneyim sunmaktadır (Wilson and Peterson, 2002). İnternette kimlikler sunulan ifadelerle, yaklaşım tarzlarıyla, sahip olunan bilgi ve entelektüel birikimle kurulmaktadır. Sahip olunan birikimi internet koşullarında yansıtmak da önemlidir. Ancak uzam yeni kimliklerin oluşmasına, yeni bir bilme ifade etme, içerik oluşturma, yorumlama biçimlerini oluşturmaktadır.

Dijital Sözlükler küreselleşmesinin ve ortaya çıkan yeni iletişim imkanlarının hayatımıza daha çok girmesi ile birlikte eski sözlüklerin modern kavram ve durumları açıklamakta yetersiz kalışının alternatif sözlük ihtiyacı doğurması sonucunda ortaya çıkmıştır (Sağır, 2012: 26). Dijital sözlükler gerçek zamanlı, akışa dayalı çevrim içi forumlar, topluluklar yaratmaya odaklı sosyal ağlar, “urban dictionary” tarzı sözlük formatını kullanan kullanıcı içeriği siteleri ve ortaklaşa üretimin altyapısını oluşturarak Wikipedia gibi örnekleri yaratan Wiki’lerin bir karışımı olarak tanımlanabilirler (Uçkan, 2012: 23). Öte yandan dijital sözlükler, sözcük, kavram, olay, durum ya da fikirleri yazarların yorumlarını içeren sübjektif bir tutumla sunmaktadırlar. Dijital sözlüklerde yapılan yorum, sağlanan katkılar anlık ve gündelik hayatta karşılaşılan tecrübelerin eşliğinde yapılmaktadır. Sözlükler bu bağlam son derece dinamik, katılımcı, gündemden etkilenen ve ayrıca gündemi belirleyen yapılardır. Bu durumda sözlükler yer alan başlıkların ifade ettiği anlamlar sürekli genişlemekte, değişmekte, bireysel tecrübelerin birikimiyle kendi nesnelliğini üreten postmodern alanlara dönüşmektedir.

Dijital sözlüklerde kullanıcılar hem içeriğin üretimi gerçekleştirmekte hem de içeriğin tüketicisi olmaktadır. Dijital iletişim kültürünün önemli özelliklerinden birisi olan rollerin değişmesi, postmodern kültürün niteliklerinden birisi olan tanımların ve sınırların ortadan kalkmasının bir işareti olarak yorumlanabilecektir. Dijital kültürün iletişim araçları insanlara mobilize olma olanağı sağladığından her an bağlanarak içeriğe erişmek, katkıda bulunmak mümkündür; genişleyen ve güncellenen içeriğe her an ulaşarak eş zamanlılık özelliğini ortaya koyar ve içeriğin güncel kalmasını sağlar. Dijital sözlükler ayrıca çok geniş depolama olanaklarını kullanarak içeriği saklamakta, arşiv niteliği de taşımaktadır.

4.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, dijital iletişim araçlarının mesajın yapısında başlattıkları değişim ve dönüşümün yönelimini, dijital kültürün iletişim araçlarının içeriklerinde, mesajların yapısında yazılı kültürle farkını ortaya koyarak anlamaktır. Mesajın yapısı, imkan ve sınırları ile iletişim aracı arasında çok yakın bir ilişki vardır. Bu ilişki mesajı tasarlayan kaynağın bile iradesini aşacak biçimde, bütün iletişim sürecini belirlemekte, kültürleri etkilemektedir. Günümüzde artık dijital iletişim çağına girmiş bulunmaktayız ve yazılı kültürle olan bağımız giderek azalmaktadır. Tez söz konusu dijital iletişim araçları ile bir önceki hakim iletişim kültürü olan basılı kültürün aracı olan yazının sunduğu imkanlarda gelişen içerikleri kıyaslamak suretiyle iki kültür arasındaki farka erişmek ve dijital kültürün yönelimleri hakkında sonuçlar elde etmeyi amaçlamaktadır. Tezin kapsamı, sözlü, yazılı ve dijital kültürlerde hakim iletişim aracıyla mesajların yapısı arasındaki ilişkidir.

4.3 Araştırmanın Yöntemi

Tez, sözlü kültür ve yazılı kültür üzerinde yapılan ve bu iki kültür arasındaki farklar üzerine düşünen, bu farkları açıklamaya çalışan araştırmalardan ilham alarak hazırlanmıştır. Bugün itibarıyla yazının olmadığı, sadece sözlü kültürü yaşayan topluluk bulmak imkansızdır. Bu sebeple sözlü kültüre ait bulgular ve sözlü kültürün özellikleri bu alanda yapılmış ve kabul gören akademik çalışmalara dayanmaktadır. Aynı şekilde sözlü ve yazılı kültür karşılaştırmalarında yazılı kültüre ait oluşturulmuş çıkarımlar da yazılı kültür başlığı altındaki bölümde değerlendirilmiştir. Tezin araştırma konusu olan dijital kültür ayağı ise sözlü ve yazılı kültürlerin ön plana çıkan özellikleri dijital kültürde devam edip etmediğini, dijital kültürün kendisine has ne tür yeniliklere sahip olduğunu gözlemek suretiyle oluşturulmuştur. Bu bağlamda yazılı kültür modern kültürle, dijital kültür ise postmodern kültür ilişkilendirilmiş; yazılı olan kültürün modern kültürü inşa ederken, dijital olanın da postmodern kültür ortamının doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu tür iddiaları gözleme dayandırmak, olayların geçmiş

olup yaşandıkları, bugün artık bambaşka bir kültür ortamında bulunduğumuz için; hem de söz konusu kültür ortamlarının uzun bir zamana yayıldıklarından dolayı kendileri kendilerini belirli fenomenler üzerinden değerlendirebilmekteler. İletişim araçları da bu fenomenlerden birisidir ve zamanın özelliklerini yansıtır. Bu anlamda yaşanan zaman ve kültür ortamının özellikleri ile iletişim aracının sunduğu iletişim imkanları ve onun beslediği kültürel ortam çoğu zaman aynı anlamda kullanılmıştır.

Bu çalışmada, bir takım iletilerin yazılı ve dijital ortamlarda nasıl oluştuğunu ve bağlamsal koşulların metinlerin oluşumuna nasıl etki ettiğini göstermek amacıyla söylem analizi yöntemi kullanılmıştır. Metnin bağlamla olan ilişkisi söylemi ortaya çıkarır. Uygulayıcının kullandığı dilin kültürel ve toplumsal bağlamda ele alınması, metnin söylemini oluşturmaktadır. Söylem, kısaca metnin dünyaya bakış açısı ve onu yorumlama (söyleme) biçimi olarak adlandırılabilir. Söylem dil aracılığıyla oluşturulan bilinçli bir konumlanmadır ve ideolojik yapıları inceleme yollarından biri, dilin incelenmesinden ve aktardığı söylemin analiz edilmesinden geçmektedir. Dolayısıyla farklı ortamlarda metinlerin nasıl tasarlandığı, bağlamın metnin oluşumuna etkisi bu çalışma ekseninde temel sorunsalımızdır. Söylem kısaca bir şeyi söyleme şeklidir. Ancak söylem içinde üretildiği sosyal ve psikolojik bağlam içeresinde inşa edildiği gibi söylemin içinde gizlendiği dilin taşıyıcısı olan aracın da etkileri söz konusudur. İnsan ve dil olgusu bir birlerinden ayrılmaz bütündür (Gür, 2013: 186). Postmodern paradigma içerisinde yer alan söylem analizi araştırmacıların ihtiyaç ve bakış açılarına göre çeşitli teknikleri içinde barındırmaktadır. Söylem analizi, söylemi üreten ve devamını sağlayan kural, yapı ve durumları ortaya koymayı amaçlar. İncelenen olay, konu ya da durum diğer yöntemlerden daha derinlemesine ele alındığı için beşeri konuların daha bütüncül ve bağlamında incelemesine olanak tanımaktadır (Fairclough, 2003). Söylem analizi farklı bilimsel alanlarda ve amaçlar için kullanıldığın tek bir uygulama biçimi ve yöntemi yoktur. Araştırmacılar ellerindeki konuya ve amaçlarına göre kendi araştırma biçimlerini oluşturmaktadırlar. Söylem analizinin önemli unsurlarından birisi de bağlamdır. Bağlam söylemin ortaya çıktığı ve devam ettiği sosyal, kültürel, psikolojik, tarihsel, dilbilimsel ve iletişimsel unsurlardan ortaya çıkan bir bütünlüktür. Bu noktada iletişimin sağlandığı aracın yapısının mesajın üzerindeki etkilerini söylem analizi yöntemiyle ele almak mümkündür. Çünkü söylem analizinde söylem üzerinde etkili olan bütün unsurları, yazıları, sözleri, resimleri, işaretleri, mimikleri ve mesajların gönderildikleri araçlar üzerinden değişen yapılarını inceler (Gür, 2013: 186).

Kitle iletişim araçları ve iletilerinin anlamlandırılması üzerine yapılan araştırmalarda herhangi bir olguyu metin olarak ele almak ve analizini yapmak, konunun analitik çerçevesini

çizmek açısından araştırmacıya kolaylıklar sağlamak ve “şeylerin söyleniş biçimi”, araştırmacıya, materyalin iletmek istediği anlama ulaşmak için önemli ipuçları sunmaktadır. Metin, bir yazar ya da üreticinin oluşturduğu dildir; söylem ise metinlerin birleşiminden ortaya çıkan bir küme (metinlerarasılık)dir. Van Dijk, metni “söylemin gerçekleştiği teorik yapılanma olarak tanımlar” (Stubbs, 1995: 9). “Söylem analizinin nitel içerik çözümlemesinden en önemli farkı, metni parçalara ayırmadan bir bütün olarak ele alması ve metin içindeki egemen söylemin nasıl inşa edildiğini ortaya koymasıdır (İrvan, 2000: 81).” Söylem analizinde bağlam merkezi bir belirleyicidir; bu yönüyle metinleri bağlamından yalıtarak analiz eden yapısalcı analizden farklılıklar göstermektedir. Bu çalışmada konuyla ilgili verilen iletiler bir “metin” olarak okunacak ve metnin ardındaki araşsal/kültürel özelliklerin bu doğrultuda dolayımlanması tartışılacaktır.

Yazılı kültürün temel özellikleri tarihsel bir bakış açısına sahip olması, deney ve gözleme dayalı bilgiyi merkezine almasıdır. Yazılı kültürde kullanılan kaynaklara atıf yapmak önemlidir. Buna karşın dijital metinlerin özelliklerini incelediğimizde merkezsiz ve yatay bir yönelim gözlenmektedir. Yazılı kültürde kişisel değer yargıları, anlık yanılsamaları aza indirgeyen içerik kullanılmaktadır Dijital kültürde multimedya özelliği öne çıkmakta, görseller, grafikler, linkler kullanılmaktadır. Dijital kültürde tanımlamalar kullanılmakla, nesnel bir çizgi söz konusu olmakla birlikte değerlendirmeler kişiseldir. Dijital sözlükteki giriler aynı zamanda birer hipermetin öğeleridirler. Dijital kültürde içerik hızlı biçimde değiştiğinden içeriğin odağının oluşması mümkün olamamakta, içerik parçalı ve süreksiz bir görünüme sahip olmaktadır. Dolayısı ile bağlam olarak belirlediğimiz bu kültürel ortamların metnin kurgusuna nasıl yansıdığı ve aynı kelimenin, kavramın nasıl söylemsel farklılıklar gösterdiği bu çalışmadaki temel araştırma odağımızdır.

Araştırmada, yazılı ve dijital kültürde yer alan bir takım ortak kavramların nasıl temsil edildiğinin gösterimi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda yazılı kültüre örnek olarak Britannica Ansiklopedisi seçilmiştir. Dijital kültüre örnek olarak ise Ekşi Sözlük seçilmiştir. Bu yazılı ve dijital sözlüklerin karşılaştırılması, aynı kavramların farklı bağlamlarda nasıl metinleştirildiklerini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bu bağlamda bu iki sözlük araştırma birimi olarak seçilmiştir. Araştırmanın örneklemini ilgili sözlüklerde yer alan ortak kavramlardır. Bu amaçla toplam on kavram analiz edilmiş ve bu kavramlar üzerinden yazılı ve dijital kültürün metinlerin kurgusuna nasıl yansıdığı analiz edilecektir. Analizin temel varsayımı, “yazılı kültür ile dijital kültürün içerdikleri bağlamsal farklılıkların metinlerin oluşumuna yansıtacağı ve bu yüzden aynı kavramların farklı şekillerde kurgulanabileceği” yönündedir. Tezin evreni bugüne kadar gerçekleşmiş, sözlü, yazılı, dijital

iletişim ortamlarıdır. Tezin örnekleme ise Ana Britannica Ansiklopedisi ve Ekşi Sözlükte belirlenmiş on adet başlıktır.

4.4 Bulgular ve Analizi

Tez araştırması kapsamından analiz edilecek kavramlar: Anayasa, Cumhurbaşkanı, Cumhuriyet Halk Partisi, dolar, dil, ideoloji, matematik, milli irade, sansür, terörizm'dir.

4.4.1 Anayasa

Anayasa, Türkiye gibi dinamik ve gelişmekte olan bir ülkede sürekli tartışma konusudur. Türkiye modernleşme hareketine diğer batılı ülkelerden çok daha geç başlamış, bakiyesi olduğu Osmanlı Devleti'nden gelen demokrasi ve anayasa deneyimleri yeterli olgunluğa erişmemiştir. Yaşanan tecrübeler ve bedene bir türlü uydurulamayan anayasa elbisesi gerek askeri darbelerle gerekse siyasal süreç içerisinde zorunluluklarla sürekli değişmiştir. Türkiye'de 2016 yılı sonu ve 2017 yılı başı itibariyle yoğun bir anayasa tartışması yaşanmış, 16 Nisan 2017 tarihinde de anayasa değişikliği için sandığa gidilmesi, tartışmaları zirve noktaya taşımıştır. Oluşan zengin tartışma ortamında anayasa kelimesinin çağrışımlarının ortaya dökülmesi ile dijital kültürde düşünsel süreçlerimiz hakkında inceleme yapma imkanı doğmaktadır. Bu konuda bir dijital mecra olan Ekşi Sözlükte bolca malzeme yer almaktadır. Aynı şekilde basılı kültür ürünü olan Ana Britannica Ansiklopedisi'nde de var olan başlık sayesinde her iki kültürün temsilcisi zihinsel süreçleri ve mesajın kurgulanma biçimlerini kıyaslayabileceğiz.

Ana Britannica Ansiklopedisi'nde anayasanın tanımı yapılarak giriş yapılmıştır. Anayasa kavramının ilk ortaya çıktığı zaman, kim tarafından ortaya atıldığı ele alınan ikinci paragrafla birlikte anayasa kavramının geçirdiği tarihsel aşamalar bağlamında yaklaşmıştır. Anayasa kavramına katkıda bulunan düşünür ve aydınların isimleri verilip kimlerin hangi tarihsel durakta hangi fikirleri ortaya attıkları ifade edilmiştir. Ortaçağ öncesinden başlayıp Aydınlanma ve Sanayi Devrimi sonrası oluşan modern toplumlara kadar, Avrupa Kıtası, Britanya ve Kuzey Amerika'da Anayasa kavramının gelişimi, evrim çizgisi belli başlı olay ve kişilerin ismi zikredilerek ve olabildiğince nesnel bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu yazım ve ifade biçimi yazılı kültürün ürettiği bilginin bilgiye sahip olan özne ile bilgisi edinilen nesne arasındaki mesafenin sağlanması ve korunmasının neticesidir (Ong, 2007). Anayasa sözcüğü ile kast edilen hukuksal kapsam ve önem ifade edilmiş, farklı toplumsal yapılarda ve zamanlarda farklı isimler statüler altında kullanımının olabileceği ifade edilmiştir. Daha sonrasında ise söz konusu farklı kültür ve politik yapılarda olabilecek anayasal anlayışlara örnekler verilmiştir. Ana Britannica Ansiklopedisi'nde anayasa başlığı Türkiye'nin anayasa serüvenini yine tarihsel bakımdan ve kronolojik olarak ele alarak tamamlanmıştır. Söz konusu

kullanım yazılı kültürün çizgisel düşünme biçimidir(Aktulum, 2003: 3). Yine çizgisel düşünme ve kavrama anlayışı gereği ansiklopedide, Osmanlı’da ilk anayasa çalışmaları ve Türkiye Cumhuriyeti’nde yapılmış anayasalar ele alınmış ve sonrasında anayasa yazımının teknik olarak taşınması gereken özelliklere yer verilerek başlık bitirilmiştir. Ana Britannica Ansiklopedisinde anayasa kavramı için toplam olarak yaklaşık iki sütun yer ayrılmış, bu alanda anayasanın tanımı, ortaya çıkışı, tarihsel seyri, dünyanın değişik coğrafyalarında ve devletlerinde uygulanışı, teknik özellikleri ve anayasanın Türkiye’deki serüveni, nesnel bir yaklaşımla, genel hatlarıyla ve kişisel değer yargılardan uzak tutumla işlenmiştir.

Ekşi Sözlükte anayasa başlığı altında 2017 Şubat ayı itibariyle yaklaşık yüz giri yapılmış durumdadır. Yazılan girilerde anayasa kavramı sözlük yazarlarının kişisel yaklaşımı söz konusudur. Bu başlık altında yapılan 05.04.2000 tarihli ilk yorum “hayatın felsefesini değil de kimi hukukçuların ve siyasilerin felsefesini konu alan kurallar dizesi” şeklindeyken ikinci giri yine aynı tarihli ve “bir kere delinince bir şey olmayan yasa” şeklindedir. Ayrıca “yasaların temel aldığı şey”, “son günlerde atılıp tutulan şey”, “ilk kez ilkçağ’da Babiller tarafından oluşturulan kurallar topluluğu” şeklinde giriler sıralanmaktadır. Anayasa başlığı altında yapılan ilk yirmi giriye bakıldığında 14 girinin bir birinin devamı olmayan, bağlantısız ancak anayasa kavramı hakkında bilgi veren, yatay bir bilgi aktarma hareketi gözlenmektedir. Anayasa kavramıyla ilgili linkler verilmiş, TBMM web sitesinde bulunan anayasa metnine bağlantı kurulmuştur. “Ülkelerin güncel paradigmalarının çerçeve belgeleri” olarak yapılmış bir giri “yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa” şeklindeki bir başka girinin hemen altında yer almakta ve bu haliyle anayasa hakkında yatay bir bilgilendirme meydana gelmektedir. Bu durum dijital kültürde oluşan metinlerin özelliği olan “doğrusal olmayan metin” özelliğine örnektir (Asutay, 2009: 71). Ekşi Sözlükte ilk sayfada yapılan ilk sayfa girilerinden sonra anayasaya dair kişisel yaklaşımlar artmaktadır. Anayasanın Türkiye’deki tarihsel seyrini 1876’dan itibaren ele almakla başlayan bir değerlendirme “türkiye’de her problemin çözüm kaynağı olarak görülür hem de 135 yıldır... 1876’da anayasa ilan edildi... mithat paşa anayasa ile osmanlı’nın geri kalmışlığının düzeleceğini umuyordu. geniş bir bürokrat kesim de.. içeriği önemli değildi o zamanlar, yeni anayasa edilsin de.. 1908’de enver, talat ve cemal aynı rüyayı gördüler... 1921 ve 1924 farklıydı.. yeni bir devlet, yeni bir yönetim biçimi... 1961 ve 1982’de yine sorunların çözümü olarak sunuldu.. sonuç? Şimdi 2011 ya da 2012-13 sorunların çözümü olarak sunuluyor.. içeriği? 153 yıldır değişen bir şey yok bu topraklarda.. sonuç da şimdiden belli değil mi?” şeklindedir. Söz konusu giri tarihsel olarak bütün yapılan anayasalarla ilgili birer cümle ile kişisel yargısını ifade ederken değerlendirmesinin en başında anayasa kavramının Türkiye’de algılanış biçimi üzerine eleştirel, genel bir değerlendirme yapmıştır.

Buna benzer diğerk pek çok giri, anayasaların vatandaşların kendilerini ait hissetmelerine olanak sağlarnasının gerekliliğini, ifade özgürlüğünün garanti etmesi gerekliliğini belirtmektedir. Söz konusu kişiselilik ve belli bir inşa süreci içermeyen, yapısal olarak dağınık ifade şekli ayrıca postmodern kültürle son derece örtüşen bir özelliktir (Güneytepe, 2003: 140-141). Devamında gelen girilere bakıldığında anayasa yaklaşımı ülkede yaşanan anayasa tartışmalarıyla farklılık göstermekte, örneğin 2011 senesinde yapılan anayasa değişikliği referandumu sırasından yapılan giriler daha agresif bir söylem içermektedir. Aynı şekilde 2017 yılı içinde yapılması planlanan anayasa değişikliği de sözlük yazarlarında anayasa kavramına Türkiye devleti ve halkının yaklaşımları eleştirel olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda kavrama olan yaklaşım, onu tanımlama biçimi onunla ilgili olan güncel ve popüler olaylara göre değişiklik göstermekte, interaktif bir seyir yaşamaktadır. Yine anayasa değişikliklerinin yaşandığı bir zamanlarda konuyla ilgili tartışmalara linkler verilmekte, yazarlara, kitaplara, tarihsel olaylara, politik şahsiyetlerin anayasaya olan yaklaşımlarına atıfta bulunmaktadır (Asutay, 2009: 71). Sözlükte anayasa başlığına başta www.anayasa.org web sitesi olmak üzere, pek çok web sitesinden bağlantılar paylaşılmıştır. Bağlantılarda akademik makaleler, kişisel bloglar, gazete ve dergilerden içerikler yer almaktadır. Ayrıca konu hakkında dijital ortamda bulunan konuşmalar ve yorumlar da bağlantılarla anayasa başlığı içerisinde yer almaktadır.

Genel olarak anayasa kavramının Ekşi Sözlük'te ele alınması, parçalı ve belirli bir odaktan yoksun şekilde gerçekleşmiş, bütünlükten uzak şekilde kurulmuştur. Kaynaklara, yazarlara, özellikle internet yayınlarına atıfta bulunulmuş, bu bağlamda linkler paylaşılmıştır. Bilgi paylaşımlarında bulunulmuş, bazı giriler tarihsel bir perspektif sunmuşlardır. Yapılan ilk girinin üzerinden incelemenin yapıldığı tarihe kadar yaklaşık 17 yıl geçmiş ve bu zamana kadar da yüze yakın giri yapılmıştır. Bu süreçte girilerin büyük çoğunluğu kişisel kanaat ifade etmektedir; bilgiye ya da veriye dayanmamaktadır. Kamusal bir tartışma kaygısı düşük yoğunluktadır. Sözlükte girilerin yapıları anayasayı bütüncül olarak kavramak ve sunmaktan uzaktır. Dijital kültür anayasa başlığı örneği altında, bu haliyle yazının özellikle matbaa ile birlikte ulaştığı bilgiyi bütüncül ve kuşatıcı aktarma biçimini yerinden etmektedir.

4.4.2 Cumhurbaşkanı

Türkiye 2007 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden itibaren ve giderek yoğunluğu artan biçimde, 2015, 2016 ve 2017 yıllarındaki yeni anayasa tartışmalarıyla beraber doruk noktaya ulaşan bir cumhurbaşkanlığı tartışmasına girmiştir. Türkiye'nin siyasi geçmişi göz önüne alındığında cumhurbaşkanlığı konusu devamlı bir tartışma konusu olmakla birlikte, özellikle 1980 darbesi sonrası hazırlanan 1982 anayasasıyla cumhurbaşkanının yetki ve

sorumlulukları bu tartışmanın odağında yer almaktadır. 2007 yılında yapılan anayasa değişikliği ile cumhurbaşkanını halkın seçmesinin yolu açılmış, 1982 anayasasının kabulünden 2014 cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar geçen sürede sembolik olduğu ifade edilen cumhurbaşkanlığı yetkilerinin, 2015 cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra kullanılıp kullanılmayacağı tartışılmaya başlanmıştır. Yapılan seçimler ve ülkenin içine girdiği siyasi tablo yeni bir anayasa ve yönetsel düzen tartışmalarını ülkenin gündemine taşımış, bu noktada en çok tartışılan konulardan biri “cumhurbaşkanlığı” makamı olmuştur. Nihayetinde 17 Nisan 2017 tarihinde Türkiye’de yeni bir anayasa değişikliği referandumu ile ülke yönetiminde değişikliğe gidilmesi, “cumhurbaşkanlığı” makamının pratik ve yasal konumunun da değişmesi anlamına gelmektedir. Literatür, hukuk, siyaset biliminin konusu olan yönetsel bir makam ayrıca insanların güncel tartışma konularından birisi olmuş, cumhurbaşkanlığı kavramı yeni boyutlar kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı tartışması yazılı ve dijital kültürün bilgi üretme, düşünme, ifade etme biçimleri konusundan elverişli bir zemin sunmaktadır.

Ana Britannica Ansiklopedisi’nde cumhurbaşkanlığı bir tanımla başlamakta, devletin yönetsel düzeni içindeki konumunu ifade etmektedir. Farklı yönetsel anlayışlarda cumhurbaşkanının konumunun değişebileceği örneklerle sunularak giriş yapılmıştır. Bu tarz bir giriş yazılı kültürün çizgisel anlatımını, kapsayıcı ve somut gerçekliklerden hareket eden mantığını ifade etmektedir. “Cumhurbaşkanının seçiminde bugüne değin değişik yöntemler uygulanmıştır. En yaygın üç yöntem cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçilmesi, genişletilmiş parlamento tarafından seçilmesi ya da halk tarafından seçilmesidir” (Ana Britannica, 2004: 254) örneğinde olduğu dünya üzerinde cumhurbaşkanlığı makamı olan yönetim anlayışlarında cumhurbaşkanının seçilme şekilleri ifade edilmiştir. Cumhurbaşkanı hangi usulle seçilirse yönetimdeki yetki ve sorumluluğunun hangi çerçevede kurgulandığı ise “Seçilme biçimi, cumhurbaşkanının rejim içindeki işlevini büyük ölçüde etkiler. Halk tarafından seçilen cumhurbaşkanı rejim içinde etkin rol oynayabilmektedir ancak cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçildiği durumlarda cumhurbaşkanının görevi daha semboliktir” (Ana Britannica, 2004: 254) şeklinde ifade edilmiştir. Bu noktada modern anlatımın bir şekli olan kapsayıcı bir çerçeve çizilerek cumhurbaşkanı kavramının hukuki ve siyasi anlamda bilgisi verilmiştir. Anlatım kapsayıcı ve modern bir anlatım tarzıdır. Modern anlatım ise matbaa kültürünün sonucudur. Ana Britannica Ansiklopedisi, cumhurbaşkanlığı başlığının altındaki açıklamaya Türkiye’deki anayasalarda görev sınırları ve sorumlulukları belirlenen cumhurbaşkanının statüsünü açıklayarak devam etmiştir. Sırasıyla 1923, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarındaki ortak anlayış ifade edildikten sonra cumhurbaşkanının parlamenter sistemdeki rolü ve sorumluluğu üzerine açıklamalarda bulunulmuştur: “Parlamenter rejimlerde

yürütme organının iki başından biri olmaktan çok, yürütmenin öbür kanadı olan bakanlar kurulu ile parlamento arasındaki uyumsuzluklarda hakem rolü kazanır” (Ana Britannica, 2004: 254).

Ekşi Sözlük’te, cumhurbaşkanlığı başlığı altında, Şubat 2017 itibariyle, 4 sayfada yaklaşık 75 adet giri mevcuttur. İlk giri 26 Nisan 2000 tarihinde, son giri 01.01.2017 tarihinde yapılmıştır. Ekşi Sözlük’te ilk giri “t.c’nin en yetkili kişisi” şeklindedir ve cumhurbaşkanının yasalarda ifade edilen statüsünü kişisel bir bakışla ifade etmektedir. “Vatandaşın dertlerini dinleme görevlisi, tema vakfı üyelerini kabul görevlisi, gavur devlet başkanlarına yemek verme ve onları ağırlama görevlisi” şeklindeki sonraki giriler matbaa kültüründe görülemeyecek, ciddiyeti noksan ancak son derece kişisel ve kontrolsüz bir ifade ile yapılmıştır. “hiçbir şey yapmadığına inandığım insan modeli” ve “devletin genel müdürü ya da yönetim kurulu başkanı ya da ceo su” şeklindeki ifadeler de cumhurbaşkanı kavramına dair merkezsiz, parçalı, günlük ve hatta anlık yansımalarından derlenen kanaatleri ifade etmektedir (Güneytepe, 2003: 140-141; Aysever: 2004: 97). 77 girinin 74 tanesi merkezsiz, dağınık ve kuralsız ifadeleri barındırmaktadır. Özellikle girilerin yapıldığı zamanlarda görev yapan cumhurbaşkanının medyaya yansıyan faaliyetleri içeriklerde belirleyici olmuştur. Girilerde kişisel hikayelere yer verilmiş, Batılı ülkelerdeki cumhurbaşkanlığı makamı ile ilgili yaklaşımlar anekdot eşliğinde sunulmuştur. Ekşi Sözlük’te yapılan girilerde, kullanıcılar cumhurbaşkanlığı kavramını kendilerince ifade edeceklerini düşündükleri görselleri, haberleri link olarak paylaşmışlar, başka girileri etiketleyerek başlıkla bağlantılı hale getirmişlerdir. Bu kullanım dijital kültürün hipermetinsellik özelliği yansıtan, yatay, bitmeyen bir okuma yapma anlamına gelen okuma şeklidir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 284).

4.4.3 Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)

Dijital ortamla yazılı ortam arasındaki farkı ortaya koymak bakımından, cumhuriyet tarihimizle yaşıt ve aynı zamanda her gün güncel tartışmalar içerisinde yer alarak kendisine dijital kültürde de hatırı sayılır bir külliyat oluşturan Cumhuriyet Halk Partisi en uygun başlıklardan birisidir. Cumhuriyet Halk Partisi Ekşi Sözlük’te 2016 yılı içerisinde en fazla içerik kazanan başlıklardan biri olmakla birlikte yazılı kültürde izini rahatça sürebileceğimiz bir kurum hatta başlı başına bir kavramdır. Ana Britannica Ansiklopedisi’nde Cumhuriyet Halk Partisi başlığı partinin kuruluşu ile başlamaktadır. Kuruluş tarihindeki genel politik iklim, bu tarihte yaşanan tartışmalar, parti yönetiminin nasıl oluştuğu ve yönetiminde kimlerin olduğu gibi bilgiler sunulmaktadır. Bu bağlamda ilk genel başkanı Mustafa Kemal Atatürk, başkan vekilinin İsmet İnönü olduğu vurgulanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi kurulduktan sonra “Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Fırkası” gibi isimler olarak yoluna devam ettiği ifade edilmiştir.

Kurulduktan sonra tek başına ülke yönetimini üstlenen CHP bu yönetimi 27 yıl iktidarda kaldığı, bu açıdan partinin yönetimiyle ülkenin yönetiminin iç içe geçtiği ifade edilmektedir. Partinin kurulurken belirlenen prensipleri, daha sonradan oluşturulan parti programı, parti yönetimi ve yönetiminin geçirdiği değişimler, çok partili hayata geçiş çalışmaları Ana Britannica’da çizgisel bir tarih anlayışı ile sunulmuştur (Aktulum, 2003: 3). 1930’lu yıllarla birlikte yaşanan dünya çapındaki ekonomik krizin CHP’yi etkileyip partinin ekonomi politikalarının daha devletçi bir çizgiye kaydığı ön plana çıkarılmıştır. CHP’nin Atatürk’ün vefatı sonrasında değişim geçirdiği ifade edildikten sonra ansiklopedik anlatım partinin 1930’lu yıllarla beraber yaşadığı kongrelerin yönetim ve devlet yönetiminin aldığı şekli ağırlıklı olarak konu edinmeye başlamıştır. 1934’de yapılan kurultayda devlet ile parti yönetiminin daha da bütünleştiği ifade edilirken, parti genel başkanının aynı zamanda parti il başkanlarını belirlediği, parti il başkanlarının valilik görevi de yaptıkları, parti sekreterliklerinin belediye başkanlığı görevi yaptığı vurgulanmıştır. Partinin kuruluş aşamasından, kadrolarından, tüzük ve ilkelerinden yola çıkan anlatım parti politikası ve demokrasi anlayışına gönderme yapan dönemsel icraatları merkeze alarak devam etmiştir. Ana Britannica CHP’nin 27 yıllık iktidarını 1950’de yitirmesiyle birlikte her beş yılda bir yapılan seçimlerde alınan oy miktarını vermiş, seçimlerden alınan sonuçlara göre partide yaşanan değişimi ana hatlarıyla aktarmıştır. Bu noktada daha önceki dönemlere ilişkin parti politikaları ve daha sonra yapılacak seçimlerde kaybedecekleri Demokrat Parti’nin kadrosunun CHP’den ayrılışı genel hatlarıyla aktarılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanan politikalar, bu politikaların uygulanışı sırasında yaşanan sancılar ve bu sancıların neden olduğu yönetim değişiklikleri, Ana Britannica’da diğer dönemlere oranla daha fazla işlenmiştir. CHP’nin kuruluşundan Atatürk’ün ölümüne kadar geçen zamanda anlatım partinin kurulması, kuruluş ilkelerinin oluşması, parti tüzüğünün yazılması, cumhuriyete dönüşen yönetim biçimi içerisinde hangi politikalarla hükümet edildiği, çok partili hayata geçiş denemeleri ve denemelerde CHP’nin konumu ele alınmış; Atatürk’ün ölümünden çok partili hayata geçişe kadar parti içi çekişmeler, partide yaşanan değişim ve parti politikaları konu edilmiştir. 1973 genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkılması, Milli Selamet Partisiyle kurulan koalisyon hükümeti kurulması ve koalisyonun fikir ayrılıkları sebebiyle yürümemesi ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca 1970 senesinde yapılan gençlik kolları kongresinde “demokratik sol” kavramına yer verilmiştir. Bunun sebebi ilerleyen yıllarda Bülent Ecevit’in kendisini demokratik sol kavramı üzerinden ifade edecek olması ve CHP’den ayrıldıktan sonra Demokratik Sol Parti isimli partiyle politika yapacak olmasıdır. Böylelikle hazırlanan içerik, başka bir başlığa, konuya, Türkiye siyasetinde önemli bir kuruma, ayrıca CHP ile yakından ilişki ve geçişlilik gösterecek siyasi aktöre

göndermede bulunmaktadır. Bu yazım biçimi son derece hesaplı ve bilgi birikimine dayalı, yazılı kültüre has bir biçimdir (Dursun, 2013: 164). Yapılan 5 Haziran 1977 seçimlerinde CHP'nin %41 oranında oy kazanmasına rağmen tek başına hükümet kuramayışı, ülke siyasetinde yaşanan iç çekişmeler ve kaos dönemine ait olaylar aktarılmış, söz konusu aktarım yapılırken dönemin siyaset sahnesindeki aktörlerin isimleri ve olaylar zikredilmiştir. 1977 seçimleriyle ortaya çıkan siyasi denklemde CHP'nin faaliyetleri genel hatlarıyla yazıldıktan sonra 12 Eylül 1980 darbesiyle başlayan süreçte partinin 1983 senesinde kapatıldığı ve 1992'de Deniz Baykal liderliğinde tekrar açıldığı ifade edilmektedir. Partide yaşanan başkanlık değişimlerini, kurultayları, seçim sonuçları ile CHP'nin tarihi serüvenini 2002 senesinde yapılan seçimlerin neticesine kadar işleyen ansiklopedik yazım son olarak CHP'nin Türk siyasi hayatı açısından önemine değinmiştir. CHP'nin köklerinin nereden geldiği, siyasi vizyonu ve politikaları kısa bir özet ve tarihsel bağlamdaki görüntüsü ifade edildikten sonra başlık bitirilmiştir (Ana Britannica, 2004: 257-258). Ansiklopedik anlatımda geçmiş ile gelecek arasında düz bir çizgi tasarlanmıştır. Çizgi üzerinde başlangıç noktası olarak kuruluş kabul edilmekte, uğraklar konu özelinde seçimler, kurultaylar, lider değişimleri, siyasete siyaset dışı aktörlerin dışardan müdahalesi olarak kabul edilmektedir. Her bir değişim yeni bir siyasi denklem ortaya çıkarmış ve denklemlerde CHP yeni konumu ve ağırlığı aktarılmaya çalışılmış, bu anlatım biçimi CHP hayat çizgisi boyunca tekrar edilmiştir. Bu anlatım kendisine özgü bir anlatım modeli oluşturup, baştan sona bunu takip etmesi bakımından modern kültürün düşünme biçimiyle uyumludur. Bir örnek uzay ve zaman algısının bir tezahürüdür. Bütünlük ve uyumluluk net biçimde gözlenmektedir. Zaman ilerledikçe CHP serüvenine devam ettikçe gelecek olan parçaların nasıl yazılacağı şimdiden tahmin edilebilir durumdadır (Aktulum, 2003: 3). Anlatım kronolojik ilerlemeyi esas almakta ve genel tarihsel bağlam içinde CHP'nin özgül ağırlığına işaret etmektedir; bu anlatım analitik ve soyut kategoriler içeren bir anlatım olduğundan yazılı kültüre aittir (Ong, 2007).

Dijital kültürün ürünü olan Ekşi Sözlük'te ise ilk CHP ile ilgili ilk giri 21 Mayıs 2000 yılında "cumhuriyet halk partisi. 1923'te atatürk tarafından kuruldu. 1980'de butun diğer partilerle beraber kapatıldı. 90'larda tekrar açıldı, sonra da shp chp'ye katıldı." şeklindedir. 2017 Şubat ayı itibariyle CHP ile ilgili 280 sayfanın üzerinde, 7050'den fazla giri bulunmaktadır. Başlık son derece hızlı genişlemekte, güncel tartışmalar vesilesiyle yeni boyutlar, içerikler kazanmaktadır. "Cumhuriyet Halk Partisi" başlığı altındaki başlıklara bakıldığında hem tanımlayıcı ve ansiklopedik yaklaşıma hem de dijital kültürün yazım biçimine uygun içerikler bulunmaktadır. Söz konusu ilk giri kuruluş tarihini, kapatılış ve tekrar açılış tarihini vermesi bakımından maddi ve tarihi somut verilere dayanmaktadır ve bu yönüyle

ansiklopedik bilgiyi andırmaktadır ancak “90’larda tekrar açıldı” kısmı kesin bir tarih vermek mümkün iken yuvarlak bir tarih verilerek geçirilmesi açısından dijital kültüre ait kullanıcının keyfilğine gönderme yapmaktadır (Güneytepe, 2003: 140-141; Asutay; 2004: 97). Bir başka giri “altan öymen le eski günlerine dönmeye çalışıyor. bi de tekelci medya destek verse de...” şeklinde, kişisel gözlemlerin ve kanaatlerin sonucunda yazılmıştır. “ ‘bu akşam cumhuriyet halk partisi var, sen de gel’ biçiminde esprilere konu olan parti adı” biçimindeki bir diğer giri dijital çağın yazarlık ve yazım kavramlarını esnetme gücünü ortaya koymaktadır. Literatüre bağlı olma gereği duymayan, muzip, zeki, günlük dilin uzamsal boyutunu genişleten bu kullanım yazarın beklenen değil istenen okumayı yapmasının bir tezahürüdür (Aysever, 2004: 97).

Dijital ortamlar her an ulaşılabilen ve kuralların son derece gevşek olduğu ortamlar olduğundan kullanıcılar her an erişim sağlayarak karşılaşılan durumla ilgili fikirlerini beyan etmektedirler. Böylelikle hem karşılaşılan durumun kendisi tarihsel olay ya da durum olarak dijital ortamda kayıt altına alınmakta; öte yandan bireyin karşılaşılan duruma olan yaklaşımı kamusallaşmaktadır. Bu bağlamda CHP’de gerçekleşen bir değişim, ansiklopedilerden farklı olarak belli bir düzen takip edilmeksizin, anlık olarak ve kişinin duygu durumunu da içerek biçimde dijital ortamda yer alır. 22.08.2002 tarihli giri tarihsel bir döneme işaret olarak yorumlamaya müsaittir. Basılı kültürün yaptığı gibi önemli bir dönem olayını ifade etmekle birlikte giri yapan yazarın gelecekle ilgili öngörüsünü de içermektedir. “kemal dervişi törenle partisine katacağını cümle aleme duyurmak yoluyla ‘joker bende’ diyen ve böylece ‘solda birlik tabii ki benim çatım altında olacak’ mesajını gizli ya da acik veren, ayrıca bülent ecevite de ‘gel ebedi istirahate ugurlanacagin yatagini bi güzel hazirladim, kefenini de ben ismarlıyorum’ imasi yapan deniz baykal’in genel baskani olduğu siyasi parti.” 02.11.2002. tarihli bir başka giride partinin o dönemki vitrini şu sözlerle değerlendirilmiştir. “bunyesinde eski turk-is genel baskani bayram meral, turkucu, yazar, yönetmen vs. zulfu livaneli, amerika gudumlu ekonomist kemal dervis ve sinirli ilahiyatci yasar nuri ozturk’u barindirarak genis spektrumluyum imaji vermeye calisan, halen ataturk’un mirasindan yiyen parti.” Dijital kültürde yazılı kültürden farklı olarak genelleştirme, belirli bir mantık çerçevesi içerisinde sunma kaygısı, modüler denebilecek parçalardan oluşan ve gelecekte de eklenecek parçalarla sonsuza kadar uzanabilecek bir yazım yoktur. Dijital kültürde, tamamen dijital kaynaklardan faydalanarak yapılmak istenen bir araştırma da bütünlük araştırmacının çabasıyla sağlanabilir; içerik yazılı kültürden beklediğimiz şekilde düzenli hale getirilebilir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 284). “2002 seçimlerinde yaklaşık %20 oy almasına rağmen muhalefette kalmayı başaran parti ismi” şeklinde yapılan bir başka giri seçim sonuçları kesinleşmiş olmasına rağmen seçim sonuçlarının dair kesin olmayan, yaklaşık bir oranını vermektedir. Ansiklopedik kullanımda rakamlar

kesindir. Ayrıca, alıntılanan giride seçim sonuçları başarısızlık olarak nitelenmektedir. Ansiklopedik yazımda bu sonuçlar verilmekte ancak sonuçlar üzerinde yorum yapılmamaktadır. Dijital kültürün içeriğine bakınca ortaya çıkan bir başka sonuç da farklı zamanlarda, farklı kişiler tarafından kazandırılan içerik, ne kadar kişisel yaklaşım içerirse içersin, birbirlerini tamamlayacak şekilde de kullanılabilir özellik arz etmektedir.

4.4.4 Dolar

Dolar bir para birimi olmanın dışında, içinde bulunulan zamana göre ekonomik bir değer olmanın yanında politik, ideolojik anlamlar da taşıyabilmekte, sosyolojik imalar içerebilmektedir. Küresel kapitalist ekonomik düzenin en önemli araçlarından birisi olan dolar öncelikle bir ekonomik değerdir. Piyasa koşullarında iktisat biliminin açıklamaya çalıştığı değer kazanımı ya da değer kaybı söz konusudur. Diğer bütün ekonomik değerler gibi insan algısıyla yakından ilişkilidir ve bu sebeple gerek politik gerekse gündelik hayatın her alanıyla bağlantılı bir seyri vardır. Dolar iktisadi hayat içerisindeki seyri, varlığı iktisat biliminin konusu olarak işlenmekte, iktisat bilimi de genel anlamda paranın değerinin beklentiler çerçevesine yönetilebilmesi adına psikoloji, sosyoloji, felsefe, matematik, uluslararası ilişkiler, hukuk, tarih gibi pek çok alandan faydalanmaktadır. Günün sonunda “dolar” kelimesinin karşılığı olarak, basılı kültür bize rasyonel süreçleri içeren, neden sonuç ilişkisini tarihsel bağlamın içerisinde sunan tanımlama yapmaktadır. Ancak dijital kültürde yaşanan anlık dalgalanmaların kendilerini politik, ideolojik unsurlar üzerinde anında hissedilebilir kılması olağan karşılanıp ve bizleri çok fazla şaşırtmazken ekonomik unsurları da salt ekonomik unsurlar olmanın ötesine taşıyabilmesi enteresandır.

Ana Britannica Ansiklopedisi’nde dolar başlığı doların başlıca hangi ülkelerde resmi para birimi olarak kullanıldığını aktarırken dört ülke ismi aktarılıyor. “dolar, günümüzde ABD, Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda ve daha başka ülkelerin standart para birimi” Dolar Wikipedia’ya (2017) göre 23 ülkede geçerli para birimi olarak kullanılmaktadır. Yazılı kültür detaylı, derinlemesine bilgi sunmasına rağmen Ana Britannica Ansiklopedisi editöryal bir karar vererek, görece büyük ekonomilerin dışındaki ülkelerin adını saymamayı tercih etmiştir. Bunun en önemli sebebi sınırlı olan kağıt yüzeyin olabildiğince verimli kullanılabilmesidir. “Kökeninde Avrupa’da kullanılan gümüş para birimi bulunur. Amerika’daki İngiliz ve İspanyol sömürgelerinde kullanılan İspanyol Pesosu ya da sekizlik, İngilizce konuşulan topluluklar arasında dolar bilinirdi. Bu madeni parayla olan tanışıklık, 1792’de ABD para birimine resmen dolar adının verilmesine yol açtı. 1858’de Kanada, doları ve ondalık para sistemini benimsedi. 1966’da Avustralya, 1967’de de Yeni Zelanda aynı sisteme geçtiler.” Basılı kültürün kavrayışı

bütüncül ve çizgisel olduğundan doların ilk kez bir ekonomik değer olarak belirmesinden dünya üzerinde yaygınlaşmasına doğru bir tarihsel bir hat çekilmiştir. Doların doğuşunu ve yaygınlaşmasını olabildiğince sadeleştirerek sunulmuştur. Ana Britannica Ansiklopedisi'nde anlatım doların kelime olarak nasıl ortaya çıktığını açıklayarak devam etmektedir: “Dolar sözcüğü, Almanca Joachimstaller'in kısaltılmış olan Taler sözcüğünün değişme uğramış biçimidir.” Doların kağıt para olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1861'den bu yana dolaşımda olduğunu belirttikten sonra Amerikalı önemli siyasi şahsiyetlerin resimlerinin paraların üzerinde basıldığı söylenerek başlık bitirilmiştir. Ansiklopedik yazımda başlığın üç parçadan oluştuğunu söylemek mümkündür: birincisi doların para birimi olarak hangi ülkelerde kullanıldığı ve nasıl ortaya çıktığı; ikincisi dolar kelimesinin kökeni; üçüncüsü ise paranın fiziki yapısına dair bilgidir (Aktulum, 2003: 3).

Ekşi Sözlükte dolar başlığının altında 48 sayfada yaklaşık olarak 1200 giri 2017 Şubat ayı itibariyle yapılmış durumdadır. İlk giri 17.09.1999 yılında yapıldıktan sonra yapılmış olan ilk 26 giri 14 yıla yayılmıştır. 17 Haziran 2013 tarihinden itibaren başlayan giri yoğunluğu özellikle 2016 yılının ikinci yarısından itibaren artarak devam etmiştir. Doların piyasa koşullarında yaşadığı değer kazanımı ya da kaybı özellikle dramatik boyutlara ulaştığında giri yoğunluğunun arttığı gözlenmektedir. Dolar başlığı altındaki ilk giri “(bkz: reler) (bkz: miler) (bkz: sollar) (bkz: iğrenç espri)” biçiminde, sözlük içinde başka olası başlıklara link olarak verilmiş beş kelimeden oluşmaktadır. Girinin dolara dönük her hangi bir göndermesi yoktur. İkinci giri “\$\$\$\$\$\$\$\$\$ beş yüzü geçeli çok oldu, ayrıca avustralyada da kullanılır galba” şeklindedir. Üçüncü giri “basicte eskiden string'i ifade etmek için kullanılan suffix. sonucu string'e ceviren fonksiyonların sonunda da bulunurdu ama artık sadece compatibility için var..” biçimindedir ve giride “basic” “string”, “suffix”, “compatibility” kelimeleri ile bu kelimelerin başlık olarak kullanıldığı sayfalara link verilmiştir. Söz konusu giri doları bir ekonomik varlık olarak değil bilgisayarlar için kullanılan yazılım dilinde terim olarak tanımlamaktadır. İlk sayfada yapılan toplam 25 giri içerisinde doları ekonomik bir değer olarak tanımlayan, göndermede bulunan doğrudan yapılmış veya link olarak verilmiş giri sayısı 12'dir. Yapılan girilerin yarısından fazlası başlığın vaat ettiği bağlamdan uzaktır. Buna karşın basılı ortamda yer almayan bazı detaylar dijital ortamdan yer alabilmektedir. Örneğin dünya üzerinde doları ekonomik bir para birimi olarak kabul eden 23 ülkenin isimleri tam olarak verilmiştir; karşılaştırma olarak aldığımız Ana Britannica Ansiklopedisi'nde ise bu rakam sadece 4'tür. 2013 yılı haziran ayı itibariyle dolarda yaşanan gelişmeler daha sık girilerde konu olmaya başlamış, piyasa hareketleri, Merkez Bankası'nın dolara müdahaleleri, Amerikan Merkez Bankası'nın açıklamaları, diğer küresel faktörler dolar başlığının altında yer almış, konuyla

ilgili görülen analizler yapılmış ve dijital ortamda linkler paylaşılmıştır. Dijital ortamda doların hareketleri zaman zaman günlük hatta anlık bir grafik dökümüne dönüşmüştür. Dolar yazılı kültürün bütüncül, çizgisel ama sınırlı ortamında dengeli ve tutarlı bir içerikle ancak çok genel bilgilerle sunulurken dijital ortamda dolar kavramı çok bilinmeyenli bir denklem görüntüsü vermektedir.

Ekşi Sözlük'te dolar başlığı altında yayınlanan yaklaşık 1200 giri genellikle doların gelecekte göstermesi beklenen değer hareketleriyle ilgili tahminlerden oluşmaktadır. Bu tahminlere dayanak olarak, doların geçmiş yıllara ait belli aralıklardan alınmış kesitleri grafikler kullanılmaktadır. Bazı grafikler beş veya on yıllık periyodları baz alarak yapılırken bazı grafikler de belirli olayları arasındaki hareketliliği ön plana çıkaracak şekilde hazırlanmıştır. Örneğin 1980 askeri ihtilali sonrası liberalleşme politikaları çerçevesinde kullanımı serbest bırakılan doların tek parti hükümetleri dönemlerinde koalisyon hükümetleri dönemlerine oranla daha sakin bir çizgi göstermesi grafiklerle sunularak siyasi istikrarsızlık belirtisini doların artışına gerekçe olarak sunulabilmektedir (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 284). Farklı siyasi yaklaşımların, ideolojik tutumların bu noktada ön plana çıktığı gözlenmektedir. 12.01.2017 tarihli bir giri şu şekildedir: “neden mi? siyasi belirsizlik var. ekonomik durgunluk var. kaos var. terör var. gelecek endişesi var. istikrarsızlık var. hukuksuzluk var. rejim sorunu var. ama en önemlisi bu olayı dengeleyebilecek bir silahı olmayan merkez bankası faiz arttırma konusunda siyasi baskı altında eziliyor. O faiz arttırmadan kusura bakmayın dolar nah düşer. misal adam hasta ölecek ama bunlar doktorun verdiği ilaç yerine bir hoca çağırmişlar okuyup üfletiyorlar. eninde sonunda doktorun ilacını kullanacaklar ama bu sefer adam ölecek. işin özü budur.” Dolayısıyla dijital kültür farklı siyasi yaklaşımların, kişisel değerlendirmelerin sadece yazıyla değil, multimedya özelliği olması bakımından grafiklerin de kullanılmasıyla sunulabildiği bir araç olarak çok sesliliğe aracılık etmektedir. Ayrıca dijital kültürde aynı anda hem anlık hem de on yıllara, yüz yıllara uzanan değerlendirmelerin farklı anlatım unsurları vasıtasıyla yapıldığı bir mecradır. Basılı kültürde net bir çizgisellik ve dengeli anlatım gözlenebilirken dijital kültürde asimetric, parçalı ve merkezsiz bir anlatım ortaya çıkmaktadır (Aktulum, 2008: 4). Basılı kültürün inşa ettiği kavrayış, ele aldığı kavramı kırılma anlarını baz alarak tarihsel dönemlere ayırarak sunmakta; dijital kültür ise anlık reaksiyonlarla kendi anlamını inşa etmekte, bu inşa ediş sürecinde geçmiş, tarihi anlık aciliyeti nedeniyle dolgu malzemesi olarak kullanabilmektedir. Bu bağlamda dijital ortam doların dönemlik, günlük, anlık hareketlerini kayıt altına alırken, dijital kültürün ‘ethos’unu da hissettirmektedir.

Doların değer kazanması ya da kaybetmesi ile Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan başkanlık seçimi, uluslararası politik gelişmeler ve dengeler arasında ilişki olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de 2013 mayıs ayında başlayan ve yaklaşık üç ay süren Gezi Parkı eylemlerinde; 17-25 Aralık’ta yaşanan ve üç bakanın istifa ettiği, pek çok yargıç, savcı ve emniyet müdürünün yerinin değiştirildiği, Türkiye’nin uluslararası kamuoyunda zor durumda kaldığı adli darbe girişiminde; 15 Temmuz kalkışmasında dolar sıçramalar gerçekleştirerek yükselmiştir. Başta Gezi Parkı süreci olmak üzere yaşanan süreçlerde değerlendirmeler ikiye ayrılmıştır. Bir görüş Türkiye’de yaşanan bu süreçlerin dış destekli olduğunu, ülkenin siyasi istikrarsızlık yaratılarak zor duruma sokulmak istendiğini ifade ederken diğer görüş ülkenin yönetiminin sorunlu olduğunu, özgürlükler ve demokrasi noktasındaki kısıtlamaların otomatik olarak kendisini ekonomide gösterdiğini iddia etmiştir. Politik istikrar ile ekonomik istikrar arasındaki doğrudan ilişki, ekonominin seyrinin izlendiği doların TL karşısındaki değer kazanımı ya da kaybedişini, ekonominin kendi dinamikleri üzerinden değil politik tercihler üzerinden değerlendirmeyi beraberinde getirmiştir. Doların piyasa koşullarında gerçekleştirdiği hareketi değerlendirmek politik bir yaklaşıma bürünmüştür.

4.4.5 Dil

Gerek insanın uzvu olarak gerekse konuşma, anlaşma aracı olarak birden fazla anlama sahiptir. Dilin özellikle anlaşma, uzlaşma aracı olarak sahip olduğu anlam son derece kültüre, zamana veya kişiye özel açılımlara sahip olabilmektedir. Yazılı kültürde dilin kendisi bizzat araştırma nesnesine dönüşmüştür. 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren dilbilim araştırmacıları ortaya çıkmışlar ve dili sahip olduğu özellikler sebebiyle gerçekliğe ulaşma, bilgiye ulaşma anlamında çalışma nesnesi olarak kabul edilmiştir. Dil aynı zamanda düşünen, düşüncüyü etkileyen varlık olmakla birlikte kimi filozoflara göre de düşüncenin kendisidir; düşünce dil olmaksızın var olamaz. Dil çok fazla katmandan oluşan, basit olmayan, günlük konuşmalarda kullanılan anlamlarından öte anlamlara sahip olabilen bir kelimedir. Bu haliyle gerek yazılı kültürün ürünü olan ansiklopedilerde, gerekse dijital kültürün ürünü olan dijital sözlüklerde bu anlamlarına göndermede bulunulan bir sözcük olarak önemlidir “dil” kelimesi. Yazılı kültürün bir yansıması olan ansiklopedilerde daha çizgisel, kapsayıcı ancak sınırlı alan nedeniyle detayları açıklamayan bir yaklaşım beklemek olası iken; dijital sözlüklerde kişiye özel, bağlantısız, merkezsiz, kopuk ancak detayların olabileceği, çizgiselliğin olmadığı yaklaşımla karşılaşılması muhtemeldir. Burada “dil” kelimesinin seçilen diğer kelimelerden Ekşi Sözlük’te basılı olana göre daha farklı bir genişleme yapmasını beklemek olasıdır. Çünkü “dil”, 1900’lü

yılların son çeyreğinden itibaren kavram olarak gerek yapılan akademik çalışmalarda, gerekse felsefi tartışmalarda daha çok yer almakta, basılı olanın yetişip içeriğine kazandırabileceği hızı aşan bir üretim söz konusudur.

Ana Britannica Ansiklopedisinde dilin tanımı insan organı olarak dil ve konuşma, anlaşma aracı olarak dil olmak üzere iki ayrılarak yapılmıştır. Biyolojik bir varlık ve organizmaların bir parçası olarak ele alınan dilin memelilerde, omurgalılarda, sürüngenlerde sahip olduğu işleve ayrı ayrı değinilmiştir. “dil, omurgalıların çoğunda, ağız tabanında yer alan ve kas dokusundan oluşan hareketli organ. Dil, omurgalıların değişik gruplarında, çeşitli işlevlere uyarlanmıştır (Ana Britannica, 2004: 270).” Genel bir girişin ardından daha spesifik bilgiler sunulmuş, genelden detaya hareket edilmiştir, “Bazı hayvanlarda, örneğin kurbağalarda böcek yakalamayı kolaylaştırmak üzere dışarı doğru uzayabilir; bazı sürüngenlerde her şeyden önce bir duyu organıdır; kedilerde ve memelilerin öbür bazı türlerinde yalanmaya ve temizlenmeye yarar (Ana Britannica, 2004: 270)”. Dilin bir canlı uzvu olarak tanımının yapılp, işlevlerinin açıklandığı giriş paragrafının ardından gelen paragrafta insan dilin biyolojik yapısı ele alınmıştır. “Memelilerin dili, aralarında yağ dokusu ve salgı bezleri bulunan, iç içe geçmiş gizli kaslardan oluşan, mukozayla kaplı bir organdır.” Paragrafın genel girişinin ardından insan diline ait özellikler ve bu özelliklerin her birinin ne işe yaradığı açıklanmıştır “İnsanda, dilin ucunun ve kenarlarının dişlere değmesi, bu organın konuşmaya ve yutmaya yardımcı olmasını sağlar (Ana Britannica, 2004: 270).” İnsan dilindeki rahatsızlıklar ve sebepleri, salgıları, tatları algılama mekanizması, dilin sahip olabileceği farklı şekiller ve alabileceği renkler ifade edilerek canlı uzvu anlamına gelen “dil” anlamı tamamlanmıştır. Her bir sayfası üç yazı sütunundan oluşan Ana Britannica Ansiklopedisi dil kelimesinin bu ilk anlamına iki sütun yer ayırmıştır. Dilin fiziksel tanımı yapıldıktan sonra canlılarda hangi işlevleri olduğu ifade edilmiş, daha sonra insan dilinin özellikleri, kullanımı, hastalık türleri gibi bölümlerle konu işlenmiştir. Canlılardan başlayıp insan diline doğru gelen bir çizgisel aktarım şekli söz konusudur (Ong, 2007).

Dil kelimesinin ikinci anlamı olan ve konuşma uzlaşma anlamına gelen yüzü “dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan sesli ya da yazılı simgeler sistemi” şeklinde bir genel çerçeve çizerek başlamaktadır. Dil kelimelerden ya da kendisini oluşturan yapıtaşları her ne ise, örneğin sesler ya da görüntülerden, meydana gelmektedir. Dilin her bir parçası, soyut ya da somut bir ya da birden fazla varlığı işaret ettiğinden, birer simgedir. Tanımın hemen ardından gelen cümlede de dilin tanımını aydınlatacak, “simgeler” kelimesi ile ne kastedildiği açığa kavuşturulacak “Dil simgelerine ‘gösterge’ adı verilir” cümlesi ile devam edilmiştir. Genelden parçalara doğru bir gidiş söz konusudur ve her adımda her genel olanın hem de parçaların gerek

işlevlerine, gerekse özgün koşullarına dönük bilgilerle tanımlamalar yapılmaktadır: “Bu göstergeler, saymaca bir nitelik taşır, anlamları doğal bir bağlantıdan kaynaklanmayıp toplumsal bir anlaşmadan, bireyler arası üstü kapalı bir uzlaşmadan doğar (Ana Britannica, 2004: 270).” Bir sonraki adımda dilin insan toplulukları arasında bir anlaşma aracı olduğunu, hayvan topluluklarını kapsamadığı ifade edilerek dilin kapsamı daraltılmıştır. Böylelikle dil irdelenecek bir nesne, araştırılacak bir konu olarak alanı daraltılmaktadır.

Ana Britannica Ansiklopedisi’nde dilin birden fazla tanımının yapılabileceği, farklı yaklaşımların farklı dil tanımları olabileceği belirtilmiştir. Bu farklı tanımlara geçmeden önce dilin bazı özellikleri dört madde halinde sıralanmıştır. Ardından dilin gücünün nereden geldiği sorusuna yanıt verilmeye çalışılmış, bu yanıt arayışı sırasında eski uygarlıklarda, inanç gruplarında, dil nasıl ortaya çıkmıştır: Sami inancında, Eski Ahit’te, Hinduizm’de, İskandinav mitolojisinde ve İslam inancında. 17. yy.’da Alman romantizmi ile birlikte yaşanan kökenler kavramının ön plana çıkması dilin kökenleri hakkında da araştırmaları tetiklemiş, ancak dilin kökeni hakkında kesin bir bilgiye sahip olunamadığı ifade edilmiştir (Ong, 2007). Dil üzerine düşünmenin yolu ister istemez Aristoteles ile kesişir çünkü dil düşünce ilişkisini ilk kez gündeme getiren odur. Aristoteles’e göre konuşma zihnin yaşantılarının temsil edilmesidir. Bu düşünce Avrupa’da dil üzerine düşünmeyi, 17. yy. boyunca etkilemiştir. Ansiklopedik veya daha genel anlamda tipografi temelli çizgisel düşünce belirli bir tanımlama çabası, çerçeve oluşturma gayretinin ardından yeniden tarihsel bir izleğe oturmuştur. 18.yy.’da Aristoteles’in usçu yaklaşımının bazı açılardan Condillac ve Herder tarafından eleştirildiği ifade edilerek dil konusundaki tartışmaların diyalektik bir sürecin içinde değerlendirildiği ortaya konmaktadır. Bu matbaa kültürünün kaçınılmaz olarak gerçekleştireceği bir ele alma tarzı ve bilişsel alışkanlıktır. Ana Britannica Ansiklopedisi çizgisel süreci 19.yy.’la devam ettirmekte, dilin bilimsel tanımın ancak bu tarihte yapılmaya başlanan dilbilimsel çalışmaların neticesinde mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Dilbilim çalışmalarının esaslarının neler olduğu, hangi ülkelerde başladığı ve öncülerinin kimler olduğu bilgileri verilmiştir. Dilin fizyolojik temellerinden, yazıdan bağımsız olabileceği ama konuşmadan bağımsız olamayacağı gibi prensiplerden bahsedilmiştir. Britannica dil ve konuşma arasında ilişkiyi kurduktan sonra konuşmanın tanımı yapıp fizyolojik gerçekliğini adım adım işlemiş, insanın konuşma yeteneğinin sınırlı sayıda sesle sınırsız kombinasyonlar oluşturarak anlam aktarmayı mümkün kılmasına değinmiştir. İnsan dilinin gelişmesi ile insanın yaşadığı koşulların değişmesi, evrimsel süreç etkili olmuştur; bütün fiziksel gelişmelerin, insanın gelişimi üzerinde etkilidir ancak herhangi bir gelişmenin ne kadar etkili olduğu belirtilmemektedir. Modern anlatı maddi deliller olmaksızın iddia da bulunmaz, kanaatleri gerçeklik olarak sunmaz. Tartışmaları ve

düşünceleri sunar ve kesinlik olup olmadığını ifade eder. Bu bağlamda Ana Britannica dilin tarihsel süreç içerisindeki serüvenini bilimsel bulgulara ve tarihsel gerçekliğe dayandırarak inşa eder ve ardından dilin anlam ve üslup ilişkisine değinmeye başlar. “Dilin amacı anlaşmayı sağlamak, anlam iletimini gerçekleştirmektir. Anlam iki kategori içerisinde incelenebilir: Yapısal anlam ve sözlük anlamı (Ana Britannica Ansiklopedisi, 270)”. Ansiklopedi yapısal anlam ve sözlük anlamını tanımlamış; dilin ses ve anlam bakımından bölünebilirliği ve birimlere ayrılarak anlamda farklılık yaratması özellikleri vurgulanmıştır. Böylelikle basılı kültürün bilişsel bir başka niteliği olan düzen takip etme niteliği tekrar ortaya çıkmakta, genelden özele doğru gidiş kendisini göstermektedir. Ana Britannica Ansiklopedisi yaklaşık dört buçuk sütun ayırdığı, dil kelimesinin bu ikinci anlamını toparlayıcı ve tamamlayıcı bilgiler sunarak bitirir. Buna göre dil değişen bir varlıktır, dinamik, hareket halindedir. Jest ve mimikler onu tamamlar. Kelimelerin ne anlam ifade ettikleri kadar nasıl ifade edildikleri dilin üslubu da önemlidir. Buna göre üslup dile ait, en yoğun, en bireysel, en kültürel öğedir. Dil ve kültür arasında da iç içe geçmiş bir ilişki vardır. Dil yeteneği kalıtsaldır ama öğrenilmesi için kültürel koşulların oluşmuş olmasına ihtiyaç vardır. Dil toplumsallaşmasının gerçekleşmesine yardım eder; birey dil sayesinde toplumsallaşır; dil, birey-toplumsallaşma denklemdir.

Ekşi Sözlük’te 2017 yılı itibarıyla dil başlığına yaklaşık 250 giri yapılmıştır. İlk giri 20.03.1999 tarihinde ve numaralandırılmış iki madde üzerinden yapılmıştır: “1. ağız içinde yer alan kemiksiz konuşma organı, 2. lisan.. (ülkelere, ırklara, etnik gruplara göre değişen konuşma şekli)”. Katılımcı dijital sözlük örneği olan Ekşi Sözlükte dil üzerine yapılan ilk giri, basılı kültür ürünü olan ansiklopedi örneğinde de görüldüğü gibi iki ayaklıdır ve bu anlamda örtüşmektedirler. Ancak girinin tarihi 1999’dur. Yani henüz Türkiye’de dijitalleşmenin yaşanmadığı bir zamanda bilişsel inşasını basılı materyallerden tamamlamış bir kullanıcı tarafından yapılmış olması muhtemeldir. Buna rağmen günlük dili andıran bir kullanım rahatlık gözlenmektedir. Ekşi Sözlükteki ikinci giri Bedri Rahmi Eyüpoğlu’nun Üç Dil isimli şiirinin son bölümüdür: “en azından üç dil bileceksin/ en azından üç dille/ ana avrat dümdüz gideceksin/ en azından üç dil/ çünkü sen ne tarih ne coğrafya/ ne şu, ne busun/ oğlum mernus/ sen otobüsü kaçırmış bir milletin çocuğusun..” Ekşi Sözlükte ikinci giri dijital kültürün metinlerarsılığı sağladığı esnekliğin bir yansımasıdır. Tanımlama bir şiirle yapılabilmekte, basit açıklamaların içerisinde karşımıza aniden çok katmanlı bir yapı çıkabilmektedir. Ekşi Sözlük’te üçüncü giri her birinin bağımsız ve yine sözlük içinde başka bir başlığa yönlendiren iki ayrı sözcükten oluşmaktadır. Sözcükler argo, kaba ifadelerdir. Bu bakımdan içerik çeşitli şekillerde çeşitlenmekte, kullanıcılar özgürce ifade de bulunabilmektedirler. Dördüncü giri “bunu sakatat bazında yiyenler vardır, soğuk söğüşünün lezzetli olduğunu söylerler” biçimindedir ve dilin ilk

anlamına, fiziksel varlığına işaret etmektedir ancak bir yemek çeşidi olarak ansiklopedik anlatımda rastlanmayan bir içeriktir. Böylelikle alan kaygısı olmayan ve kişisel özgün çağrışımlara olanak veren dijital kültür dil kelimesinin içeriğini zenginleştirmektedir. Beşinci giri dili “iyi kullanıldığında çok etkili bir silah” olarak tanımlamaktadır. Bu giri dilin toplumsal süreçleri içinde barındıran, anlam üretme ve düşünme kapasitesini teslim eden bir yaklaşımı konuşma dili içerisinde ifade etmektedir. Sekizinci, basılı sözlüklerin içerik düzenlemesine benzer şekilde dil kelimesinin sahip olduğu anlamları dört farklı şekilde vermiştir. İlk anlamı olarak uzlaşım aracı olarak dil, ikinci anlam olarak coğrafya, üçüncü anlam olarak anatomik bir yapı, dördüncü anlam olarak da besin türü olarak bir peynir çeşidinin adı olduğu ifade edilmiştir. Sekizinci giri de ayrıca dört farklı link kullanılarak yatay okumaya yönlendirme yapılmıştır. On ikinci giri “divan edebiyatında yürek veya gönül manasında kullanılan kelime, farsçadır. Bir dolu dil ile başlayan ve dil ile vasf olunmaz kelime vardır” biçiminde olup divan edebiyatında bir kullanımın adı olarak tanımlamaktadır. Dil ile gönül arasında ilişki kurulması bakımından da önemli bir bilgi parçası sunmaktadır. Zira dil insanın gönlüne girebilmek için en önemli araç olarak görülmesi muhtemeldir. Böylelikle dilin kullanımına ve kökenine dair önemli bir enformasyona rastlamış bulunmaktayız. Ancak dijital alanlarda bilgiler kullanılmaya hazır, belirli bir çerçeve içerisinde değil; kişinin yorumlama becerisinin imkanları dahilinde değerlendirilen bir niteliğe sahiptir. Bu anlamda dijital okuryazarlık önem kazanmaktadır. Ekşi Sözlük’te ilk sayfada 25 giri bulunmaktadır ve bu 25 giri: insan uzvu veya anatomik bir varlık; besin kaynağı olarak bir hayvan dili; uzlaşma ve toplumsallaşma aracı olarak dil çerçevesinde yapılmıştır. Dil sözcüğünün gönül veya yürek anlamında kullanımları olduğunu ifade eden giriler bu dört yaygın kullanımın içerisinde gömülü olarak bulunmaktadır.

Ekşi Sözlük’te dil kelimesinin ikinci sayfasında bulunan 25 girinin ilki “botlarda ve spor ayakkabılarında siz giyerken geri geri te ayakkabının içine kaçışan salak uzuv..” biçimindedir. Bu yönüyle dil kelimesine yeni bir anlam başlığı da eklenmiştir. İkinci sayfanın ikinci giri ise “cismi küçük yırtıcı bir aslandır. onu sağlam bağla”dır. Bu ikinci giri dilin bireysel ve toplumsal kullanımına göndermede bulunmaktadır ve bundan önceki kullanımlardan farklı bir anlamsal yönelimi yoktur. İkinci sayfanın üçüncü giri dilin anatomik yapısı hakkındadır. İkinci sayfada devam eden girilerde bir link olarak başka başlığa yönlendiren “dil yaresi” ve “ehl-i dil” biçiminde giriler mevcuttur. “insanı hayvandan ayıran en önemli özellik”, dilin toplumsallaştırıcı ve düşünsel boyutarı içinde barındıran yönü olduğuna dairdir. "dil, gerçekleri aktarmaz, bir anlamda yaratır. Gerçek dediğimiz şey, bizim oluşturduğumuz bir kurmacadır. madem ki anlam, bizden önce, daha doğrusu dilden önce yoktu, o halde kurmaca denilen şey de bir kopya değil, gerçekliğin kendisidir." Ferdinand de Saussure alıntısı ile verilen bir başka

giri hem metinlerarası özellik taşımaktadır hem dil gerçeklik ilişkisine gönderme yapmaktadır hem de dil üzerine yapılan tartışmaları, çalışmaları ekrana getirerek akışta derinlik sağlamaktadır. Günlük kullanımların, deneyimlerin aktarıldığı dijital metin bir anda yutulması büyük bir lokmayı kullanıcıların önüne koymaktadır. Bir sonraki giri de Heidegger, Wittgenstein, Derrida ve Foucault'un dil üzerine düşüncelerini içeren, dil iktidar ilişkisine göndermede bulunmaktadır. İkinci sayfada yapılan girilerde dil aileleri ve toplulukları hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuş, farklı dil ailelerinin özellikleri ifade edilmiştir. İkinci sayfada yer alan 25 giri daha çok dil üzerine bilimsel araştırmalardan, tartışmalardan edinilen bilgilerin sunulmasından oluşmaktadır. Üçüncü 25 giri ilk iki sayfadan farklı olarak filmlerden alıntıları da içermektedir. Günlük kullanımlara atıflar, Çin ve Hint medeniyetlerinde dil üzerine yapılan değerlendirmeler yer almaktadır. Dördüncü sayfada “dilbilim”, “linguitik”, etimoloji”, “filoloji”, ”göstergebilim” kelimelerin alt alta verildiği ve her birinin (bkz:) ifadesiyle Ekşi Sözlük içerisinde sözcükler için açılmış diğer sayfalara yönlendiren giri ile açılmaktadır. Her biri dil konusunda çalışma yapan bu alanlara bir “tık” ile ulaşmak basılı kültürde yaşanabilecek kolaylık değildi. Birbiriyle ilişkili bu alanların birbirine bağlanması kukusuz konunun çerçevesini oluşturmak isteyen kimselere işini kolaylaştırmakta ancak devamlılığı olan bir okuma yapmayı da zorlaştırmaktadır. Dördüncü sayfada yer alan girilerde 2009 senesinde yapılmış olanlarla birlikte fotoğraflara link verme özelliği de eklenmiş bulunmaktadır. Gelişen teknoloji ve imkanlar multimedya özelliğini, sınırsız alan ve metinlerarasılığın yanına eklemiştir. 15.02.2009 tarihli giri dilin bölgelerinin hangi tadı almamıza yaradığıyla ilgili bir görsel kullanılmıştır. Sayfadaki diğer girilerde dilin bireyi toplumsallaşmadaki işlevi, dilin varoluşuna dair tartışmalar üzerine yapılan okumalardan bilgiler sunulmuştur. Dil başlığındaki 5.ve 6. sayfalarda ana dili konuşma gerekliliği üzerine dair bir giri dışında yeni konu içeren yoktur. Sözlük yazarlarının diller üzerine gözlem ve deneyimlerinin yer aldığı giriler bu sayfada ağırlıktadır. 2010 ile 2011 yılları arasında yapılan giriler daha bireysel, deneyime dayanan ve kuramsal temele ihtiyaç duymayan tarzdadır. 7. sayfada Roland Barthes, Aldous Huxley, Martin Heidegger gibi yazar ve filozoflardan alıntılar yapıldığı zengin bir sayfa oluşmuştur. Dil üzerine yapılan alıntılar hem dilin anlam sunma ve toplumsallaştırma hem de bireyin varoluşunu sınırlandırma rolleri üzerinedir. 8. sayfada dil kelimesi ile ilgili girilerde bilinç dışı unsurlara göndermelerin olduğu gözlenmektedir. Bu göndermeler Lacan’a atıfta bulunduktan sonra yapılmış, bu anlamda da metinlerarasılık kurulmuştur. Ayrıca Saussure’a ve Chomsky’e de atıflarda bulunmaktadır. Dilin çeşitli hayvanlarda anatomik uzuv olarak avlanmalarına nasıl yardım ettiği yer almaktadır. Kürtçenin yetersiz bir dil olduğuna dair değerlendirmelere cevap niteliğinde yapılan bir giri ise dikkate değerdir. Dijital kültürde değerlendirmeler yazılı

kültürdeki gibi değildir. Yazılı kültürde değerlendirme hangi kuramsal çerçevede inşa edilecekse bu kuramsal arka plan öncelikle inşa edilir. Dijital kültürde ise tartışma konusu değerlendirmeler ve bu değerlendirmelere verilmekte olan cevapların kuramsal arka planlarını okuyucuların dijitalleşmenin getirdiği teknolojik kolaylıklarla her an ulaşabilecekleri varsayımı ile es geçmektedir. Dil başlığı altında yapılan 9. ve 10. sayfalardaki girilerde de benzer kullanımlar gözlenmektedir. Dilin önemi üzerine şiirlere yer verilmiş, dil kavramına katkıda bulunan düşünür ve araştırmacıların değerlendirmeleri girilere konu edilmiştir. Bununla birlikte son iki sayfada daha fazla kişisel değerlendirme göze çarpmaktadır.

4.4.6 Matematik

Günlük hayatta karşılaştığımız pek çok konu hakkında, o konu ile karşılaşan insan sayısınca farklı görüş ortaya çıkabilmekte, yorumlar ortaya konabilmektedir. Bu durum güzel çirkin, iyi kötü gibi gerek estetik gerek felsefi konularda çok daha derinleşmekte, epistemolojik ve ontolojik köklere sahip olabilmektedir. Ancak matematik doğruların ve yanlışların tartışmaya en az açık olduğu alanlardan birisidir çünkü hesaplamalar sağlamaları alınarak doğrulukları test edilir. Bununla birlikte günlük hayatta matematik karşılaşan ama matematik bilimiyle uğraşmayan insanların matematiğe dönük algılarının, matematiğin içinde barındırdığı bu kesinliklerden etkilenmeksizin belirmesini bekleyebiliriz. Yazılı kültürde matematiğin ifade ettiği anlamlar kümesinin, matematikle ilgilenen bilim adamları ya da profesyoneller tarafından derli toplu ve matematiğin özüne yakın biçimde yazılı kaynaklarla insanlara ulaşması, böylelikle matematiğin anlamının kendi doğasına uygun olarak belirli kesinlikler ifade edecek biçimde inşa edilmesi gerekir. Dijital kültürde ise matematiğe ilişkin bağlamın kendi içerisinde yer alan kesinliklerden ziyade matematiğin yansıttığı imajdan beslenen bir örüntüyle karşılamak daha mümkündür.

Ana Britannica Ansiklopedisi'nde matematik başlığı bir tanımla başlamaktadır: “sayma ölçme, cisimlerin şekillerini tanımlama gibi temel işlemlerden ortaya çıkan ve yapı, düzen ve ilişkileri inceleyen bilim dalı. Tanımdan sonra matematiğin irdeleme ve nicel hesaplamaları konu aldığından bahsedilmiş, matematiğin idealleştirme ve soyutlamalara dayandığı belirtilmiştir. Sonrasında matematiğin kullanım alanları hakkında bilgilendirme yapılmış, 17. Yüzyıldan itibaren fiziksel bilimlerle birlikte sıkı bir ilişki içerisinde olan ve teknolojinin gelişmesinde büyük rol oynayan matematiğin günümüzde sosyal bilimler ve insani bilimler alanında da benzer bir konuma eriştiği ifade edilmiştir (Ana Britannica, 2004: 426). İkinci paragrafta matematiğin çalışma prensipleri konu edilmiştir: “Tüm matematik sistemleri, bir aksiyomlar kümesi ve aksiyomlardan mantık yoluyla türetilen teoremlerden oluşur.”

Matematiğin soyut olması ama birlikte çalıştığı bilim dallarıyla birlikte ortaya koyduğu sonuçların somut olduğu söylenirken matematiğin etki alanı yavaşça genişletilmiştir. Newton kuramında Einstein'ın görelilik kuramlarında matematiğin farklı yorumlamalarla farklı sonuçlar verdiğini ama kendi içinde tutarlılık gösterdiğini ifade edilerek matematiğin ifade ettiği kesinliklerin yönü ve sınırlılıkları belirtilmiştir. Böylelikle matematiğin tanımı yapılmış, temel prensipleri ve ürettiği sonuçların kapasitesi hakkında bilgi verilmiştir. Yazılı kültür tanımlama yapmaksızın ve konunun genel çerçevesini çizmeksizin ilerlememektedir (Ong, 2007).

Ana Britannica Ansiklopedisi'ne (2004: 427) göre, matematik her ne kadar rakamlardan oluşmakta, kesinlikler ifade etme amacıyla olsa da kullanıldığı medeniyetin hakim felsefi geleneği tarafından yorumlanmıştır. Bu bağlamda, Eski Yunan'da matematik genel geçer, evrensel kaideler oluşturmak amacıyla kullanılmıştır. Matematik bu dönemde yasalar aramış, birbirinden farklı problemleri çözmeye yarayacak genel formüller üretilmiştir. Yazılı kültürün bu türden bir değerlendirmeye sebep olan bakış açısı bilginin düzenlenmesi ihtiyacından kaynaklanmakta, analitik bir yaklaşımının kaçınılmazlığındandır (Aktulum, 2003: 3). Matematik modern zamanlarda ilişkide bulunduğu alanlar vasıtasıyla alt başlıklara ve alanlara ayrılmıştır. Matematik ortaya çıkışı itibariyle yerleşik toplumların belirmesine ihtiyaç duyarken ilerlemesi ise ekonomisi gelişkin toplumlara ihtiyaç duymaktadır. Ana Britannica Ansiklopedisi matematiğin ortaya çıkışı, gelişimi, prensipleri, özellikleri hakkında bilgi verdikten sonra matematiğin tarihsel yolculuğunu konu edinmiştir. Matematiğin ilk ortaya çıkışının M.Ö. 2000'li yıllarda Babil medeniyetinde gerçekleştiğini, bu dönemde ekonominin gerektirdiği problem çözme, kök bulma ve alan hesaplama işlemlerinin geliştirildiği kaydedilmiştir. M.Ö. 19.yüzyılda üretilmiş ve Mısır medeniyetinden kalan papirüsler mevcuttur ve bu da Mısır'ın matematik konusunda gelişkin birikime sahip olduğuna işaret etmektedir. M.Ö. 4.yüzyılda ise matematiğin merkezi Antik Yunan olmuş ve matematik kuramsal açıdan gelişmiştir. Bu zamanda matematikçiler rasyonel sayıların yeterli olmadığını görüp irrasyonel sayıları buldular. M.S. 3.yüzyılda yapılan kuramsal çalışmalar sırasında gezegenlerin yörüngelerinin belirlenmesi için trigonometri geliştirildi. Ortaçağda matematiğin merkezi İslam ve Hin medeniyetleri oldu. Buralarda kurulan okullarda yapılan eğitim sayesinde matematik tekrar daha da gelişti ve Rönesans'la birlikte Avrupa'ya taşındı. Bu noktadan sonra Ana Britannica Ansiklopedisi 16. 17. 18. 19.yüzyılları birinci ve ikinci yarısından olmak üzere şeklinde ikiye ayırmış, her bir yarıda yaşanan gelişmeler için ayrıca paragraflar kullanmıştır. Bunun nedeninin özellikle Rönesans sonrasında yaşanan gelişmelerin daha sık ve günümüz açısından önemli oluşudur. Ansiklopedi anlatımını matematiğin gelişiminde problemlerin

önemini vurgulayarak noktalamıştır. Ele alınan problemleri çözmek için matematik yeni kanunlar bulmak, yaklaşım ve bakış açılarını değiştirmek zorunda kalmış, böylelikle de söz konusu tarihsel gelişim mümkün olabilmiştir (Ana Britannica, 2004: 428).

Ekşi Sözlük'te matematik başlığı altında 600'ün üzerinde giri mevcuttur. İlk giri tarihi 20.06.1999'dur "hayat boyu kafamın çalıştığı ama okumaktan haz almadığım bilim dalı". Matematik başlığı altında yapılan ilk on girinin sekizi kullanıcıların kişisel deneyimlerini yansıtmaktadır ve herhangi bir referans görülmemektedir: "favori dersim. zeka geliştirdiği kanıtlanmıştır", "hayatın kedisidir matematik. ama yine de; çarp, çıkar, topla böl... ötesi ile bu saatten sonra işim olmaz...", "insanoglunun her şeyi bir biçimde temelleri üzerine oturttuğu kurgusal semboller toplamı. evrenin programlama dili. cosmos programming language.", "bir şeyin izahatını ve nereden gelip nereye gittiğini ortaya koymak için en stabil metodolojileri içeren şey." İlk sayfalarındaki giriler bu niteliktedir ve göz çarpan nitelikleri dijital kültürün özellikleri olan bireyselliği öne çıkaran, kaynağa bağlı olmayan, deneyimleri merkeze alan, birbirlerini tamamlayan, yatay bir seyir izleyen yapılarıdır (Aydoğan, 2014: 20). Dijital kültür örneği olan Ekşi Sözlük'te matematik başlığında yapılan değerlendirmelerin çoğunluğu matematik derslerinde yaşanan tecrübelerle sınırlıdır. Matematik ile ilgili kaynakları referans gösteren, kavramlara yer veren giriler çok azdır. Giriler kullanıcıların matematikle temaslarının günlük dille ifadesi şeklinde yazılmıştır. Az sayıdaki ve matematiğin özüne dair, tanım ve tarihsel gelişimi ifade eden girilerden kullanıcıların matematik lisans eğitimi veya fizik, bilgisayar mühendisliği gibi matematikle ilişkili lisans eğitimi aldıkları anlaşılmaktadır. Matematikle ilgili vecizeler, önemli görülen sözler paylaşılmıştır. Matematiğin ortaya çıkışına ve kökenine dair ilk değerlendirme 51. giride yer almaktadır. Katılımcı sözlük ve dijital kültür örneği olan Ekşi Sözlükte yazı dijital kültürde tarihsel bir dönüşüm yaşamaktadır. Giriler birbirlerinin devamı olduklarını zımnen kabul etmektedir. Matematik başlığı altında matematiğin özellik ve niteliklerini ifade etme gayretinde olan giriler genellikle matematik hakkında yazılan olumsuz değerlendirmelere cevap niteliğindedir. Ancak hangi girinin spesifik olarak hangi soruyu cevapladığı belirtilmemekte, okuyucuların bu noktada diğer girileri okudukları varsayılmamaktadır. Ekşi Sözlükte giri tarihleri eskiden şimdiye doğru yaklaştıkça öğrencilerin derslerde yaşadıkları deneyimleri, ödevlerini, sınavlarını, ders hocalarını konu edinme sıklıkları artmaktadır. Ayrıca matematikle yazılım arasındaki ilişkinin vurgulanmış, matematikçe çözülmesi zor bulunan problemler, denklemler paylaşılmış, deneyime dayalı kanaatler aktarılmıştır. Özellikle 2011 yılından sonraki girilerde başka internet sayfaları ve web sitelerinden bağlantıları paylaşarak içeriğe hipermetin özelliği de kazandırılmıştır. Girilerde gözlenen bir başka husus ise Türkiye'deki matematik eğitimi özellikle gelişmişlik ülkemizden

ilerde olan ülkelerle kıyaslanmıştır. Her ne kadar bir disiplin içinde yapılmamış ve düzenli olmasa da bu türden bir içeriğe ansiklopedilerdeki matematik başlığı altında rastlamak zordur. Bu da dijital alanın sınırsızlığının olumlu bir sonucudur (Aktulum, 2008: 4). Girilerde gözlenen dijital içeriğin en önemli özelliklerinden birisi bilgiye dayanmaması, yanlış bilgiler içermesi, fazlasıyla kişisel kanaatlere dayanmasıdır. İçeriğin hukuki anlamda sorun oluşturmaması koşuluyla herhangi bir editasyona uğramaması bir zamanlar bilgi düzeyi, verimlilik arayışı zirve yapmış olan, deney ve gözlemden beslenen modern yazı anlayışının bir dönem sonrasında tamamen farklı bir anlayışa evrimleşmesi ilgi çekicidir.

4.4.7 Milli İrade

Milli irade kavramı Türkiye'nin yaklaşık 20 yılına damgasını vurmuş bir kavramdır. Yönetilenlerin verdikleri oylarla seçilen parlamenterlerin veya yönetme yetkisi verilen partinin ve dolayısıyla yönetilenlerin iradesinin ülke yönetiminde söz sahibi olmasını ifade eder. Türkiye'de yaşanan siyasi dinamizm bu kavramı son yirmi yılda fazlasıyla gündemde tutmuş, tartışmıştır. Mili irade kavramının özellikle günümüzdeki oluşturmuş olduğu argüman oluşturma, kamusal tartışma yapma biçimleri dijital kültürün düşünme süreçleri hakkında verimli bir alan oluşturmaktadır. Bu noktada milli irade kavramı belirli bir miktar anlam kayması yaşamış olabilir ve bu noktada dijital kültür ile yazılı kültürün bilişsel özellikleri dikkat çekmeye çalışırken olası anlam daralmalarını, genişlemelerini veya kaymalarını bu çerçevenin dışında tutmaya çalışmak gerekmektedir.

Basılı kültür ürünü olan Ana Britannica Ansiklopedisi'nde (2004: 104) milli irade kavramı “kendini oluşturan bireylerden ayrı bir hukuki varlığa ve kişiliğe sahip olduğu varsayılan ulusa ait olarak kabul edilen ve bireysel idarelerin üzerinde yer alan en üstün emredici güç veya irade” şeklinden tanımlanmıştır. Diğer pek çok başlıkta olduğu gibi bu başlıkta da milli irade kavramı tanımla başlamıştır, tarihsel süreci ile devam etmiştir: “Milli irade, Fransız Devrimi'yle gelişen ulusal egemenlik kavramından ortaya çıkmış ve uzun süre, hiçbir sınırlamaya bağlı olmayan bir güç olarak kabul edilmiştir (Ana Britannica, 2004: 104).” Milli irade kavramının yönetsel anlamda edindiği güç ve uygulanma biçimi, yönetsel anlamda getirdiği zenginlik ve sınırlamalar hakkında bilgi verdikten sonra ansiklopedik anlatım Türkiye'nin milli irade kavramıyla tanışmasına yer verir: “Türkiye Kurtuluş Savaşı'yla birlikte milli irade ve meclis iradesi adeta birbirleriyle bütünleştirildi. Dolayısıyla 1924 Anayasa'sında TBMM yetkilerinde hiçbir kısıtlamaya gidilmedi.” Ardından gelen satırlarda ilerleyen yıllar ve değişen siyasi tabloya paralel olarak milli irade kavramının Türkiye'de yorumlanma biçimi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Başlığın altında yer alan üçüncü ve son bölümde milli irade

kavramının anlamının zaman içerisinde değişime uğradığını, güçler dengesi kavramının ortaya çıkarak yeni bir siyasi denklemin oluştuğu ifade edilmiştir (Ana Britannica, 2004: 104).

Ekşi Sözlük'te ise milli irade başlığı altında nisan 2017 itibariyle yaklaşık 150 giri yapılmış durumdadır. İlk giri 6 Haziran 2005 tarihli ve “ulusal istenç. her millette bir tane vardır.” şeklindedir. Milli irade başlığı çoğunlukla Türkiye’de yapılan seçimlerin sonuçlarını değerlendirirken yapılan yorumlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda milli irade kavramı kendi iç dinamikleri, tarihsel gelişimi, dönüşümü bağlamında değil günlük tartışmalar ekseninde kendisine yüklenen rol; milli irade kavramını kullanan toplumsal kesimler ya da onların temsilcilerinin muarızları tarafından verilen anlamlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. “yanlış olduğu düşünüldüğünde yanlış yollarla tepki verilirse gitgide güçlenecek olan iradedir”, “bazı milletlerde yarım yamalak bulunan iradedir. aslında o milletlerde de fiilen vardır ama iş hukuken işletmeye gelince hariçten aktörler müdahale ederek ifsad eder”, “demokrat parti'yle birlikte türk siyasi literatürüne giren bir merkez sağ söylemi”, “çoğu zaman uluşça değil, ırkça ya da ümmetçe kullanılan ve ne yazık ki birçok dış etkinin kolaylıkla yönlendirebildiği etki-tepki”: İlk beş giride görüldüğü gibi belirli bir odağı olmayan ancak her biri kavramın özüne dair belirli göndermeler yapan, etraflıca bilgi sahibi olmayı okuyucu ya da kullanıcının çabasına bırakan bir yazım söz konusudur (Aysever, 2004: 97). Devamında “bireysel yapılan hatalara enayilik diyorlar / toplu yapılanına ise milli irade”, “bu şimdi halk iradesi oldu. hani milliyetçilik kötü işte ümmetçilik felam ya. iradesi olan adamın efendisi olur mu lan? hadi ordan.”, “islamofaşist diktatörlüklerin savunma mekanizması” girilerinde de görüldüğü üzere Türkiye’nin mevcut siyasi tablosuna eleştiri aracına dönüşmüştür. Kolektif bir biçimde yaklaşık 150 giri milli irade kavramını güncel koşullarda değerlendirmektedir. Giriler hem sözlük içinde başka bir başlığa, hem de web ortamında başka içerik ve sayfalara bağlantılar içermektedir (Asutay, 2009: 20). Başlık altında yapılan giriler günlük dil içermektedir ve girilerin özellikle seçim zamanlarında daha yoğun yapıldığı görülmektedir. Özellikle milli irade kavramına dijital medyada tarihsel bir yolculuğu olan, belirli sınırları sahip ve her zaman bütün politik ihtiyaçlara cevap verme yeterliliği olmayan bir kavram olarak bakılmamaktadır.

4.4.8 İdeoloji

İdeolojiler insanların hayata bakışlarını belirleyen genel bir bilme ve görme arka planı sağlayan bilişsel tutumlardır. Belirli bir tarihsel zamanda ortaya çıkarlar ve ihtiyaca cevap verebilmeleri için zamana uyum sağlamak zorundadırlar. Sürekli bir oluş ve evrim süreci içindedirler. Bu dinamik süreç ideoloji kelimesini ve ifade ettiklerini diğer bütün her şeyden daha fazla tartışmaların odağında tutar. Günlük olaylar, teknolojinin kullanımı, politik

gelişmeler her zaman sahip olunan ideolojik tutumun süzgecinden geçirilerek değerlendirilir. Farklı ideolojiler farklı gündelik tutumları beraberinde getirirken hem gündelik davranışlar, hem de ideolojiler hem de ideoloji kavramının kendisi tartışmaya açıktır. Bu bağlamda ideoloji başlığı altında yapılan tartışmalar hem basılı kültür hem de dijital kültürde zengin bir içerik vadetmektedir. İdeoloji kelimesi Ana Britannica Ansiklopedisi'nde (2004: 484) tanımla başlamaktadır: “İdeoloji, bütün toplum yapısını ve işleyişini kapsamına alan ve belli bir insan doğası anlayışına dayalı olarak belli bir siyasi pratik bir eylem programını içeren düşünce ve inanç sistemi.” Tanımın ardından ideoloji kavramının ortaya çıkışı ve tarihsel süreci ile ilgili bilgiler verilmeye başlanmıştır: “İdeoloji ilk kez, Fransız yazar A.L.C. Destutt De Tracy 1796'da kendi “idealar bilimi”ni nitelemek için kullandı.” İdeoloji kavramını ortaya koyan Destutt'un ideoloji anlayışı ve hangi kaynaklardan beslendiği, insan ve insan doğası hakkındaki yaklaşımı aktarılmıştır. Destutt'un görüşlerinin bazı yanları bütün ideolojiler açısından geçerlilik kazandı. İdeolojiler kapsamlı toplum kuramları, politik programlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu programların politik mücadele sonucunda hayata geçebilirdi ve bu sebeple de kendisini adanmış siyasi kadrolar gerektirmekteydi. Siyasi kadrolar da kendileri önderlik edecek, yol gösterecek aydınlar kadrosuyla birlikte çalışacaktı. İdeoloji sağ ve sol görüşleri devrimcilikle ilişkilendirmiş, bazı aşırı uçlar da ideolojin şemsiyesi altına girmişti. Böylece ideolojiye olumsuz ve aşağılayıcı yaklaşımlar da yöneltilmeye başlandı. Ana Britannica Ansiklopedisi Marksist öğretinin ideoloji kavramını ele alış şeklini ifade ettikten sonra güncel durumda ideolojinin sahip olduğu işlevi anlatarak başlığı noktalamıştır (2004: 484). Böylelikle tanım, tarihsel geçmiş, ideolojinin günümüzün politik koşullarını belirleyen dinamikleri, olumsuz içerik kazandığı aşama, Marksist öğretinin içerisindeki anlamı, güncel içeriği olmak üzere beş farklı bölümde ideoloji başlığı işlenmiştir. Başlığı hazırlayan açısından kapsamlı, bütüncül, tarihsel çizgisi belirgin, güncel ideoloji anlamının sınırlarını çizen yaklaşım göze çarpmaktadır. Bu yönüyle başlık basılı kültürün bütün özellikleri taşımaktadır (Aktulum, 2003: 3; Ong, 2007; Dursun 2013: 164).

Dijital kültür ürünü olan Ekşi Sözlükte Nisan 2017 itibarıyla ideoloji başlığı altında 125'ten fazla giri bulunmaktadır ve bu giriler diğer incelenen başlıklardaki girilere nazaran daha fazla kavram içermekte, belirli bir birikim sonucu ortaya konduğu gözlenmektedir. İlk giri Kasım 1999 girişlidir: “fikirlerin ve düşüncelerin bilimi” şeklinde bir tanım denemesidir. İdeoloji kelimelerinin bir araya gelmesi ile oluşan ideoloji kelimesine dair bilgi, benzer şekilde ansiklopedik bilgide de yer almaktadır. İdeoloji kelimesi Ana Britannica'da yer aldığı şekliyle değil, zamandan ve tarihsel bağlamdan kopuk biçimde değerlendirilmektedir. İkinci giri yine ilk giriye benzer nitelik göstermektedir: “hayatını, kendi istediği şekilde yaşamaya üşenenlerin,

istediği şekilde yaşamaktan korkanların veya hayat hakkında kafa yormak istemeyenlerin benimsedikleri, her türlü olaya ve duruma karşı nasıl davranılması ve ne düşünülmesi gerektiğini öğütleyen kurallar silsilesi.” Kitleden kopmayı hatta anarşizme yakın bir bireysel duruşu arzu eden bu yaklaşım kuralsız ve bağımsız bir hayat arayışı ile postmodern bir zihnin ürünüdür. Aynı girinin ikinci cümlesi tanımı destekler tespitler içermektedir “bir gözlük filtresine benzer. kırmızı ve yeşil renkleri meşhurdur. ne kadar sağlamsa, yani ne kadar çok soruna yanıt veriyorsa, yani cam ne kadar kalınsa, özgürlüğü o kadar kısıtlar.” Dördüncü giri tanımlama çabasında Louis Althusser’i referans göstermekte, dokuzuncu soruda Şerif Mardin’in İdeoloji, on birinci giride Terry Eagleton’ın İdeoloji isimli kitapları anılmaktadır. Alan Swingewood’un Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi (1999) isimli kitabından genişçe bir alıntı yaparak ideoloji kelimesinin kökenini tıpkı Ana Britannica da olduğu gibi etraflıca ve tarihsel çizgisi bütünlüklü biçimde verilmiştir. Bu içerik basılı kültürün dijital ortama aktarılması sonucunda oluşmuş ve dijital yazına zenginlik katmıştır. İdeoloji başlığı altında yapılan 125’ten fazla yorumda incelenen yüzlerce başlığa kıyasla çok daha fazla düşünür ve yazarın ismine rastlanmaktadır. Karl Marks, Bertrant Russel, Micheal Fouchault, Cemil Meriç, Luis Althusser, Terry Eagleton bunlardan öne çıkanlardır. İdeoloji başlığının bu denli zengin atıf içermesinin nedeni ideolojinin diğer pek çok başlığa veya tartışma alanı olmuş kavramlara nazaran soyut ve birikim gerektirmesidir. Buna rağmen başlık altındaki yorumlarda bütünlük yoktur (Aktulum, 2008: 4). Giriler ele alınan diğer başlıklardaki girilere kıyasla çok daha uzundur. En fazla atıfta bulunulan isimse Karl Marks’tır ve bu çerçevede ideolojinin yönetsel bir araç olduğu, sınıfların kendi çıkarlarını sağlamak için ideolojilerini benimsetmeye çalıştıkları öne çıka argümandır. Diğer taraftan ideoloji kavramını geçmişten günümüze kadar geçirdiği aşamaları ele alan bir giri yoktur. Destutt tarafından ortaya atıldığı sözlükte yer almakla birlikte bağlam geçmişten günümüze uzanan bir şekilde kurulmamaktadır. İdeoloji kavramının değerlendirmesi çoğu zaman sadece bugüne ait bir kelime olarak görülmektedir. Bunun sonucunda “tam olarak anlaşılması mümkün olmayan realite, sembolik bir düzen getirip zihnimize sığdırmak için oluşturulmuş bir kurgu” biçiminde ifadelerle bulunulmuştur. İdeoloji başlığı altında diğer başlıklara nazaran sözlük içine ve diğer başka web sayfaları ile ilgili daha fazla bağlantı paylaşıldığı gözlenmektedir. Bunlara ek olarak ideoloji kelimesine ait algı günlük politik gelişmelerden yoğun olarak etkilenmektedir. Doğruluğu tartışmalı olsa da sahip olunan pozisyonu güçlendiren ve ideolojik arka plana uygun yaklaşımlar, ideolojinin araç değil amaç olarak görüldüğünü göstermektedir. İdeoloji kelimesinin dijital kültürde insan zihninde oluşturduğu anlam tarihsel bağlamdan yoksun, anlık ancak entelektüel birikimi yüksektir.

4.4.9 Sansür

Sansür kelimesi de son yıllarda çok fazla tartışma konusu olmuştur. Gerek Türkiye’de gerçekleşen sıcak siyasi olaylar ve bu olayların neticesinde oluşan toplumsal kutuplaşmanın çağırıldığı ve medya ayağında gerçekleşen olaylara farklı gözlerle bakma ve halka yansıtma durumu basın kurumlarının içinde veya devlet mekanizmasında farklı muamelelere tabi olmuştur. Buradaki “farklı” kelimesinin içi, ele alınan bir olayı kamplara veya kutuplara ayrılan kesimlerin yayın organları tarafından doldurulmaktadır. Bir olay bir, basın yayın organında yayın politikası veya haber değer etmenleri gereği yayınlanmamakta veya bu durum rekabette olunan diğer basın yayın organları tarafından sansür olarak değerlendirilmektedir. Özellikle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, dijitalleşmenin yaygınlaşması ve büyük sermaye gerektirmeden geniş kitlelere ulaşabilme imkanı ile herhangi bir yayın organında gerçekleşen haber ya da yorum yazısı sansürü geniş kitleler önünde tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmanın bir yönü tartışmaya konu olayları kamu yararı gözetildiği gerekçesiyle desteklerken diğer yönü fikri özgürlüklere müdahale olarak değerlendirerek karşı çıkmıştır. Her iki yönüyle de tartışmalar belirli bir mesaj yapısı yönelimi sergilemektedir. Geniş kitleler önünde ve ağırlıklı olarak dijital mecralarda yapılan sansür tartışmaları hem dijital kültürün bilişsel tutumunu ve mesaj yapısını yansıtan verimli bir alandır hem de yazılı kültür ve dijital kültür ve basılı kültür arasında farkı da ortaya koymaktadır.

Ana Britannica Ansiklopedisi’nde (2004: 102) sansür başlığı “kamu yararını koruma gerekçesiyle söz, yazı, resim ve filmlere uygulanan ön denetim, basım ve yayım yasağı” şeklinde tanımla başlamaktadır. Antik dünyada ahlaki kurallar devlet tarafından belirlenirken bu halk tarafından da normal karşılanmaktaydı ve günümüzde bu durum özgürlüklere bir müdahale olarak görülmektedir. Ansiklopedi bu iki düzen arasındaki farkı vurgulamak suretiyle birey kavramındaki ve toplum birey ilişkilerindeki değişime dikkat çekmektedir. Böylelikle tarihten günümüze yeniden bir hat çekilerek çizgisel, lineer bir düşünme, tasavvur etme mekanizması çalıştırılmış, kurulmuş olunur. Bu bağlamda Ana Britannica Ansiklopedisi sansürü Eski Yunan ve Roma’dan başlayarak ele almaktadır. Yunan ve Roma özgürlükçü anlayışları ile bilinmekte iken özellikle sanat eserlerine uygulanan sansürün olduğu hatırlatılmış, Platon Devlet adlı kitabından sansürün uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Ortadoğu coğrafyasında oluşan medeniyetler cemaat olgusunun güçlü olduğu ve kendi iç denetim mekanizmalarının çalışması sayesinde sansüre ihtiyaç bırakmayan düzenleri sayesinde sansürü uygulamak zorunda kalmamışlardır. Bununla birlikte toplumsa bilge konumunda olanların eğer devlet yöneticileri istenmeyen bir yola girerse onları uyaracakları inancı vardır. Hristiyanlığın Katolik ayağındaki batı Avrupa medeniyetinde sansür uzunca zaman “Yasak

Yayınlar Listesi” altında gerçekleşmiştir. Sansür karşıtı gelişmeler ise Angloamerikan dünyasında 17. ve 18.yüzyıllarda gerçekleşmeye başlamış, bu tarihlerden itibaren kıta Avrupası, Britanya dahil olmak üzere Batı dünyasında yayılmış, sansür giderek alan kaybetmiştir. Ana Britannica sansür kavramını hem tarihsel hem de coğrafi olarak bütüncül bir şekilde ele almış, son bölümde sözü Osmanlı Devleti’ndeki sansür faaliyetlerine getirmiştir. Buna göre Osmanlı’da sansür genellikle fetva makamı üzerinden gerçekleşmekteydi. Tanzimat Fermanıyla birlikte sansür padişahlık makamı tarafından uygulanmaya başlanmış ve bu amaçla bazı kurumlar oluşturulmuştur. Tanzimat’tan Cumhuriyet’in kuruluşuna kadar geçen sürede yapılan bir dizi sansür uygulayıcı kurum ve yasal düzenleme sıralandıktan sonra Cumhuriyetin ilanı, Tek Parti Dönemi, Demokrat Parti Dönemi, 1961 ve 1982 Anayasa’larında sansürün uygulanması veya ortadan kaldırılmasına dönük düzenleme ve uygulamalar ifade edilmiştir. Böylelikle ansiklopedik veya yazılı kültürde anlatımın bütünlüklü ve tarihin geçmişten bugüne uzanan çizgisel yapı içerisinde ele alındığı ortaya konmaktadır (Ana Britannica 2004, 102).

Ekşi Sözlük’te Nisan 2017 itibariyle sadece sansür başlığı altında yaklaşık 300 giri bulunmaktadır. Hemen belirtmek lazım ki Ekşi Sözlük’te sansür kavramı pek çok başlık altında kullanıcılar tarafında tartışılmış, tartışma alanı genişletilmiştir. 16 aralık 1999’da açılan sansür başlığındaki ilk giri bir tanım denemesidir: “önceden denetleme işi... neyi görüp neyi görmeyeceğimize, neyi okuyup neyi okumayacağımıza başkalarının, devletin karar vermesi... kontrol altında tutmak için gerektiğine inanılan yasakların bütünü... sansür sıkılaştırıldığı sürece delinir; engel olunamaz.” İkinci giri Radyo Televizyon Üst Kurulu’nun kısaltması olan RTÜK başlığına sözlük içi bağlantı verilmiştir. Ayrıca bu başlıkta 550’den fazla giri bulunmakta, sansür tartışmaları bu kurumun aldığı veya almadığı kararlar çerçevesinde genişlemektedir. Dijital kültürün ve postmodern düzenin görüntüsü ile bu dağınık ve merkezlessiz durum son derece uyumludur (Aktulum, 2008: 4). Aynı şekilde Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu’nun kısaltması olan TRT başlığı altında 1750 adet giri bulunmakta, bu girilerin önemli bölümünde devlet sansürü konu edilmektedir. Üçüncü giride bir sözlük yazarı, izlediği filmin Türkçe altyazısında sansür uygulandığını ifade etmekte, sansürü örneklendirmeye çalışmaktadır. Sansürlenlen haberler, yazılar, kitaplar, filmler, yönetmenler başlık boyunca örnek olarak verilmektedir. Sansürün neden gerekli görüldüğü ve devletin bu sansür uygulaması ile neleri amaçladığı hakkında peşi sıra giriler bulunmaktadır: “devletin, bizden daha iyi düşündüğünü düşünmesi durumu...”. Sözlükte yapılan girilerden bir tanesinde sansür “özgürlüğün sınırlandırılması, doğallık ve gerçeklik karşıtı tutum” olarak nitelendirilmektedir. Ansiklopedik yazımda tarihsel ve çizgisel ifade edişin, mantık inşasının içerisinde rastlanamayacak bu yorum aynı zamanda sansürü ifade özgürlüğü içerisine taşımaktadır. Dijital kültürde çerçevenin dışına

ıkan yorumlar, tanımlama çabaları, referans göstermeler merkezsizlik ve dağımlık oluşturduğu gibi zenginlik ve derinlik sağlamaktadır (Aydoğan, 2004: 20). Sözlükte sansür başlığındaki çok sayıda giri televizyon içeriklerine uygulanan denetimi tartışmaktadır. Televizyon içeriklerine uygulanan sansürü bazı kullanıcılar eleştirmekte iken bazı kullanıcılar ise gerekli olduğunu ifade etmektedir. Televizyon içerikleri, RTÜK ve uygulanan denetim çerçevesinde yaşanan gündem olaylarını değerlendirirken ifade edilen sansür yaklaşımı doğal olarak gündelik ve anlık olayların mümkün kıldığı sınırlar içinde cereyan etmektedir. Yazının üstlendiği rasyonel bilgiye dayalı, çizgisel düşünce anlık düşüncenin ifade alanına dönüşmüştür. Dijitalleşmenin bir getirisi olan bireysel ifadenin esnek koşullarda gerçekleşme şansı sözlük yazarları tarafından dikkate alınarak dijitalleşme sonucunda sansürün artık uygulanamayacağı sonucuna varılmıştır. Yazarlar sansür başlığı altında yaptığı pek çok giride kendi alternatif tanımlarını yapmış, yorumlar yapmışlardır. Güncel olayları ele almışlar, Batılı lkeler ile Türkiye arasında kıyaslama yapmışlardır. Kıyaslamalar bilimsel nitelik göstermese de belli düzeyde bilgi birikimi ile yapıldıkları gözlenmektedir. Böylece çok sayıda kişinin birikiminin dijital mecraaya akmakta, basılı kültürün sundukları ise çok daha sınırlı ve durağan kalmaktadır. Medyada ifade edilen yorum veya gerçekleştirilen haberlerin, ilgili kişilerce kişilik haklarına veya ticari ilişkilerine zarar verildiği gerekçesiyle mahkemeye taşınabilmektedir. Ekşi Sözlükte yapılan girilerde, bu türden mahkeme yoluyla hak arama çabaları sansür olarak değerlendirilmektedir. Bu durumda sansür ve ifade özgürlüğü sınırları hakkında bilgi sahibi olunmadığını, dijital kültürde ifadede bulunmak için bilgi ve eğitim sahibi olmanın gerekli olmadığına bir örnek teşkil etmektedir. Oysa ki yazılı kültürde, kamusal alana aılacak olan yazı birden fazla göz tarafından taranıp incelenmekte, bilgi eskiliği ile doğabilecek sıkıntılar ortadan kaldırılmaktaydı (Ong, 2007). Bu durumda yazının güvenilir, itibar edilir bir nitelik taşımasını sağlamaktaydı. Dijitalleşme sağladığı zgrlğe karşın yazının içerdiği bilginin güvenirliğinde kayıp yaşamaktadır. Ekşi Sözlükte sansür başlığı altında tarihte yaşanan sansür olayları da değerlendirilmiştir. Osmanlı'da çıkarılan matbuat kanunu, Cumhuriyet sonrası yapılan yasal düzenlemeler, geçmiş dönemlerdeki sansür ve ifade özgürlüğü iklimleri bazı olaylar üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Sözlükte sansür karşıtı filmler ve yönetmenler hakkında bilgiler sunulmuş, bağlantılar paylaşılmıştır. Sansür karşıtı hareketler, internet sayfaları, yazılar yine bağlamda dijital ortama zenginlik sunmaktadır. Tabii ki söz konusu zenginliğin bütünlüklü bir çerçeveye kavuşması, enformasyonun, haberin bilgiye dönüşmesi kullanıcının becerisine kalmaktadır.

4.4.10 Terörizm

Bütün dünya Amerika'nın ikiz kuleleri olarak bilinen Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırıların ardından terörizm kavramıyla tanıştı. Esasen terörizm tarihi insanlık tarihi kadar geriye gidebilecek bir kavram olmakla birlikte, modern dünyada global ölçekte ve global politikalar doğrultusunda kullanılan bir araca dönüşmesi 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra başta ülkemizin de içinde bulunduğu Ortadoğu coğrafyası olmak üzere pek çok yerinde terör örgütlerinin üs olarak kullandığı iddia edilen yerler uluslararası güçlerin askeri müdahalelerine sahne olmuştur. Gerçekleşen müdahaleler söz konusu yerlerdeki düzeni daha kötü hale getirmiş, etrafa sıçrayan bir kaos üretmeye başlanmıştır. Genişleyen otorite boşluğu terör faaliyetlerinin giderek artmasına ve bütün dünyanın en önemli sorunu haline gelmesine neden olmuştur. Terör dalgası Batı dünyasını da içine almış, iki türlü etkilemiştir: Birincisi direkt terör eylemlerine sahne olarak, ikincisi de özellikle Irak, Lübnan, Suriye, Libya ve diğer pek çok Afrika ülkesinde terörün yarattığı düzensizlikten kaçan insanların varış noktasına dönüşüp aşırı göçe maruz kalarak. Her iki sebep de özellikle Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde çok ciddi siyasal, sosyal ve ekonomik sonuçlar üretmiştir. Ülkemiz ise 1980'li yıllardan itibaren PKK terör örgütünü faaliyetleriyle uğraşmaktadır. Ancak küresel çapta yaşanan ve özellikle Müslümanları hedefe koyan terörizm algısı tartışmaların asıl merkezini oluşturmaktadır. Böylelikle hem dünya hem de ülkemiz için geniş bir tartışma alanı ortaya çıkmıştır. Bu tartışmanın en önemli yansımalarını dijital mecralarda görmekteyiz. İnsanlar bu tartışmalara katılarak fikirlerini ifade etmekte, tepkilerini dile getirmektedir. Bu zengin mecra araştırmamız için verimli bir alandır.

Bu çalışma kapsamında matbaa kültürünü temsil eden Ana Britannica Ansiklopedisinde (2004: 582) terörizm başlığını ele aldığımızda girişin yine diğer başlıklarda olduğu gibi bir tanımla başladığını görmekteyiz: "Tedhişçilik olarak da bilinir, siyasal bir hedefe ulaşmak amacıyla devlete, halka ya da bireylere karşı sistemli şiddet eylemlerine başvurma." Ansiklopedi sağcı ve solcu siyasal örgütlerin, milliyetçi ve etnik grupların, devrimcilerin ve devletlerin ordu ya da gizli polis örgütlerinin çeşitli biçimlerde terörist yöntemlerden faydalandıklarını tanımın hemen ardına eklemektedir. Böylece tanımda yer alan siyasal amaçlara ulaşmak adına silahlı eylemleri kimlerin yaptığı açıklanmakta, tanım tamamlanmaktadır (Aktulum, 2003: 3). Tanım ve tanımın tamamlayıcısı olan cümlelerin ardından başlayan paragrafta, basılı kültürün olmazsa olmazı olan tarihsel çizginin çizilmeye başlandığını görmekteyiz: "Terörizme tarihin her döneminde ve bütün ülkelerde rastlanmıştır. Eski Yunanlı tarihçi Ksenophon (İ.Ö. y. 431 – y. 349) yapıtlarında düşman topluluklara karşı psikolojik savaşın etkisinden söz ederek bu konuya değinir (Ana Britannica, 2004: 582)."

Britannica terörizmin en eski örneklerini aktararak tarihsel çizgiyi devamlılık oluşturacak biçimde sağlar. Üç farklı örnekte devlet yöneticilerinin kendilerini istemeyen kesimlere karşı uyguladıkları devlet terörü işlenir. 19.yy.'da anarşizm yanlılarının kullandığı bir araç olan terörizm 20.yy.'da değişen silah teknolojisi ile daha yaygın hale geldi. İrili ufaklı pek çok grup terör faaliyetinde bulunmaya başladı. Britannica Ansiklopedisi kronolojik aktarımın ardından terörizm kavramının 20.yy.'da anlaşılma biçimi üzerinde durur: "...terörizm daha çok var olan siyasal kurumları sarsmak ya da yıkmak amacıyla olan birey ya da gruplarla özdeşleştirildi. Sömürgeciliğe karşı bağımsızlık mücadelelerinde (İrlanda, Cezayir, Vietnam), aynı topraklar üzerinde hak iddia eden ulusal toplulukların çekişmelerinde (Filistin), farklı dinsel mezhepler arasındaki çatışmalarda (Kuzey İrlanda), yönetimle devrimci güçler arasındaki iktidar mücadelelerinde (İran, Malezya) taraflar birbirlerini çoğu kez terörizme baş vurma suçladılar (Ana Britannica, 2004: 582)." Britannica terörizmin artmasıyla kitle iletişim araçları arasında doğrudan bir ilişki kurarak modern terörizm algısının oluşmasında kitle iletişim araçları sayesinde eylemleri duyulan ve geniş kitleler üzerinde etki yaratan terör gruplarının sayısının ve eylem etkilerinin arttığını öne sürer. Britannica terörizm başlığını dünyadaki önemli terörist grupların isimlerini sayarak kapatır. Basılı kültür insanın düşünme sürecini, muhakeme yeteneğini, diğer başlıklarda olduğu gibi; tanım, tarihsel gelişim, analitik çözümleme ya da neden sonuç ilişkisi kurma, dinamikler arasındaki bağlantıları görünür kılma yönünde yönlendirmiştir. Basılı kültürde yetişmiş kimseler öncelikle tanım doğrultusunda terörizm kavramını tahayyül edecekler, tarihsel koşullar içinde nasıl evrim geçirdiğini göz önünde bulunduracaklar, farklı coğrafyalarda ve kültürlerde terörizm kavramının kullanılma koşullarını bilebilecekler, terörizmin dinamiklerini ve üreme kapasitesini hangi unsurların arttırdığının farkında olacaklardır. Basılı kültür, içerisinde yetişenlere sınırlı ama kapsamlı ve tarihsel devamlılığı olan bir yaklaşımla bilişsel donanım kazandırmaktadır (Ong, 2007).

Ekşi Sözlükte ise terörizm başlığında yaklaşık 100 adet giri yapılmıştır ve ilk giri tarihi 11 Kasım 2001'dir: "kökeninde (dogasında) medya yatar. Cunku terörizm olayi duyulmaz ve duyurulmazsa bir etkinligi yoktur." İkinci giri dünyadaki terör olaylarının listesini sunan ve terör olaylarından sonra değişen dünya düzeni hakkında yazıların paylaşıldığı İngilizce içerikli www.fas.org web sitesinin bağlantısıdır. Terörizm kavramının içeriğini zenginleştiren, terörizmin olası tehditlerini sıralayan, arka planı ve kaynakları hakkında bilgi veren bu bağlantı daha Amerika Birleşik Devletleri merkezlidir ve sitenin terör algısı Amerika ve Batı dünyası konseptine göre işlemektedir. Web sitesinin içeriğini hiperlinklerle (Kurudayıoğlu ve Tüzel, 2010: 284) yapılan dijital kültürün okuma biçimi olan yatay okuma ile terör başlığının altında değerlendirecek olursak terör kavramı zamansal olarak 11 Eylül 2001 sonrasına ve terör

eylemleri olarak Batı dünyasının hedef olduğu eylemleri ifade ettiği gibi bir anlam ortaya çıkmaktadır. Bu durumda terör kelimesinin ifade ettiği anlamda bir genişleme ve kayma olduğu kesindir ancak burada dikkat edilmesi gereken anlam kayması ve değişmesini hızlandıran iletişim aracının niteliğidir. Ekşi Sözlükteki 3. giriye baktığımızda Türkiye’de yapılan bazı protesto eylemlerinin terör eylemi olarak kabul edilerek yargıya taşınması eleştirilmiştir. Devamında gelen üç giride hangi tür eylemlerin terörizm kapsamında olması gerektiği ya da uluslararası kamuoyunda kabul edildiği tartışılmaktadır. Tartışmalar dahilinde kullanılan argümanlar kişisel gözlemlere dayanmakta, literatüre dayanan ve konuyla ilgili kavramlara rastlanmamaktadır. Bu haliyle yazıya dayalı basılı anlatımın içeriğinin niteliği ile dijital kültürdeki yazının niteliği arasında fark ortaya çıkmaktadır. Yazılı kütürde içerik bilimsel, somut verilerden, filozof ve araştırmacıların fikir ve yorumlarından oluşmakta iken (Ong, 2007; Dursun, 2013: 164) dijital kültürde içerik daha fazla kanaatler, duygusal yaklaşımlar içermektedir (Güneytepe, 2003: 140-141). 8.ve 9. girilerde terörizmle alakalı sözlük içi bağlantılara yer verilmiş, kullanıcılar yatay bir okumaya yönlendirilmiştir. Dijital çağın ruhu anlık, merkezsiz ve kopuk olmasında, bağlamdan yoksun olmasında yatar. Bu haliyle geçmişle bağı yokmuş hissi uyandırır. Ekşi Sözlükte 04.01.2010 tarihli, 28. giride tarihsel bir bağlam kurulmuştur: “suraya aci ironik bir not dusmek isterim: terorizm kavrami tarihsel olarak siyasi modenite lugatinda ilk defa fransiz ihtilalinin ardindan devletin halki korkuya gark ederek yonetme bicimi olarak tedavule sokuldu. bugun devlet disi guclerin sivil halka yonelik siddetini isaretlemek icin kullaniliyor olmasi, yani devletlerin kendi gucunu var eden ve esasen bir devlet aygiti olan terorizmden ellerini guzelce yıkayabilmiş olmasi, yine ayni devletlerin, hakim siniflarinin ve ideolojik aygitlarinin buyuk bir basarisidir.” Tarihsel bağlamın hemen ardından Birleşmiş Milletler’in terörizm tanımı İngilizce olarak verilmiş ve ayrıca Birleşmiş Milletlerin Web sayfasına tanımın kendisine bağlantı sunulmuştur. Aynı giri içerisinde İngilizce ve Türkçe Wikipedia sayfalarının terörizm başlıklarına bağlantılar verilmiştir. Giride tarihsel bağlamın serilmesinin ardından Birleşmiş Milletlerin terörizm tanımı tartışılmış, daha sonra halihazırda geniş kesimlerce anlaşılan terörizm kavramının yanlış olduğu ifade edildikten sonra “hepinize bol toplumsal hafızalı günler diliyorum” cümlesi ile bitirilmiştir. Burada dikkati çeken husus basılı kültüre, onun bilişsel becerilerine çok benzeyen bir çaba ile terörizm kavramını ele alan kullanıcının “bol toplumsal hafızalı günler” ifadesini kullanarak, tarihsel bağlamdan yoksunluktan yakınmasıdır. Düşünme biçimimizi belirleyen ne okuduğumuz kadar ne tür bir medya üzerinden okuduğumuzdur. Ekşi Sözlükte terörizm başlığı altında özellikle 2008 yılından sonra yapılan girilerin yaklaşık yüzde sekseni terörizm kavramını yerel veya küresel ölçeklerde, yaşanan bir terör saldırısını merkeze alarak ya da genel bir savaş konsepti olarak

ele alıp deęerlendiren birbirinden farklı yaklaşımlarla ele çalıřmalara baęlantılar vermiřtir. Bu anlamda kiřisel bloglar, dergilerin web sayfaları, akademik makaleler, yerli ve İngilizce yayın yapan yabancı gazeteler, dūřūnce kuruluşlarının yayınları, hūkūmetlerle baęlantılı kurumların terörizm ūzerine çalıřmalarının yer aldıęı web kaynakları bařlık altına dahil edilmiř gōzūkmektedir. Bōylece kullanıcılar merkezsiz, daęınık ve sonu gelmeyen bir okuma dōngūsūne kapılmaktadır. Malumat yaęmurunda yōn ve geçmiř algısı kaybolmakta, baęlamdan kopuk ve gūncelin içinde boęulmuř bir dūnya tasavvuruna mahkum olunmaktadır. Bu durumun daha geniř sonuçlarından birisi insanların anlık karar vermekte olmalarıdır. Rasyonel sūreler iřlememekte, duygusal bir ruh haliyle kolay, rahatlatıcı, kısa vadeli ama sūrdūrūlebilir olmayan, orta ve uzun vadede tekrar bařka ve hatta daha būyūk sorunlara yol aacak popūlist ōzūm ve politikaların peřine takılmaktadırlar. Herkesin bilgiye ulařma imkanının olduęu ama analiz etme becerisinin giderek silindięi gūnūmūzde bilgiye ulařma imkanı bir yanılgıyı da beraberinde getirmektedir. Kūreselleřen ve giderek karmařıklařan dūnyaya raęmen, insanlar kendilerine sunulan itirazları dūřūnmeden reddetmekte, sōz konusu fikirlerini besleyen dijital dūnyanın dūzeysiz içeriklerini tūketerek dūřūnsel inatlarını būyūtmektedirler.

SONUÇ

Yapılan araştırmalar sonucunda erişilebilen, insanlık tarihinde kullanılmış medyaların ilki konuşma idi. Konuşma insanın doğuştan sahip olduğu uzuvlarını belirli kurallar çerçevesinde yönetmesi ile gerçekleşmektedir. Ciğerlerden gelen havanın ses telleri, damak, dişler, dil ve dudakların kullanılarak, muhatabın anlayabileceği şekilde aktarmasına dayanmaktadır. Muhatabın anlayabilmesi ise üretilen sesin karşılayacağı anlam konusunda taraflar arasında daha önceden bir mutabakat sağlanmış olmasına bağlıdır. Bu mutabakat ne kadar geniş ve zengin olursa tarafların anlaşması o kadar kolay olacak, aralarındaki iş birliğinin sınırları genişleyecektir. Kùltürler çok daha fazla insanı kapsayacak ve daha fazla insan gücüne sahip bir topluluğa dönüşebileceklerdir. Ancak sadece sözlü düzeyde gerçekleşen iletişimin belirli sınırları vardır. Çok fazla bilgi depolamaya müsait değildir ve çoğu zaman unutmaya elverişlidir. Sözlü kùltürde yaşam içinde bedellerle edinilmiş kazanımları biriktirmek ve aktarmak her zaman kolay değildir. Bunun için sözlü kùltürde bir takım söyleyiş özellikleri geliştirilerek oluşturulan sözlü metinlerin yapıları ve içerikleri korunmaya çalışılmıştır. Yaşamın bilgisini kulak yoluyla elde eden ve yaşanan çevrede hayatta kalmak için daha fazla ihtiyaç duyduğu organ kulak olan insanların duyumsamalarında işitme diğer eylemlerden daha öne çıkmıştır. Görmek, duymak, hissetmek, tatmak gibi insan duyuları arasında oluşan dengede kulağın ağır basmasının belli bir takım sonuçları olmuştur. Yapılan araştırmalarda, yazıyla hiç temas etmemiş insanlara sorulan sorulara bakıldığında, analitik zekânın gelişmediği, gelişim için gerekli sorgulamanın çok zayıf düzeyde kaldığı gözlemlenmiştir. Kulağın hâkimiyetindeki evren bireyselleşmeyi değil, cemaat kùltürünü beslemiştir. Sözlü kùltür toplumları mutlak bir itaat toplumları olarak ortaya çıkmaktadır. Topluluğu kurallarının aktarıldığı ritüeller söz konusu cemaat olgusunu beslerken buna uymayanlar dışlanarak cezalandırılmışlardır. Sözlü kùltürün söyleyiş özellikleri ile tarih öncesi toplumların yaşantıları birbirleriyle örtüşmektedir. Topluluğun birlik ve düzeni onları diğer topluluklara karşı güçlü kılan ana etmen olduğu için hayati öneme sahiptir ve korunması gerekmektedir. Aynı şekilde ritüeller sırasında aktarılan sözlü metin benzer bilgilerin sıkça tekrarlandığı, topluluğun metnin aktardığı değerlerin içselleştirmesinin sağlandığı yapılarıdır. Sözlü metinlerde yer alan bütün unsurlar yaşamın içinden alıntılanmıştır. Soyut, kafa karıştırma ihtimali olan unsurlar bulunmamaktadır. Sözlü kùltürde metinler akla hitap etmekten çok duyguları harekete geçirmeye yönelik kullanılmıştır. Geçmiş bilgisi, tarih anlayışı sözlü kùltürde yer almaz çünkü metinler insanları sonsuz bir şimdide yaşamaya yöneltirler. Sözlü kùltür kutsallıklar ve sorgulanamazlıklar üzerine

kuruludur. Ritüelde aktarılan söz de, onu söyleyen de kutsaldır. Sözlü metinler üretilen sembolik biçimlerin saklanabilmesi ve aktarılabilmesi adına üretilmiş teknik bir araçtır.

Yazının ortaya çıkmasıyla birlikte söz büyüsunü kaybetmeye, daha çok sayılabilirlikler, rakamlar, nicelikler taşımaya başlamıştır. Destanlardaki, masallardaki hayatın rehberi olma özelliği giderek kaybolmuştur. Özellikle dijitalleşme ile birlikte yazı da dahil olmak üzere söz görme fonksiyonlarına dayalı hale gelmiş, çeşitlendirilerek farklı biçimlerde sunulmaya başlanmış, kalıplara, diyagramlara, eğrilere, grafiklere, istatistiksel temsillere dönüşmüştür. Teknoloji ile birlikte söz enformasyon sağlayıcılar tarafından reklamlara, filmlere, teknik bir nesneye dönüştürülmüştür. Görsel temsil gözün hakimiyetini getirirken, insan algısı kesinlik duygusuna göz üzerinden eriştiği zannına kapılmıştır.

Yazı sözün görsel bir forma bürünmesinden daha fazla anlam ve etkiye sahiptir. Yazı teknolojik ve yapaydır. Deneyimin tecrübesini sabitlemeye ve yaymaya yarayan bir teknolojidir. Teknolojiler duyularımızın keskinleşmiş biçimleridirler ve bütün iletişim teknolojileri, duyularımızın çeşitli şekillerde dışsallaştırılmasıdır; dışsallaştırılan bir duysal yeti, dönüp dolaşıp duyu organlarında birtakım değişimlere de yol açar. Konuşma insanın doğuştan getirdiği özelliği iken yazı bilinçli olarak icat edilmiştir.

Yazının ortaya çıkmasına giden süreçte yaşanan kilometre taşları, yazının yarattığı değişimin en belirgin ifadeleridir. Yazıdan önce sadece basit hesaplamalar yapılabilirken yazıyla beraber rakamlar ortaya çıkmaya ve sayılamayacak kadar çok olanların hesaplamaları yapılmaya başlanmış böylece soyut olana yönelebilenin yolu açılmıştır. Uzay ve zaman kavramlarının dahil olduğu hesaplamaların gerçekleşmesi yazının icadından sonra olmuştur. Yazı yaşanan zaman ve mekanın ötesine yolculuk yapmanın zihinsel koşullarının oluşmasına yardım etmiştir. Nitekim tarih anlayışı yazının icat edilmesinden sonra, yaşanan olayların sıraya dizilmesinden sonra ortaya çıkmıştır.

Yazı kullanımı yaygınlaştıkça sözlü kültürün ifade özelliklerinden koparak kendi içerik ve ifade biçimini kazanmaya başlamıştır. Özellikle matbaanın ortaya çıkmasıyla birlikte yazının içeriği daha fazla teknik bilgiler tarafından oluşturulmaya başlamış ve Tanrının sözü ile başlayan yolculuk teknik bilgiye dönüşerek devam etmiştir. Sonuç olarak yazı ayrıca sözlü kültürün özelliği olan bilginin bilenden ayrılmasını da beraberinde getirmiştir. Böylece yazı bilgi soyut bir karakter kazanmıştır. Fenikelilerin geliştirdiği fonetik alfabe ile gelişkin Yunan kültürünün buluşması sonucunda tümdengelimli mantık, soyut bilim, akılcı felsefe ortaya çıkmıştır. Fonetik alfabenin kazandırdığı soyutlama yeteneği aynı zamanda çok büyük bir bilimsel atılımı da ifade etmektedir.

Yazı günlük hayatta kullanılan sözcüklere, kalıplara daha soğuk ve duygulardan arınmış bir bakış imkanı vermesi, günlük kullanımın getirdiği uyuşmuş algısının kırılmasına neden olmuştur. Bir anlamda tutarsızlıkların farkına varılıp, alternatif yönelimler aranmaya başlanmıştır. Böylece sözlü kültürün aksi yönde bir gidiş söz konusu olmuş ve itaat döngüsünden çıkılarak modern toplumlardaki bireyin olgusunun kapısı aralanmıştır.

Gelişen teknoloji iletişim araçlarını elektronik ve dijital yönde değiştirmiştir. Günümüzde geçmişten farklı bir iletişim ortamı söz konusudur. Sözlü kültür ortamında medyanın sahibi sözün de sahibi olan tanrının sözünü aktaran keşişler, hikaye anlatıcıları, yaşlı rehberlerdi. Sözlü, kulağın merkezde olduğu duyumsal evreni yaratmak, insanı cemaat kültürü içerisinde duygu yoğunluğuyla eritmiştir. Yazı, sözün söylenenle ayrıştığı sınırdır ve gözün ağırlık merkezinde olduğu bir duyumsal evren ortaya çıkarmıştır. Duygusallık yerine verinin, enformasyonun ağırlık kazandığı rasyonel içerik öne çıkmıştır. Yazı, sözün söyleyenin denetiminden kurtulması demektir ve özgürleşen içeriği okuyucu kendi koşullarında biçimlendirerek alımlamış, yeniden yorumlamıştır. İnsan cemaat bağlarından kopup birey olmaya başlamıştır. Hikaye anlatıcısının yerine yazar ve entelektüeller gelmiş, tanrının sözü deney ve gözleme dayalı bilgiyle değişmiştir.

Dijitalleşme ile birlikte ise yazarlar bireylerin kendisidir. İçerik üreticisi, flanör, bilginin ve sözün sahibi elinde akıllı telefonu olan, dizüstü bilgisayarları olan çocuklardır. Gözün ve kulağın eş güdümünde yeni bir duyumsal evren yaratılmaktadır. Birey içinde yaşadığı toplumdaki ve aileden tamamen koparken daha geniş ölçekli, küresel bir cemaatin üyesine dönüşmektedir. Mesajın küreselleştiği, ortak bir dilin konuşulmaya başlandığı yeni bir iletişim uzamı artık başlamıştır. İletişim ortamında yazıdan daha çok imgeler dolaşmakta ve insan zihni giderek imgelerle dolmaktadır.

Dijital kültür ortaya çıkana kadar ortaya konan iletişim modellerinde mesaj tek bir doğrultuda hareket etmektedir. Bu modellere göre bir kaynak mesajı kodlamakta ve alıcıya araç üzerinden göndermektedir. Buna göre alıcı genellikle pasif durumda olan, mesaja maruz kalan bir tarafı ima etmektedir. Gerçekten de hem sözlü hem de yazılı kültürde dinleyiciler ve okuyucular pasif alıcılar durumundadır, iletişim tek yönlüdür. Ancak dijital iletişim araçları iletişimin yönünde, yoğunluğunda, ölçeğinde devrim yapmışlardır. Bireyler iletişimin hem öznesi hem de nesnesi konumundadırlar. Aynı şekilde kitle iletişim araçları da insanlardan gelen geri bildirimleri dikkate almaktadırlar. Sözlü kültürün mutlak itaati gerektiren koşullarından herkesin kendi hikayesini yazma, kendi gerçekliği ortaya koyma imkanına geçiş söz konusudur. Dayatmalar işe yaramamaktadır, sözcükler ve anlamlar özgürleşmekte, her bir deneyim milyarlarca tanımı üretmektedir. Kişisel iletişim ağları onlarla sınırlı iken artık

milyarlarca insana ulaşma imkânı vardır. İletişim hem nitelik hem de nicelik bakımın büyük ve kökten değişim geçirirken insanlar da yeni iletişim ortamının gerektirdiği zihinsel kodlara erişmektedir.

Dijital iletişim ortamı insanlara iletişimin unsurlarını istedikleri gibi değiştirme imkânı vermektedir. İletişim unsurları birbirlerinden ayrılır, parçalanır, koparılır, yeniden birleştirilir; her birleştirme yeniden anlamlar ortaya koyar. Geleneksel iletişim araçlarının bütün özellikleri artık tek ve taşınabilir küçüklükte bir cihazda toplanabilmektedir. Bunun sonucu ise zaman akışlarının durmaksızın akmasıdır. Görüntü, ses, yazı parçalanabilir, eklenebilir, değiştirilebilir, kayıt edip aktarılabilir. İletişim için sadece sözcükler değil görüntüler, imajlar da oyuna dahil olmuştur. Dijitalleşme ile birlikte okurun metin ile olan ilişkisi de değişmiştir. Metin tek bir anlamı olan, planlanmış referanslar üzerinden erişilen tek bir sonucu olan yapı değil, okuyucular tarafından yoruma açık, pek çok anlamı üzerinde barındıran ve farklı okumaları mümkün kılan yapıya dönüşmüştür.

Dijital kültür imge ağırlıklı bir kültürdür ve görme insan düşüncesinde kopukluklara yol açabilmektedir. İnsanlar her an milyonlarca hareketli, bir görünüp bir kaybolan imgelerle karşılaşmaktadırlar. Aynı anda birbiriyle alakasız pek çok imgeye maruz kalan insan zihninde bağlantıları kurabilecek zaman bulamamaktadır. Sanal gerçeklikler, imgeler gerçek, insanın alıştığı türden tecrübelerin yerini tutmamaktadır. Böylece deneyim ve düşünce arasında derin kopukluklar oluşmakta, mantıksal ağ örülememektedir. Bellek giderek kaybolmakta, zaman algısı silikleşmekte, geçmiş algısı ortadan kalkmaktadır.

“Mesaj aracın kendisidir” deyişi Marshall McLuhan’ın en ünlü sözü olmakla birlikte iletişim çalışmalarında bu düzeyde popüler olmuş pek az deyiş vardır. McLuhan bu sözü söylediğinde sözlü ve yazılı kültür üzerine yapılan çalışmalar henüz tamamlanmıştı. Televizyon yaygınlaşmaya başlamıştı ve etkileri üzerine yapılan çalışmalar henüz emekleme aşamasındaydı. Bir yandan da bilgisayar geliştirilmeye devam etmekte, iletişim kanalları üzerinde yapacağı olası değişiklikler merakla beklenmekteydi. Yaşanan değişim iletişim çalışmaları yapan bilim insanlarının dikkatini çekmiş ve televizyon ile radyonun içinde bulunduğu elektronik iletişim araçlarıyla temelini tipografi ve fonetik alfabenin oluşturduğu matbaa kültürü karşılaştırılmaya başlanmıştır. Marshall McLuhan ve diğer zihinselci iletişim çalışmaları yapan bilim insanlarının iletişim aracı ve mesaj ilişkisini gözlemleyeceği ortamlar bugüne oranla daha sınırlıdır. Bugün ise daha geniş bir perspektifte bu önermeleri sınama imkânına sahibiz. Buna göre basılı ve dijital ortamlarda üretilen iki metin ele alındığında önemli farklılıklar göstermektedir ve mesajın içeriği belirlediği yönündeki yaklaşım doğrulanmaktadır.

Buna göre dijital basılı kültürde konular giriş gelişme ve sonuç bağlamında ele alınmakta, anlatımda belirli düzenler takip edilmektedir. Ansiklopedik anlatımda Cumhuriyet Halk Partisi ele alınırken öncelikle partinin kurulduğu siyasi ortam anlatılmış, partiyi kuran kadronun ideolojik özellikleri sunulmuş ve ardından gelen kısımlar seçim yıllarına göre aralıklara bölünerek anlatılmıştır. Böylelikle anlaşılmaktadır ki ele alınan konunun özelliklerine göre belirlenmiş bir anlatım teması, yapısı söz konusudur. Okuyucunun kafasında, metni okumaya başladıktan sonra konunun ilerleyişi hakkında, ele alınma biçimi ile ilgili fikir oluşmaktadır. Bu şekil sürprize müsaade etmeksizin başlık sonuna kadar kendisini tekrar etmektedir.

Ansiklopedik anlatım genellikle ele alınan konunun tanımı ile başlamaktadır. Tanımın ardından tarihçe ya da başlıkta yer alan konunun geçmişi verilmektedir. Milli irade başlığında olduğu gibi kavramın tanımı verilmiş, zaman içerisinde kullanımının gelişimi ifade edilerek anlatım devam ettirilmiştir. Konu geçmişten günümüze bir hat şeklinde getirilmektedir. Ansiklopedilerde alan sınırlaması olduğundan içerik çok detaylı aktarılmaz. Örneğin para birimi olan “Dolar”ın yirmi altı ülkede kullanıldığı söylenirken bu ülkelerden sadece dördünün adı verilebilmektedir. Basılı kültürde gözetilen anlatım düzeni modern bir bakışın ürünüdür. Modernite ise göze dayalı bir duyuşal denge ile oluşan uzam algısından ortaya çıkmıştır.

Basılı kültürde metin statiktir, değişmez. Sayfa yok olmadığı sürece metin de orada kalacaktır. Örneğin, 1994’te basılmış Ana Britannica Ansiklopedisi’nin anayasa başlığına 2044 yılında açılıp bakıldığında basılan içerik ne ise o görülecektir. Ancak aradan geçen elli yıl boyunca yaşanan olaylar ansiklopedik içeriğin 2045’te yeniden düzenlenmesi ile görülebilir veya daha güncel bir içerik için daha güncel bir basıma bakılması gerekmektedir. Basılı kültürde yazarlık müessesesi gelişmiştir. Matbaanın icadına kadar çok silik olan yazarlık, aslında tam olarak basılı kültürün bir kurumudur. Fikri hakları koruyan yasalar matbaanın yaygınlaşması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Ayrıca basılı kültürde, bir metinde anılan fikirlerin sahiplerine atıfta bulunmaktadır. Böylece fikir sahibinin fikir üzerindeki emeği, işçiliği teslim edilmektedir. Dijital kültürde referans verme davranışı kaybolmuş değildir ancak belirsizleşen yazar okuyucu rolleri ve içeriğin kolay biçimde kopyalanıp yayılabiliyor olması yazarlık kurumunu ve ona ait değerleri tehdit etmektedir.

Dijital kültür bugün, henüz başlamış durumdadır. Yazılı veya sözlü kültürler yaşanmışlar ve ürünlerini ortaya koymuşlar, tamamlanmışlardır. Yazılı kültür bugün itibariyle değişim geçirmekteyse de bu değişim dijitalleşmenin mihmandarlığında olmakta, dijitalleşme yazıyı içerecek biçimde dönüştürmektedir. Bu durumda dijitalleşmenin sadece başlangıç noktasından bir kesit ile yazılı kültür olarak tanımlanan ve zirve noktasını yaşamış bir kültür

ortamının karşılaştırması yapılabilmektedir. Yazılı kültürün bazı özellikleri dijitalleşme sürecinde devam etmekte, bazıları değişmekte, bazıları ortadan kalkarken bir takım yazılı kültür özellikleri de ivme kazanmış gözükabilmektedir. İlk kitapların, yazılı eserlerin topluluğa konuşma yapar gibi yazıldıkları, din kurumunun şemsiyesi altında kullanıldıkları ve dünyevi yönlerinin olmadığı bilinmektedir. Ancak zamanla yazı ve kitap seküler bir içerik kazanmış, biçimsel özellikler edinmiştir. Dolayısıyla değişimi söz ile sözü, kitap ile kitabı karşılaştırmak, aynı formlar üzerinden okuma şansı olmadığı gibi, değişim gerçekleşmeye başladıktan belli bir süre sonra ilk anda gözlemlenen sonuçlardan çok daha farklıları da ortaya çıkabilmektedir. Aynı şekilde bugün dijitalleşme de basılı kültürün özelliklerin taşımaktadır ancak giderek kendi yolunu da çizmektedir.

Bu bağlamda dijital kültür ürünü olan Ekşi Sözlük'e bakıldığında ele alınan konu son derece kişisel ölçütlerle ve belirli bir düzen gözetmeksizin ifade edilmektedir. Yazar ve okur rolünün bir birine karıştığı dijital ortamda kullanıcılar genellikle kendi pencerelerinden gördükleri fotoğrafı yorumlayarak var olan metine eklemektedirler. Böylece tezin basılı kültürün çizgisel, analitik, tutarlı, nesnel bir içeriğe; dijital kültürün anlık, kopuk, bağlamsız ve merkezsiz içeriğe sahip olduğu varsayımı doğrulanmaktadır. Gerek katılımcı dijital sözlükler, gerekse internet ortamında yer alan diğer içerikler diğer başka içerikler tarafından tamamlanmaktadır. Twitter'da kullanılan etiketler vasıtasıyla milyonlarca kullanıcı 140 karakter ile birbirine bağlanmakta, birbirlerini tamamlamaktadırlar. Ancak yüksek katılım konunun merkezsiz olmasına, yazılı kültürdeki gibi giriş gelişme sonuç anlatı yapısının, hesaplanmış anlatım şablonlarının oluşmamasına sebebiyet vermektedir.

Dijital kültür anlık ve interaktif bir yapıdadır. Kullanıcılar istedikleri anda bağlanıp içerik oluşturabilmektedirler. Böylelikle dinamik, genişleyen bir içerik modeline sahip olan dijital iletişim araçları, araştırmanın dijital ortamda içeriğin sürekli bir değişim ve dönüşüm geçirdiği yönündeki varsayımını doğrulamaktadır. Ekşi Sözlük'te yer alan içeriklere bakıldığında giri tarihleri yaklaşık yirmi yıla yayıldıkları görülmektedir. Bu sürece boyunca kelimeler farklı anlamlar kazanmışlardır. Örneğin “dolar” başlığı bir para birimi ve yatırım aracı olmaktan ideolojik ve politik bir konumlanma nesnesine kadar dönüşüm geçirmiştir. Yaşanan politik olayların etkisiyle kullanıcılar başlıklara içerikler kazandırmış böylece kelimeler yeni ufuklara hızlıca yelken açmıştır. Bu durum basılı kültürde çok daha yavaş hatta durağandır.

Basılı kültürde yazı tanımla başlamakta, tarihsel arka plan sunulmakta ve bunlarla birlikte olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurulmaktadır. Neden sonuç ilişkisi görme duyusuna ve beynin sol yarım küresine ait bir eylemdir. Dolayısıyla modern kültürün bir

düşünsel biçimidir. Ancak dijital iletişim araçları insanın bütün duyularına aynı anda yönelmektedir. Beynin her iki yarım küresini de aynı anda kullanmasını gerektiren özellikleriyle dijital ortamlar insan duyuları arasında yeni bir evren tanımlamaktadır. Bu evrenin özelliklerini dijital ortamın içeriklerinde aradığımızda, basılı kültürün rasyonel, bilimsel ve analitik bir düşünme biçimini; dijitalleşmenin parçalı, dağınık ve odaklanma duygusu zayıf bir düşünme biçimi ortaya koyduğu yönündeki varsayımımız doğrulanmıştır.

Ayrıca çalışma sonunda “iletişim aracı ya da ortamı mesajı belirlemektedir” önermesi doğrulanmaktadır. Buna göre basılı kültürün ürünü olan ansiklopedilerde çizgisel, analitik, tutarlı, nesnel bir içerik hakimken; dijital kültürde sübjektif, anlık, kopuk, bağlamsız ve merkezsiz bir içerik söz konusudur ve basılı kültür durağan iken dijital kültür akıcı ve hareketli, sürekli bir değişim ve yeniden inşa söz konusudur şeklindeki varsayımlarımız da doğrulanmış ve yaptığımız araştırmadan da bu yönde bulgular elde edilmiştir.

İnsanlık, gelişen teknolojinin aracılığını yaptığı yeni bir iletişim çağında yol almaktadır. Teknolojiyi hayatı kolaylaştırması amacıyla kullanılmakta ve pek çok fayda üretilmektedir. Ancak bir teknolojik ürün olarak özellikle iletişim araçlarının insan hayatında gözlemlenemeyen etkilerinin olup olmadığı konusunda yeterince çalışma yapılmamaktadır. Eğer iletişim araçlarının niteliği mesajın içeriğini etkiliyorsa, McLuhan’ın söylediği gibi mesaj aracın kendisi ise, bu önermenin gözlenebileceği en doğru zamanı, değişimin gerçekleştiği zamanı yaşamaktayız. Söz konusu farkın en gözlenebilir olduğu bu değişim anında iki farklı, peş peşe gelen kültür ortamları arasında kıyasla yaparak elde edilecek ipuçları dijital teknolojinin ilerleyen aşamalarında sürecin yönetilmesi açısından son derece hayati öneme sahip olacaktır. Bizler yaşamı gözlemleriz ve belli sonuçlara ulaşırız. Ancak gözlem kabiliyetimiz aklımız ile sınırlıdır. Akıl ise kendisinin nasıl gördüğü gözlemleyemez. Bizler biliyoruz ki dünyayı görme biçimi tek değildir. Eğer bir iletişim aracı tarafından üretilen iletinin niteliği insan aklı üzerinde belirleyici oluyorsa bu uzun vadede tahakküm demektir ve akıl bunu yalnız başına fark etme yetisine sahip değildir. Bu noktada farklı zamanlarda var olmuş olan akıl etme biçimlerinin içine girerek bugünü, bugünden ise ortaya çıkan yönelimleri okuyarak yarını anlamaya çalışmak önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abowd, G. D. ve Mynatt, E. D. (2000). “*Charting Past, Present and Future Research in Ubiquitous Computing*”. ACM, Trans. Comput. Hum. Interact. 7.1. s. 29-58.
- Ausburn, L. J. ve Ausburn, F. B. (1978). “*Cognitive styles: Some information and implications for instructional design*” *Educational Technology Research and Development*, 26 (4), s.337-354.
- Aktulum, K. (2003). “*Parçalılık/Süreksizlik/Kopukluk*”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 2003-01.
- Altun, F. (2006). *M. McLuhan ve J. Baudrillard’ın Medya Kuramlarının Karşılaştırmalı Çözümlemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo Televizyon Sinema Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Alver, F. (2004). “*Neil Postman’ın Çocukluğunun Yok Oluşu Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi*” *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2(2).
- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*, (çev. A. Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Asutay, H. (2009). “*Elektronik Yazın: Yeni Teknolojilerle Birlikte Yazın Dünyasında Ortaya Çıkan Yeni Yazınsal Tür ve Biçimler*”, *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2009, 11(2): 63-86.
- Aydoğan, D. (2014). “*The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*”, TOJDAC, *Romanda Dijitalleşme*, E-Kitap, October 2014, 4(4).
- Aysever, L. R. (2004). “*Bu Çağın Metinleri*”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2): 91-100
- Baldini, M. (2000). *İletişim Tarihi*, (çev. Gül Batuş), Avcıol Basım, İstanbul.
- Barthes, R. (2002). *S/Z*, (çev. S. Öztürk), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Barthes, R. (2004), “*The Death of the Author*”, (İngilizce’ye çev. R. Haward), <http://www.ubu.com/aspen/aspen5and6/threeEssays.html#barthes> (erişim tarihi: 08.06.2016)
- Basserat, D. (2014). “*Yazının En Eski Öncüsü*”, (çev. B. Ersöz), D. Crowley ve P. Heyer (ed.) *Siyasal Kitabevi*, Ankara, s. 35-47.
- Benjamin, W. (1993). *Son Bakışta Aşk*, (çev. N. Gürbilek), Metis Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, W. (2006). “*The Work of in the Age of Mechanical Reproduction*”, G. M. Durham ve D. M. Kellner (ed.) *Media and Cultural Studies*. s.48-70.
- Benjamin, W. (2016). *Tek Yön*, (çev. T. Turan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- Binark, M. (2014), “Giriş”, *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, (ed.) M. Binark, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Binark, M. ve Bayraktutan, S. (2007). “*Teknolojilerdeki Çok(lu) Sessiz Yaşamlar: Yeni Medyanın Sessiz Enstrümanları-Yeni Orta Sınıf Genlik*”, B. Mutlu (ed.) *Yeni Medya Çalışmaları*, Dipnot, Ankara, s.147-176.
- Blanck, H. (2000). *Antikçağda Kitap*, (çev. Z. Aksu Yılmaz), Dost Kitabevi, Ankara.
- Bolter, J. ve Grusin, R. (2002). *Remediation: Understanding New Media*, The MIT Press, Cambridge.
- Bruns, A. (2008). *Blogs, Wikipedi, Second Life and Beyond: From Production to Postusege*. Peter Lang, New York.
- Burke, P. (2001). *Biginin Toplumsal Tarihi*, (çev. M. Tuncay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Carey, J. W. (2014). “*Zaman, Mekan ve Telgraf*”, (çev. B. Ersöz), D. Crowley ve P. Heyer (ed.) *İletişim Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 228-235.
- Carothers, J. C. (1959). “*Culture, Psychiatry and the Written Word*”, *Psychiatry*, s. 29-54.
- Carr, N. (2012). *İnternet Bizi Aptal mı Yapıyor?*, (çev. İ. Kapaklıkaya), Ufuk Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2013), *İsyen ve Umut Ağları, İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, (çev. E. Kılıç), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Chartier, R. (1998). *Yeniden Geçmiş Tarih, Yazılı Kültür, Toplum*. (çev. L. Arslan), Dost Kitabevi, Ankara.
- Clark, M. (2004). “*Formulas, Metre and Type-Scenes*”, R. Fowler (ed.) *Companion to Homer*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 117-138.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (çev. A. Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Crowley, D. ve Heyer, P. (2014). “*Giriş*”, (çev. B. Ersöz), D. Crowley ve P. Heyer (ed.), *İletişim Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2005). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçay Yayınları, Ankara.
- Debord, G. (1996). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*, (çev. O. Taşkent ve E. Ekmekçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Demiray, K. ve Alaylıoğlu, R. (1995). *Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Derrida, J. (1978). “*Structure, Sign and Play in the Discourse of Human Sciences*”, (Çev. Alan Bass). J. Derrida *Writing and Difference*, Roudledge, Londra, s. 278-292

- Derrida, J. (1981). *"Semiology and Grammatology"*, (İngilizce'ye çev. A. Bass), Derrida J, *Positions*, The Athlone Press, Lonra, s. 15-36.
- Derrida, J. (1999). *"Göstergebilim ve Gramatoloji"*, (çev. T. Akşin), *Toplumbilim*, (10 / Jacques Derrida Özel Sayısı): 175-183.
- Dijk, V. J. (2006). *The Network Society: Social Aspects of New Media*, SAGE, London
- Drucker, J. (2014). *"Alfabeye"*, (çev. B. Ersöz), D. Crowley ve P. Heyer (ed.) *İletişim Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 80-90.
- Dursun, Ç. (2013). *"Sözlü ve Görsel Kültürde İnsan ve Toplum"*, H. Tüfekçioğlu (ed.) *İletişim Sosyolojisi*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, s.156-181.
- Ellul, J. (1980). *The Technological System*, (İngilizce'ye çev. J. Neugroschel), Continuum, New York.
- Ellul, J. (1998). *Sözün Düşüşü*, (çev. H. Arslan), Paradigma, İstanbul.
- Fairclough, N. (2003). *Analysing Discourse*, Routledge, London.
- Fedakar, S. (2006). *"Sözlü Kültür Teorisi Bağlamında Özbek Destan Anlatıcıları"*, Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, Ankara, s. 213-222.
- Felten, P. (2008) *"Visual Literacy"*, *Change*, November-December s. 60-64
- Ferris, D. S. (2008). *The Cambridge Introduction to Walter Benjamin*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Goody, J. (2011). *Yaban Aklın Evcilleştirilmesi*, (çev. K. Değirmenci), Pinhan Yayınevi, İstanbul.
- Goody, J. ve Watt, I. (2005). *"Okuryazarlığın Sonuçları"* Mutlu, E. (ed.), *Kitle İletişim Kuramları*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Göker, G. (2015), *"İletişimin Mcdonaldlaşması: Sosyal Medya Üzerine Bir İnceleme"*, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/2(Winter 2015): 389-410, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>, (erişim tarihi: 16.03.2016).
- Gümüş, İ. (2011). *"Sözlü Kültür Ürünlerinin Sanal Kültür Ortamında Yeniden Yaratılmaları"* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- Günay, V. D. (2004). *Dil ve İletişim*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Gündüz, M. (1976). *"İslamda İlk Ansiklopediler"*, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, (25): 8.

- Güney, Z. (2010). *Çoklu Medya Ortamında Üreten Tüketici Reklamcılığı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Güneytepe, A. (2003). *J. R. Searle ve J. Derrida'da Anlam Sorunu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gür, T. (2013). "Postmodern Bir Araştırma Yöntemi Olarak Söylem Çözümlemesi", *ZfWT*, Sayı 5, Cilt 1, S.185-202.
- Gürel, E. ve Yakın, M. (2007). "Ekşi Sözlük: Postmodern Elektronik Sözlük", *Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi Dergisi*, Ocak, s. 203-219.
- Hakamulder, F. (2008). "Literary Potential: The Unexplored Powers of Reading", *Information Design Journal*, 16(2): 126-132.
- Harari, N. (2015). *Sapiens*, (çev. E. Genç), Kolektif Kitap, İstanbul.
- Havelock, E. A. (2015), *Platon*, (çev. Adem Beyaz), Pinahn Yayıncılık, İstanbul.turgut
- Hicketier, K. (2003). *Einführung in die Medienwissenschaft*, J. B. Metzner Yayınevi, Stuttgart.
- Innis H. (2006). *İmparatorluk ve İletişim Araçları*, (çev. N. Törenli), D. Godfery (Ed.), Ütopya, Ankara.
- İrvan, S. (2000). "Metin Çözümlemelerinde Yöntem Sorunu", *Medya ve Kültür*, 3-5 Mayıs 2000, 1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri, Gazi İletişim Dergisi, Ankara.
- İşler, Ş. (2002), "Günümüzde Görsel Okuryazarlık ve Görsel Okuryazarlık Eğitimi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(15): 153-161.
- Jean, G. (2015). "Yazı: İnsanlığın Belleği", (çev. N. Başer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kahneman, D. (2016). *Hızlı ve Yavaş Düşünme*, (çev. F. Deniztekin ve O. Ç. Deniztekin), Varlık Yayınları, İstanbul.
- Kang, J. (2015). *Walter Benjamin ve Medya Modernitenin Gösterisi*, (çev. D. Gedizoğlu), Kafka Kitabevi, İstanbul.
- Karahisar, T. (2013). "Dijital Nesil, Dijital İletişim ve Dijitalleşen Türkçe", *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, Summer/Yaz – 4(12).
- Karp, S. (2008). "The Evolution from Linear Thought to Networked Thought", *Publishing 2.0. Blog*, <http://publishing2.com/2008/02/09/the-evolution-from-linear-thought-to-networked-thought/>, (erişim tarihi: 11.06.2017).
- Katz, W. (1969). "Introduction to Reference Work", Vol.1 Basic Information Sources, McGraw Hill, New York.
- Kellner, D. (2001). "New Technologies/New Literacies: Reconstructing Education for the New Millenium", *International Journal of Technology and Desing Education*, (11): 67-81.

- Kıran, Z. (1996). *Dilbilim Akımları*, Onur Yayınları, Ankara.
- Kister, K. (1976). *Encyclopedia Buying Guide*, R. R. Bowker, New York.
- Köker, E. (2010). *Kitapta Kurutulmuş Çiçekler ya da Sözlü Kültürü Yeniden Düşünmek*, Dipnot, Ankara.
- Köroğlu, O. (2012), “İnsan Bilgisayar Etkileşimi Açısından Yeni İletişim Ortamları”, AJIT- e: *Online Academic Journal of Information Technology*, 2012 Kış /Winter 2012 –3(6), DOI: 10.5824/1309-1581.2012.1.001.x. (erişim tarihi: 04.06.2016).
- Köse, H. (2004). “Medya Galaksisi, Hipnoz ve Kurumsal Vicdan: McLuhan’ı Yeniden Düşünmek”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 88-99.
- Kress, G. (2003), *Literacy in the New Media Age*, Routledge, London.
- Kuradayıoğlu, M. ve Tüzel, S. (2010). “21. Yüzyıl Okuryazarlık Türleri, Değişen Metin Algısı ve Türkçe Eğitimi”, *TÜBAR-XXVIII-/2010-Güz*, s. 283-298.
- Landes, D. S. (2000). *Revolution in Time: Clocks and the Making of the Modern World*, Harvard University Press, New York.
- Leone, A. P. ve Amedi, A (2005). “The Plastic Human Brain Cortex”, *Neuroscience*, (28): 377-401.
- Logan, R. K. (2014). Alfabe Etkisi, (çev. B. Ersöz), D. Crowley ve P. Heyer (ed.) *İletişim Tarihi*, Ankara, Siyasal Kitabevi, s. 99-106.
- Lord, A. B. (1971). *Singer of Thales*, Atheneum, New York.
- Luria, A. R. (1976). *Cognitive Development and Its Cultural and Social Foundations*, (Rusça’dan çev. M. Lopez ve L. Solotaroff), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London.
- Jackson, M. (2008). *Distracted: The Erosion of Attention and the Coming Dark Age*, Prometheus, New York.
- Manguel, A. (2001), *Okumanın Tarihi*, (çev. F. Elioğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Manovich, L. (2001). *The Language of New Media*, Massachusetts: The MIT Pres, Cambridge.
- McLuhan, M. (1994). *Understanding Media: Extensions of Man*, The MIT Press, Cambridge.
- McLuhan, M. (2001). *Gutenberg Galaksisi; Tipografik İnsanın Doğuşu*, (çev. G. Çağalı Güven), YKY, İstanbul.
- Nalçaoğlu, H. (2004). *Kültürel Farkın Yapısökümü*, Phoneix Yayınevi, Ankara.
- Norden, E. (1997). “Playboy Interview : A candid conversation with the high priest of popcult and metaphysician of media”, E. McLuhan ve F. Zingrone (ed.) *Essential McLuhan*, Routledge, London.

- Doidge, N. (2007). *The Brain That Changes Itself: Stories of Personal Triumph from the Frontiers of Brain Science*, Penguin, London.
- Ong, J. W. (2007). *Sözlü ve Yazılı Kültür*, (çev. S. Postacıoğlu Banon), Metis, İstanbul.
- Oskay, Ü. (2016). *İletişimin ABC'si*, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- Öztürk, S. (2016). "Yeni Medya Kavramının Antropolojik Bir Konumlanmadan Kritiği", 2. Uluslararası İletişim Çalışmaları Kongresi, Antalya, s. 289-302.
- Parry, M. (1971). "Making of Homeric Sence; The Collected pepers of Milman Parry", Adam Parry (Ed.), At The Clarendon Press, Oxford.
- Parsa, A. F. (2004). "İmgenin Gücü ve Görsel Kültürün Yükselişi" Ana Dili:33, s.59-66
- Poe, M. T. (2014). *İletişim Tarihi: Konuşmanın Evriminden İnternete, Medya ve Toplum*, (çev. M. Y. Kaya), İslık Yayınları, İstanbul.
- Postman, N. (2012). *Televizyon: Öldüren Eğlence*, (çev. O. Akınbay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Poulet, G. (1959). *Studies in Human Time*, (İngilizce'ye çev. E. Coleman), John Hopkin Press, Baltimore.
- Ripoll, R. (2002). *L'Ecriture Fragmentaire*, Presses Universitaires de Perpignan. s.15-19.
- Robinson, A. (2014). "Yazının Kökenleri", (çev. B. Ersöz), D. Crowley ve P. Heyer (ed.) Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Rowland. D. W. (2014). *İletişim Tarihi*, Önsöz (çev. B. Ersöz), (ed. D. Crowley ve P. Heyer) Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Sağır, A. (2012). "Küresel Dünyanın Yeni Sosyal Paylaşım Mekânları: İnternet Sözlüklerinin Sosyolojik Çözümlemesi" (The Sharing Social Places of New Global World: Sociology of Internet Dictionaries). *Ege Üniversitesi Edebiyat Yayını Sosyoloji Dergisi* (26): 1-31.
- Sanders. B. (2010). *Öküzün A'sı: Elektronik Çağda Yazılı Kültürün Çöküşü ve Şiddetin Yükselişi*, (çev. Ş. Tahir), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*, (çev. B. Vardar), Multilingual Yayınları, İstanbul.
- Schwartz, J. M. ve Bagley, S. (2002). *The Mind and the Brain: Neuroplasticity and the Power of Mental Force*, Regan Books, HarperCollins, New York.
- Stubbs, M. (1995). *Discourse, Analysis*, Blackwell Pub.
- Sweller, J. (1999). *Instructional Design in Techical Areas*, Austrailan Council for Educational Research.
- Şeker, M. (2002). "Televizyon Haberlerinin İmge Üretme ve Anlam Yitirme Sorunu", *Selçuk İletişim*, (2): s.35-47.

- Şener, G. (2013), “Önsöz”, C. Bilgili ve G. Şener (ed.) *Sosyal Medya ve Ağ Toplumu 2, Kültür, Kimlik, Siyaset*, Reklam Yaratıcıları Derneği, İstanbul.
- Tapscott, D. (2009). *Grown Up Digital*, McGraw-Hill, New York.
- Taylor, P. A. ve Harris J. (2008). *Critical Theories of Mass Media: Then and Now*, Open University Press, Berkshire.
- Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Titon, J. T. (1995). “Text”, *The Journal of Amerikan Folklore*, (108): 58-69.
- Törenli, N. (2005). *Yeni Medya, Yeni İletişim Ortamı, Bilim ve Sanat Yayınları*, Ankara.
- Uçkan, Ö. (2012). “Sözlükler: Türkiye İnternet Kültürünün Vazgeçilmezi”. *Bilişim Dergisi*, (140): 22-27.
- White, L. (1949). *The Science of Culture: A Study of Man and Civilization*, Grove Press, New York.
- Wilson, M. S. ve Peterson, C. L. (2002). “The Anthropology of Online Communities”, *Annual Review of Anthropology*, (31): 449-467.
- Yağcı, M. (2005). “Yazılı Kültürün Düşüşü, Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre ve Elektronik Kültüre Geçiş Süreçlerinde Düşünsel ve Toplumsal Değişimler”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkbilim (Etnoloji) Ana Bilim Dalı, Ankara
- Yengin, D. (2012). “Yeni Medyaya Eleştirel Bir Bakış”, *Yeni Medya*, D. Yengin (ed.), İstanbul, Anahtar Kitaplar, s.123-133.
- Yıldız, N. (2013). *Aşk Yüzyılı Bitti: Aşk'ta ve İş'te Yeni Zamanlar*, Doğan Kitap, İstanbul.
- Young, J. Z. (1961). *Doubt and Certainty in Science*, Oxford University Press, Oxford.

Ansiklopediler

- Alfabetik Okul Ansiklopedisi (1990)
- Ana Britannica (1993)
- Encyclopedia Americana (1978)
- Gelişim Hacette (1993)
- Genç Larousse (1993)
- Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi (1988)
- İnönü Ansiklopedisi (1966)
- Meydan Larousse (1992)
- Temel Britannica (1992)

İnternet Kaynakları

<https://eksisozluk.com/anayasa--66401> (erisim tarihi, 24.03.2017)

<https://eksisozluk.com/cumhurbaskani--70313> (erisim tarihi, 26.03.2017)

<https://eksisozluk.com/cumhuriyet-halk-partisi--829644> (erişim tarihi, 27.03.2017)

<https://eksisozluk.com/dolar--36180> (erisim tarihi, 27.03.2017)

<https://eksisozluk.com/dil--33513> (erisim tarihi, 21.03.2017)

<https://eksisozluk.com/matematik--32719> (erisim tarihi, 22.03.2017)

<https://eksisozluk.com/milli-irade--1287447> (erişim tarihi, 02.04.2017)

<https://eksisozluk.com/ideoloji--49786> (erisim tarihi, 04.04.2017)

<https://eksisozluk.com/sansur--51390> (erisim tarihi, 05.04.2017)

<https://eksisozluk.com/terorizm--99472> (erisim tarihi, 05.04.2017)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Rıdvan YÜCEL

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Mimar Sinan Lisesi, 1999

Lisans Diploması : Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü,
Konya, 2006

Yüksek Lisans Diploması : Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve
Tanıtım Ana Bilim Dalı, Ankara, 2010

Tez Konusu : Neo-liberal Çağda Futbolun Yaşadığı Yapısal Dönüşüm.

Doktora Diploması : Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim
Ana Bilim Dalı, Antalya, 2017

Tez Konusu : Yazılı Kültür-Dijital Kültür Bağlamında Mesajın Değişen
Yapısı (Örnek Olay: Ana Britannica Ansiklopedisi ile Ekşi
Sözlük Karşılaştırması)

Yabancı Dil : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar :

Uzman : Erciyes Üniversitesi, İletişim Fakültesi 2009-2010

Uzman : Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, 2010-

E-Posta : ridvanyucel @akdeniz.edu.tr